

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing

**EESTI RAAMATUKOGUHOIDJATE ÜHINGU
AASTARAAMAT 2010**

22

lugemisaasta2010

Tallinn 2011

Toimetuskolleegium: Kai Kalvik, Andres Kollist, Reet Olevsoo, Sigrid Mandre, Tiiu Reimo
Keeletoimetaja: Mai Luht
Resümeed tõlkinud : Ülle Rebo
Soome keelest tõlkinud: Mare Luuk

ISSN 1406-0876

©Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing

Tõnismägi 2, 10122 Tallinn

tel. 630 7427, e-post: ela@nlib.ee

Väljaandmist toetas Tallinna Ülikooli Akadeemine Raamatukogu
Trükkimiseks: Bookmill Trükikoda, Tartu

SISUKORD * CONTENTS

Saateks * Foreword	5
--------------------	---

LUGEMISAASTA

Kai Idarand	Lugemisaasta. Üks paljudest	7
Mika Keränen	Raamatukogu – lapse vaimne kodu	16
Stiina Sild	Õpilane ja kohustuslik kirjandus	19
Helen Pärna	Räägime lihtsalt lugemisest: vestlusring	31
Lea Lehtmets	Raamat teisele ringile	46
Katre Riisalu	Kingi raamatukogule raamat!	49

RAAMATUKOGUNDUSE TÄNAPÄEV

Toomas Seppel	Raamatukogu, autoriõigus ja internet	52
Andres Kollist	Eesti teadusraamatukogud arengus: Eesti e-varamu teaduse infrastruktuuride teekaardil	59
Ruth Pääsuke	Teel Eesti digitaalraamatukogu poole. Teadusraamatukogude e-teenused.	76
Kate-Riin Kont	Eesti teadusraamatukogud: head ajad ja majanduskriis	88
Silvi Metsar, Gea Lepp	Elektroonilised teadusväljaanded TLÜ doktorantide infovajaduse kontekstis	101

RAAMATUKOGUHOIDJATE KOOLITUS

Mare Lott	Mitte päris algusest	110
Silvi Roomets	Raamatukoguhoidjate kutseõppekursuste lätetel	121
Krista Talvi	Raamatukogunduses on alati erialateadmisi hinnatud	125
Ülle Rüütel, Ilmar Vaaro	Viljandi Kultuuriakadeemia suveakadeemiad	130

ARVUSTUS

Vesa Kautto	Soome avalike raamatukogude ajalugu	138
-------------	-------------------------------------	-----

ERÜ TUNNUSTAB

Elle Tarik	ERÜ teenetepreemia 2010 laureaat Ivi Tingre	142
Ülle Talihärm	ERÜ aastapreemia 2010 laureaat Külli Solo	142
Heidi Ratas	Aasta lasteraamatukoguhoidja 2010 Eve Timmi	145
Eve Rahkema	Aasta kooliraamatukoguhoidja 2010 Vaike Mändmaa	147
Rait Agurajuja	Aasta tegu teadusraamatukogus 2010 – Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu avakogu elektroonilise juhi loomine	148
Tiina Soopa	Aasta tegu erialaraamatukogus 2010 – Pärimusmuusika teabekogu loomine	150

ERÜ TEGEVUSEST

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu tegevus 2010. aastal	152
ERÜ kroonika 2010	169
ERÜ trükisõnas 2010	173

TEISED ERIALAÜHENDUSED

Mare-Nelli Ilus	Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsiumi tegevusest 2010. aastal	179
Kaie Viigipuu-Kreintaal	Eesti Muusikakogude Ühenduse tegevusest 2010. aastal	183

<i>SUMMARIES</i>	<u>186</u>
------------------	------------

Saateks

2010. aastal ilmestas Eesti kultuurimaastikku lugemisaasta. Kuigi raamatukoguhoidjad nendivad, et raamatukogus on kogu aeg lugemisaasta, elavnes ka raamatukogude tegevus – lugejad kohtusid sagedamini kirjanikega, korraldati huvitavaid üritusi. ERÜ aastakoosoleku üleskutse „Kingi raamatukogule raamat“ innustas inimesi kinkima raamatukogudele uusi raamatuid. Ka raamatukogupäevade moto „Jah lugemisele“ toetas lugemisaasta sõnumit, et lugemine on nauding, mis annab nii elamusi kui teadmisi. Nii algab ka ERÜ aastaraamat 2010 „Lugemisaasta“ rubriigiga, kus on põhjalikult käsitletud nii lugemist kui sellega seonduvat.

Teadusraamatukogude jaoks muutuvad järjest olulisemaks digitaalsed kogud. 2010. aasta oli selles vallas üsna edukas ja tegus. Majandussurutisest põhjustatud teadusandmebaaside hankeraha kärpeid leevendas Euroopa Liidu tõukefondi toel käivitunud E-teadusinfo programm. Teadusraamatukogude koostöö tulemusena Eesti teaduse infrastruktuuri teekaardi taotlusvoorudesse esitatud ettepanek „Eesti e-varamu ja kogude säilitamine (esimene etapp)“ jõudis investeringute kava põhinimekirja. Rubriik „Raamatukogunduse tänapäev“ käsitlebki mitmest vaatepunktist digitaalraamatukogudega seonduvat, sealhulgas ka vaidlusi tekitavaid autoriõigusi, mis on e-ajastul muutunud eriti oluliseks teemaks.

Raamatukoguhoidja töö nõuab teadmisi ja oskusi. Koolitusele on pühendatud eraldi peatükk, kus on tagasivaated raamatukoguhoidjate koolitusele, ülevaated kutse omistamisega seonduvast ning mõningatest enesetäiendamise võimalustest .

Lugeja leiab aastaraamatust ka traditsioonilise rubriigi „ERÜ tunnustab“ ning ülevaated ERÜ ja teiste erialaühenduste tegevusest. ERÜ 2010. aasta tegevuse osas väärib esiletõstmist koduloobibliograafia ja raamatukogude turundamise tööühmade moodustamine ning arutelud ühingu arengusuundadest lähiaastatel.

Suur tänu autoritele ja kõigile, kes aitasid kaasa aastaraamatu valmimisele!

Aastaraamatu 2010 koostajad

Foreword

The cultural landscape of Estonia was remarkably variegated by the Year of Reading in 2010. Although, according to librarians, the year of reading is actually never ending at libraries, a notable surge of enthusiasm could be detected in the activities of libraries as well – meetings with authors and other fascinating events for library users were held more frequently. The appeal “Gift a Library with a Book” made by the Estonian Librarians Association at its annual meeting inspired quite a few people to endow libraries with new additions to their collections. The motto of the Library Days “Say Yes to Reading” advocated the same message that was communicated through the Year of Reading, conveying the idea of reading as a form of pleasure noted for its ability to offer experience, knowledge and entertainment. The ELA Yearbook 2010 begins with a section entitled “The Year of Reading”, comprising articles with an extensive coverage of reading and related issues.

Digital collections are steadily gaining significance within research library holdings and 2010 was quite a dynamic and rewarding year for that matter. Funding cuts affecting the purchase of scholarly databases caused by the economic recession were nevertheless eased to some extent by establishing the electronic research information programme “E-teadusinfo”, co-financed by the EU Regional Development Fund. The proposal “Estonian e-Repository and Conservation of Collections (first phase)” submitted as a collaborative effort by research libraries in the Estonian Research Infrastructures Roadmap application rounds, was included in the principal list of objects to receive funding under the investment programme. “Librarianship in the Present Day” is a section expressly focused on a broad range of topics pertaining to digital libraries, including various controversial copyright-related questions, which have become a high-importance subject in the electronic era.

The librarian job requires extensive knowledge and expertise. A separate chapter devoted to professional training comprises recollections on the history of library instruction in Estonia, overviews of issues related to awarding librarian qualifications and a couple of options for continuing professional development.

In the yearbook a reader may also find the traditional “ELA Gives Recognition” section and reviews reflecting the activities of the ELA and other professional associations. A special mention among all the developments of the ELA in 2010 should be made of establishing special working groups for local bibliography and library marketing as well as holding debates over a possible future role for the association in the nearest years.

We would like to express our genuine gratitude and appreciation to the authors and other contributors involved in preparing the yearbook!

Compilers of the ELA Yearbook 2010

LUGEMISAASTA

Lugemisaasta. Üks paljudest

Kai Idarand

*Eesti Rahvusraamatukogu
teadus- ja arenduskeskuse juhtivspetsialist*

Kellele tuli hiilgav mõte nimetada 2010. aasta lugemisaastaks? Ilmselt oli see idee seotud kultuuriministeeriumi kohustusega uut aastat analoogselt 2009. aasta muuseumiaastaga kuidagi nimetada ja tiivustatud õilsast eesmärgist pöörata kultuurivaldkonnale enam tähelepanu. Seekord siis lugemisele, mida lugemisaasta koduleheküljel on nimetatud üheks „vähestest tasuta ajaveetmisviisidest – raamatukogude kasutamise eest ei küsita endiselt midagi“ (Lugemisaasta, 2010).

Raamatukogudele selline ühiskonna rambivalguses olemine meeldis, sest on ju alati tore, kui su töö pakub paljudele huvi. See aitab selja sirgemaks lüüa, paneb fantaasia tööle, sunnib veel rohkem pingutama. Ja kuigi kampaanial on ikka kampaania mekk juures, tulid raamatukogud üleskutsega heal meelel kaasa. Võimalust ei saanud ju ometi lasta raisku minna! Kindlasti on paljud nõus Maire Liivametsaga, kes raadios ütles: „Raamatukogudele oli see väga tähtis aasta“ (Kärner, 2010).

ERÜ eestvõttel toimunud küsitlusele lugemisaasta sündmuste kohta saabus vastuseid 34 raamatukogust – neist 18 olid keskraamatukogud, ülejäänud teadus-, eriala- ja kooli-raamatukogud. Kahjuks pole neid ülevaateid võimalik siinkohal täismahus avaldada. Siiras tänu kõigile, kelle huvitavaid mõtteid ja järeletegemist väärivaid ettevõtmisi käesolevasse artiklisse olen noppinud! (Raamatukogude vastused artikli autori koostatud küsimustikule „Lugemisaasta, 2010“).

Sündmused, mida lugemisaasta puhul korraldati, olid „mõeldud kõigile, kes oskavad ja tahavad lugeda või alles õpivad lugema või kes mingil põhjusel veel ei loe“ (Lugemisaasta, 2010). Kirjanik Jürgen Rooste avaldas rahvusringhäälingus arvamust, et midagi erakordset ei tasu otsida, sest toimus niipalju sündmusi nagu normaalselt peakski toimuma. Tegelikult oligi tõesti palju traditsioonilisi üritusi, millel lugemisaasta pitsar, kuid lisaks sellele oli arvukalt ka spetsiaalselt lugemisaastaks tehtut, millest võib saada traditsioon.

Üle-eestiliseks sündmuseks kujunesid raamatukogupäevade avaüritus „Jah lugemisele!“ Tallinna Tehnikaülikooli (TTÜ) aulas, Rahvusraamatukogu (RR) korraldatud konverents "Raamat ja lugemine soome-ugri kultuurides", Avatud väravad TLÜ Akadeemilise Raamatu-

kogu (TLÜ AR) Vanaraamatu Keskuses, seminar „Kuidas tuua inimesi raamatute juurde, Suurbritannia kogemus“ (korraldajad Eesti Kirjanduse Selts ja Kultuuriministerium) jne.

Tartus oli Linnaraamatukogu üks populaarse kirjandusfestivali Prima Vista neljast peakorraldajast, nende õlul oli lasteprogramm, Pargiraamatukogu ja muudki. Iga-aastane Tartu kirjandusfestival oli üks lugemisaasta tähtsündmusi. Prima Vista tegi väljasõidupäeva Põltsamaale, kus koostöös Jõgeva Maakonna Keskraamatukoguga korraldati kirjanduslik ekskursioon, koomiksi õpituba, kontsert "Laulvad kirjanikud", õuekino jm.

Võib öelda, et taolisi suurüritusi ei korraldatud palju ja valdavalt tegid rahvaraamatukogud neid koostöös teiste omavalitsusasutuste või muude koostööpartneritega.

Lugemise ja ettelugemise üritused

Lugemisaasta sai avalöögi 29. jaanuaril Albus. Sel päeval toimus Järvamaa Keskraamatukogu toel Albu mõisas A. H. Tammsaare raamatute võistluge mine. Kuulutati välja ka kirjanduspreemia saaja, kelleks oli Tõnu Õnnepalu. Sellele järgnes uhke rida lugemist väärtustavaid üritusi, näiteks suur lugemispäev Kiili vallas (Harjumaa), motoks „Lugedes kasvab lugemisisu“, lugemistalgud Juuru mõisas (Raplamaa), lugemisaasta raamatukogu-lugemistuba Võru linna Kesklinna pargis, Kärla raamatukogu Fr. R. Kreutzwaldi kirjapanekute ettelugemine (Saaremaa) jpm.

Paljudes raamatukogudes toimusid luuleõhtud, kus loeti luuleklassikat või omaloomingut. Õnnestunud kultuurisündmuseks oli Lääne-Virumaa konverents „Mitmekihiline Jaan Kross“ ja „Rakvere romaani“ lugemine teatrikohvikus Rakvere tuntud inimeste poolt (Virumaa Muuseumide, Rakvere Teatri, Rakvere Linnavalitsuse ja Lääne-Virumaa Keskraamatukogu koostöö). Lugemisaasta andis aluse kultuuriasutuste ühisprojektideks, näiteks aastaringelt tehti koostööd muuseumide ja arhiividega. Osavalt pöimiti lugemisele õhutamine kohalike seltside tegevuse, käsitöö või muude hobidega. Tundus, et just kodulugu oli väga soovitud teema. Seda võis seostada nii mõnegi maaraamatukogu väärikate aastapäevadega, paljudel neist on vanust kaugelt üle 100 aasta, Tarvastu raamatukogul oli koguni 150. aastapäev.

Erivajadustega lugejate arvestamisest andsid märku nende teenindamist käsitletud üritused. Saare Maakonna Keskraamatukogus peeti nägemispuudega inimeste teenindamisele pühendatud ettelugemispäeva konverentsi, Jõhvi Keskraamatukogus jm puuteraamatute esitluspäeva.

Lugemisaastal tunnustati loomulikult oma häid lugejaid: Tartumaal oli kuldlugēja päev ja Valgamaal autasustati koostöös Kutseõppekeskuse Täiskasvanute Koolituskeskusega projekti „Raamatu abil targaks“ raames maakonna parimaid.

Lugejad küsivad alatasa raamatukogutöötajatelt nõu, mida lugeda, seepärast toimusid mitmel pool Eestis kaasaegset eesti kirjandust, aga ka tõlkeilukirjandust tutvustavad loengud. Võrumaa raamatukoguhoidjad läbisid Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia täiendkoolitusprogrammis kaasaegse eesti kirjanduse kursuse, Harjumaa raamatukoguhoidjaid koolitati Rahvusraamatukogus teemal "Eesti küla mälu ja mäletamine". Põlvamaal toimus X

maaraamatukoguhoidja päev. Ürituselt jäi kõige enam meelde Krootuse Põhikooli õpetaja Sigrid Mallese laste lugemise käsitlus.

Ülikooliraamatukogude praktikat järgides olid rahvaraamatukogudki mõnel pool erandkorras öösel lahti. Näiteks Lääne Maakonna Keskraamatukogu avas 6. jaanuaril 2010 meeleolukalt lugemisaasta Öölaenusööga, et 6. jaanuaril 2011 see omakorda lõpetada. Eesti Lastekirjanduse Keskuses (ELK) toimunud „Eriti Öudsel Lugemisööl“ osales ligi kolmsada last jne. Öösel olid lahti ka mõned harukogud.

Lapsed

Lapsed võitsid lugemisaastast kahtlemata kõige rohkem, lugemisaastal toimus kõikidele vanustele tohutul hulgal ettevõtmisi. Traditsioonilistest võiks nimetada Tartumaa IX lasteraamatupäeva „Lugemine ruulib“ ja Haapsalus elanud noore muinasjutukirjutaja Sten Roosi kaunist mälestushommikut „Elas kord Sten...“. Algklasside õpilased tahtsid omale innuga lugemispuud, mille lehtede tihedus sõltus läbiloetud raamatute arvust ja raagu need puud ei jäänud. Lääne-Virumaal Kundas mängiti „Pärlimängu“, kus iga loetud raamatu eest sai väike lugeja pärli ja hiljem meisterdas koos juhendajaga nendest endale ehteid.

Omavalitsuste toetus ei piirdunud vaid rahalise poolega. Nimetagem näiteks Valgamaal läbi aasta kestnud Muinasjututorni jututundi, kus oma tööst rääkisid ning lapsepõlve lemmikraamatust lugesid jutte ette Valga maavanem, linnapea jt avaliku elu tegelased või Suure-Jaani raamatukogu ja omavalitsuse koostöös korraldatud „Lepakose lugemisi“ Lubjassaares (Viljandimaa). Jutulaupäevade sarnased lugemisüritused meeldivad lastele ja on märgatavalt elavdanud väikelastega perede raamatukogukülastusi. Paljudes raamatukogudes tähistati ajakirja Täheke 50. aastapäeva, näiteks Viljandi Linnaraamatukogus korraldati ettelugemispäev, kus osales üle saja inimese.

Igasuguseid lugemisvõistlusi ei jaksa eraldi üles tähendada, sest neid korraldati lastele väga palju, nimetati neid siis lugemise tuleprooviks, omaloodud kriminaaljuttude ettekandmiseks või lihtsalt luulelugemise konkursiks. Teada on, et võistlemine pakub lastele huvi ja pinget ning meeldib neile väga. Raamatukogud korraldasid koos koolide ja lasteaedadega ka mitmesuguseid teisi mõõduvõtmisi. Koos tehti raamatuid ja meisterdati raamatukangelastest nukke, mängiti kirjanduslikke lauamänge, joonistati raamatuillustatsioone ja täideti lugemispäevikuid. Populaarsed olid omaloomingupäevad ja igat masti viktoriinid või kirjanusteemaliste ristsõnade lahendamine ning raamatukogudetektiivide otsimismängud.

Raamatukogud on kõige muu hulgas ka koolitamise kohad ja lugemisaastal anti sellest taas märku nii kooliõpetajatele, lasteaiakasvatajatele kui ka lapsevanematele – nagu Käina raamatukogu, Hiiumaa Teabekapitali ja kohaliku gümnaasiumi koostöös korraldatud perepäeval täiskasvanud õppija nädala raames.

Kooliraamatukogud töötasid lugemisaastal aktiivselt ja loovalt. Lisaks tavapärasele üritustele leiti aega ja võimalusi, et välja mõelda uusi põnevaid ettevõtmisi. Nagu ikka, kaasasid paljud kooliraamatukogud oma tegemistesse aineõpetajaid ja teisi koolitöötajaid. Lisaks oli selliseidki üritusi, mis väljusid ainetundidest, pannes õpetajaid ja õpilasi ühiselt arutlema.

Põlvamaal asuvas Viluste põhikoolis toimus lugemisaasta teemaline rahvatantsu žanripäev „Tantsi nii ja loe naa – sedasi sa targaks saad!” koostöös kooli tantsujuhtide ja valla kultuurijuhiga, kus mitmes tantsu ja raamatuid siduvas ettevõtmises nauditi ka lugemisele, raamatutele ja raamatukoguhoidjale pühendatud tantse.

Kohtla-Järve Gümnaasiumis I–IX klassini toimunud parima lugeja väljaselgitamise žüriisse kuulusid iga kooliastme emakeeleõpetaja, kooli raamatukoguhoidja ja alevi raamatukoguhoidja. Kindlasti oli sel konkursil mõju, sest sügisel tuli luulesõprade ringi üllatavalt palju lapsi.

Arvukad lemmikraamatute näitused, esseed ja meenutused võib ühisnimetaja alla võtta Häädemeeste Keskkooli ürituse pealkirjaga „Raamat, mis mind puudutas”. Kuid raamatukogutöötajate fantaasia aitas lastel leida ka uusi tutvusi raamatumaailmast, näiteks kirjanoduslike karnevalide käigus. Parksepa Keskkoolis Võrumaal muutus naljapäeval fuajee Harry Potteri raamatu stiilis müstiliseks, isegi õudsaks paigaks ja Põhjamaade raamatukogunädalal maagiliseks Põhjalaks.

Näitused, kohtumised

Lugemisaasta algust tähistasid TTÜ raamatukogutöötajad näitusega raamatutest, mis on neile lugemiselamust pakkunud. Tuleb tõdeda, et teadus- ja erialaraamatukogudes andis lugemisaasta endast märku just raamatunäituste kaudu. Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia raamatukogus eksponeeriti oma juubelinäitust ja Tallinna Tehnikakõrgkooli raamatukogus püsinäitust õppeasutuse poolt kirjastatud õppematerjalidest. Rahvusraamatukogus olid populaarsed ülevaatenäitused „Nullindate eesti luule“ ja „Nullindate eesti proosa“.

Rahvaraamatukogudes oli näituste osas „tavaline hää aasta“ (Põlva Keskraamatukogu). Raamatunäitused uutest või vanematest raamatutest olid ka lugemisaastal tavapärased, sest kirjanike ja raamatuillustraatorite tähtpäevi oli palju. Vast tihemini kui muidu pandi välja raamatukogutöötajate, lugejate, avaliku elu tegelaste, isade-emade ja vanavanemate lemmikraamatuid. Mitmel pool katsetati nn ukseluulet, mis tähendas lugemisaasta logoga paberile trükitud luuletuste eksponeerimist ustel.

Lastele suunatud näitusi korraldati nagu alati palju ja see on läbi aastate toonud raamatukokku palju lastega peresid: Kärkla Linnaraamatukogu eksliibriste võistlus koolides ning näitus nende hindamiseks, Ahtme (Ida-Virumaa) „Maja raamatuta – päev päikeseta“; Pärnus emakeele nädalal Kihnu aineliste raamatute näitus ja kihnukeelse Aabetsa lugemine jne, ei unustatud isegi sülelapsi.

Raamatukogud seadsid ürituste eesmärgiks mitmekesisuse, mille üheks väljenduseks oli arvukate fotokonkursside korraldamine. Väätša raamatukogus (Järvamaa) olid aga mahukal näitusel väljas Helmi Tohvelmani päevikud, kirjavahetus ja dokumendid. Tallinna Keskraamatukogus lõppes lugemisaasta salmikute näitusega „Ela ilmas kui lind, pea meeles ka mind!“, kus sai lugeda ilusaid soove ja salme, elu jooksul kogutud tarku mõtted, armsaid luuletusi, aforisme ja laulusõnu.

Küsimustiku vastustest koorus mitteametliku statistika järgi välja, et lugemisaastal käis raamatukogudes kõige enam lugejatega kohtumas Maire Aunaste. Tiheda üritustegraafikuga järgnesid Epp ja Justin Petrone, Heiki Vilep, Ketlin Priilinn ja Contra. Ka kirjanikud Aidi Vallik ja Milvi Martina Piir esinesid raamatukogudes sageli. Aktiivsed esinejad olid ka Siiri Laidla, Jaak Urmet (Wimberg), Jaanus Vaiksoo ja Ilona Martson. Raamatukogutöötajatest käis oma loengutega kolleegidel külas kõige rohkem muidugi väsimatu eesti kirjanduse tutvustaja Maire Liivamets (RR), aga ka Anne Kõrge (ELK), Anne Valmas (TLÜ AR), Asko Tamme (Tartu Linnaraamatukogu), Ene Sööt (Jõgeva Linnaraamatukogu) jpt.

Traditsioonilised on kohtumisringkäigud raamatukogudes, mida korraldavad ühiselt ERÜ, Kirjanike Liit ja RR. Kõikjal, kus enamasti neljaliikmelised kirjanike seltskonnad käisid, võeti nad lugemishuviliste poolt hästi vastu, sest rahvas juba teab neid üritusi ja ootab „elusaid“ kirjanikke. Loomulikult oli raamatukogudes palju kohtumisi omakandist pärit või seal elavate kirjanikega. Kirjanikud külastasid Eesti raamatukogusid tihedalt. „Varem käisid kirjanikud külas harvem,“ tõdesid raamatukoguhoidjad lugemisaasta erilisusest kõneldes.

Kõige paremad raamatud

Arvutilaenutuse üks eelis on statistikategemise ja populaarseimate raamatute tuvastamise hõlpsus. Kuid vahel pole raamatud, millel on lugemise järjekord, just lemmikraamatud, mis hinge ja mällu jäävad, vaid hästi serveeritud reklaamitooted. Sellepärast peab lugejatelt üle küsima, millised teosed neile meeldisid.

Kohtla-Järvel osaleti Virumaa kirjanduspreemia valimistel, mille võitis Juhani Salokanneli „Jaan Kross“. Maardus (Harjumaal) valiti ilusaim H. C. Anderseni muinasjutt – selleks sai „Lumekuninganna“. Üldiselt võidutses laste lugemuses kohustuslik kirjandus ja jääb vaid lootat, et lugemisaasta aitas kaasa lugemishuvi mitmekesistumisele.

ELK-i korraldatud Nukitsa konkurss, kus eesti lastekirjandust hinnatakse laste endi poolt, toimus juba kümnendat korda. Lugemisaastal oli hindajaid erakordselt palju ja konkursi võitjad au sees. Selles ettevõtmises on suure entusiasmiga osalenud peaaegu kõik Eesti raamatukogud. Hea oleks, kui keegi korraldaks sellise ettevõtmise ka täiskasvanute raamatute osas!

Lugemisaastal raamatukogudes korraldatud raamatute hindamised näitavad, et kõige rohkem loetakse ja hinnatakse Andrus Kivirähki raamatuid, siinjuures lähevad arvesse raamatud nii lastele kui täiskasvanutele. Teisel kohal troonis sellel aastal Sofi Oksanen ja kolmanda auhinnalise koha pälvisid Erik Tohvri romaanid. Vastustes mainiti teisi autoreid ja raamatuid, aga kordades vähem.

Mida raamatukogud ise välja andsid? Jõhvis esinesid üheteistkümne raamatukogu töötajad modellidena fotolavastuses oma lemmikteosest kalendri „Jah lugemisele!“ lehekülgedel. Seda meeldejäätavat algatust, lugemissoovitustega kalendrit, on kavas korrata ka järgmistel aastatel.

Traditsiooniliselt ilmus bibliograafiaid ja soovitusnimestikke, koduloolisi ja tähtpäevadega seotud materjale, aga ka luulekogusid. Tallinna koolide 1. klasside õpilased said Keskraamatukogu ilmutatud kinkeraamatu, mis on olemas ka elektroonilisel kujul.

Ajastule kohaselt toimus palju ka Internetis. Üheks omanäolisemaks sündmuseks võib pidada Rapla Keskraamatukogu vahendatud Läti, Leedu ja Eesti kirjanike ja raamatukogutöötajate esimest veebikohtumist. Raamatukogud avasid virtuaalseid näitusi ja pildigaleriisid ning tegid koostööd lugemissoovituste blogidesse. Loomulikult oldi aktiivsed igasuguste veebipõhiste viktoriinide koostamisel ja infootsingute korraldamisel nii oma kodulehel kui koolides, aga ka noorte hulgas nii poppide ajaveebi järjejuttude kirjutamise algatamisel.

Raamatute ringkäik

Lugemisaasta alguses kutsuti lugejaid, kirjanikke ja kirjastajaid üles osalema aktsioonis „Kingi raamatukogule raamat!“. Vastukaja oli erinev – leigusest suure poolehoiuni. Mõned raamatukoguhoidjad kõhklusid, kas selline „almusepalumine“ nende asutuse mainele ikka sobiv on. Enamuse seisukoht oli siiski see, et nimetatud aktsioon aitas raamatukogude probleemidele tähelepanu pöörata ja seega võib seda lugeda kordaläinuks.

Enamikus raamatukogudes on juba traditsiooniliselt olemas tasuta raamatute riiulid, kärud või korvid. Rahva- ja erialaraamatukogud on viimasel ajal julgemalt asunud vanu raamatuid lugejatele vahendama, olgu siis väikese tasu eest või lausa ilma rahata. Raamatulaadad ja -vahetused toimusid kõikjal Eestis.

Harilikult korraldati selliseid ettevõtmisi mõne kohaliku suurürituse osana: Rakveres linnapäevade, Haapsalus Valge Daami ürituste raames jne. Pärnus peeti aasta jooksul mitmesuguste linnaüritustega koos isegi 4 raamatulaata. Huvitava tasuta raamatute jagamise viisi pakkus välja Jõgeva Linnaraamatukogu koos linnavalitsusega, seades tasuta raamatute riiuli üles ka bussijaama, kus bussiootajad saavad neid lugeda ning kaasa võtta. Paljud kiitsid Hoiuraamatukogu rolli raamatute vahenduses.

Et sellised ettevõtmised ennast ära tasuvad, tõestab huviliste suur hulk ja valdavalt positiivne tagasiside. Vahendati nii kodudest toodud, eelnevalt sorteeritud raamatuid kui raamatukogudes maha kantud teoseid ja ajakirju. Loomulikult pole suuremates linnades, kus on olemas raamatupoed ja antikvariaadid, sellised üritused nii silmatorkavad kui väikestes kohtades, aga siiski tuleks esile tuua näiteks Tallinna Tehnikakõrgkooli raamatulaata, mille oksjonil oli suur menu.

Raamatukoguhoidjate põhiosa seisukoht oli, et sellised üritused võiksid muutuda traditsiooniks, sest paljudes maakohtades polegi ju raamatupoode ning raamatulaatadelt saavad inimesed vähesed raha eest või tasuta vajalikku lugemisvara omandada. Nii need, kes korraldasid raamatute vahetusüritusi esmakordselt kui need, kes teevad seda juba ammu, nentisid ettevõtmiste õnnestumist, sest inimeste huvi oli uskumatult suur. Arvati sedagi, et selline tegevus tõstab korraldajad tavapärastest raamidest välja ning muudab nende suhtlemistasandi meeskondlikumaks. Lisaväärtuseks peeti kirjandushuviliste kokkusaamist ja suhtlemist.

Meedia huvi

Küsimustele vastanud raamatukoguhoidjate üldine arvamus oli, et kuigi meedias räägiti lugemisaasta valgusel tõesti raamatutest ja lugemisest rohkem, sooviti rahvaraamatukogude olukorra paremat kajastamist. Tundub siiski, et eriti kohalikud ajakirjanikud huvitusid sel aastal enam kui tavaliselt raamatukogudes toimuvast ja olid aktiivsed sellest kirjutama.

Umbes kolmandik vastanutest (10) arvas, et meedia huvi lugemisaastale oli piisav mõlemas, nii üle-eestilises kui kohalikus meedias. Seitse raamatukoguhoidjat arvas, et huvi oli piisav vaid riiklikus meedias ja sama palju, et vaid kohaliku ajakirjandusega võis rahul olla. Ilmselt oli olukord maakonniti erinev: kui mõnes kohalikus ajalehes kirjutatakse raamatukoguga seonduvast alati meelsasti, siis mõnes teises kohas hinnati maakonna meediahuvi kesiseks. Paljud, kes meediakajastustega päris rahul ei olnud, nentisid et huvi tekitamine ja suurem reklaam on paljuski raamatukoguhoidjate endi teha.

Kriitiliselt märgiti, et kuigi kokkuvõttes läks peavoolumeedias suurem aur kampaania kritiseerimisele ja võrreldes kõrgendatud huviga alguses täheldati teatavat hoo raugemist aasta lõpupoole, pidi teave sellest, et on lugemisaasta, küll iga inimeseni jõudma kas teleri, raadio, ajalehtede või Interneti kaudu. Lõpuks ometi võis näha, et maakondade raamatukogudes toimunud kultuurisündmused ületasid üle-eestilise pressu uudistekünnise. Üks üle-riigiline eraraadio näiteks pühendas lugemisaasta ettevõtmisele Tartu Linnaraamatukogus terve tunni, mida polnud aastaid juhtunud.

Meedias sai populaarseks küsimus „Mida te loete?“, sest avaliku elu tegelaste arvamus ja maitse-eelistusi jälgitakse tähelepanelikult ja osatakse raamatukogudest neid raamatuid küsida. Loodetavasti on ka edaspidi telesaadetes ja raadios võimalik huviga kuulda erinevate elualade inimeste lugemiseelistusi ja -soovitusi.

Kõige rohkem hakkasid silma ja kõrva mitut liiki raamatututvustused, aga ka vähemtuntud kirjanike tutvustused. Eriti vajalikuks ja harivaks pidasid vastajad e-raamatute lugemisega seotud teemasid ning mõttevahetust, kuidas lapsi lugema meelitada. Tähelepanu said raamatukogude rahastamise ja raamatute hinnaga seotud probleemid. Kriitiliselt nenditi, et osalt jäid meediakajastused siiski liialt üritustekeskseks.

Kõige rohkem kiidusõnu pälvis ETV paariminutine saade „Luuletus“, mida mainis ligi pool (13) küsitlusele vastajatest. Populaarsuselt järgmine oli raadiosaade „Keda sina viimati lugesid?“, Terevisioon oma kolme raamatu külalisega ja saatega OP. Meeldisid Peeter Helme ja Aigi Viira artiklid ning Krista Kaera seisukohad, mida ta esitas saates „Vabariigi kodanikud“.

Üldiselt pidasid raamatukogud oma pühaks kohuseks tutvustada raamatuid ning lugemisaasta tegemisi oma kodulehekülgedel ja kohalikes ajalehtedes. Just sellel aastal said tuule tiibadesse suurte ja väiksemate raamatukogude ajaveebid ehk blogid ning värskelt kujundatud kodulehed.

Rõõmsalt tõdeti, et paljud raamatukogud on jõudnud Facebooki ja Twitterisse, st avanud konto sotsiaalvõrgustikus.

Head ja vead

Raamatukogutöötajate arvates ei saa öelda, et raamatukogudes lugemisaastal midagi teistmoodi oleks olnud kui eelnevatel aastatel. Lugemisaasta väljakuulutamist peeti sellegi poolest toredaks teoks, sest senisest enam räägiti lugemise vajalikkusest. Just avalikkuse huvi tõus, millele andis hoogu nii elektrooniline kui tavameedia, andis põhjust seda edukaks nimetada. Raamatukoguhoidjad nentisid üsna üksmeelselt, et raamatukogusid ja kõike, mis seostub raamatu ja lugemisega, märgati rohkem. Kuigi vastajate hulgas oli mõningaid skeptikuid, tunnetasid paljud raamatukoguhoidjad omal nahal, et lugemishuvi on ühiskonnas suurenenud. Lugemise tähtsuse rõhutamine oli kasulik eriti lastele ja andis ka tulemusi.

Lugemisaasta virgutas raamatukoguhoidjate aktiivsust ja fantaasiat, mille tõenduseks oli mitmeid uusi ettevõtmisi, töövorme ja üritusi (interaktiivseid kirjandusõhtuid, ööraamatukogusid, tantsuetendusi, raamatulaatu jm). Raamatukogudel tihenes koostöö koolidega, süvenes ühistegevus paljude teiste asutuste ja organisatsioonidega ning saadi mitmeid uusi sidemeid. Rahuldusega nenditi, et raamatukogud ei pidanudki olema ise alati koostööpakkumiste algatajad – lugemisaasta aktiveeris ühiskonnas paljusid.

Mitmel pool Eestis loodi lugemisaastal uusi kirjandusklubisid, ärgitati huvitavaid arutelusid, näiteks oli teemaks toimetamata raamat kui ilming. Märgata oli tendentsi, et raamatukoguhoidjate nõu kirjanduse valikul kuulati rohkem ja neid kutsuti tihemini esinema. Lugemisaastal oli enamiku raamatukogutöötajate arvates hea ja vajalik positiivne mõju ning see võiks toimuda kunagi uuesti. Tänu ühistelemisele jõupingutustele iseloomustas aastat siirus ja südamlikkus, mis tõi kindlasti juurde uusi lugejaid (eriti lapsi), aga nii mõnedki vanad lugejad pöördusid raamatukokku tagasi.

2010. aastast rääkides ei saa mööda minna majanduskriisist, mis jättis kindlasti oma jälje. Rahalised vahendid lugemisaasta ürituste läbiviimiseks olid tagasihoidlikud ja sellepärast sõltus aasta edukus eelkõige raamatukoguhoidjate entusiasmist. Palgafondi kahandati enamjaolt solidaarselt kogu riikliku sektoriga, mille tagajärjel toimus koondamisi ning lühenes mitme väikese raamatukogu lahtiolekuaeg. Raamatukogud töötasid säästurežiimil nagu terve Eesti ja vajalik töö tehti ära tööaja pingestumise arvel, kuid ikka võimalikult hästi.

Kõige kurvem lugu oli teavikute ostmiseks mõeldud raha vähendamine – nii riiklikul kui kohalikul tasandil, mis seadis komplekteerijad keeruliste valikute ette. Tõusid ka raamatute hinnad ja uute teavikute ost raamatukogudesse lahendati kogemuse, nutikuse ja vaistu abil. Rõõmustavad on faktid, mis räägivad sellest, kuidas tänu kohaliku rahva ettevõtlikkusele, meediasurvele ja raamatukogutöötajate aktiivsusele suudeti ära hoida sulgemisoht mitme raamatukogu puhul (Lehetu Harjumaal, Mikitamäe Põlvamaal, kaks raamatukogu Võrumaal ja kaks Tartumaal). Piketid ja protestikirjad aitasid raamatukogusid ellu jääda, vast oli ka lugemisaastal selles oma roll.

Mida oleks pidanud tegema teisiti, et lugemisaasta mõju oleks olnud veelgi tugevam? Kõige rohkem häiris raamatukogusid, et reklaammaterjali (plakateid, märke) oli vähe ja selle jagamisega jäädi hiljaks. Lugemisaasta kodulehekülje kujundust peeti süsteemituks, selle otsingumootor ei töötanud rahuldavalt ja ajaveeb oli aegunud. Rohkem kiitust pälvis lugemisaasta kanal Facebookis. Ebaprofessionaalsuse pärast kritiseeriti nii väli-, veebi- kui meediareklaame. Kohati jäi ka mulje, et kirjanikest esinevad vaid teatud sõpruskonna liikmed ja avaldati kahetsust, et Kiizu Miizu ei saanudki maskotiks.

Raamatukogud mõistavad, et majanduskriisi ja eurole ülemineku olukorras polnud lugemise tähtsustamine esmatähtis, kuid ettevõtmiste riiklik koordineerimine oleks siiski võinud olla märksa läbimõeldum, tõhusam ja konkreetssem. Ikka ja jälle meenutati raamatuaastat, kui eelarveraha oli sihtotstarbeline ja Eestit kattis organiseeriv võrgustik. Riigi ja omavalitsuste tugi raamatukogudele jäi 2010. aastal napiks ning rahaliste vahenditeta kannatasid eriti väiksemate raamatukogude üritused, aga ka üleriigiline kampaania tervikuna, sest puudusid koostöös loodud ürituste plaanid. Vähe tõsteti esile lugemise edendajaid, st emakeeleõpetajaid, raamatukogutöötajaid, kirjanikke. Lugemine igatahes väärrib pidevat tähelepanu, sest vähese lugemuse probleem ühiskonnas süveneb. Sellepärast kostus ettepanekuid, et tähelepanu kese peaks järgmine kord olema suunatud just noorte ja laste poole.

Raamatukogudes on iga aasta lugemisaasta ja tehti seda, mida ikka on tehtud – tublilt oma tööd ja üleriigiline tähelepanu Krista Ojasaare koordineerimisel tõi lihtsalt abiväge juurde. Tänu sellele läks lugemisaasta üsna hästi ja hinge jäi mitte ainult lootus, vaid ka veendumus, et olulised asjad jäid siiski kõlama. Lugemine ei kao kuhugi, kuigi tavalise raamatu kõrvale on tulnud e-raamat.

Lugemisaasta on lõppenud! Elagu lugemisaasta!

Kasutatud allikad

Kärner, K. (15.12.2010). *Reporteritund*. Eesti Rahvusringhääling: Vikerraadio. Kuulatud http://vikerraadio.err.ee/helid?main_id=1474471 (15. 12. 2010).

Lugemisaasta (2010). <http://lugemisaasta.ee> (27.01.2011).

Raamatukogude vastused artikli autori koostatud küsimustikule „Lugemisaasta 2010“. [Käsikirjaline materjal].

Raamatukogu – lapse vaimne kodu

Kõne raamatukogupäevade avamisel, 20. oktoobril 2010

Mika Keränen

Lastekirjanik

Lugupeetud raamatukoguhoidjad!

Tahan teile täna rääkida oma lapsepõlve raamatukogust. Kasvasin üles Soomes, aga see pole tähtis, sest nii nagu lapsed on igal pool ühesugused, nii on kõikjal põhimõtteliselt sarnased ka raamatukogud.

Kui ma mõtlen oma lapsepõlve raamatukogule Helsingis, kerkib silmade ette pilt suurest pikast lauast, mille taga istusid raamatukogutädid, ja üks nurk saali vasakus servas, kuhu ma ikka otse suundusin. Seal oli üks täisnurkselt paigutatud riiulisektsioon – ja laud, mille juures sai istuda. Selle riiuli raamatud said mulle väga armsaks.

Minu kodus olnud raamatud võis sõna otseses mõttes sõrmedel üles lugeda. Isal oli üks kolmeosaline Teise ilmasõja ajalugu ja üks autoraamat. Ta ei lugenud neid kunagi. Emal oli kokaraamat ja raamaturiiulis oli ka valge piibel. Arvan, et mu vanemate raamaturiiulis leidub praegugi alla tosina raamatu. Soome filmiklassikat videokassettide näol on neil see-eest meetrite kaupa. Selles, et meil raamatuid polnud, ei ole iseenesest midagi väga imelikku. Ka minu sõprade kodudes polnud kuigi palju raamatuid. Soomes lihtsalt ei ostetud 1980. aastatel raamatuid nii massiliselt nagu Eestis. Ausalt öeldes pole ma vanemate käest kunagi küsinudki, miks nad raamatuid ei soetanud. Küllap nad vastaksid, et need on nii kallid või et selleks on ju raamatukogu.

Õnneks oli meil kodu lähedal tore raamatukogu. See asus meie linnaosa kaubanduskeskuses Pihlajamäkis ja sellest sai minu vaimne kodu. Lugesin põhiliselt seiklusjutte. Minu lemmikuks olid Enid Blytoni kirjutatud sarjad, aga närisin läbi ka mõningaid klassikuid, mis Eesti lugejatele on tuttavad sarjast “Seiklusjutte maalt ja merelt”. Need olid keeleliselt üpris keerulised ja lehekülgede arvult hirmuäratavad. Mulle meeldisid lihtsakoelisemad laste krimkad. Peale Blytoni lugesin Alfred Hitchcocki kolme noordeteksiivi lugude sarja. Lugesin isegi tüdrukutele kirjutatud krimiraamatuid, näiteks Carolyn Keene’i Nancy Drew’ seiklusi.

Kui kasvasin suuremaks, piilusin ka teisele poole riiulit, kust avastasin hoopis uue maailma. Seal algas noorsookirjandus ja veidi kaugemal sillerdas maateadus – erinevatest riikidest pajatavad turismi- ja teatmeteosed.

Nende raamatute kaudu õppisin ma väga hästi Londonit tundma. Kuigi ma pole seal kunagi käinud, tunnen Suurbritannia pealinna linnaplaani, vaatamisväärsusi ja kultuurimälestisi

palju paremini kui Pariisi omi, ehkki selles viimases linnas olen ka tegelikult seignud. Olen raamatute vahendusel viibinud ajaloolises Roomas ja elanud Metsikus Läänes indiaanlaste juures – apatšid, navahod, tšeroigid, seminolid, komantšid ja kiovad on kõik mu hingsugulased.

Eelpool mainitud noortesarjad on minusse jätnud kustumatu jälje. Me kõik teame, kui sügav võib olla üks lugemiskogemus – ei telekas ega Internet suuda raamatutega selles osas konkureerida.

Pihlajamäki raamatukogus olid olemas maailma kõik soomekeelsed raamatud, mis vähegi olulised. Ka koolitööde jaoks leidsin raamatukogust alati abi, sest koolimaja väike raamatukogu ei kõlvanud kuskile. Mäletan, et vaatasime seal ainult suusatamise MM-ülekandeid, kui soomlased olid võistlustules.

Kaheksandas klassis kolisin Põhja-Karjalasse, Kiteesse. Seal olid koolimaja ja raamatukogu kõrvuti majades. (Vihjeks kultuuriministeriumi kolleegidele: see olekski kõige parem lahendus, kui ühel päeval hakatakse Eestimaal jälle uusi raamatukoguhooneid projekteerima.) Mina usun, et raamatukogusid on väga vaja. Küsigem kas või noorte endi käest. Täna Päävalehes (20.10.2010) oli lugu venekeelsetest koolidest. Narva humanitaargümnaasiumil on koolimaja fuajees õpilastööde näitus „Minu unelmate kool“. Üks tüdruk on seal kirjutanud: „Ma unistan koolist, kus oleks kahekorruseline raamatukogu.“ Oleks huvitav teada, kuidas ta seda mõtleb – kas üks korrus oleks eestikeelse ja teine korrus venekeelse kirjanduse päralt? Igal juhul arvan, et raamatukogudel on palju anda ka Eesti lõimumispoliitikale.

Teen kõrvalepõike raamatukogust maale vanaema juurde. Lugesin lapsena palju. Suvel polnud mul maal kunagi igav, sest isa vend oli raamatukoi. Mu isa ei loe absoluutselt raamatuid, olen teda näinud ainult ühte raamatut lugemas ja selle jättis ta ka pooleli. Aga lell luges palju. Ometi oli mõlemal sama ema ja sama kasvatus! Järelikult on lugemishuvi ikka mingisugune sisemise harituse asi – või tundmatu pisik. Lell soovitas mul lugeda Arto Paasilinnat, Stephen Kingi ja muidugi Ian Flemingi Bondi-lugusid.

Vanaema juurest on pärit mu esimene mälestus uuest raamatust. Kuna meie peres raamatuid ei ostetud, polnud ma kuni kümnenda eluaastani uut trükisooja raamatut käes hoidnud. See raamat oli kõvade kaantega Agatha Christie „Lõputu öö“ ja see saabus postiga pappkarbis, nagu raamatuklubi raamatuid ikka maale saadeti. Ja kuigi lell luges selle läbi esimesena, tundus raamat uus ka siis, kui mina seda lugeda sain.

13aastaselt hakkasin endale ise raamatuid ostma, sest nende omamine meeldis mulle. Varem ei olnud mulle pähe tulnud, et võiksin ise raamatuid omada. Sain ju raamatukogust kätte kõik, mida vaja. Olin 1980. aastate Pihlajamäki raamatukoguga väga rahul.

Nüüdseks on minu esimene raamatukogu ära kolinud. Aga kui küsida, et kui minu kodu lähedal poleks raamatukogu olnud, kas ma siis praegu siin seisaksin? Oleksin ehk võib-olla hoopis kusagil mujal ja teataksin piinlikkust tundmata, et raamatuid pole ju üldse vaja lugeda?

Arutasime neid raamatukogu asju nädalavahetusel kodus abikaasaga, kui meie 8aastane tütar küsis korraka, et kas raamatukogu võib pankrotti minna. Vastasin automaatselt, et ei või ja selgitasin, et need raamatud on meie kõigi omad ja kui täiskasvanud saavad palka, siis võetakse tegelikult osa palgast ära ja selle eest ostetakse raamatuid ja makstakse raamatukoguhoidjatele palka.

Seejärel küsis tütar, et kas Tamme raamatukogu on veel alles. See pani mind mõtlema. Kui olin öelnud, et raamatukogu ei saa pankrotti minna, olin tegelikult silmas pidanud ainult kesklinnas asuvat Lutsu raamatukogu, aga laps vaatas asja laiemalt. Kinnitasin ikkagi, et Lutsu raamatukogu ei pane keegi kinni, kuigi väiksemate haruraamatukogudega võib küll nii juhtuda, kui linnaisad ja -emad ei mõtle hetkest kaugemale.

Arvan, et raamatukogud peavad olema laste lähedal. Nad on laste vaimseks arenguks sama olulised kui leib laual. Igal lapsel peab olema juurdepääs raamatutele. Ka neil, kelle vanematel pole võimalust või tahtmist raamatuid soetada, nagu juhtus minu endaga.

Tütardega on mul vedanud, sest nad mõlemad loevad palju. Kuna mulle meeldib raamatuid osta, olen tähele pannud, et lugemishimulisele lapsele pole võimalik raamatuid sellise kiirusega osta, nagu ta neid loeb.

Niisugust last aitab ainult raamatukogu, kus on palju raamatuid ja loomulikult toredad raamatukoguhoidjad. Milline oleks raamatukogu ilma sümpaatsete raamatukogutöötajateta, kes aitavad meil raamatute maailmas orienteeruda? Tehnilised lahendused aitavad küll kindlasti kaasa, aga ei asenda mitte ühtegi inimest. See oleks sama tobe kui vaadata robotite jalgpallimängu.

Ühel päeval kaetakse Eesti traadita Internetiga, aga kas saab Eesti ühel päeval kaetud ka samaväärselt hästi varustatud raamatukogudega? Tahaks väga loota.

Palju jõudu teile kõigile oma igapäevaseks tööks!

Õpilane ja kohustuslik kirjandus

Stiina Sild

Tallinna Keskraamatukogu eestikeelse kirjanduse osakonna raamatukoguhoidja

Lugemisaasta ning põhikooli ja gümnaasiumi uue õppekava valguses on kindlasti huvitav vaadelda noorte suhtumist kohustuslikku kirjandusse ning viimase mõju lugemisele. Õpilaste suhtumist raamatutesse on uuritud nii seoses õppimise kui ka vaba aja veetmisega. Andmeid on tavaliselt kogutud valimi küsitlemise teel.

Käesolev artikkel põhineb minu 2010. aasta infoteaduse bakalaureuseõppe seminaritöö „Kohustuslik kirjandus ja selle mõju lugemisele“ raames läbi viidud ankeetküsitluse tulemustel. Küsitlesin Jakob Westholmi gümnaasiumi üheksandate ja üheteistkümnendate klasside õpilasi. Kokku oli vastanuid 103, neist neide 68 ning noormehi 35. Võrdluseks kasutasin varasematel aastatel teiste üliõpilaste tehtud samalaadsete uuringute tulemusi.

Kohustuslik kirjandus – vajalik, kuid ebameeldiv

1996. aastal selgus Piret Martinovi bakalaureusetööst, et õpilased peavad kohustuslikku kirjandust vajalikuks, sest muidu ei loetaks üldse (Martinov, 1996). Samale tulemusele tuli 2006. aastal Tartu Kommertsgümnaasiumi õpetaja-metoodik Astrid Aus, kes küsitles 10. klassi kandideerijaid (Aus, 2006). Samas oli kirjanduse lugemise kohustus õpilastele üldiselt ebameeldiv. Oma küsitluse tulemusi analüüsid jõudsin samale järeldusele – üle poole (54%) vastanuist arvas, et talle ei meeldi lugeda kohustuslikku kirjandust. Peamise põhjusena toodi esile, et raamatute lugemisele kulub liiga palju aega (70% negatiivsetest vastustest). Samuti peavad noored teoseid igavateks ning ebahuvitavateks (59%), samuti ei meeldi neile teoste kohustuslikkus (55%).

Õpilastele, eriti teismelistele, ei meeldi sõna „kohustuslik“, siiski tunnistavad nii mitmedki, et just kohustuslikku kirjandust lugedes on leitud huvitavaid autoreid, kelle teoseid ka hiljem loetakse. Õpilased on tänu kohustuslikule kirjandusele enda jaoks avastanud Lev Tolstoi, Anton Hansen Tammsaare, Anton Tšehhovi, Raimond Kaugveri, Andrus Kivirähki, Jaan Krossi, Hendrik Ibseni ning Alexandre Dumas' teosed. Loetletud autoritest enamik on ka uues õppekavas sees. Eranditeks on Alexandre Dumas, kes jääb vene koolide ainekavasse, ning Raimond Kaugver, keda uues õppekavas eraldi ei käsitleta (Gümnaasiumi riiklik õppekava, lisa 1., 2010; Põhikooli riiklik õppekava, 2010).

Nii eespool käsitletud kui ka teistest uurimustest (Ool, 2001; Michalski, 2009; Luhari ja Sõrmus, 2001) selgub, et noored loevad põhiliselt kohustuslikku kirjandust. Selline on olukord ka mujal maailmas. 2000. aastal selgus Šotimaal PISA testi lisana tehtud küsitlu-

sest, et vaid kolmandik 15aastastest loeb oma lõbuks (Programme for International student assessment 2000, 2004). Siiski on mõningaid bestsellereid, mis seda mustrit ei järgi. Eelmise kahe aasta üks loetuim teos Eestis, Mihkel Raua „Musta pori näkku“, on noori innustanud lugema ka autori järgmist teost – „Sinine on sinu taevas“. Mihkel Raud on üks autoritest, keda noored sooviksid näha kohustusliku kirjanduse nimekirjas. Raamatukoguhoidjana tean, et mõned koolid on gümnaasiumis „Musta pori näkku“ juba kohustuslikuks muutnud. Siin aga ilmneb üks kitsaskoht – teos on raamatukogudest peaaegu alati välja laenatud.

Tegelikult tekib selline olukord pea kõigi kohustusliku kirjanduse teostega, kuigi väikese erinevusega – „Musta pori näkku“ loevad ka teised peale õpilaste. Uue õppekavaga püütakse teoste defitsiidi tekkimist vältida. Kursusteks jagatud ainekava annab õpetajale ning õpilasele palju valikuvõimalusi erinevate teoste vahel. Ühes valikus on Honoré de Balzaci „Isa Goriot“, Fjodor Dostojevski „Kuritöö ja karistus“, Gustave Flaubert'i „Madame Bovary“, Stendhali „Punane ja must“ ning Anton Hansen Tammsaare „Tõde ja õigus“ (Gümnaasiumi riiklik õppekava, lisa 1, 2010). Nii saab õpetaja valida oma klassile sobiva teose ning ei teki olukorda, kus kõikide koolide õpilased peavad korraka lugema ühte raamatut. Teoste erineval ajal käsitlemine muudab need terve õppeaasta jooksul raamatukogudest paremini kättesaadavaks.

Mida võtta, mida jätta

Uurisin õpilastelt ning kirjandusõpetajatelt, millise(d) autori(d) võiks nende arvates kohustusliku kirjanduse hulgast välja jätta ning keda lisada. Eesmärk oli välja selgitada õpilastele kõige vähem meeldinud autorid ja samuti need, kes kõige rohkem meeldisid. Õpilaste poolt pakutud autorite arv ei olnud väga suur, sest üle poole vastanutest ei soovinud ühtegi autorit lisada (67%) või välja jätta (59%).

Üheksandate klasside õpilased eemaldaksid kohustusliku kirjanduse nimekirjast Erich Maria Remarque'i, William Goldingi ning kõik eelmise sajandi autorite teosed. Õpilaste meeolehärmiks on need autorid siiski ka uues ainekavas sees (Põhikooli riiklik õppekava, 2010). Juurde lisaksid nad Leo Kunnase, Terry Pratchetti, Dan Browni ning Mihkel Raua. Nimetatud autoritest on Terry Pratchetti teoseid mõnedes koolides juba kohustusliku kirjanduse kavas sees.

Üheteistkümnendate klasside õpilased olid nimekirjast eemaldatavate autorite nimetamisega aktiivsemad. Nad jätaaksid kohustusliku kirjanduse hulgast välja Johann Wolfgang von Goethe, Stendhali, Hendrik Ibseni, Émil Zola, Mihhail Lermontovi ja Anton Tšehhovi teosed. Autorid, keda gümnasistid sooviksid lisada, olid Mihkel Raud, Mika Waltari, Jane Austen, Andrus Kivirähk, Vladimir Nabokov ning Kurt Vonnegut.

Mõlema klassi noorte poolt pakutud autorite hulgas on kaasaegseid autoreid, mis näitab, et noored loevad ka muud peale koolikirjanduse või vähemalt teavad soovitada aktuaalseid autoreid. Noorte selgeks sooviks on tuua Mihkel Raua teosed, ennekõike „Musta pori näkku“ kohustusliku kirjanduse hulka. Gümnasistid on soovinud kirjandusklassika hulka kuuluvaid teoseid.

Kõigi nimetatud autorite puhul võib aga tekkida vastuseis, kui nende teoste lugemine muutub kohustuslikuks. Samuti on mõningate autorite (Leo Kunnas, Dan Brown) teoste kirjanduslik kaalukus küsitav. Nad on küll head ajaviiteks lugeda, kuid võib kahelda, kas nad ka kooliprogrammi sobivad. Samas võib mõne kergema kirjandusteose lisamine programmi tuua enam noori lugemise juurde. Ameerika haridusteadlased Joan L. Knickerbocker ja James Rycik leiavad, et noorsookirjandus aitab luua silda klassikaga (Knickerbocker ja Rycik, 2002). Sarnane lähenemine võiks olla ka ülejäänud kergemini loetava ja kaasahaaravama kirjanduse suhtes.

Vaid üks õpetaja nimetas autorit, kes ei peaks kohustusliku kirjanduse nimekirjas olema. Selle 9. klassi õpetaja arvates on õpilastel liiga vähe teadmisi folkloorist, et aru saada Andrus Kivirähki teostest. Ta usub, et autor võiks jääda soovitatud autorite hulka, kuid ei tohiks olla kohustuslik. Ühtegi autorit õpetajad kohustusliku kirjanduse nimekirja ei lisaks.

Raamatukogu kui kohustusliku kirjanduse varamu

Analüüsid kohustuslikult loetavate teoste hankimist ilmneb, et peaaegu alati saadakse vajalik teos kätte kas kooliraamatukogust (33%) või avalikust raamatukogust (46%). Neid õpilasi, kes leiavad kohustusliku kirjanduse teose kodusest raamaturiiulist on rohkem gümnasistide (40%) kui põhikooli õpilaste (20%) hulgas. Teisi allikaid, nagu näiteks kaasõpilased, õpetajad ning raamatute ostmise, kasutavad noored vähe (vt. tabel 1). Õpetajate arvamus kattus õpilaste omaga. Kõik õpetajad arvasid, et õpilased saavad vajalikud teosed kätte kas kooli- või avalikust raamatukogust. Teisi võimalusi kasutatakse vähem.

Raamatukogudel on seega oluline roll õpilastele kohustusliku kirjanduse vahendajana. Probleemiks on eelpool mainitud teavikute kättesaadavus. Seda eriti üheksandate klasside jaoks, kellest peaaegu pooled peavad vajaliku raamatu leidmiseks külastama mitut raamatukogu, sest esimesena külastatud raamatukogus on teavik kas välja laenutatud või puudub üldse.

Tabel 1. Kohustusliku kirjanduse hankimise viisid 9. ja 11. klasside puhul

Vastanuid = 103	Peaaegu alati	Tihti	Harva	Vastamata
Kooliraamatukogust	34	37	30	2
Avalikust raamatukogust	47	31	22	3
Kodusest raamaturiiulist	7	31	60	5
Sõpradelt, koolikaaslastelt	1	12	77	13
Vanemad laenavad	5	12	70	16
Vanemad ostavad		5	82	16
Muul viisil	1	3	29	75

Raamatukoguhoidjana olen märganud et noored käivad küll aktiivselt raamatukogus, kuid tavaliselt soovivad teose nüüd ja kohe just sellest raamatukogust kätte saada. Kui selgub, et olemasolevad eksemplarid on välja laenutatud, siis ei soovigi suurem osa õpilastest teada

lähimat raamatukogu, kus teos olemas on. Õpilane käib iga päev teost otsimas, kuid teise raamatukokku minna ei soovi.

Teiseks kitsaskohaks on oskus ise teavikut otsida. Raamatukoguhoidjad aitavad lugejaid alati hea meelega, aga osa tööst võiks noor ise teha, kui ta kasutaks elektronkataloogi, on selleks siis elektronkataloogid ESTER, Urram või Riksweb. Infokirjaoskuse arendamisel saaks koolides palju ära teha. Hea oleks, kui noor saaks elementaarsed infootsingu oskused juba koolist, kas siis arvutiõppe raames või kooliraamatukogu vahendusel. Kahjuks ei ole raamatukogutunnid meie koolides levinud. Usun, et põhjuseks ei ole mitte töötajate oskamatus, vaid ruumi ning vajalike vahendite nappus. Arvutiõpet andvad õpetajad keskenduvad rohkem tekstitöötlus-, arvutus- ja esitlusprogrammide õpetamisele ning heal juhul ka turvalisele arvutikasutamisele, infootsingu õpetamiseks jääb arvutiõpetuse tundides vähe aega.

Õpilaste lemmikud

Lugemisuuringutes on alati välja selgitatud ka õpilaste kirjanduseelistusi. Mõned uurijad keskenduvad kirjandusliikidele, mõned – žanritele. On ka selliseid uuringuid, kus kirjandusliikidel ja -žanritel vahet ei tehta.

Kõik uuringud, millega tutvusin osutasid, et noortele ei meeldi luule. Luule nõuab väga isiklikku lähenemist. Selle õpetamine koolis on raske, aga siiski vajalik. Eesti õpetajad on harjunud pidama käsitlusi kas õigeteks või valedeks, kuid luulest saab iga lugeja aru erinevalt. Igal lugejal on ju erinev taust, kogemused, eelnev lugemus jms. Erinev mõistmine ilmneb muidugi ka muude kirjandusliikide puhul, kuid mitte nii selgelt.

Kirjandusžanritest eelistavad mõlemast soost noored seiklusjutte. Tihti on mainitud lemmikuna ka kriminaalromaane ja ulmeromaane. Neidudele meeldivad armastusromaanid, mis saavutavad noormeeste hulgas alati koha viimase kolme hulgas (Seero, 1994; Michalski, 2009; Luhari ja Sõrmus, 2001). Jõudsin oma uuringus samale järeldusele, analüüsid autoreid, keda noored sooviksid lisada kohustuslikku kirjandusse. Selles nimekirjas on armastusromaanide kirjutaja Jane Austen ja seiklusjuttude autor Dan Brown.

Ka Westholmi gümnaasiumi noortele ei meeldi lugeda luulet (84%) ega näidendeid (59%). Eelistuste esikolmiku moodustasid huvialaga seotud raamatud (83%), romaanid (79%) ja novellid (68%). Elulooraamatute buumi laineharjal paigutasid õpilased neljandale kohale kuulsuste elulood (61%). Õpetajate arvates meeldivad noortele romaanid, novellid ja pikemad jutustused. Üheksandate klasside õpetajad arvasid, et lemmikute hulgas on ka reisikirjeldused. Lemmikute hulka on paigutatud nii mahukamaid kui vähem mahukaid kirjandusžanre, seega ei saa väita, et noored eelistavad lühemaid teoseid pikematele. Tähtsal kohal on teose sisu.

Nii õpetajad kui õpilased peavad ettearvatult kõige tähtsamaks, et loetav teos oleks huvitavalt ja kaasakiskuvalt kirjutatud (92%). Oluliseks peetakse ka seiklusi ja põnevust (74%). Lisaks peavad noored oluliseks võimalust tegelastele kaasa elada. See, kas tegevus toimub nüüdisajal või minevikus ning kas teoses on illustatsioonid või mitte, ei oma noorte

väitel nende jaoks tähtsust. Need tulemused on sarnased varasemate uuringute omadega, kuid antud koolis oli üks erinevus: ükski klass ei pidanud oluliseks fantaasiat ja ulmet.

Õpilaste lemmikraamatute nimekirjas on tavalised koolikohustuslikud teosed, näiteks „Kuritöö ja karistus“ ja „Tõde ja õigus“, ning lasteraamatud, näiteks „Bullerby lapsed“, „Kevade“ (Seero, 1994; Michalski, 2009; Luhari ja Sõrmus, 2001). Nagu viimaste aastate uurimused (Michalski, 2009; Sild, 2010) näitavad, on noorte lemmikteoste nimestikku lisandunud J. K. Rowlingu Harry Potteri sari ning Stephanie Meyeri „Videviku“ saaga. Esimest neist on minu uurimuses lemmikuna nimetanud vaid gümnasistid, teine aga on esindatud mõlemas kooliastmes. Eelmistes uuringutes kõnealused autorid puudusid, sest nende teoseid polnud veel eesti keelde tõlgitud või mõnda neist veel kirjutamagi hakatud.

Kuidas lugeda kohustuslikku kirjandust?

Mare Ooli uuringu andmetel loevad noored enim kodus voodis. Tüdrukutele meeldib raamatu lugemise kõrvale süüa šokolaadi (Ool, 2001). Ka Suurbritannias loevad noored just kodus magamistoas (69%), kuid kas voodis, ei ole uuringus täpsustatud. Siiski usun, et just nii see on. Kui noor peab lugema koolis, on tema lemmikkohaks klassiruum (54%). Siin võivad noored pidada lugemiseks ka tunni ajal õpiku lugemist. Vahetunni ajal on klassiruum üks vaiksemaid kohti raamatusse süvenemiseks, seega sobivam koht lugemiseks kui mänguväljak või kooliraamatukogu (Clark, Foster, 2005). Eestis võiks võrdluseks olla koolikoridor, sest meie noori ei saadeta vahetundideks koolimajast välja.

Õpilased loevad kohustusliku kirjanduse läbi vahetult enne lugemiskontrolli tähtaega (62%) kui üldse loevad. Kolmandik vastanuist kasutavad lugemiskontrollideks kas siis Interneti avarustest leitud (38%) või tubli klassikaaslase koostatud (33%) kokkuvõtteid. Erinevus põhikooli ja gümnaasiumi vahel siiski on: põhikooli õpilaste hulgas on kokkuvõtete kasutajate ja mittekasutajate arv enam-vähem võrdne, gümnaasiumis aga loeb suurem osa noori kokkuvõtteid.

Westholmi gümnaasiumi õpilased kohustusliku kirjanduse lugejatena

Tundsin huvi, kui paljud õpilased kohustusliku kirjanduse teosed läbi loevad ning kui paljud teevad seda osaliselt või üldse mitte. Küsitluses võtsin aluseks kooli kodulehel oleva kohustusliku kirjanduse nimekirja (Jakob Westholmi Gümnaasiumi kodulehekülj, 2010). 9. klasside õpilastelt soovisin hinnangut 8. klassi ja 9. klassi kohustusliku kirjanduse ning 11. klassidelt 10. klassi ja 11. klassi kohustusliku kirjanduse kohta. Küsitlusele eelneval aastal ei õppinud Westholmi gümnaasiumis ega vastanud eelmist aastat puudutavatele küsimustele kolm 9. klasside õpilast. Ka üks 11. klasside õpilane õppis esimest aastat nimetatud koolis, kuid vastas küsimustele. Saadud tulemused on esitatud tabelites 2 kuni 5.

Tabelist 2 on näha, et enim loeti eelmisel aastal James Krüssi romaani „Tim Thaler ehk müüdnud naer“ ning vähim E.R. Burroughsi „Tarzani lugusid“, E. Rafaelsoni teost „Öö New Yorgis“ ning P. Johnsoni teost „Meil kummitab“. Põhikoolis võib kirjandusnimekirjade sisu erinevatel õppeaastatel suuresti erineda. Usun, et need teosed, mille puhul on vastamata jätnud palju, ei olnud eelmisel aastal kohustuslikud. Kui need kõrvale jätta, loeti kõige

vähem Raimond Kaugveri romaani „Meie pole süüdi“. Kokkuvõtteid ei kasutatud ühegi teose puhul märkimisväärselt palju. Teoste jagunemise kohta aasta lõikes ei anna nimekiri aimu, kuid arvestades õppeaasta pikkust, on keskmiselt vaja ühes kuus läbi lugeda üks teos

Tabel 2. 8. klassi kohustusliku kirjanduse teoste lugemine

9. klassid (vastanuid 48)	Lugesin läbi	Lugesin osaliselt	Kasutasin lühikokkuvõtet	Ei tutvunud üldse	Vastamata
J. Krüss „Tim Thaler ehk müüdnud naer“	35	3	3	1	6
R. Burroughs „Tarzani lood“	2	4	3	11	28
W. Golding „Kärbeste jumal“	29	9	7		3
E. Bornhöhe „Vürst Gabriel ehk Piritia kloostris viimased päevad“	25	7	5	3	8
R. Kaugver „Kas ema südant tunnend sa?“	18	3	4	4	19
R. Kaugver „Meie pole süüdi“	14	4	3	6	21
E. Rafaelson „Õo New Yorgis“	2		1	11	34
P. Johnson „Meil kummitab“	1		1	11	35
J. Guillou „Kurjus“	17	5	3	5	18

Tabel 3. 9. klassi kohustusliku kirjanduse lugemine

9. klass (vastanuid 51)	Lugesin läbi	Lugesin osaliselt	Kasutasin lühikokkuvõtet	Ei tutvunud üldse	Vastamata
E. Raud „Kalevipoeg“	42	4	3	1	1
L. Koidula „Säärane mulk“	38	5	3	4	1
A. Kitzberg „Libahunt“	37	5	3	2	4
A. H. Tammsaare „Kõrboja peremees“	35	5	7	2	2
F. Tuglas novellid „Popi ja Huhuu“, „Inimese vari“, „Toome helbed“ ja „Suveõõ armastus“	39	3	3	5	1
A. Kivikas „Nimed marmortahvil“	17	16	13	2	3
J. Kross „Wikmani poisid“	19	12	16	3	1
E. M. Remarque „Läänerindel muutusetä“ või E. Hemingway „Vanamees ja meri“	29	5	8	4	5
A. Kivirähk „Rehepapp“ või „Mees, kes teadis ussisõnu“	22	5	3	7	14

Tabeli 3 põhjal võib järeldada, et küsitluse aastal oli loetuim Eno Raua teos „Kalevipoeg“ ning kõige vähem loeti Andrus Kivirähki teost. Viimane oli küsitluse ajal käsitlemisel, seega ei olnud ilmselt kõik veel seda lugenud. Vähe oli loetud Friedebert Tuglase novelle. Antud

aastal on kokkuvõtteid kasutatud peamiselt kahe teose puhul – Albert Kivikase romaani „Nimed marmortahvlil“ ning Jaan Krossi romaani „Wikmani poisid“ juures.

Gümnaasiumis koosneb kirjandusõpe kursustest. 10. klassis on kolm kirjanduskursust. Esimeses käsitletakse kirjandust antiigist renessansini, teises vanemat eesti kirjandust ning kolmandas kirjandust klassitsismist romantismini. 11. klassis on samuti kolm kursust. Nendeks on realism ja modernism, vene kirjandus ja eesti kirjandus XX sajandi esimesel poolel.

Tabel 4. 10. klassi kohustusliku kirjanduse läbilugemine

11. klass (vastanuid 52)	Lugesin läbi	Lugesin osaliselt	Kasutasin lühikokkuvõtet	Ei tutvunud üldse	Vastamata
Sophokles „Kuningas Oidipus“	35	5	10	1	1
G. Boccaccio „Dekameron“	22	12	8	9	1
W. Shakespeare „Hamlet“ või „Romeo ja Julia“	37	7	6	1	1
Fr. R. Faehlmann „Müütilised muistendid“	31	7	4	8	2
Fr. R. Kreutzwald „Eesti rahva ennemuistsed jutud“ (valikuliselt)	32	8	2	9	1
Fr. R. Kreutzwald „Kalevipoeg“ (katkendid)	40	5	5	2	
A. Kitzberg „Kauka jumal“	21	4	8	16	3
E. Vilde „Mäeküla piimamees“ või „Pisuhänd“	32	6	7	6	1
Molière'i üks näidend (õpilase valikul)	44	1	6	1	
J. Goethe „Faust I“	24	10	13	5	
V. Hugo „Jumalaema kirik Pariisis“	26	9	13	3	1
A. Puškin „Jevgeni Onegin“	29	5	14	4	

Tabeli 4 alusel lugesid 11. klassi õpilased eelneval õppeaastal enim Molière'i näidendit, Friedrich Reinhold Kreutzwaldi eepost „Kalevipoeg“ ning William Shakespeare'i näidendit. Kõik eelpool nimetatud teosed on käsitletavad erinevate kursuste raames. Noored jätsid tihti tutvumata eesti kirjanduse kursuses käsitletud teostega. Kõige rohkem kasutati kokkuvõtteid viimase kursuse teoste lugemiskontrollideks ette valmistudes.

Tabel 5. 11. klassi kohustusliku kirjanduse lugemine

11. klass (vastanuid 52)	Lugesin läbi	Lugesin osaliselt	Kasutasin lühikokkuvõtet	Ei tutvunud üldse	Vastamata
H. de Balzac „Isa Goriot“	30	11	10	1	
H. Ibseni üks näidend	42		7	1	2
É. Zola „Thérèse Raquin“	29	3	14	5	1
Stendhal „Punane ja must“ või G. Flaubert „Madame Bovary“	20	9	18	3	2
M. Lermontov „Meie aja kangelane“	34	5	7	6	
F. Dostojevski „Kuritöö ja karistus“	19	15	10	8	
L. Tolstoi „Anna Karenina“ või „Sõda ja rahu“	22	13	16	1	
A. Tšehhovi novellid	46	13	3	2	
A. Tšehhovi üks näidend	40	4	4	4	
A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“ I ja V osa	24	9	14	1	4

Tabelist 5 selgub, et küsitluse toimumise aastal olid üheteistkümnenda klassi õpilased kõige rohkem lugenud Anton Tšehhovi novelle ja näidendit ning Hendrik Ibseni näidendit. Kõige sagedamini jäeti lugemata vene kirjanduse teoseid. Enim toetuti kokkuvõtetele esimese kursuse viimase teose (Stendhali „Punane ja must“ või G. Flaubert'i „Madame Bovary“) ning Lev Tolstoi teose puhul.

Gümnaasiumiastme noored kasutavad rohkem kokkuvõtteid ning eelistavad lugeda lühemaid teoseid, sest gümnaasiumiastme kirjanduskursustel käsitletavate teoste arv ning maht on põhikooliastmega võrreldes suurem. Teiseks põhjuseks võib olla see, et praegu veel kehtiva õppekava järgi on kursuste süsteem vaid gümnaasiumis, kusjuures teoste läbitöötamiseks antud aeg on piiratud. Nii võib teos läbi lugemata jääda mitte huvipuudusest, vaid ajapuudusest. Märgata on ka gümnaasiumi õppeprogrammi jooksul loetavate teoste nimekirja jäikust, mida näitas see, et eelmisel aastal teises koolis käinud õpilane oli lugenud samu teoseid. Põhikoolis saab õpetaja lugemiseks antavat aega vabamalt varieerida, ka on nimekirjad vabamad ning võivad rohkem aastate lõikes muutuda.

Selliseid õpilasi, kes olid mõlemal aastal läbi lugenud kõik kohustuslikud teosed, oli uurimuse põhjal kolm – kõik üheteistkümnenda klassi õpilased. Tähelepanuväärne on, et humanitaarkallakuga 11. A klassis oli selliseid õpilasi vähem kui reaalkallakuga 11. B klassis. A klassis oli vaid üks õpilane tol aastal kõik kohustuslikud teosed läbi lugenud, B klassis aga 16. Suur vahe võib tuleneda noorte erinevast suhtumisest õppimisse. Humanitaarkallakuga klassi valivad sageli noored, kes loodavad gümnaasiumis kergemalt läbi saada.

Õpilasi, kes viimasel kahel õppeaastal pole ühegi teosega isegi osaliselt tutvunud, vastanute seas ei olnud. Märkimist väärib üks üheteistkümnenda klassi noormees, kes oli

viimase kahe aasta jooksul läbi lugenud vaid ühe Lev Tolstoi teose ning ülejäänud teoste lugemiskontrollis kasutanud kokkuvõtteid.

Õpetajad tunduvad olevat õpilaste suhtes liialt optimistlikud. Mõlemad üheksandate klasside õpetajad uskusid, et üle poolte õpilastest loevad kohustusliku kirjanduse alati läbi. Üheteistkümnendatele klassidele tunde andvatest õpetajatest oli vaid üks seda meelt, teine uskus, et 30% noortest loevad teosed alati läbi.

Väljaspool kooliprogrammi lugevate õpilaste osakaaluks hindavad õpetajad 5% kuni 50% õpilaste koguarvust. Näha on, et selles osas on õpetajad realistlikumad. Õpilased tunnustavad ka ise, et loevad üksnes kohustuslikku kirjandust, samas soovivad nad kooliprogrammi lisada vägagi eriilmelisi kirjandusteoseid. Võiks ju öelda, et noored räägivad iseendale vastu. Aga välistatud pole ka võimalus, et nende poolt soovitatud teosed on esile toodud vaid ruumitäiteks.

Kohustusliku kirjanduse teoste meeldivus

Westholmi gümnaasiumi nimekirjas toodud kohustusliku kirjanduse teostest meeldisid noortele kõige rohkem James Krüssi „Tim Thaler ehk müüdnud naer“ ja Jaan Krossi „Wikmani poisid“ üheksanda klassi õpilastele ning Victor Hugo „Jumalaema kirik Pariisis“ ja Lev Tolstoi ning Anton Hansen Tammsaare teosed 11. klassi õpilastele. Jaan Krossi „Wikmani poiste“ lemmikuks märkimisel võib olla põhjuseks see, et teos räägib Westholmi gümnaasiumi vilistlase koolipõlvest. Anton Hansen Tammsaare teose esiletoomist võisid mõjutada kaks asjaolu: esiteks oli tegemist viimati loetud või suisa käsil oleva teosega. Teiseks nimetavad ka õpetajad romaani „Tõde ja õigus“ eesti kirjanduse üheks kõige tähtsamaks teoseks.

Kõige vähem meeldisid üheksandate klasside õpilastele William Goldingi „Kärbeste jumal“ ja Lydia Koidula näidend „Säärane mulk ehk sada vakka tangusoola“ ning üheteistkümnendate klasside õpilastele Johann Wolfgang von Goethe „Faust“ ja Mihhail Lermontovi „Meie aja kangelane“. Nimetatud teostest kolm võisid oma tegevuskoha ja -aja tõttu jääda noortele võõraks.

Õpetajate arvamused teoste meeldivuse kohta ei langenud noorte omaga kokku. Eriti suured olid erinevused põhikoolis, kus õpetajate arvates meeldisid noortele eelmisel aastal loetust kõik teosed kas väga või üldiselt, välja arvatud E. R. Burroughsi „Tarzani lood“. Küsitluse aastal õpilastele kõige vähem meeldinud ning õpetajate arvates kõige ebapopulaarsem teos langesid kokku. Ka olid õpetajad arvamuse „meeldis õpilastele väga“ kasutamiseaasta küsitluse aastal ettevaatlikumad. Põhjuseks võis olla see, et need õpetajad polnud eelmisel aastal andnud kaheksanda klassi õpilastele ega küsitletud õpilastele kirjandustunde.

Gümnaasiumiski oli märgata, et õpetajad teavad/mäletavad paremini õpilaste arvamusi käesoleva õppeaasta teoste kohta. Õpetaja arvamus lemmikute kohta langes õpilaste omaga kokku üheteistkümnenda klassi kirjanduse osas, kuid eelneva aasta omas mitte. Noortele kõige vähem meeldinud teosed ning õpetajate hinnangud erinesid mõlemal aastal. Õpetajad arvasid, et noortele ei meeldinud eriti William Shakespeare'i näidend,

noortest oli 59%-le vastanutest näidend meeldinud ning 29% vastasid, et näidend ei meeldinud.

Mõne teose puhul jagunes õpilaste arvamus meeldivuse ja vastumeelsuse suhtes võrdselt. Sellisteks teosteks olid üheksandates klassides Eduard Bornhöhe „Vürst Gabriel ehk Pirita kloostri viimased päevad“, Friedebert Tuglase novellid ja Ernst Hemingway või Erich Maria Remarque'i teosed. Üheteistkümnendate klasside õpilaste hulgas jagunesid arvamused positiivseks ja negatiivseks võrdselt Sophoklese tragöödia „Kuningas Oidipus“ ja Fr. R. Kreutzwaldi eepose „Kalevipoeg“ puhul. Sellisel juhul on ka õpetajal raske öelda, kas õpilastele teosed meeldisid või mitte.

Kohustusliku kirjanduse lugemise kontroll

Teose läbilugemise kontrolliks on palju erinevaid viise. Neist levinumateks on küsimustega kontrollitöö, valikvastustega kontrollitöö ning suuline vastamine klassi ees. Gümnaasiumi osas on levinud ka raamatu põhjal essee kirjutamine, mis on heaks lõpukirjandi harjutamise viisiks. Aina populaarsem on rühmatöö, mille kohta annab väga hea ülevaate Tallinna 37. Keskkooli eesti keele ja kirjanduse õpetaja Edward Kess artiklis „Kirjandus pakub ja vajab võimalusi“ (Kess, 2007).

Mujal maailmas on välja antud palju lugemiskontrolli toetavaid materjale. Lugemiskontrolli mitmekesisemaks muutmiseks pakub Soome Uusikaupunki emakeele õpetaja Riitta Kilku viktoriine, dialoogide koostamist ja ettekandmist, koomiksite joonistamist ja tegelastele kirjade kirjutamist (Kilku, 2005). Ameeriklane Thomas W. Bean pakub tööks raamatuga välja näitendeid ja nn lõunaid, kus kehastatakse teose tegelasteks (Bean, 2002).

Westholmi gümnaasiumis kasutatakse enim küsimuste ja vastuste vormis lugemiskontrolle. Gümnaasiumiastmes on kasutatud ka raamatul põhinevat esseed, põhikoolis klassi ees suulist vastamist. Rühmatöid tehakse vähe. Selline olukord paistab õpilasi rahuldavat, sest küsimusele „Milline kontrollimeetod sulle enim meeldib?“, vastas 57% õpilastest, et küsimustega kontrollitöö. 23% õpilastest eelistaks teha lugemiskontrolle rühmatööna. Kui õpetajal ei oleks ajapiirangut, kontrolliks ta lugemist suuliselt. Üks õpetaja eelistas gümnaasiumis harjutamise mõttes kirjandit. Õpetajatele meeldiks ka seminarivormis või paarides vastamine, et noored saaksid loetut arutada ning arvamusi vahetada.

Milleks lugeda?

Noorte arvamust lugemise vajalikkuse kohta on küsitud mitmetes uuringutes. Kairit Michalski 2009. aasta uuringust „Tallinna Inglise Kolledži gümnaasistide lugemus ja kirjanduseelistused“ selgus, et noored loevad teadmiste saamiseks ja silmaringi laiendamiseks, nii arvasid 83% neidudest ja 76 % noormeestest. Märkimisväärne osa vastanutest pidas lugemist meeldivaks ajaviiteks (65% neide ja 45% noormehi), uute ideede allikaks (58% neide ja 55% noormehi) ning vajaliku informatsiooni saamise viisiks (58% neide ja 68% noormehi) (Michalski, 2009).

Aastate jooksul on kasvanud lugemine informatsiooni saamise eesmärgil. TPÜ lugemisuuringute tulemuste järgi luges 1993. aastal 60% vastanutest kõige rohkem ilukirjandust,

kuid viis aastat hiljem oli ilukirjanduse osakaal langenud 35%-ni. Õppetööga seotud lugemine oli samas tõusnud 47%-lt 88%-ni. Muutused on küllaltki suured, kuid langevad kokku Euroopas juba 1990. aastate algul tekkinud olukorraga, kus õppeotstarbeline lugemine oli tõusuteel (Ool, 2001). Kairit Michalski uuring andis veidi teistsuguse tulemuse. Tema tulemused näitavad ilukirjanduse lugemise osakaalu tõusu (45%) ning õppekirjanduse lugemise osakaalu langust (35%), kuid tema jaotuses on eraldi välja toodud ka teised teoste tüübid: tarbe-, aime-, teatme-, dokumentaal- ning teaduskirjandus (Michalski, 2009).

Artikli aluseks olev seminaritöö keskendus kohustuslikule kirjandusele ning noorte arvamust küsiti just selle kohta, miks peaks nende arvates lugema kohustuslikku kirjandust. 66% noori arvas, et kohustuslikku kirjandust peab lugema selleks, et olla haritud inimene. Siiski on suur hulk noori, kes loevad enamasti hinde pärast (43%). Põhikoolis on hinde pärast lugejate (28 õpilast) ning haritud olla soovijate (29 õpilast) arv peaaegu võrdne, kuid gümnaasiumis on vahe väga suur. Hinde pärast loeb 16 gümnaasisti ning haritud olemiseks 39. Harituse on oma peamiseks kohustusliku kirjanduse lugemise põhjuseks toonud mõlemas vanuseklassis kõige rohkem noori.

Kokkuvõtteks

Õpilased küll loevad kohustuslikku kirjandust, kuid teevad seda vastumeelselt vaid selleks, et olla haritud inimene ja saada häid hindeid. Päris paljud kasutavad vastamisel kokkuvõtete abi – on need siis leitud Internetist või saadud mõnelt sõbralt-klassikaaslaselt. Meelsamini loetakse romaane, novelle ja jutustusi ning välditakse luulet. Noorte lemmikraamatuks on tavaliselt lapsepõlve lemmik või kohustuslikus korras loetud teos. Viimastel aastatel on lemmikute hulka lisandunud mitu autorit – J. K. Rowling, S. Meyer ja M. Raud. Kohustusliku teose saab õpilane tavaliselt kätte kooliraamatukogust või avalikust raamatukogust. Alati ei soovita aga teost mitmest raamatukogust otsimas käia ning oodatakse seda ühes kindlas raamatukogus. Kui noortele antaks valida, siis nad teeksid lugemiskontrolle harjumuspäraselt küsimuste ja vastuste vormis.

Õpetajad on oma õpilaste lugemisaktiivsuse ning meeldinud teoste suhtes ülemäära optimistlikult häälestatud. Samas on nad teadlikud, et kaasaja noor ei loe rohkem, kui kästakse. Palju huvitavamad on noorele sõbrad, televisioon, Internet ja muud multimeedia võimalused.

Lugemisaasta järelkajana võib öelda, et Eesti õpilased küll loevad, aga vähem, kui nad peaksid seda tegema, ning rohkem, kui tahaksid. Õpetajatel ja raamatukoguhoidjatel on veel palju teha selleks, et tekitada noortes huvi lugemise vastu, sealhulgas ka kohustusliku kirjanduse lugemise vastu. Loodame, et uus ainekava koos uute kaasaegsemate teostega muudab lugemise noorte jaoks meeldivamaks ning toob meie raamatukogudesse juurde palju toremaid püsilugejaid.

Kasutatud allikad

- Aus, A. (2006). Ilukirjandus põhikoolis. *Haridus*, 11/12, 24–26.
- Bean, T. W. (2002). Making Reading Relevant for Adolescents. *Educational Leadership*, 60(3), 34–37. Andmebaas EBSCO Host (25.01.2010).
- Clark, C. & Foster, A. (2005). *Children's and Young People's Reading Habits and Preferences: The who, what, why, where and when*.
http://www.literacytrust.org.uk/research/nlt_research/273_childrens_and_young_peoples_reading_habits_and_preferences_the_who_what_why_where_and_when (23.04.2010).
- Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 1. (2010). *RT I 2010*, 6, 21.
<https://www.riigiteataja.ee/ert/get-attachment.jsp?id=13275399> (24.04.2010).
- Jakob Westholmi Gümnaasiumi kodulehekül. (25.04.2010). *Kohustuslik lugemisvara*
<http://www.westholm.tln.edu.ee/?Id=10513> (25.04.2010).
- Kess, E. (2007). Kirjandus pakub ja vajab võimalusi. *Haridus*, 7/8, 21-23.
- Kilkku, R. (2005). Kirjandus murdeas. *Haridus*, 9, 23.
- Knickerbocker, J. L. & Rycik, J. (2002). Growing into literature: Adolescents' literary interpretation and appreciation. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 46(3), 196–208. Andmebaas EBSCO Host (25.01.2010).
- Luhari, B. & Sõrmus, E. (2001). *Õpilane, raamat, raamatukogu : uurimused õpilaste lugemisest ja õppekava toetavast kirjandusest kooliraamatukogudes*. Tallinn: Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing.
- Martinov, P. (1996). *Kirjandusõpetus ja õppekirjandus eesti keskkoolis (1991–1996)*. Diplomitöö. Tallinna Pedagoogikaülikool.
- Michalski, K. (2009). *Tallinna Inglise Kolledži gümnaasistide lugemus ja kirjanduseelistused*. Seminaritöö. Tallinna Ülikool.
- Ool, M. (2001). *Noorukite lugemus, kirjanduseelistused ja lugemist mõjutavad faktorid*. Bakalaureusetöö. Tallinna Pedagoogikaülikool.
- Programme for International student assessment 2000- Scotland analysis*. (2004).
<http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/47251/0029201.pdf> (25.04.2010).
- Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava. (2007). *RT I 2007*, 61, 392.
<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12888846> (25.04.2010).
- Põhikooli riiklik õppekava*. (2010). <http://www.hm.ee/index.php?0511290> (25.04.2010).
- Põhikooli riiklik õppekava*. Lisa 1. (2010). <http://www.hm.ee/index.php?0511287> (24.04.2010).
- Seero, L. (1994). *Eesti Spordigümnaasiumi õpilaste lugemishuvid*. Lõputöö. Tallinna Pedagoogikaülikool.
- Sild, S. (2010). *Kohustuslik kirjandus ja selle mõju lugemisele*. Seminaritöö. Tallinna Ülikool.

Räägime lihtsalt lugemisest!

Lugemisaasta puhul arutlesid Harjumaa õpetajad ja raamatukogutöötajad, millest sõltub lugemisaasta lugemisauding, kas lugemise juurde saab inimesi meelitada ning mida lugemisaasta raames korda on saadetud.

Vestlusringis osalesid (pildil vasakult):

Helen Pärna (vestluse eestvedaja), Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu erialareferent

Kerstin Kööp (KK), Tallinna Ülikooli kasvatusteaduste instituudi lektor

Aime Miil (AM), Viimsi Keskkooli raamatukogu juhataja

Marika Salu (MS), Saue Linnaraamatukogu juhataja

Priit Kruus (PK), Tallinna Vanalinna Hariduskolleegeiumi eesti keele ja kirjanduse õpetaja

Krista Ojasaar (KO), Eesti Kultuuriministeeriumi kirjandusnõunik, lugemisaasta projektijuht

Tänapäeva tudengitel olevat probleeme teksti mõistmise, selle lahtimõtestamise ja edasise kasutamisega. Kuidas teile tundub, kas olete oma töökogemustest lähtuvalt mainituga nõus või pigem mitte?

KO: Mina isiklikult olen andnud vaid ühe loengu, aga nii palju kui õppejõududelt kuulnud olen, siis kohati on see probleemiks küll. Funktsionaalne lugemisoskus ei ole ülikooli astujate puhul enam enesestmõistetav. Kohati on tõesti raskusi sellega, et ei saada aru erialastest tekstidest. Kui kirjutatakse esseed või referaati, on näha, et ei ole teksti mõistetud. See ei käi muidugi tublimate kohta. Kas selle on tinginud massiülikool või on see viimaste aastate küsimus, seda ei tea.

Mainisite, et üks osa tudengitest ei saa aru, millest nad kirjutama peavad, ei mõista teksti. Kas see võib tuua kaasa selle, et nad ei mõista ka referaadi ideed, lisades referaati vaid mujalt võetud teksti, unustades omaenda panuse?

KO: Jah, selliseid tudengeid leidub – olen seda märganud just Avatud Ülikooli üliõpilaste seas, kes kopeerivadki lõik lõigu järel ja seovad neid vaid ühe lausega. Sealjuures ei toimu üldistamist ja teksti eri osade sidumist. Üks asi on funktsionaalne lugemisoskus, aga teine on eneseväljendus – kuidas teksti edasi anda ja oma mõtteid väljendada. See oleks väga oluline.

PK: Ma lisaksin, et tähtis on ka see, kuidas kirjandusest rääkida – kas või seltskondlikul tasandil. Vestlesin kord tuttavaga sellest, kuidas ta üheksakümnendatel aastatel Tartu Ülikoolis kirjandust õppis. See, kuidas ta oma tudengipõlve kirjeldas, oli kadestusväärne: pärast seminari loeti etteantud teosed läbi, siis osteti poest mõned õlled, istuti maha ja räägiti üheskoos nendest raamatutest. Mulle tundub, et praegu ei ole ülikoolides eriti sellist igapäevast seltskondlikku või kommuunilaadset intellektuaalset ruumi. Pean silmas just humanitaarteadusi. Arstiteaduskonnal on selline ruum olemas – neil on väga range ja pikk ühine päevakava, kõikvõimalikud praktikumid ja laboritunnid. Täpselt samamoodi peaksid olema kirjandustudengitel oma n-ö laboritunnid.

KO: Väidan, et Tartus siiski on. Seal on täiesti eraldi kirjanduskommuun tekkinud. Ka bakalaureuseõppe tasemel.

PK: Minu ajal ei olnud. Minu jaoks aga ei olnud sajandi alguses selline ringkond, kus sai rääkida raamatutest ja kirjandusest, absoluutselt ülikooliga seotud. Kui need kaks poolt – õppetöö ja seltskondlik vestlus – on nüüd omavahel kokku saamas, siis on see ju suurepärane.

KK: Tahtsingi lisada, et see on suuresti kinni ajas. Mäletan, et keskkooli ajal oli pidev tamp peal. Lugesin poole ööni pakse teoseid, selleks et saata viit selle eest, et olen seda lugenud ja ma tean, mis seal juhtub. Sellist kommuuni tunnet ei saagi tekkida – elu on noortel nii kiire. Pealiskaudsus ja mittemõistmine on põhjustatud just sellest, et ei jõuta süveneda. Vaadatakse kiiresti üle peamised asjad. Mida me ka referaatide kirjutamisel teeme – otsime tekstist üles märksõna, pannakse kolm lõiku kokku ja arvatakse, et küllap läheb läbi. Ei jõuta süveneda.

Üheks mõjutajaks on ka Internet – klõpsad ja info ning viited on käes. Ka lasteaias näen, et üks asi on see, kui ette loetakse, teine asi on see, kui laps ise loeks, milleks paljudel ei ole enam viitsimist. Kui on olemas raamatu ainetel tehtud film, siis vaatab laps pigem filmi ja mõtleb, et milleks enam seda raamatut lugeda. Kiirus ja asjade ettetegevmine võtab huvi maha. Huvi teke aga oleneb lapse isiksusest ja kodustest harjumustest.

PK: Mulle tundub, et lugemise ümber on ruum ja õhk kadumas. Rõhk on sellel, et ma nüüd leian aega lugemiseks ja olen raamatuga kahekesi. Oma lapsepõlvest mäletan, et raamatu lugemise juures oli väga tähtis see, mis toimus enne ja pärast lugemist. Enne rääkisin oma vanematega, milliseid raamatuid nemad on lugenud ja milliseid soovitaksid ja kuidas nad seda tutvustaksid, et muuta see põnevaks. Siis lugesin raamatu läbi, vestlesime nüüd juba

teisel tasandil, võrreldes elamusi ja kogemusi, laiendades raamatu teemasid edasi, palju kaugemale.

MS: Selliseid perekondi veel eksisteerib.

KO: Ma tean ka selliseid suhtlusringkondi, kus selliseid elamusi jagatakse.

PK: Ega ma väidagi, et selliseid perekondi enam ei leidu, vaid et lugemisest rääkides peaksime rohkem rõhutama seltskondlikku aspekti – seda, et lugemine toob inimesi kokku, mitte ainult ei aita sulguda kusagile oma väikesesse maailma.

KO: Selles vanuses, kus sõpruskond saab olulisemaks, vanuses 10–12aastat, hakkavad tekkima suureks saamise ilmingud ning enam pole oluline see, mida ema-isa räägivad, vaid see, mida arvavad sõbrad, hakkab tekkima eemaldumine raamatust ja koolist. Kui seltskondlik aspekt juures oleks, ei peaks muretsema, et enam ei ole raamatud olulised.

AM: Minu arvates töötab see noorte puhul küll väga hästi. Näeme koolis, kuidas tullaakse mitmekesi, üks annab raamatu ära ja sõber võtab järgmisena kohe sama raamatu. Meie ei pea midagi soovitama. Kui sõber ütleb, et raamat on hea, siis seda loetakse. See on teatud vanuses nii oluline. Meie koolis on umbes kümnest inimesest koosnev ring, kus raamatud käivadki niimoodi käest kätte.

PK: Meil on VHK-s poiste ja tüdrukute klassid. Sain vanemalt kolleegilt Igor Kaasikult oma poisteklassile näpunäite, et tuleb põhikoolis raamat kätte anda ja kord nädalas teha 45-minutine raamatu lugemise tund. Võtavad kas kooliraamatukogust või kodust raamatu kaasa ja tunni ajal on kuulda vaid vaikset nohisemist ja lehtede krabinat.

MS: Loevad omaette? Aga kui keegi ette loeks?

PK: Seda teeme teistes tundides. Aga on üks tund, kus ainult loetakse, ja kui raamat läbi on loetud, siis kirjutatakse sellest kirjand. Efekt on ka mujal näha – vahetunni ajal keegi küsib: „Mida sina loed? Ah, mul on see juba kaks aastat tagasi läbi loetud, vaata, kui paksu raamatut ma nüüd loen!“ Tekib võistlusmoment. Nii nad omavahel raamatutest rääkima hakkavadki.

Kas see töötab tõesti ka nooremas eas, ütleme algklassides, või lisandub siia veel mõjutegureid?

MS: Palju oleneb ka õpetajast. Olen vaadanud klasside nimekirju ja võrrelnud oma lugejatega. See on kohe üllatav, et kui õpetaja oskab suunata lapsi raamatukokku, siis nad loevad ja käivad raamatukogus palju parema meelega ja nad on väga tublid lugejad. Mõnest algklassidest aga polegi lugejaid.

AM: Kooliraamatukogul endal on hästi palju ära teha. Õpetajatel kipub päevaplaan üsna tihe olema. Meie pakume küll ise järjest raamatukogutunde ja mõni ikka selle aja ka leiab. Arvan, et kui algklassilaps harjub raamatukogus käima, ükskõik millisel eesmärgil, kas me mängime temaga või loeme talle raamatut ette või ta joonistab midagi, siis tekib tal harjumus. On võimalik, et ta siis jääbki raamatukogus käima.

MS: See on kindlasti väga hea, aga meil on linnaraamatukogu ja kooliraamatukogu koos. Küll tahaks, et oleks võimalus väiksematele lastele eraldi väike lugemisnurgake luua.

AM: Meie tegime enda raamatukogus lugemistoa, kus igal teispäeval suure söögivahe-tunni ajal saavad I klassi lapsed käia raamatut kuulamas ja lapsed käivad väga hea meelega. Lugemas käivad nii gümnaasiuminoored kui õpetajad ja lastel on väga uhke tunne, kui mõni suur poiss loeb ette näiteks „Agu Sihvka annab aru“. Minu arvamusel mõjub see väga hästi. Vaibad on maas, mõni kõhutab, mõni istub, see on hea võimalus ja vaheldus vahetundi teisiti veeta. Kõik ei taha mööda koridori joosta.

MS: See võimalus peabki lapsel olema, et saaks vaikselt nurgas oma raamatuga istuda.

KO: Jüri raamatukogus on näiteks raamatukogu koolimajaga samas majas, seal on lausa eraldi korrus lastele ja noortele, kus on vaipade, patjade ja madalate riulitega ala. Noored käivadki seal, veedavad näiteks vahetunnist 15 minutit, viskavad pikali, loevad kas ajakirju või midagi muud ja neil tekib seal mõnus tunne. Tagasiside on selline, et nad on harjunud käima ja nad ei tahagi sealt ära minna – teevad oma kooliülesandeid, laenutavad raamatuid, loevad. Õhkkond on hästi oluline.

MS: Tähtis on, et lapsed saaksid julgelt ringi vaadata ja sirvida. Sageli satutakse selle või teise raamatu juurde juhuslikult, enamasti aga küll sõbra soovitusel.

KO: Ei tohiks öelda, et oled selle raamatu jaoks liiga noor. Seda ei tohi kunagi öelda. Kui laps pettubki raamatus, siis paneb ta selle lihtsalt tagasi. Aga ta on vähemalt proovinud. Temalt ei tohi proovimisjulgust võtta. Kui tal julgusest puudu jääb ja ta seetõttu loeb ainult neid raamatuid, millest ta on juba välja kasvanud, just siis ta pettub ega tulegi raamatu-kogusse tagasi.

AM: Seda ei ütle meie, vaid vanemad. Mina olen kaks korda lapsevanema käest riielda saanud, kus vanem on tulnud ütleva, et miks te minu lapsele sellise raamatu laenutasite. Et ta on selle jaoks liiga väike. Kui laps selle raamatu leiab, võib ta selle koju viia. Iseasi, kas ta seda ka loeb, aga see ei olegi tähtis.

PK: Laps ei peagi kõigest aru saama. Mäletan, kuidas väiksenähtsesin entsüklopeediaid. Oli küll keeruline, aga see tegigi asja põnevaks.

AM: Hiljem võtad raamatu uuesti kätte ja raamat on tuttav. Tead, et sealt leiab midagi huvitavat.

PK: Mõned võõrsõnad jäid meelde – ma küll ei teadnud, mida need tähendavad, aga ma oskasin neid näiteks verbaliseerida.

MS: Nii see huvi tekibki. Raamatuga peab kokku kasvama juba lapsena, et osata lugemisest naudingut üles leida.

Meil tuli jutuks, et sageli ei saa me päris varajases nooruses aru, mida me loeme, aga huvitav on ikka ja et lastele soovitatakse lugeda raamatuid, millest nad ehk täielikult aru ei saa, et nad asjade üle juurdleksid. Teisalt öeldakse, et me ei tohiks lapsi selliste raamatutega koormata. Millist vaatenurka teie pigem toetaksite?

KO: Usun, et lapse lugemishuvi ei tohiks keerulise kirjandusega tappa. Mingisugune proportsioon peaks säilima, et huvi ei kaoks. Kui laps loeb kohustuslikus korras järjest raamatuid, mis talle ei meeldi ja millest on raske aru saada, siis mingil hetkel hakkab talle tunduma, et kogu kirjandus ongi selline. Talle öeldakse, et pead lugema, aga ta ei saa kõrvale panna seda raamatut, mis talle ei sobi. Minu meelest on paljud teosed koolis liiga varajasse vanusesse toodud.

KK: Mina tundsin seda ise kooliajal või tegelikult pärast kooli. Hakkasin mõtlema, et olen lugenud nii palju teoseid, millest on meelde jäänud vaid faktid, mida kontrolliti. Kuigi meie kirjandusõpetaja väga palju avas neid tagamaid, siis tundsin ma sellest hoolimata, et ei saa kõigest aru. Selle üle on palju vaieldud, et kas põhi- ja keskkoolis peaks ikka nii palju raamatuid lugema ja mida kohustusliku kirjanduse loetelus leiduma peaks. Nii palju raamatuid tuleb peale ja seda mahtu tahetakse pidevalt suurendada. Loomulikult on õpetajatel võimalus anda valikuid.

KO: Ma ei ole küll õpetaja ja ma ei tea, kuidas koolis praegu sellega lood on, aga mulle tundub, et eesti kirjandusklassika teoseid peaks käsitlema sellises võtmes ja sellele klassile, kellele see korda läheb. Oleks hea mingisugused teemärgid ette teha, see võib küll veider tunduda, aga peamine on ikka see, et noored nende teosteni jõuaksid. Mul on konkreetne näide, kuidas üks õpetaja „Mäeküla piimameest“ käsitles – oli näha, et väga vähesed lugesid seda vabatahtlikult. Aga kuidas selleni jõuda? Paljud õpilased lugesid sel ajal värskelt ilmunud Olavi Ruitlase raamatut „Naine“. Kuna kõik nagunii lugesid ja rääkisid sellest, võttis ka õpetaja selle tunnis läbi ning seletas teose lahti. Sealt mindi „Mäeküla piimamehe“ juurde. Sissejuhatuseks rääkis õpetaja, et raamat räägib suhetest, armastusest, kõigest sellest, mis teismelisi huvitab. Kõik lugesid mis mühis. Need, kes olid ärksama mõtlemisega, võtsid sealt ka kõik muu kinni. Need, kes ei huvitunud kirjandusest, lugesid selle ikka „Naise“ mõjul läbi, leidsid sealt needsamad suhtedraamad üles ja lugesid seda vähemalt mõnuga. Sellise käsitluse juures ei kadunud lugemismõnu. Ei tekkinud tunnet, et selle raamatu lugemine on raske ja vastik.

PK: See, mida sa kirjeldad, on uus kirjanduse ainekava. Täpselt selline põhimõte nüüd ongi, et me ei õpeta kirjandust ajateljest lähtuvalt, vaid sarnasuse alusel paneme kõrvuti teosed, mille vahel on võib-olla isegi 200-300 aastat. Võime seda vabalt teha, sest kui eesmärk on õpetada teksti isiklikku tõlgendamist ja seda, et õpilane teadvustaks iseennast kui lugejat, siis ei ole esmatähtis kirjandusajalugu või -teooria.

Muidugi tekib siin küsimusi. Näiteks kui õpetame „Pisuhända“ või „Tabamata imet“, siis kas läheme mööda Vilde eluloost, tema enda euroopalikest ambitsioonidest või tülist nooreestlastega. Me ei saa mööda minna, sest muidu jääb teos palaganlikule tasemele. Ühesõnaga, esmalugemise tasandil peab tekkima raamatuga kontakt, kus noor lugeja saab aru, et see teos kõnetab teda kuidagi. Tekst on niisiis esikohal ja kõik see, mida saame tekstist veel lisaks välja võtta, on järgmine tasand. See tähendab, et senine lähenemine pööratakse teistpidi: kõigepealt võtame ette teksti, siis kirjaniku eluloo, teose ajastu ja poeetika.

Stiina Sild on oma seminaritöös välja toonud ühe õpetaja arvamuse, et koolinoored ei mõista „Rehepappi“, kuna nad teavad liiga vähe folkloorist. Kas oleks vajalik paralleelselt seda temaatikat sisse tuua?

PK: Ma küsiks nüüd provotseerivalt – miks me just noorte kontekstis teadmisi folkloorist rõhutame? „Rehepapp“ on viimasel ajal üks loetavamaid raamatuid ka täiskasvanute hulgas. Ma miskipärast arvan, et suurema osa täiskasvanud lugejate teadmised folkloorist on samasugused või isegi väiksemad kui koolinoortel.

KO: Olen paljudelt õpetajatelt kuulnud, et enam ei teata, mis on näiteks regi või vigel.

PK: See ei ole teadmine folkloorist, vaid arhailiste sõnade tundmine.

KO: See annab siiski teatava taustateadmise. Muinasjuttude lugemisest teatakse, et on kratid ja pisuhännad. Aga igapäevast taluelu puudutav teadmine on puudu.

PK: Rõhutame, et Stiina Silla seminaritöös on see ühe õpetaja aramus, et noorte vähesed teadmised on probleemiks. Küsime aga noorte lugejate endi käest, kas see on nende jaoks suur probleem, et teoses on mõni võõras sõna sees. Kas see takistab arusaamist või lugemise nautimist? Mina arvan pigem, et see ei ole nende jaoks takistuseks. Kui õpilane loeb Harry Potterit, siis leiab ta samuti väljamõeldud või vanamoelisi sõnu või nende tuletisi, mis on samuti tema jaoks võõrad. Ajaloolisesse maailma suhtub noor lugeja samamoodi – see on küll võõras keskkond, aga just seetõttu ongi see põnev.

KK: Meil lasteaias on mõned lapsed, kes küsivad ettelugemisel iga natukese aja tagant, mida see või teine sõna tähendab. Oleme raamatuid ette lugenud nii, et oleme juurde rääkinud, mis üks või teine asi on. Nad panevad seda väga hästi tähele. 7-aastaste ja veidi nooremate jaoks on see oluline, nad tahavad teada. Kui nad hiljem ise loevad, läheb see kiiremini ja sujuvalt. Kusagil mingisugused taustateadmised juba on.

PK: Ja probleemi ei ole. Just selleni ma jõuda tahtsin. Me ei tohiks vaadelda noorte lugemust läbi oma n-ö prillide. Olen nõus, et vanema kirjanduse suures mahus õpilaste ette lükkamine on halb, aga samas on piiride tõmbamine veidike riskantne. Olen ise teinud järgmise vea: eeldasin kord, et Tammsaare on õpilaste jaoks ju kohutavalt igav – taevas appi, milline filosoofiline eluraskus ja taak ning must minevik! Juss poob ennast üles, Krööt sureb ära ja Andres on kinnine ja masenduses jne. 10. klassi õpilased ütlesid aga, et Tammsaare „Tõe ja õiguse“ I osa on „jummalast lahe teos, *action* ja pull käib, Pearu jooob ennast purju ja räuskab, kihvt!“. Mina vaatasin seda enda mätta otsast – olin just ülikoolist tulnud ja lugenud kogu filosoofilist konteksti, mis on Tammsaare ümber kirjutatud. See oli viga. Selgus, et minul oli Tammsaarega seoses oma taak – aga õpilastel seda polnud.

KO: Võib-olla kõik vaatavad läbi oma prillide.

PK: Vaatavadki.

Kuivõrd on koolinoored valmis oma arvamust mõne vastumeelse teose osas avaldama?

PK: Siin on suured käärid. Kuidas teha vahet, kas nad ei taha mõnda teost lugeda lihtsalt seetõttu, et see on kohustuslik, või ei meeldi teos neile tõepoolest? Mõni ütleb, et talle väga meeldis – õpetajal võib tekkida kahtlus, miks? Kas selleks, et paremat hinnet saada?

Sest on kirjandeid, mis on justkui tellimuse peale tehtud – õpilane on plaadi sisse lükanud, vajutanud *Play* nuppu ja siis tuleb see üks ja seesama, mida õpetaja on juba kümneid ja kümneid kordi lugenud. See on selline retsepti järgi kirjutamine: „Teos pani mind elu üle mõtlema“ jne. Ka mõned õpetaja öeldud mõtted ja killud on sõnastatud – õpilane signaalseerib, et näete, ma hindan seda väga, mida õpetaja arvab. Paljud õpilased oskavad kindla eesmärgiga kirjutada – nagu reklaamikirjutaja, kel on sihtrühm ja ootused, millele tuleb vastata. See on iseenesest loomulik.

AM: Siin aitaks võib-olla see, kui lasta lastel rohkem ise valida. Mitte ei anta ühte raamatut ette, vaid on ka valikuvõimalus, näiteks autori piires. Kui koolinoor ise selle valiku teeks, ei võtaks ta seda võib-olla nii kohustuslikuna.

PK: Võtab, võtab.

AM: Ta võtab, aga natukene võiks seda valikuvõimalust avardada.

PK: Olen märganud, et tihtipeale toob valimisvõimalus kaasa rohkem probleeme: „Kõigepealt sunnite mind lugema ja siis pean veel valima ka. Miks te mu elu nii raskeks teete?“ (Naerab.)

Kui suur sõnaõigus on valiku tegemisel õpetajal või on see 100% õppekavast tulenev?

PK: Õpetaja paneb paika õppeplaani, milliseid teemasid ja kirjanikke käsitletakse. See, milliseid teoseid ta lugeda annab, võib sõltuda teinekord isegi sellest, millised raamatud on parasjagu kooliraamatukogus kättesaadavad. „Kuningas Oidipust“ saab alati kohustuslikuks lugemiseks anda, seda on alati kooliraamatukogus olemas. Hea ja õhuke raamat ka.

Mõnda sellist veidike vähem levinud teost on juba keerulisem anda. „Isa Goriot“ on ju ka igas raamatukogus – siis käsitleme seda. „Isa Goriot“ on ju väga põnev raamat. See on selline, mida tahaks lugeda anda. Minul on väga hea koostöö oma kooli raamatukoguhoidjaga – kui tal tekib n-ö vaba raha, siis ta tuleb ja küsib, millist raamatut võiks hankida. Näiteks üks uus noorteraamat, Margus Karu „Nullpunkt“, on viimasel ajal populaarne ja praegu tellitakse seda kooliraamatukogudesse palju. See on väga kihvt raamat. Hästi palju on neid n-ö nullindate jooksul ilmunud noorteraamatuid, aga tõsisid hitte on vähe – kümnendi alguses oli Aidi Vallik, viis aastat hiljem Sass Henno ja nüüd jällegi viis aastat hiljem Margus Karu.

AM: Ükski raamatukogu, eriti kooliraamatukogu, ei suuda tagada, et tal oleks klassikoplekti jagu raamatuid.

MS: Võib-olla üks klassitäis raamatuid oleks vanemast ajast olemas. Aga uuemast ajast...

AM: Uuema aja häda on see, et kooliraamatukogul ei ole tegelikult raha. Õpikutes on mainitud palju uuemaid raamatuid, mida meil on vaid üks-kaks eksemplari. Viimsi kool on selles suhtes erandlik näide, et meil on tohutult palju paralleelklasse. Meil on teisi klasse seitse. Aga sul on Jaanus Vaiksoo „Lumemöllu“ kaks eksemplari ja sa ei võta seda raamatut mitte kusagilt juurde... Kui lapsed peavad seda lugema, oleme tõsisel hädal. Ka vanemad on kurjad. Siin peaksid õpetajad maha istuma ja omavahel kokku leppima, mida siis ikkagi lugeda anda ja tellida, mida mitte.

MS: Peaks koostöös raamatukoguga vaatama, millised on võimalused.

AM: Meil on selliseid õpetajaid, kes käivad ja küsivad ka meie käest, mida lastele lugeda anda või juurde osta. Mina lennutaksin küll kivi riigi kapsaaeda – riik ei anna kooliraamatukogude põhifondi komplekteerimiseks mitte sentigi.

KO: Tegelikult peaks see olema haridus- ja teadusministeeriumi ülesanne. Nii nagu kultuuriministeerium rahastab rahvaraamatukogusid.

AM: Me oleme puhtalt omavalitsuste meelevaldas. Niipalju kui omavalitsus põhifondi tarbeks raha annab, täpselt nii palju meil raha on. Mina pean ütlema, et meie oleme õnnelikus seisus, meil on oma eelarve. Aga ma tean, et paljud raamatukogutöötajad käivad direktorilt palumas, kas võin selle raamatu osta või mitte. Kui mul ei ole pakkuda uut raamatut ja raamatukogu on muuseumi seisuses, siis kuidas saame me lugemisest rääkida?

KO: Tegelikult peaks olema haridus- ja teadusministeeriumile selge, et raamatukogu on kooli ja haridusprotsessi osa.

AM: See ongi põhikooli - ja gümnaasiumiseaduses kirjas. Aga sellest ei ole abi – kui meil on vaid õpikute raha, on sellest vähe. Rahvaraamatukogudel on pearahasüsteem ja see peaks nii olema ka kooliraamatukogudes. Tegelikult ei tee riik mitte midagi. Kust see lugemine peaks tulema? Aga kool peab lugejat kasvatama.

PK: Sael on vist linna- ja kooliraamatukogu päris lähestikku?

MS: Sael on linnaraamatukogu kooliraamatukoguga ühendatud, see võimaldab arvestada õpetajate soove raamatute muretsemisel – arutame, kui vähegi võimalik, tellimused läbi. Oleme alati rõhutanud, et kui on soove, astuge läbi ja arutame. Meil on sellest tulenevalt paremad võimalused kui paljudel kooliraamatukogudel.

MS: Ka teil Viimsis on suur raamatukogu, aga see jääb teile vist kaugeks?

AM: See ei jää tegelikult kaugeks. Ka meie oleme hakanud viimasel ajal päris palju koostööd tegema ja vaatame üheskoos tellimisnimekirju läbi – mida saaksime meie ja mida nemad juurde tellida, et tellimusi veidigi hajutada. Gümnaasiumi osas toimib väga hästi see, et üks paralleelidest loeb kõigepealt näiteks „Fausti” ja teine klass samal ajal midagi muud ja vastupidi – nii on alati kõigile raamatuid jätkunud. Sellega ei teki probleeme. Sageli vaatame ka vallaraamatukogu elektronkataloogi, kui neil on mõni raamat kohal, mis meil on välja laenutatud, saadame lapse sinna. Isegi helistame ja palume raamatu kinni panna.

Dotsent Linnar Priimägi väidab, et meie lugejate seas on märgata fantaasiapuudust, millega käib kaasas ka vähene lugemishuvi. Tema sõnul tuleb tõmmata väga selge piir selle vahele, mida lugeda ja mida mitte. Kes ütleb, milline on hea või väärt teos?

KO: Mis on üldse väärtkirjandus? Mõne inimese jaoks on väärt miski, mis ei ole parasjagu väärt minu jaoks. Kui paljud inimesed vabatahtlikult luuleraamatuid kätte võtavad? Näiteks avangardset või vastupidi, klassikalist luulet? Mõne jaoks võib väärtuseks olla kergem kirjandus, tal ei olegi jaksu millekski muuks. Väide, et inimesed loevad rohkem kergemat kirjandust, on minu arvates praeguse olukorra iseloomustajaks. Inimeste koormus on väga

suur ja ongi tarvis end millegagi maandada. Õhtul tuled töölt ega jaksagi millessegi tõsisemasse süveneda.

KK: Tunnen sedasama ka ise. Ma reisin oma tööga seoses võrdlemisi palju ja ostan lennujaamadest ingliskeelseid taskuraamatuid. Olen ennast siis sellega lohutanud, et mis sellest, et sisu ei ole just kõige väärtuslikum, see on vähemalt inglise keeles ja parandab veidi keeleoskust. Sellise kirjanduse lugemine on üks võimalustest, kuidas tavaelust eemalduda. Samas annab see võimaluse teada saada, kuidas teised elavad, mis puudutab just elulooraamatuid ja reisikirju. Teisest küljest on see just fantaseerimise võimalus – tahaksin ka ise midagi sellist korda saata.

KO: Tegelikult nõuab raamatu lugemine palju suuremat fantaasia rakendamist kui sellesama loo vaatamine seebikana. Ka siin on suur vahe, kas sulle on reisisaadet vaadates kõik ette antud või sa loed seda reisiraamatut. Kas on kõik ette antud või pead fantaasiat rakendama – siin on ikka suur vahe.

MS: Väga populaarne on ju praegu kirjastuse Petrone Print „Minu...” sari.

PK: Väärtkirjandus paneb mind mõtlema sellisele nähtusele nagu kaanon, mis konstrueeritakse tagantjärele. Seda teevad kriitikud ja kirjandusteadlased, kes ei pööra tähelepanu lugemisnaudingule, vaid vaatavad muid aspekte – kas konkreetne kirjanik kirjutab kuidagi teistmoodi kui varem on kirjutatud, eksperimenteerib ta mingite vormivõtetega või käsitleb uusi teemasid. Kui mõtleme nõukogude kirjandusele, tuleb pähe rida väärt kirjanikke, keda on tagantjärele tugevasti kanoniseeritud. Me mõtlemegi nende kaudu, et see ongi väärtkirjandus. Me küll teame, et mingi raamat on väärtteos, aga kas see tähendab, et seda omal ajal ka loeti? Kindlasti mitte. Nõukogude aja kohta arvatakse, et inimesed hindasid enam väärtkirjandust, kuna neil oli rohkem aega süveneda. Aga kes olid sel ajal Eestis populaarsemad autorid? Teet Kallas, Raimond Kaugver. Millest nad kirjutasid? Võtame näiteks Teet Kallase „Eiseni tänava” – ladus suhtedraama, kohati nagu „Õnne 13”.

KO: See on selline olmeraamat.

PK: Just, olmekirjandus.

PK: Teades Linnar Priimäe elitaarset hoiakut, mida ma iseenesest hukka ei mõista, ja teades tema klassitsismiihalust – see kõik viib mõtted maailmale, kus on väga tugevad kategooriad ja hierarhiad. Näiteks kriitik on väga tugeva positsiooniga. Kriitik määrab, mis on õige ja väärtuslik kirjandus. Tänapäevases maailmas on kriitikul pigem kildkondlik mõjuvõim. Postmodernismi puhul toonitatakse, et kriitiku roll on olla ühe teatud ringkonna hääleтору. On rühm kirjanikke, kes mängulist stiili edendavad, ja kriitik, kes selle publiku jaoks lahti kirjutab. Laiemat mõju postmodernismi kriitikul pole. Kitsam ringkond küll kiidab, et „oi, on küll äge”, aga massid ei jookse ühe arvustuse peale teost ostma ja lugema.

Milline on senine koostöö õpetajate ja teiste spetsialistide vahel, kes peaksid parandama koolinoorte lugemisoskust ja –harjumusi? Kas selline võrgustik on loomisel või nüüdseks juba loodud?

KO: See sõltub ennekõike isikutest. Kui näiteks väikeses kohas ei saa emakeeleõpetaja raamatukogutöötajaga läbi, siis on selge, et me ei saa rääkida koostööst. Nii raamatukogutöötajate kui õpetajate koolitustel räägitakse koostööst palju. Me räägime vaid raamatukogudest ja koolidest, aga tegelikult on meil ju olemas üle kümne kirjanikumuseumi. Siin on meil suur tööpõld – paljud neist on väga väheste rahaliste võimalustega. Neil pole vahendeid enda tutvustamiseks. Nad ei saa saata kõikidesse koolidesse oma voldikuid, neil pole raha esitlusmaterjalide trükkimiseks. On ka neid, kes on väga edumeelsed. Sel aastal on loodud Eesti Kirjanike Muuseumide Ühing, kes loodab ühiselt midagi ära teha. Ühingu portaali pannakse üles kõikide muuseumide kontaktandmed, nii et kui õpetaja tunneb huvi, siis leiaks ta nad kohe üles – muuseumid muudavad end nähtavaks. On ka Vilde ja Tammsaare muuseumid, kus viiakse läbi koolitunde. On ka Oskar Lutsu muuseum Tartus. Kirjanikumuseum on selline koht, kus väga palju ei käida või millest väga palju ei teata, kohalikud inimesed käivad, aga kaugemal seda ei tunta. Ei tohi ka neid ära unustada. Nad annavad võimaluse kirjanikku hoopis teise vaatenurga alt vaadelda.

PK: Selle koostöö ülesehitamise taustal on näha, et vähemaks on jäänud sellist suurt diagnoosimise tungi. Viimasel ajal ei istuta enam koos ega arutata, et kõik on kirjanduselus pahasti. Varem tahtis igaüks anda kirjanduse nukra seisu kohta mõne karmi diagnoosi: „See paha Internet ja siis see telekas ja siis see, et vanemad ei loe ja see, et aega ei ole.“ Enam ei viitsita diagnoosida, on hakatud hoopis tegutsema, mis on positiivne. Ei ole ju tõesti vaja vihaselt n-õ poksikotti tampida ja pahandada, et kõik on halvasti.

MK: Tegelikult loetakse ju küll.

PK: Just. Räägime nendest noortest, kes loevad, isegi kui neid vähem on. Nemad on rohkem meie tähelepanu väärt. Aitab tigatedest diagnoosidest.

Kas on veel keegi, kes on lugemise edendamise küsimuses tähelepanuta jäänud, ent kes on võrgustikus samuti tähtis?

KO: Kindlasti Eesti Lugemisühing, kes on lasteaedades lugemispesasid loonud ja muid asju ette võtnud. Neil on kindlad partnerid, kellega tehakse koostööd lugemist edendavate tegevuste osas. Nad võiksid oma tegevust ka teistele koolidele laiendada. Minu jaoks oli see aasta tagasi suur üllatus, kui nende olemasolust teadlikuks sain ja üllatusin sellestki, kui laialdaselt nad tegutsevad – see ei paista kuidagi silma. See on kurb, et tehakse midagi toredat ja kaua aega, aga see ei ole nähtav.

KK: Seda infot võiks laiemalt jagada. Meie lasteaed ei tee nendega otseselt koostööd, aga nad tutvustavad oma tööd konverentsidel. Millised on lugemispesa põhimõtted, millised on sealsed reeglid, kui tihti raamatuid vahetatakse jne. See info liigub aga kindlates ringkondades. Arvan, et kõik lapsevanemadki ei tea sellest.

KO: Selles see küsimus ongi, et tore, kui midagi südamega tehakse, aga see peab kuidagi välja paistma. Muidu kujunebki nii, et kõik teevad midagi toredat, aga omaette. Selleks et tekiks ühisosa, on tarvis laiemat teadmist.

KK: See nõuab jällegi raha.

KO: Alati ei nõua. Teinekord piisab sellest, kui üritusele kohale kutsuda ajakirjanikud, kes oleks motiveeritud.

KK: Alati nad ei tule.

KO: Tuleb leida õige nõks, mis on teinekord keeruline, aga kas või uurida, millisel ajakirjanikul on väike laps ja rääkida, et vaat kui lahe asi, tule, vaata ja kirjuta sellest.

PK: Meediaga on nii, et seda tarbijalikku massimeediaühiskonda ei ole mõtet sõimata, vaid targem on oma mängu huvides selle reeglitega kaasa minna.

KO: Muidu võime kõrvale jääda. Tahame siin häid asju teha ja üritame rääkida omas keeles, aga tuleb läbi meedia ühiskonnale veidi lähemale minna.

PK: Meediale on tänapäeval omased teatud kindlad kirjutamis-, lugemis- ja rääkimis- oskused. Kes vähegi soovib tänapäeva ühiskonnas muudatusi läbi viia, peab need reeglid selgeks õppima. Ei piisa ainult hüsteeriast. Näiteks ei usu ma väga neid inimesi, kes esinevad meedias südantlõhestavate hüüatustega, et taevas on alla kukkunud, lugemis- ajastu on kadunud ja maailma lõpp on lähedal. Kui nad ainult seda rõhutavad, siis järelikult ei ole neil aimugi, kuidas asju parandada.

KO: Nad ei paku kunagi lahendusi. Seda enam on oluline rääkida sellest, mida head on toimumas. See suunaks ühiskondlikku diskussiooni teise suunda.

PK: Keskenduda heledatele, mitte tumedatele laikudele.

KO: Mitte toota juurde masendust.

Kuidas olete teie, siinviibijad, lugemisaastaga kokku puutunud?

KK: Teadsin, et on lugemisaasta, aga rohkem infot mul selle kohta ei olnud. Olen küll lugemisaasta kodulehekülge külastanud, aga iga päev ei jõua sealsete üritustega kursis olla. Meil lasteaias on aga selline tore traditsioon, et detsembrikuus toimuvad lasteaias saalis muinasjutuhommikud. Paar aastat on õpetajad jutustanud erinevaid muinasjutte. Sellel aastal ei toimu ümberjutustust, vaid tehakse ettelugemine. Seda ekstra lugemisaasta tähistamiseks. See oli meie otsene kokkupuude lugemisaastaga.

AM: Raamatukogus loetakse kogu aeg. Ma ei arva, et ainult 2010 on lugemisaasta. Meil on kogu aeg lugemisaasta. Iseenesest tore, et see suurelt välja on toodud. Meil loodi raamatukogus lugemistuba ja see ei ole seotud vaid lugemisaastaga, vaid see jätkub ka järgmistel aastatel, kuniks meil jaksu on. Igal teisipäeval toimub meil endiselt ettelugemine. Meie tegime veel „ukseluulet“.

KO: Need olitegi teie!

AM: Sattusin selle idee peale ning kolleegidega rääkides see lihtsalt levis. Seda on mitmed koolid teinud. Meie otsisime luulet aastaaegade kaupa – kõigepealt võtsime talveluule, siis lisasime ilusad pildid juurde ja niipalju kui jaksu oli, kleepisime neid luuletusi ka ustele. Kleepisime ka kempsu, mis tekitas palju elevust. Mõni oli solvunud, et kuidas te ikka luuletuse kempsu üles panete, aga tuldi ka küsima, millal uue lisate, vana juba pähe kulu- nud. Teiste sündmustega on nagu ikka. Oleme igal aastal püüdnud lastele mõne kirjaniku

kohale kutsuda. Helga ja Enn Nõu käisid sel aastal. Raamatu ja roosi päev on meil juba ammu. Meil on tõesti iga aasta lugemisaasta.

MS: Jah, raamatukogus on ikka iga aasta lugemisaasta. Raamatukogupäevade ajal oli Saele külla kutsutud kaks lastekirjanikku: 1.–2. klassidele tutvustas oma loomingut kirjanik Kerttu Soans. 3.–4. klassid lustisid lastekirjanik Artur Juriniga, kes ise oma raamatuid ka illustreerib ning kes laste palvel vist oleks võinud jäädagi joonistama. Kindlasti oli laste jaoks väga tore kohtuda selliste vahvate lastekirjanikega. Eesti Kirjanike Liidu eestvõttel toimuv üle-eestiline kirjanike tuur "Eesti kirjanikud Eesti raamatukogudes" tõi Saele neli eriilmelist kirjanikku: Jüri Kaldmaa, Hannes Varblase, Heiki Vilepi ja Aapo Ilvese. Kohtumine toimus vanemate klasside õpilastega. Hiljem täiendasime oma kogu ja ostsime otse Aapo Ilveselt mõned meil puuduvad luulekogud lisaks. Kõik kuus kirjanikku olid pikka aega populaarsed noorte lugejate hulgas. Peamiselt on meie üritused mõeldud algklassi-õpilastele – neile on tore korraldada ja nad on ka vastuvõtlikumad. Ja abiks on meil väga toredad algklasside õpetajad.

AM: Kui algklassilastele on lihtsam midagi teha, siis põhikoolilastele on veidi raskem.

MS: Nii nagu tavaliselt, kasvas pärast kirjanike külaskäiku huvi nende loomingu vastu. Kui mõne kirjaniku looming on olnud varem üsna tundmatu, siis pärast kohtumist tekib paljudel soov sellega lähemalt tutvavaks saada. Sellised silmast silma kohtumised äratavad noortes suuremat huvi kirjanduse vastu. Väga hästi sobis noortele just Aapo Ilvese taoline kirjanik – toreda jutuga, laulab hästi, loeb luuletusi.

PK: Minul on kaks kogemust, millest esimene on isiklikumat laadi. Käisin ETV „Terevisioonis“ rääkimas oma lemmikraamatutest. Hästi vahva kogemus – tundsin, et saan ka ise omalt poolt midagi lugemisaastale anda. Viienda klassi poistega aga tegime mini-konverentsi noortest ja kirjandusest. Huvitav oli vaadata, kui asjalikult poisid kaasa rääkisid, et „jah, lugemuse vähenemine on problemaatiline“. Lugemisaasta andis võimaluse õpilastega rääkida, miks on tore lugeda ja mida teistele soovitada.

Kuidas on venekeelne lugejaskond lugemisaastaga seotud? Kas neil on oma üritustesari?

KO: Siin on see küsimus, et kui teeme eestikeelse ürituse, siis kas see on mõeldud ainult eestlastele või kõigile? Mina leian, et see on kõigile. Omad üritustesarjad on ka venekeelsetes koolides. Siin sõltub hästi palju õpetajatest, nende initsiatiivist ja sellest, mida kohapeal tehakse. Seal tehakse enam-vähem samu asju, mida eestikeelsetes koolides – viktoriine, kohtumisõhtuid, aruteluõhtuid, raamatunäitusi.

Ilmselt ei satu see info eestikeelsetesse meediaväljaannetesse?

KO: Sellest on tõesti kahju, et info nii vaevaliselt liigub. See info ei jõua alati ka minuni. Üks asi on ka see, et ei saadetag infot edasi. Mõnikord tuleb seda infot lausa välja kangutada. On oluline, et nähtaks, kui vahvaid asju tehakse.

Kas linnad-vallad saavad oma üritustest ka aastaaruande?

KO: Aruande esitavad need, kes on saanud projektiraha. Teised ei ole kohustatud. Ma küll loodan, et Emakeeleõpetajate Selts saadab kokkuvõtte oma tegevusest ja ka raamatu-

kogud saadavad koondinfo. Ma ei usu, et ma kõigest Eestis tehtust 100% tulemusi saan. Eraalgatusi on nii palju ja nendest ei anta alati teada. Peamine on ikkagi, et see idee kedagi tegutsema pani. Kahju muidugi, kui kõike üles ei nopi.

AM: See on meie igipõline tagasihoidlikkus.

KO: See on halb. Ma olen öelnud inimestele, et palun saatke üks e-mail. Tehke oma ürituse kuulutusest koopia ja me lisame selle kuulutuse näiteks Facebooki ja teeme mujalgi tasuta reklaami. Nopime seda infot peamiselt kohalikest ajalehtedest, ka tagantjärele.

AM: Vahel ongi nii, et kohaliku ajalehega on koostöö tihedam. Meie vallaleht on paljudel meie üritustel käinud ja neist kirjutanud.

KO: Lugemisaasta mõte oli teha see erinevalt raamatuaastast, mis oli hästi struktureeritud ja hierarhilise korraldusega, rohkem oma initsiatiivil põhinevaks. Eesmärk oli see, et ei oleks ülevalt alla suhtlemist ja ülesannete jagamist – et lugemine on tähtis ja nüüd kõik loeme. Põhiline küsimuse asetus oli hoopis selline, et mida mina saaksin teha selleks, et lugemist tähtsustada ja selle olulisust teistele arusaadavaks teha? Koolide ja raamatukogude töötajad on rõõmsad, et nüüd on selle halaoru ja suure majandusraskuse juures ka neid märgatud ja on märgatud, et see on tähtis, millega emakeeleõpetajad ja raamatukogud tegelevad. See on tore. Isetegemise ja algatamise mõte on inimesteni jõudnud. Propageerimine oli seda väärt. Paljudes kohtades on raamatuid ette lugemas käidud – mingil hetkel on prestiižiküsimuseks saanud see, et lastele peaks raamatut ette lugema vallavanem või et ta räägiks lastele, millised on tema lemmikraamatud. Minu meelest on see väga oluline, et sellise taseme ametnik mõtleks lugemise olulisusele.

Tartumaal rääkis üks lasteaednik, mida nemad lugemisaastaga saavutasid. Ma usun, et see ei ole ainus lasteaed, kus see saavutati – neid on kindlasti rohkem, aga peamine tulemus oli see, et lapsevanemad hakkasid lastele raamatuid rohkem ette lugema. Seda mitte ainult kodus, vaid ka lasteaias ning loetu üle ka arutleti. Kutsuti lapsevanemaid rühmadesse ette lugema ja mitte niisama, vaid oli ka arutelu nii laste kui kasvatajaga. Tagasiside tuli lapsevanematelt selline – umbes pooled ei lugenud varem raamatuid ette, vaid klõpsasid kodus kohe teleri lahti, aga nüüd said nad aru, et tuleb ikkagi lugeda, see on oluline ja et see arendab last väga palju. Et ei piisa vaid sellest, et sa loed teksti ette, vaid et sa pead teksti lahti mõtestama. See aitab lapsel aru saada tekstist ja mitte ainult tekstist, vaid ka iseendast ja maailmast. Kui paljud seda jätkavad, seda ei tea. Vähemalt nad natukene mõtlesid sellele. Selline lapsevanemate harimise moment on minu meelest väga oluline. See on üks lugemisaasta tulemustest.

Teine moment, n-õ tavalised inimesed hakkasid mõtlema, mida ära teha. Mõned ettevõtted teatasid, et tegid oma siseveebi keskkonna, kus arutleti lugemise üle ja kus kolleegid soovitasid teineteisele raamatuid. Moodustati n-õ lugemisklubid mõttega, et meil on ju lugemisaasta.

Tallinna Kristiine linnaosa vanem plaanis vastuvõturuumidesse panna raamatuvahetuse riulid, kuhu töötajad saavad tuua raamatuid, mida nad enam ei vaja. Vastuvõtule tulijad saavad raamatuid võtta ja ka oma kodust tuua raamatuid, mida nemad enam ei vaja. Loo-

detavasti see idee sai ka teoks, pole jõudnud ise vaatama minna. See on üks näide sellest, kuidas lugemise edendamise idee levib. Neid näiteid on palju.

Mulle rääkis üks hea sõber, et torumeestel oli parasjagu käsil torude vahetus ja üks mees- test ei saanud päris hästi aru, kuidas midagi ühendada. Teine öelnud, et „kuidas sa siis aru ei saa, meil on ju lugemisaasta – võta käsiraamat ja vaata järele“. See kõlab nagu anekdoot, aga tegelikult pärit meie igapäevaelust. Lugemisaastat seostatakse sellega, et lugedes saab targemaks, saab teadmisi, ja see on tore näide.

Rääkige palun veel veidi lugemisaasta tulemustest

KO: 2007. aastal toimus üks esimesi lugemisaasta ürituste ajurünnakuid. 2008. aastal toimusid esimesed ümarlauad, põhiline ajude ragistamine leidis aset aastal 2009. Suur töö oli juba enne 2010. aastat ära tehtud. Korraldamise poolelt on asjad aina rahulikumaks muutunud. Teiste korraldajate osas olid asjalood vastupidised – kõigepealt ei läinud paljud asjaga kaasa, siis inimesed ilmselt kohanesid lugemisaasta mõttega ja septembri alguses toimus järsku nagu plahvatas – kõik teadsid, et on lugemisaasta ja hakkasid midagi korraldama. Ühelt poolt oli hea see, et huvi oli suur, aga teiselt poolt oleks see võinud juba varem toimuda. Mõned kohvikud palusid ise, et seal kirjandusüritusi toimuks – nt üks Tallinna kohvik märkas, et nende nimi on Novell, mis on ju väga kirjanduslik. Ka Olümpia hotelli inimesed tundsid, et neil võiks midagi toimuda. Kirjandus on midagi sellist, millega on võimalik näidata end positiivsest küljest. Trükikoja Print Best Viljandi kontor pakkus ise, et toetavad meid sellega, et teevad meile tasuta järjehoidjaid. Samuti märkmepabereid – nad olid omaalgatuslikud sponsorid. Selle eest neile suured tänusõnad.

Kas on välja koorunud mõni üritus, mida võiks ka edaspidi läbi viia?

KO: Neid on palju. Rongiluule, millega alustasime juba aastal 2009, jätkub samuti. Märtsis 2011 peaks tulema uus luulevalik rongidesse. Rongiluule on olnud väga positiivne ettevõtmine – Edelaraudtee ütleb, et see on kõige positiivsem kampaania, milles nad on osalenud – nad ise nimetavad seda kampaaniaks.

Kui esimene luulevalik oli üleval, siis olime hämmastunud – kuidas nii, tekstid kaovad. Öeldi, et inimesed võtavad luuletusi suveniirideks kaasa. Hakkasime siis blogidest uurima ja tööpoolest, selgus, et oli inimesi, kes oli kleepsul oleva luuletuse oma sülearvutile kleepinud, mõni kleepis luuletuse seinale. Oli neid, kes õppisid luuletuse pähe, kes kirjutasid mobiili ümber ja sageli käis vaadeldud blogides luule üle elav arutelu. Negatiivset tagasisidet ei ole üldse olnud.

Üks nendest üritustest, mis oli n-ö selle plahvatuse sees, täpsemalt festivalide plahvatuse hulgas, oli „Hullunud Tartu“ – luule, muusika ja kunsti festival. Toimus Tartu vanas vaimuhaiglas. See oli väga menukas ja tore oli see, et vähemalt pool publikust olid noored: kirjandustudengid, gümnaasiumiõpilased. See festival jätkab kindlasti. Mitte küll hullunult, sest mõtleme juba mõne teise asukoha peale. See on ka linnaruumi kirjandusliku mõtestamise küsimus, aga see ruum peaks olema kirjandusega seotud.

Projekti järele, mis toimus Emakeeleõpetajate Seltsi ja Kirjanike Liidu koostöös, „Kirjanikud koolidesse”, oli suur nõudlus. Emakeeleõpetajate Selts oli algusest peale hädas – koolid küsisid kirjanikke esinema, aga neil ei olnud piisavalt raha, et kõigile jaguks. Nii tehti kultuurkapitalile uus taotlus, üritus jätkus sügisel ja tundub, et jätkub ka edaspidi, kuna koolid on jätkuvalt huvitatud. See on ainult suur rõõm. Elav kirjanik on ikka elav kirjanik ja temast sõltub, kuidas temasse suhtutakse ja kas teda (ja ka teisi kirjanikke) ka loetakse.

Jätkuvad kõiksugu koostööüritused. Lugemisaasta hea külg on see, et kokku said mitmed erinevad tegijad, kes tegelevad otseselt kirjanduse ja lugemisega. Üksteise olemasolu on avastatud. Kõige tähtsam on, et on kokku saadud ja sellest algab palju.

Seesama Eesti Kirjanike Muuseumide Ühing, nagu mainisin, sai nüüd loodud. Nende esimene projekt oli rändnäitus „Eesti kirjanik karikatuuris”, mis käis mööda erinevaid paiku. See oli välinäitus, mis on väga oluline. See aitab murda kuvandit, et kirjandus on üksiolemine, nelja seina vahel istumine. Näitus osutus niivõrd popiks, et ringleb ka järgmisel aastal edasi. Loodame, et eksponaadid vastu peavad, välitingimused siiski.

Meil oli Vikerraadios ka oma kirjandussaade, mida tegi Urmas Vadi ja saate nimi oli „Keda sina viimati lugesid?”. Selle kohta on samuti küsitud, et millal seda jälle kuulata saab. Nii mõnigi kirjandusõpetaja on avastanud selle saate, sest seda saab ju kuulata Vikerraadio arhiivist ja ka lastele tunnis kuulata lasta.

Luuleminutid televisioonis sellisel kujul ei jätkka. Järgmisena tuleb õpetajate valik ehk kõige ilusamad luuletused.

Raamatututvustused Terevisioonis – ma ei tea, kas nad jätkuvad, see sõltub produtsentidest ja publiku huvist. Saatejuhid ütlevad, et see on väga positiivne saatelõik ja nemad võiksid seda jätkata.

Kõige olulisem on, et lugemisaasta mõte on inimesteni jõudnud. Meie üritasime igal pool rõhutada, et lugemine on nauding. Eestis kahjuks pole minu teada uuringuid tehtud, aga näiteks Inglismaal on väga põhjalikult uuritud lugejaid, küsitletud, miks keegi midagi loeb või miks mitte. Seal on jõutud selleni, et just mõnuga, naudinguga lugemine annab palju parema tulemuse. Ükskõik, mida parasjagu loetakse – kas siis käsiraamatuid või mida iganes. Naudinguga lugemine tähendab vabatahtlikku lugemist. Need, kes loevad vabatahtlikult, on elus edukamad – ametist ja haridusest olenemata, mitte ainult rahalises, vaid ka inimlikus mõttes. Nad suudavad infot paremini kätte saada ja ennast paremini mõtestada. See annab inimesele enesekindlust juurde ja taolist sõnumit peaks senisest rohkem levitama. Lugemine ei ole ainult kultuurist või hariduslikest püüetest tulenev sisemine sund – lugedes me arendame ennast. Oleme lugedes paremad inimesed ja see on see, mille poole me koolis ja raamatukogudes ju püüdleme. Sellepärast me üritame raamatut inimesele lähendada.

Raamat teisele ringile

Lea Lehtmets

Lääne-Virumaa Keskraamatukogu peaspetsialist

Raamatukogud üle Eesti andsid lugemisaastal oma märkimisväärse panuse lugemisvara jõudmisel raamatusõbrani, korraldades raamatute tasuta jagamisi, nende müüke ja erineva iseloomuga raamatulaatasid. Omanikku vahetas nii raamatukogudest kustutatud kui inimeste kodudes üleliigseks osutunud ja uut lugejat ootav kirjandus. Kõike seda tehti küll ka omaette ettevõtmistena, kus raamatukogul oli korraldajana kanda põhiraskus, kuid osalemine mõnel kohalikul suurüritusel muutis ettevõtmise edukamaks.

Jõhvi Keskraamatukogul oli tasuta raamatute telk miiklilaadal, Valga Keskraamatukogu tõi tasuta raamatud välja linna päevade ajal ja Valga II rahvusvahelisel sõjaajaloo päeval. Pärnu Keskraamatukogu tuli nii rahvalt kogutud kui ka oma raamatukogus liigseks osutunud kirjanduse ja plaatidega välja lausa 4 korral. Kasutati ära hansapäevi, tänavafestivali Augustiunetus ja raamatukogupäevi. Haapsalus leidis raamatulaat aset augustis Valge Daami päeval, kus Lääne Maakonna Keskraamatukogu korraldas tasuta raamatute jagamist. Uusi raamatuid pakkusid erinevad kirjastused ning samas toimusid ka kohtumised kirjarahvaga.

Võrumaa Keskraamatukogu lasteosakonna tasuta raamatute suvelaata töötas suvel tühjalt seisvas koolitusruumis. Suurte linnaürituste ajal kolis laata ürituse toimumise kohta ja seda reklaamiti linnaürituse osana.

Lääne-Virumaa Keskraamatukogu korraldas raamatulaada Rakvere linna päevade raames juba kuuendat korda. Ka sellel üritusel olid raamatuid müümas, vahetamas ja jagamas nii raamatukogud, eraisikud kui kirjastused. Laada lahutamatuks osaks on pea terve päeva kestev kultuuriprogramm. Rakveres korraldati lugemisaastal tasuta raamatu laata teist korda. Sellega tähistati linnas ühtlasi emakeelepäeva ning näib, et see on kujunemas traditsiooniks.

Linna, kodukandi ja muid kohaliku tähtsusega suursündmusi kasutasid oma kogus üle jäänud ja rahvalt kogutud raamatute müügiks või tasuta jagamiseks veel paljud raamatukogud, Tapa Linnaraamatukogu Tapa linnapäeval, Väike-Maarja Valla Raamatukogu Pandivere päeval. Jõgeval korraldati ühtekokku 17 raamatuvahetuslaata ja kasutatud raamatute müüki: Lustivere raamatukogu Põltsamaa valla päeval, Elistvere ja Maarja raamatukogud Maarja-Magdaleena kodukandipäeval ja sügislaadal, Saare raamatukogu Kalevipoja laadal, ööraamatukogu „Öö on öö on öö on öö on võrratu“ raames Jõgeva Lin-

naraamatukogus. Järvamaal korraldati neid Paides, Türil, Roosna-Allikul, Järva-Jaanis, Päänurmes ja Koigis. Viimases lausa kahel korral – valla jaanipeol ja Järvamaa külade päeval Prandis.

Lääne-Virumaal Uhtna raamatukogus on juba traditsiooniks saanud iga-aastane tasuta raamatulaat oktoobris. Ülevallalise ürituse, mis kannab nime „Jõuluvalgus“, raames korraldasid raamatulaada Juuru raamatukogud. Sakla raamatukogu jagas raamatuid erinevatel üritustel nagu jaanipäeval ja küla kokkutulekul, eakate päeva tähistamisel, Valjala valla päevadel. Võru Keskraamatukogu korraldas mittevajalike teavikute müüki Fr. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuseumis raamatulaadal.

Jõgeva Maakonna Keskraamatukogu korjas aasta jooksul maakonnast kokku raamatuid, mis olid müügil Põltsamaa lossis. Samuti korraldati kasutatud raamatute laatu Põltsamaa piirkondlikul ettevõtluspäeval, kirjandusfestivalil Prima Vista ja Põltsamaa lossipäevade raames. Kogutud raha eest osteti raamatukogule uusi raamatuid.

Õnnestunud ettevõtmiseks kujunesid raamatulaadad Elvas, Mõisakülas, Käinas, Surjus, Ares, Häädemeestel, Raikkülas, Kehtnas, Missos, Värskas jm. Põlva Keskraamatukogu tunnistas, et ilma lugemisaastata poleks laata toimunud. Kitsastest hoiutingimustest lähtudes võis karta suurt raamatuuputust, laatu õnnestus aga suurepäraselt.

Ettevõtmise ilmestamiseks pakuti laadakülastajale raamatuvalimise kõrvale ka muid põnevaid tegevusi ja kohtumisi. Kõrveküla raamatukogus toimus raamatulaada ajal lastele järjehoidjate valmistamise õpituba ning loeng raamatute ja perekonnaarhiivi hoidmisest. Kärkla Linnaraamatukogu kogus rahvalt kokku kirjavara, mida jagas maikuu toimunud laadal, kus anti inimestele võimalus oma raamatuid ka müüa. Laadal sai osta ka uut kirjandust kirjastustelt, ettevõtmist ilmestasid kohtumised kirjarahvaga. Viljandi Linnaraamatukogu korraldas raamatulaada, kus pakkus eraisikutele võimaluse oma raamatuid kas müüa, vahetada või tasuta jagada. See oli neil teine taoline ettevõtmine ja kuigi edukamaks pidasid korraldajad esimest, ei olnud põhjust nuriseda ka seekord. Tallinna Keskraamatukogu esisel tänaval toimus kaks raamatutäikat, kus müüdi ilu-, aime- ja lastekirjandust, mida oli raamatukogus suures eksemplaarsuses või millest on välja antud uusi trükke. Huvi oli väga suur ja uue kodu leidis endale pea 1700 raamatut. Novembri algul toimus Tallinna Tehnikakõrgkoolis raamatulaat. Pakuti kirjandust järgnevatest valdkondadest: ilukirjandus, lasteraamatud, tehnikakirjandus, õpikud, käsiraamatud. Raamatulaadal toimus ka oksjon, millest võtsid aktiivselt osa nii üliõpilased kui õppejõud.

Tegijate hinnang ning raamatuhuviliste tagasiside erinevate laatade kohta oli üldjuhul väga positiivne, eriti tasuta raamatu laatade puhul ja see on andnud julgust ettevõtmise kordamiseks või lausa traditsiooniks muutmiseks nii mõneski kohas. Raamatukogutöötajate arvamuse kohaselt tõstab selline tegevus raamatukogu lugeja ja raamatukogu töötaja tavapärastest raamidest välja ning tõhustab nende suhtlemist. Raamatulaada vabatahtlikkus loob aga olukorra, kus raamatukogu lugejad ja raamatukogu töötajad moodustavad ühtse meeskonna. Raamatukogutöötajad kogusid, sorteerisid, soovitasid ja aitasid valida väärt kirjavara lugemisaastal tuhandetele raamatusõpradele. Raamatulaatade veel üheks ja

sugugi mitte vähetähtsaks lisaväärtuseks oli kirjandushuviliste kokkusaamine ja omavaheline suhtlemine. Raamatukogud kasutasid ühtlasi võimalust, et täiendada ja värskendada oma fonde. Laadelt üle jäänud raamatud leidsid koha arvukates raamatuvahetusriiulites, -kastides, -korvides ja -laudadel, mis üle Eestimaa raamatukogudes juba aastaid edukalt on toiminud.

Kiituväärt algatus tuli lugemisaastal Jõgeva linnavalitsuse poolt – koostöös raamatukoguga on nüüd tasuta raamatute riiul ka Jõgeva bussijaamas, kus bussiootajad saavad neid nii lugeda kui ka kaasa võtta.

Kingi raamatukogule raamat!

Katre Riisalu

*Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu
juhatuse aseesimees*

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu on oma pikaajalise tegevuse jooksul saatnud avalikkusele erinevaid pöördumisi ja seisukohavõtte. Lugesisaasta üleskutse „Kingi raamatukogule raamat” on üks laialdasemat avalikkuse tähelepanu pälvinud ettevõtmistest. Initsiatiiv üleskutse tegemiseks tuli rahva seast – majanduslikult raskel ajal tahtsid inimesed raamatukogude heaks midagi korda saata ja oma toetust ning hoolimist väljendada. Oli ju lugesisaasta ajakirjanduses alanud artiklitega, kus räägiti raamatukogude komplekteerimisraha vähenemisest ja raskustest uute trükiste hankimisel.

Vahetult enne lugesisaasta algust, 2009. aasta detsembris, kutsus Maire Liivamets kirjandusfoorumil „Paabeli raamatukogu” eesti kirjanikke kinkima oma raamatuid mõnele sümpaatselt silma jäänud maaraamatukogule. Samas kutsus M. Liivamets raamatukoguhoidjaid endid toetama mõnd maakogu kas või ühe eesti kirjaniku luulekoguga, kinkides ise Mathura luulekogu Karepa raamatukogule. Hea eeskuju leiab järgijaid. Aastast kokkuvõtet tehes võib öelda, et kirjanikud ja kirjastused ning ka raamatukoguhoidjad ise tegid raamatukogudele ohtralt kingitusi.

Nii nagu lugesisaasta tekitas raamatukoguhoidjate seas vastakaid tundeid, tekitas seda ka ühingu poolt algatatud raamatu kinkimise üleskutse. Raamatukogudelt saadud tagasisidet analüüsides võib positiivsena välja tuua, et ettevõtmist peeti üldiselt tänuväärseks ja heaks ideeks. Raamatuid kingiti ühe, kümne ja saja kaupa, mõni raamatukogu jäi aga päris ilma. Arvati, et tegemist oli lugesisaasta ühe asjalikuma ettevõtmisega, sest raamatukogude jaoks on ju iga aasta lugesisaasta. Väljendati soovi, et taolist üleskutset võiks korrata, sest nii tunnetatakse, et inimesed hoolivad raamatukogudest. Kindlasti tõi üleskutse raamatukogudele ka lisatööd, sest meediast kõrvu jäänud üleskutse peale pöördusid inimesed raamatukogude poole ja küsisid, milliseid raamatuid võiks kinkida. Raamatukoguhoidjatel tuli koostada ja kodulehele panna vajaliku kirjanduse nimestikke, mille põhjal kinkijad said teha valiku. Probleeme tekitas Nõukogude ajal ilmunud kirjandus, mida virnade viisi raamatukogudesse toodi ja millega suuremat peale ei osatud hakata. Samas leidsid mõned raamatukogud, et nüüd on hea võimalus raamatukogus äraloetud ja räsitud välimusega väljaanded paremate vastu vahetada. Samuti täienes tõhusalt ka koolides vajaliku kohustusliku kirjanduse varu.

Mitmed raamatukogud tunnistasid, et nad ei läinud üleskutsega kaasa, kuid sellele vaatamata saadi väärtkirjanduse annetusi. Nii tegi Rapla ärimees sajast väärtkirjanduse teosest koosneva annetuse. Kümme noort inimest Eidaperest pöördusid raamatukogu poole küsimusega – milliseid raamatuid võiks osta? Noored kinkisid kolme kuu „Eesti mälu” sarja raamatud. Kingitusi tuli kaugemaltki. Viljandimaalt pärit Kanadas elav inimene oli üleskutset lugenud ajakirjast „Raamatukogu” ning saatis Viljandi raamatukogule oma eluloo-raamatu.

Jõgevamaal aga korraldasid raamatukoguhoidja ja lugemisjanus külarahvas lugemisringi laadse ettevõtmise. Inimesed usaldasid raamatukogule laenutamiseks isiklikke uusi raamatuid, mida kogusse ei olnud võimalik osta. Raamatukogu laenutas neid soovijatele ja tagastas siis omanikele. Mõnes raamatukogus oli üles seatud annetuskast, kuhu kogutud raha eest osteti vajalikke trükiseid. Ühes kooliraamatukogus aga algatati koostöös õpetajatega käpik-, näpu- ja marionett-nukkudest raamatutegelaste meisterdamine. Nüüd on kõigil huvilistel raamatukogus võimalik mängida Naksitrallide, Sipsiku, Nukitsamehe või Pipiga.

Ühing kutsus raamatuid kinkima eelkõige oma kodukandi raamatukogule. Samas on rõõmustav, et üleskutsega ühinesid ka mõned suuremad raamatukogud. Nii kinkisid üliõpilased ja õppejõud tehnikakirjandust Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogule, samuti täienes puudevate trükiste võrra Tartu Ülikooli raamatukogu. Isegi suurtes raamatukogudes ei pruugi kõike vajalikku leiduda ning tänu kodulehel ülevalolevale nn desideeraatide nimekirjale saavad kogud väärtuslikku täiendust. Rahvusraamatukogu küll otseselt ei liitunud üleskutsega, kuid aasta jooksul kutsuti üles kinkima raamatukogule e-raamatuid. Lisan, et Rahvusraamatukogule kingiti lugemisaastal uskumatult palju väärtuslikke kaardiväljaandeid – rohkem kui kakssada Eesti kaarti! Nii mõjutas meedias levinud üleskutse kaudselt ka neid raamatukogusid, kes kogude täienduseks tehtavaid kingitusi otseselt ei oodanudki.

Kingi saamise puhul pole vähetähtis ka kingitegija tänamine. Kindlasti avaldati raamatukogudes kinkijatele suuliselt tänu tehtu eest. Kuid näiteks Lääne-Virumaal ja Jõgevamaal varustati kingitud raamatud ka spetsiaalsete kleepsudega, kuhu kirjutati kinkija nimi. Nii jääb tehtud kingist jälg ja võib-olla ajendab kleeps edaspidigi mõnd lugejat raamatukogule väärt raamatut kinkima. Kehtna vallas aga jagati tänukirju, Saaremaal koostati kingitud raamatutest näitus. Rõõmsad on nii raamatukogud, lugejad kui kinkija ise. Lugejad mõistsid, et kingitud raamatust saavad raamatukogu kaudu osa paljud inimesed.

Kuid kõigele heale vaatamata oli ka hämmastavalt palju rahulolematuid arvamusi ja seda just raamatukoguhoidjatelt endilt. Tagasisidelehtedelt võis lugeda, et rohkem selliseid üleskutseid teha ei tohiks, sest rahval võib tekkida tunne, et raamatukokku tulles peab kingitus alati kaasas olema. Raamatukogudega seotud kampaaniaid peeti kahtlasteks ja võõrastavateks ning arvati sedagi, et kinkimisele õhutavad üleskutsed mõjuvad halvasti raamatukogude mainele. Ühingul ei olevat vaja raamatuid kerjata ja lunida, andes ühiskonnale teada, et oleme vaesed. Meil on ometi riik, kes peab raamatukogude eest hoolt kandma ja hea seisma. Need arvamused tekitavad minus nõutust. Ei teagi, kas see on minu õnn või õnnetus, et ma ei ole ise realselt kokku puutunud inimestega, kes raamatute kinkimise

mõtet ebaõnnestunuks peavad. Olen tunnetanud pigem positiivset suhtumist ja seda eelkõige väljaspool raamatukogusid. Osalesin ühes pikemaajalises koolitusprojektis, kus esindasin raamatukoguhoidjaid. Ülejäänud paarkümmend inimest olid Eestimaa erinevaist paigust ja väga erinevatelt elualadelt. Pärast raamatute kinkimisele kutsuvat üleskutset meedias toimus meil järjekordne koolitus ja pea kõik kaasõppurid leidsid, et tegemist on väärt ettevõtmisega ning plaanisid kohalikule raamatukogule omapoolse täienduse teha. Võib-olla on mul tõesti elus vedanud, sest minu ümber on inimesed, kes näevad maailma eelkõige säravates toonides. Üleskutsega kaasnevaid varjukülgi ei osanud tõesti ette aimata. Tahaksin väga loota, et üleskutse „Kingi raamatukogule raamat!” tekitas siiski rohkem häid emotsioone. Arvatavasti mõjus see raamatukogude mainele pigem hästi, kuna teadvustas ja väärtustas raamatukogusid. Samuti loodan, et väiksemates kohtades tekkis tihedam side kohaliku kogukonnaga ning leiti juurde nii moraalseid kui materiaalseid toetajad ja sõpru.

Üle-eestiline lugemisaasta on selleks korraks möödas ja raamatukogud elavad oma tavapärast elu edasi. 2011. aasta algas juba kultuuripealinna teemadel, mitte rohkete meediakajastustega raamatukogude raskest olukorrast ja probleemidest. Kindlasti jätkuvad sellelgi aastal kirjanike kohtumised lugejatega, toimuvad ettelugemised, korraldatakse näitusi. Kes tahab ja suudab, kingib raamatukogule raamatuid igal ajal, mitte ainult lugemisaastal, sest annetusi on alati tehtud ja tehakse kindlasti edaspidigi. Vähemalt ärgitas lugemisaasta üleskutse inimesi rohkem raamatukogude peale mõtlema!

Lõpetaksin näitega Põlvamaalt. Üks kohalik ärimees, kuuldes meedias üleskutset „Kingi raamatukogule raamat!”, palus oma 50. sünnipäeva puhul sünnipäevakülalistel teha talle kingituste asemel rahalised annetusi, et saadud raha eest Valgjärve raamatukogule vajaliku kirjandust osta. Seega on see üleskutse siiski kõnetanud kaasinimesi!

Raamatukogu, autoriõigus ja Internet

Toomas Seppel

Kultuuriministeeriumi

meedia ja autoriõiguse osakonna levitalituse nõunik

Millised on autoriõiguse reeglid raamatukogude jaoks? Kas autoriõiguse reeglid sõltuvad sellest, kas tegemist on paber kandjal või elektroonilises vormis teosega? Millised on raamatukogu õigused seoses teavikute digiteerimisega? Kas raamatukogul on õigus levitada digiteeritud teavikuid Internetis? Millised on reeglid avuste laenutamisel?

Vaatamata digiteerimise ja Interneti hoogsale arengule ei ole autoriõiguse mängureeglid paika settinud ning jätkuvalt tuleb raamatukogudel seilata ebaselges vees. Lohutuseks võiks raamatukogudele olla teadmine, et sarnane seis on ka mujal Euroopas ja täna on tuhandeid raamatukogud hädas autoriõigustega. Artiklis käsitletakse eeltoodud küsimusi ja selgitakse autoriõiguse praktikat tänases päevas. Lisaks on artiklis lühidalt juttu trükifailide kogumisest, mis loodetavasti hakkab toimuma alates 2012. aastast.

1. KAS RAAMATUKOGU VÕIB DIGITEERIDA TEOSEID?

Autoriõiguse seaduse (AutÕS) § 20 lg 1 p 4 järgi on autori nõusolekuta ja autoritasu maksimiseta avalikul raamatukogul õigus oma kogusse kuuluvat teost reprodutseerida, selleks et digiteerida kogu säilitamise eesmärgil.

Mida võib raamatukogu digiteeritud teostega teha?

Juhul kui teoste autoriõigus on lõppenud, siis võib raamatukogu digiteeritud teost vabalt kasutada, nt teha üldsusele kättesaadavaks veebilehel. Juhul kui teose autoriõigus kehtib, siis võib raamatukogu teha teose üldsusele kättesaadavaks ainult autori nõusolekul. Erandiks on olukord, kus raamatukogu kasutab digiteeritud teoseid oma kogude tutvustamiseks või näitustel. Tegemist on vaba kasutuse reegluga, mille kohaldamine on seotud mitmete piirangutega: tegemist peab olema raamatukogu kogus oleva teosega, üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgiks peab olema kogu või näituse tutvustamine ning selline kasutamine peab olema motiveeritud mahu. Ilmselt kõige keerulisem on raamatukogu jaoks hinnata motiveeritud mahu nõuet – mis on motiveeritud maht ja kuidas seda mõõta? Motiveeritud mahu nõuet saab selgitada hea tava kaudu. Mõnes valdkonnas on hea tava kirja pandud, nt Eesti Kirjanike Liidul on olemas õpikutes ja töövihikutes teoste ja

nende osade avaldamise tingimused ja mahud¹. Eesti raamatukogude ja kirjastajate vahel sellist head tava kokku lepitud ei ole. Vaadates tänast Interneti kasutust, siis võiks motiveeritud mahu piiriks lugeda raamatu esikaane kujutise kasutamist raamatukogu kirjete või näituste juures. Books.google.com kasutab põhimõtet, kus digiteeritud raamatust on Internetis üldsusele kättesaadav ainult esikaane kujutis. Täna ei ole veel üheselt selge, kas vabaks kasutuseks võib lugeda ka raamatu sisust väljavõtete tegemist otsisõnade alusel, nt books.google.com reeglites on see jäetud autoriõiguse omaja otsustada. Samas peab arvestama, et books.google.com tegutseb anglo-ameerika õigussüsteemis ning nende reeglid ei ole üheselt ülekantavad Eesti õigussüsteemi. Motiveeritud mahuks võib lugeda ka digiteeritud kujutise tehnilist kvaliteeti, nt võib madala pildiresolutsiooniga kujutist lugeda motiveeritud mahus kasutamiseks. Sellisel põhimõttel tehakse üldsusele kättesaadavaks muuseumide kogud. Kirjasõna puhul selline lähenemine ei sobi, sest ka madala resolutsiooniga digiteeritud teavik võib mõjutada autori õigustatud huve, nt samaaegselt e-raamatu müügi pakub ka raamatukogu digiteeritud teavikut. Kas raamatukogud võivad pakkuda tasulisi e-raamatuid? Selliseid teenuseid raamatukogud pakkuda ei saa, v.a juhul, kui autor on andnud selle jaoks nõusoleku. Raamatukogud võivad pakkuda teavikute digiteerimisteenust ja selle eest tasu küsida. Seejuures peab arvestama sellega, et raamatukogu ei saa müüa koos failiga autoriõigusi. Tellija peab ise autoriõiguse omajaga kokku leppima teose kasutamise tingimustes. Juhul kui autoriõigused on lõppenud, siis autoriõiguse piiranguid teose kasutamisel ei ole.

Teosed, mille autori pärijaid ei ole võimalik tuvastada

Elu näitab, et raamatukogudel on väga keeruline tuvastada autoriõiguse omajaid, seda eriti ajakirjade ja perioodiliste väljaannete puhul. Tänapäevane autoriõiguse seadus selles osas raamatukogudele erinorme ei anna. Seega sellistel juhtumitel on teose üldsusele kättesaadavaks tegemine raamatukogu valik ja risk. Seni ei ole Eestis teada ühtegi juhtumit, kus autoriõiguse omajad oleks hiljem tuvastatud ja nad oleksid keelanud teoste kasutamise. Ilmselt tuleb siin raamatukogudel lähtuda talupojamõistusest ning kaaluda avaliku huvi ja võimaliku autoriõiguse rikkumise vahel. Mujal maailmas on kasutusel ka *out of print* põhimõte, kus digiteeritakse ja tehakse kättesaadavaks need teosed, mis ei ole enam ärilikes kasutuses ja mille koopiald ei ole võimalik tavapärasel viisil soetada (nt kordustiraaž või e-raamatute müük). Eestis sellist erandit seadustes ei ole ning seega peab iga raamatukogu kehtestama enda jaoks piirid, millised autoriõigusega kaitstavad teosed üldsusele kättesaadavaks tehakse, juhul kui ei ole võimalik tuvastada autoriõiguse omajaid. Teosed, mille autor on teada ja mille autoriõigused kehtivad, võib teha üldsusele täismahus kättesaadavaks ainult õiguste omaja nõusolekul. Eesti Rahvusraamatukogu on piiri seadnud ajalise kaugusega, nt on DIGARI² kaudu üldsusele kättesaadavaks tehtud enne 1940. aastat

---

¹ Õpikutes ja töövihikutes teoste ja nende osade avaldamise tingimused ja mahud ning minimaalsed autorile makstavate hüvitiste määrad, <http://www.ekl.ee/ind/index.php?page=63&lang=6> (16.11.2010).

² Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR, <http://digar.nlib.ee> (16.11.2010).

avaldatud ajakirjad ja ajalehed. Teosed, mis on ilmunud 19. sajandil ja enne seda, on juba autoriõiguse alt väljas ja nende üldsusele kättesaadavaks tegemine Internetis on vaba.

Orbteosed (teos, millel autor ei ole teada)

Orbteoste puhul on olukord veelgi keerulisem, sest selliste teoste puhul ei ole võimalik tuvastada, kes on teose loonud ja kas selle autoriõigused veel kehtivad. Sellisel juhul ei ole ka võimalik otsida autorit või pärijaid. Samas autoriõiguse seaduse järgi peab olema teose üldsusele kättesaadavaks tegemiseks õiguste omaja nõusolek. Seni on raamatukogud lähtunud põhimõttest, et kui tegemist on kogude tutvustamise või näitusega, siis tehakse selline teos üldsusele kättesaadavaks vaba kasutuse alusel. Täna puuduvad õigussüsteemis mõistlikud lahendused orbteoste jaoks ning raamatukogu peab lähtuma tervest talupoja-mõistusest. Euroopa Liidus on koostamisel direktiivi eelnõu, mis reguleerib orbteoste kasutust. Seega on selles valdkonnas lähiajal oodata muudatusi.

Digiteeritud teaviku kasutamine

Juhul kui raamatukogu on digiteerinud teavikud ja autoriõiguste osa on selge, siis on raamatukogul õigus otsustada, millisel viisil ja tingimustel toimub selliste digiteeritud teavikute üldsusele kättesaadavaks tegemine. Muuseumite puhul (nt andmebaas MUIS) lähtutakse põhimõttest, et kõik digiteeritud museaalid peavad olema vabalt üldsusele kättesaadavad ning digiteeritud kujutisi võib kasutada igal viisil, v.a äriiline kasutus. Paljud maailma foto- ja tekstikogud on tehtud Internetis üldsusele kättesaadavaks Creative Commons'i litsentside abil, nimetatud litsentsid on kohaldatavad ka Eestis ning nende eelis on selles, et otsingusüsteemid tõstavad sellise litsentsiga kirjed kõrgemale järjekorrahale. Ilmselt on mõistlik ka raamatukogudel teha digiteeritud teavikud kõigile vabalt kättesaadavaks. Arvestama peab ka sellega, et raamatukogu kehtestatud kasutuspiiranguid ei saa õiguslikult tagada, sest digiteerimisega ei teki raamatukogule autoriõigusi (erandiks fotografeerimise teel tehtud digitaalne koopia).

2. RAAMATUKOGU ÕIGUS MARJU KORJATA

Avalik-õigusliku isiku omandis olevas metsas ja piiramata või tähistamata erametsas tohib viibida ja korjata marju, seeni ja pähkleid ning varuda dekoratiivoksi, ravim- ja dekoratiivtaimi³. Sarnased nn igaüheõiguse reeglid on ka autoriõiguse seaduses. Selle erinevusega, et seente, lillede, ravimtaimede asemel on kunsti- ning kirjandusteosed, muusikalvestused, filmi- ja teletoodang. Euroopa Liidu õigussüsteemis tagatakse juurdepääs kultuuriväärtustele autoriõiguse seaduse erandite ja piirangutega (nn vaba kasutus). Sellised erandid on reguleeritud direktiiviga 2001/29⁴ ning liikmesriigid saavad valida, milliseid erandeid nad kohaldavad. Eesti õiguses on erandid AutÕS IV peatükis, milles on loetletud isikud ja reeglid, kuidas vabalt kasutada autoriõigusega kaitstavaid teoseid, esitusi ja fonogramme. Avalikud muuseumid, arhiivid ja raamatukogud saavad kohaldada nii üldisi

---

³ Metsaseaduse § 35 lg 1 p 1.

⁴ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2001/29/EÜ autoriõiguste ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas art 5.

kui ka erilisi vaba kasutuse reegleid. Sellised reeglid kehtivad nii tavaelus kui ka Interneti keskkonnas.

Raamatukogu üldised vaba kasutuse õigused on järgmised (AutÕS § 19):

Autori nime, teose nimetuse ning avaldamisallikale viitamisega võib õiguspäraselt avaldatud teoseid:

1) tsiteerida ja refereerida motiveeritud mahus. Tsiteerida saab nii kirjasõna kui ka heliteost (muusika) ja audiovisuaalseid teoseid (mängufilme, dokumentaalfilme, tele- saateid jne);

2) kasutada illustreeriva materjalina õppe- ja teaduslikel eesmärkidel motiveeritud mahus ja tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke. Näiteks raamatu illustratsioonide kasutamine temaatilise näituse juures. Selle erandi alla ei lähe avalikud kontserdid ja muusika avalik esitus raamatukogu hoones. Selliseks kasutamiseks on vaja sõlmida leping Eesti Autorite Ühingu ja Eesti Esitajate Liiduga;

3) reprodutseerida (paljundada) õppe- ja teaduslikel eesmärkidel motiveeritud mahus haridus- ja teadusasutustes, mille tegevus ei taotle ärilisi eesmärke. Näiteks ilukirjanduse või õppematerjalide osaline paljundamine ja nende lisamine raamatukogu õppematerjalidele;

4) paljundada, levitada ja üldsusele suunata puuetega inimeste huvides viisil, mis on otseselt seotud nende puudega, tingimusel et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke. Näiteks kirjandusteoste helindamine vaegnägijate jaoks.

Raamatukogu erilised vaba kasutuse õigused on järgmised (AutÕS § 20):

1. Õigus oma kogusse kuuluvat teost reprodutseerida (paljundada), selleks et:

- a) asendada kadunud, hävinud või kasutamiskõlbmatuks muutunud teos;
- b) teha koopia teose säilimise tagamiseks;
- c) asendada mõne teise avaliku arhiivi, muuseumi või raamatukogu püsikollektsiooni kuulunud teos juhul, kui see on kadunud, hävinud või muutunud kasutamiskõlbmatuks;
- d) digiteerida kogu säilitamise eesmärgil (ei sisalda Internetis üldsusele kättesaadavaks tegemist);
- e) teha koopia füüsilise isiku jaoks (välja arvatud noodid, arvutiprogrammid, elektroonilised andmebaasid, arhitektuuriteosed ja kujutava kunsti teosed);
- f) teha koopia kohtu- või riigiasutuse tellimusel avaliku julgeoleku või kohtupidamise tagamiseks;
- g) teost üldsusele näidata (eksponeerida). Sellist õigust ei ole raamatukogul juhul kui teose originaali või selle koopiat vallatakse kasutuslepingu (rendileping, tasuta varakasutuse leping) alusel. Selle kasutuse all on mõeldud näitustegevust, kus füüsiline ese on näitusel eksponeeritud (mitte Internetis üldsusele kättesaadavaks tegemine).

2. Raamatukogul on õigus oma kogusse kuuluvat teost kasutada motiveeritud mahus näituse ja kogu tutvustamise eesmärgil. Näiteks kasutada teaviku kaanekujutist näitust või kogu tutvustavates reklaamides, trükistes, plakatitel ning Internetis.

3. Raamatukogul on õigus kogus olevat teost kättesaadavaks teha oma territooriumil asuvate eriseadmete kaudu füüsilise isiku tellimusel õppe- või teaduslikul eesmärgil kasutamiseks. Näiteks elektrooniliste ja digiteeritud teavikute kättesaadavaks tegemine raamatukogu territooriumil asuvates arvutites (aga mitte Internetis).

Raamatukogu turundus ja reklaam

Kirjandusteoste tegelaskujude kasutamisel tuleb hinnata, kas selline kasutamine ei ole vastuolus autori huvidega, sest AutÕS võimaldab vaba kasutuse vaidlustada juhul, kui see on vastuolus tavapärase kasutusega või rikub põhjendamatult õiguste omajate huve. Näiteks samal ajal on antud tegelaskuju graafiline kuju või tähis kasutada mõne toote reklaamimiseks. Juhul kui sellist vastuolu ei ole, siis saab raamatukogu teoseid kasutada vaba kasutuse alusel. Juhul kui sellise huvi selgitamine ei ole võimalik, siis peab pöörduma autoriõiguse omaja poole ning küsima nõusoleku teose kasutamiseks.

3. ÕIGUS KORJATA MARJU RAAMATUKOGUS

Raamatukogu külastajatel on õigus kasutada raamatukogus olevaid teoseid autoriõiguse seaduse vaba kasutuse ulatuses.

Raamatukogus oleva teaviku reprodutseerimine (paljundamine)

AutÕS § 20 lg 1 p 5 järgi võib raamatukogu teha koopia füüsilise isiku jaoks isikliku kasutamise ja õppetöö eesmärgil. Sisuliselt tähendab see seda, et raamatukogul on õigus (mitte kohustus) teha teavikust koopia (nii paber kandjal kui elektroonilises vormis) oma lugejate tarvis. Raamatukogud on seda õigust omalt poolt ka kitsendanud, nt piiranud tehtavate koopiate arvu. Raamatukogu ei saa teha selliselt tellitud teostest avalikku andmebaasi. Digiteeritud teavikuid võib raamatukogu teha üldsusele kättesaadavaks juhul, kui nende autoriõigus on lõppenud või on tegemist mittekaitstavate teostega (nt ajaloolised määrustikud jms õigusaktid). Samuti ei saa teha raamatukogud elektroonilisi andmebaase oma lugejate jaoks, et parandada teostele juurdepääsu või lihtsustada õppetööd. Selline õigus on õppejõul, kes võib illustreerival eesmärgil teha Internetis tudengitele kättesaadavaks raamatust väljavõtteid. Seega juhul kui raamatukogu soovib koostada elektroonilise teavikute kogu, siis peab ta selle jaoks küsima nõusoleku autoriõiguste omajalt.

Raamatukogus fotografeerimine

AutÕS § 20 järgi on lubatud üldsusele külastamiseks avatud kohtades alaliselt asuva arhitektuuriteose, kujutava kunsti teose, tarbekunstiteose ja fotograafiateose reprodutseerimine ükskõik millisel viisil peale mehaanilise kontaktkopeerimise, ja selle teose kujutise üldsusele suunamine, välja arvatud juhul, kui selline teos moodustab kujutise põhimotiivi ja seda kavatakse kasutada otsesel ärilisel eesmärgil. Selle vaba kasutuse alusel tehakse enamasti nn turistifotosid. Seega Eesti Rahvusraamatukogu hoone ees paiknevat Marie Underi skulptuuri võib igaüks fotografeerida, kuid ei või välja anda postkaarte või plakateid.

Päevasündmuste kajastamisel sündmuste käigus nähtud või kuulnud teose ajakirjanduses reprodutseerimine ja üldsusele suunamine on vaba juhul, kui see toimub motiveeritud mahus, vormis ja ulatuses, mis vastab päevasündmuste kajastamise vajadusele. Selle vaba kasutuse alla lähevad raamatukogu näituse avamisel tehtud fotod (vt ka Eesti Ajalehtede Liidu hea tava kokkulepet⁵).

Autoriõigusega mittekaitstavate teoste (rahvalooming, faktid, andmed, riigi ametlikud sümbolid) ning teoste, mille autori surmast on möödunud rohkem kui 70 aastat ja salvestuse tegemisest 50 aastat, kasutamine on kõigi jaoks vaba (ka ärilisel eesmärgil).

4. LAENUTAMINE RAAMATUKOGUS

Raamatukogul on õigus laenutada teavikuid ja auviseid tingimusel, et see ei toimu ärilisel eesmärgil. Helisalvestise laenutamine on lubatud juhul, kui helisalvestise Eestis levitamise algusest on möödunud neli kuud. Nimetatud tähtaega võib lühendada õiguste omaja nõusolekul. Laenutamise eest maksab riik autoritele ja esitajatele hüvitist Autorihüvitisfondi kaudu. Filmisalvestise laenutamine on keelatud, v.a filmi õppesuunal tegutsevat õppeasutust teenindaval raamatukogul. Seega võivad raamatukogud täna laenutada raamatuid, ajalehti, ajakirju, noote, CDsid ja vinüülplaate. DVD ja teiste filmikandjate laenutamiseks peab sõlmima lepingu filmitootjaga.

5. TRÜKIFAILIDE KOGUMINE (sundeksemplari seaduse eelnõu)

Sundeksemplari seaduse eesmärk on tagada trükiste, auviste, elektrooniliste teavikute, võrguväljaannete kui rahvuskultuuri olulise osa täieliku kogu loomine. Võrreldes kehtiva õigusega on eelnõule lisatud trükifailide kogumise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise reeglid. Trükifail – trükise valmistamiseks loodud elektrooniline informatsiooni kogum.

Trükifailide kogumisega vähenevad tulevikus digiteerimiseks kuluv aeg ja kulutused. Tulevikus ei ole vaja digiteerida paberkandjal trükiseid, sest trükiste valmistamiseks loodud failid on olemas ja säilitatud. Üheks trükifailide kogumise lisaväärtuseks on andmebaas, mida avalikkusel on võimalik kasutada. Avaliku kasutamise ulatus sõltub sellest, milliseid piiranguid hakkavad autoriõiguste omajad trükifailidele seadma. Juhul kui autoriõiguste omajad ei sea piiranguid või need on lühiajalised, siis tekib üldsusel ligipääs ka Interneti kaudu.

Autoriõiguse omajal on ainuõigus lubada ja keelata teose kasutamine. Eelnõu järgib autoriõiguse seaduse § 13 lg 1 p 9¹ üldsusele kättesaadavaks tegemise õigust. Trükifaili loovutamisel saab õiguste omaja määrata, kas ja millises ulatuses tehakse trükifail üldsusele kättesaadavaks. Juhul kui õiguste omaja piirangut ei sea, siis on trükifail Internetis kättesaadav. Autoriõigus sellisele teosele säilib. Interneti kasutamise piirangud esitab autoriõiguste omaja Eesti Rahvusraamatukogu elektroonilise teavitussüsteemi kaudu. Juhul kui trükifaili kasutamiseks on seatud piirangud, siis saab trükifaili kasutada ainult autoriseeritud töökohas. Autoriseeritud töökoht ei tohi võimaldada trükifailist koopiategemist. See

---

⁵ Hea tava kokkulepe kunstiteoste reprodutseerimise kohta ajalehtedes, http://www.eall.ee/uritused/2004/autorioiguse_hea_tava.html (16.11.2010).

tähendab, et autoriseeritud töökohaks on selline arvuti või muu seade, millel puudub tehnika või tarkvara tõttu failide kopeerimise võimalus. Juhul kui trükifailidele on seatud juurdepääsu piirangud, siis saab nimetatud failide sisuga tutvuda autoriseeritud töökohta kaudu.

KOKKUVÕTE

Autoriõigusega kaitstavate teoste puhul

Raamatukogu võib:

- digiteerida teavikuid;
- teha koopiaid lugejatele;
- tutvustada kogu ja näitusi trükistes ja Internetis;
- laenutada teavikuid ja auviseid.

Raamatukogu ei või:

- teha teavikutest e-raamatute katalooge;
- teha Internetis üldsusele kättesaadavaks digiteeritud teoseid;
- laenutada filme.

Raamatukogu peab olema julge, kui:

- teeb Internetis üldsusele kättesaadavaks teoseid, mille autoriõigused ei ole selged;
- võtab kasutusele orbeensed.

Eesti teadusraamatukogud arengus: Eesti e-varamu teaduse infrastruktuuride teekaardil

Andres Kollist

*Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu direktor,
keemiakandidaat*

Viimase kahekümne aasta arengud Eestis põhjustavad nurinaid: räägime elanikkonna liigest kihistumisest, kaugenemisest Põhjamaade, solidaarsusel põhineva ühiskonna ülesehitamisest, stagneerumisohust, suure sihi ähmasusest. Teiselt poolt, kui võrdleme Eesti olukorda teiste endiste idabloki riikide, veel enam Nõukogude Liitu kuulunud vabariikidega, siis võime tõdeda, et sellisesse taustsüsteemi asetatuna saame toimunud muutustega vähemalt suures plaanis rahul olla. See kehtib nii Eesti kohta tervikuna kui ka meie haridussüsteemi muutuste, sealhulgas haridussüsteemi olulise osa – teadusraamatukogude arengu suhtes viimasel kahekümnel aastal. Avalik-õiguslike ülikoolide raamatukogud ehk teisisõnu teadusraamatukogud on koos taasiseseisvunud Eesti riigiga läbi teinud suure arengu. Tähtsamate muutustena tooksin möödunud kahekümne aasta kohta esile alljärgneva.

1. JÕUDUDE ÜHENDAMINE ÜHISE EESMÄRGI NIMEL

1996. aastal asutati mittetulundusühing Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortium (ELNET Konsortium), mis ühendab teadusraamatukogusid ja Rahvusraamatukogu. ELNET Konsortiumi ülesandeks on raamatukogude ühise elektronkataloogi ESTER haldamine ning Eesti teadusele ja kõrgharidusele vajalike andmebaaside ostmise ja kättesaadavaks tegemine. Ühine tegutsemine aitab paremini lugejate vajadusi rahuldada ning suurendab ka rahastamisotsuste tegijate usaldust teadusraamatukogude vastu.

2. TEADUSRAAMATUKOGUDE RAHASTAMINE RIIGIELARVEST

Haridus- ja Teadusministeerium (HTM) eraldab vahendeid nii teavikute ostmiseks kui ka teadusraamatukogude infrastruktuurikulude osaliseks katmiseks. Majandussurutise eelsel ajal eraldati teavikute soetamiseks 60 miljonit krooni (3,8 miljonit eurot) ja teadusraamatukogude infrastruktuuri ülalpidamiseks 35 miljonit krooni (2,2 miljonit eurot). Neid summasid on riigieelarve üldise kokkutõmbamise kontekstis küll mõnevõrra kärbitud, kuid on põhjust loota, et olude paranedes suureneb ka rahastamine.

Eesti avalik-õiguslike ülikoolide raamatukogude strateegiliseks eesmärgiks on pakkuda üheskoos teavikuid samal tasemel maailma tuntumate ülikoolide raamatukogudega.

Maailma juhtivad ülikoolid kulutavad oma raamatukogudesse uute teavikute soetamiseks vähemalt 100 miljonit krooni aastas. Kuna Eestiski lisavad ülikoolid teadusraamatukogudele teavikute soetamiseks tuntava summa, siis Eesti teadusraamatukogud koos tegetsedes ei ole eespool seatud eesmärgist kuigi kaugel.

3. TEADUSRAAMATUKOGUD EESTI TEADUSE INFRASTRUKTUURIDE TEEKAARDIL

2010. aastal kinnitas valitsus nimekirja objektidest, mis arvati Eesti teaduse infrastruktuuride teekaardi nimekirja. Eesti teaduse infrastruktuuride teekaart on nimekiri objektidest, mille väljaehitamist ja arendamist peetakse tarvilikuks 10–20 aasta perspektiivis. Nende Eesti riigile oluliste objektide hulka on arvatud ka “Eesti e-varamu ja kogude säilitamine”. Ettepaneku idee seisneb ülikoolide käsutuses oleva, eeskätt nende raamatukogudes paikneva informatsiooni, aga ka arhiivides, muuseumides ja teistes mäluasutustes olevate teavikute suuremahulises digiteerimises ja järgmises etapis digiteeritud informatsiooni pikaajaliseks säilitamiseks vajalike tingimuste loomises. Lisaks kavatakse luua portaal, mis koondaks erinevatel veebilehekülgedel olnud teadusele ja kõrgharidusele tarviliku digiteeritud ja digitaalselt sündinud informatsiooni ühte veebivärvasse. Portaal töötab otsingumootor, mis mõistaks võimalikult täpselt, millist teavet andmehamahu poole pöörduja soovib saada ja annaks kiiresti tulemuse. Ettepaneku kogude säilitamisega tegelev pool keskendub happelisel paberil olevate teavikute neutraliseerimisele, mis pikendab teavikute eluiga kuni viis korda.

Eesti teaduse infrastruktuuride teekaart

Kui mõnikümmend aastat tagasi oli enesestmõistetav, et igal asutusel on visioon ja missioon, siis tänapäeva trend on teekaart. Teekaart, inglise keeles *roadmap*, on pikaajalise, 10–20 aastase perspektiiviga planeerimisvahend. Teadusinfrastruktuuri edendamiseks on oma teekaardi koostanud juba Soome, Rootsi, Taani, Suurbritannia ja paljud teised Euroopa riigid.

Paar aastat tagasi, 2009. aasta kevadel kuulutas Haridus- ja Teadusministeerium ka Eestis välja ideede võistluse, et koostada teekaart, mis kirjeldaks suurejoonelisi ja Eesti teaduse arenguks üliolulisi objekte.

Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu (TLÜ AR) initsiatiivil esitasid ELNET Konsortium ja Teadusraamatukogude Nõukogu ideede kogumise voo ühissettepaneku kujundada välja Eesti e-raamatukogu. Kokku esitati 56 ettepanekut ja nende vahel valiku tegemiseks moodustas haridus- ja teadusminister oma käskkirjaga 2009. aasta 10. novembrist töörühma, mida juhtis akadeemik Peeter Saari. Töörühma kuulus üheksa liiget, peale Peeter Saari veel akadeemikud Jüri Engelbrecht, Dimitri Kaljo ja Mart Saarma ning Haridus- ja Teadusministeeriumi teadusosakonna juhataja Indrek Reimand, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi majandusarengu osakonna juhataja Lauri Tammiste, Riigikantselei strateegiadirektor Keit Kasemets, Skype'i arendusmeeskonna juht Andres Kütt ja Tartu Ülikooli dotsent Mart Noormaa.

Töörühm korraldas valiku mitme vooruna. Valiku tegemise algetapil jäeti välja seatud eesmärkidega ilmselgelt mittehaakuvad ja konteksti mittedobivad ettepanekud. Sõelale jäänud kavatsuste esitajatele anti soovitusi, kuidas oma projekti täiendada, küsiti selgitusi või paluti kaaluda võimalust mõne teise ettepanekuga ühinemiseks. 31. märtsi 2010 kirjas soovitas komisjon käsitleda „Eesti e-raamatukogu (Eesti mäluasutuste e-platvorm)“ valdkonda komplekselt ning kaasata oma ettepanekusse Eesti Kirjandusmuuseumi (EKM) „Humanitaarteaduslike rahvuskollektsioonide (rahvaluule, kultuurilugu, rahvusteavik) pärandikeskus“ ja Tartu Ülikooli (TÜ) „Neutraliseerimiskeskus“ ettepanekud (vt lisa 1). Järgmisesse hindamisvooru saadetud ettepanek kandis juba pealkirja „Eesti e-varamu ja kogude säilitamine“ ning sisaldas ka TÜ ettepanekut liighappelisele paberile trükitud teavikute neutraliseerimise tehase rajamiseks ja EKMi ettepanekut luua helisalvestiste digiteerimise keskus.

Töörühm valis lõpuks välja 20 objekti¹, nende hulgas ka „Eesti e-varamu ja kogude säilitamine“, mis kanti Eesti teaduse infrastruktuuri teekaardi objektide nimekirja. Selle nimekirja kinnitas valitsus 17. juuni 2010 korraldusega nr 236.

Eesti teaduse infrastruktuuride teekaardi objekte tutvustavas väljaandes ütleb peaminister Andrus Ansip, et see on loetelu riigile olulistest investeerimisobjektidest ja loob eeldused tipptasemel teaduse tegemiseks Eestis. Teekaart sisaldab investeringuid, mis valmistatakse ette Eesti teadusasutuste ja ettevõtete ühistööna. Koostöö ja valminud infrastruktuuride ühine kasutamine on mõõde, mis eristab objektide loetelu teistest kavadest. Teaduse infrastruktuuride teekaart ei ole otseselt rahastamiskava. Tehtud töö loob siiski hea aluse edasiste rahastamisotsuste tegemiseks ja on Eesti teaduse konkurentsivõime tugevdamisel hea abivahend. (Eesti teaduse infrastruktuuride teekaart, 2010)

Rahastamisotsusteni jõudmiseks korraldas HTM uue taotlusvooru, kus said osaleda vaid need objektid, mis olid varem lülitatud Eesti teaduse infrastruktuuride teekaardi nimekirja.

2. augustil 2010 väljakuulutatud taotlusvoorule ettepanekute esitamiseks anti aega kolm kuud. Ettepaneku „Eesti e-varamu ja kogude säilitamine (esimene etapp)“ esitajaks rahastamisvoorus sai ELNET Konsortsium, partneriteks Tallinna Ülikool, Tartu Ülikool, Eesti Kirjandusmuuseum, Rahvusraamatukogu ja Rahvusarhiiv.

Kõigi esitatud ettepanekute hindamiseks moodustas haridus- ja teadusminister oma 15. oktoobri 2010 käskkirjaga nr 1002 uue töörühma. Selle töörühma juhiks sai HTMi asekancler Andres Koppel.

Uueks taotlusvooruks laekus 15 investeerimisetpanekut. Nende ettepanekute kogusumma oli 75 276 255 eurot ehk ligikaudu 1,18 miljardit krooni. Ettepaneku „E-varamu ja kogude säilitamine“ taotluse maht oli 62 025 329 krooni ehk ca 3,96 miljonit eurot. Andres Koppeli 22. detsembri 2010 kirjast selgub, et töörühm otsustas teha ühehäälselt HTMile ettepaneku kanda „Eesti e-varamu ja kogude säilitamine“ investeringute kava eelnõu põhinimekirja, rahuldada investeerimisetpaneku osaliselt, vähendades toetuse mahtu

¹ Eesti teaduse infrastruktuuri teekaardi objektide loetelu, https://www.etis.ee/Portaal/includes/infrastructure_et.htm (09.06.2011)

42 560 220 kroonile ehk ligi 2,72 miljonile eurole, lisaks soovitati kasutada toetust eelkõige digiteerimiseks (vt lisa 2).

Haridus- ja teadusministri ettepanekul kinnitati investeeringute kava valitsuse 10. märtsi 2011 korraldusega nr 119. Investeeringute kava põhimekirja kanti järgmised Eesti teaduse infrastruktuuride teekaardi objektid ning neile kavandatud summad eurodes:

1. Eesti keeleressursside keskus	1 229 986,1
2. Eesti Keskkonnaobservatoorium	4 243 733,5
3. Eesti Genoomikakeskus	2 824 894,9
4. Riiklik siirdemeditsiini ja kliiniliste teadusuuringute keskus	5 752 048,4
5. Nanomaterjalid – uuringud ja rakendused (NAMUR)	4 940 370,4
6. Loodusteaduslikud arhiivid ja andmevõrgustik (NATARC)	2 243 298,9
7. Eesti e-varamu ja kogude säilitamine (esimene etapp)	2 720 093,8
8. Eesti Teadusarvutuste Infrastruktuur (ETAIS)	2 812 112,5
9. Eesti teaduse ja hariduse andmeside optiline magistraalvõrk	2 610 450,8

Teekaardi raha jagati soovitud 75 276 255 euro asemel kõikide teekaardi objektide vahel 29 376 989 eurot ehk ca 39%. Seda arvestades tuleb e-varamu rahastusega rahul olla, sest see on ca 69% taotletud summast.

E-varamu väljaarendamise kava

E-varamu projekti elluviimiseks rajatakse infrastruktuur, mis hakkab paiknema mitme erineva asutuse, projektis osaleva partneri juures.

TLÜ ARi juurde luuakse digiteerimiskeskus, kus toimub kogu digiteerimise täistsükkel, alates objektide seisundi nõuetekohasest ettevalmistamisest ja lõpetades tehtud töö kvaliteedi kontrolliga ning objektide ja nende metaandmete salvestamisega vastavasse digihoidlasse. Kavandatud rahastus: 844 tuhat eurot.

EKMi juures arendatakse välja audiovisuaalse informatsiooni digiteerimiskeskus, repositoorium rahvaluule ja kultuuriloolise ainese audio- ning videosalvestuste ennistamiseks, digiteerimiseks, säilitamiseks ja veebis kättesaadavaks tegemiseks. Kavandatud rahastus: 153 tuhat eurot.

TÜ Raamatukogu juurde luuakse neutraliseerimiskeskus, mille funktsiooniks on teadus- ja kultuuriloo seisukohalt oluliste, kuid kõrge happelisuse tõttu kiirelt vananevate paberandjate hävimise aeglustamine neutraliseerimise teel, mis võimaldab neid kasutada ka kauges tulevikus. Kavandatud rahastus: 1 086 tuhat eurot.

ELNET Konsortsiumi hallatavana on kavas luua e-varamu portaali infootsinguks. Eesmärk on tagada internetis ühtne juurdepääs Eesti mäluasutustes olevatele või nende poolt rahvusvaheliste vahendajate kaudu tellitavatele andmebaasidele, e-kogudele ja teaduskirjandusele, loodusteaduslikele ning humanitaarteaduslikele kogudele, samuti teiste väljaandjate poolt loodud andmekogudele, mis pakuvad huvi Eesti teadus- ja arendusasutustele. Planeeritava infootsingusüsteemi loomisel seatakse eesmärgiks luua semantilisi seoseid ja

korraldada viidete riskasutust erinevates andmekogudes olevate digitaalsete objektide vahel. Kavandatud rahastus: 390 tuhat eurot.

Rahvusraamatukogu hallatava repositooriumi DIGAR kiiremaks edasiarendamiseks on kavandatud 140 tuhat eurot.

Projekti osalised on kokku leppinud, et projekti üldkoordinaatoriks hakkab TÜ. Üldjuhtimiseks on kavandatud 107 tuhat eurot.

E-varamu kaugemaks ambitsiooniks on digiteerida olulisem osa Eesti vaimuvarast, säilitada see pikaajaliselt, teha kõik ühtse portaali kaudu kättesaadavaks ning luua otsimootori tarkvara, mis saaks võimalikult täpselt aru, mida otsitakse ja annaks kiire tulemuse.

Eesmärgiks on saavutada olukord, kus Eesti mäluasutuste vaimuvara, ka võimalikult täielik valik eestikeelset vaimuvara muutub Interneti kasutajatele kogu maailmas kättesaadavaks. Seejuures on prioriteetseks ülesandeks seatud see, et oleks tagatud teadusele tarviliku (eeskätt teaduskirjanduse, algallikate) informatsiooni pikaajaline säilitamine ja kiire kättesaadavus koondportaali kaudu. Andmekogu loomisel on kavandatud keskenduda eeskätt kvaliteetinformatsioonile. Hea oleks keskkonna kasutajale tagada nähtav piir kontrollitud, teadusel põhineva kvaliteetinformatsiooni ja kontrollimata või kasutajate loodud sisu vahel.

E-varamu arendamisel oleme mõelnud toetuda mitte juba olemasolevatele süsteemidele, vaid püüda luua midagi uut. Lootustandev partner e-varamu arendamisel võiks olla Rahvusarhiiv, eriti seetõttu, et Rahvusarhiivis on Eestis jõutud kõige kaugemale digiteeritud materjalide pikaajalise säilitamise osas. Ühistegevusele Rahvusarhiiviga võib hoogu juurde anda ka see, et alates 1. jaanuarist 2012 saab Rahvusarhiivist HTMi allasutus.

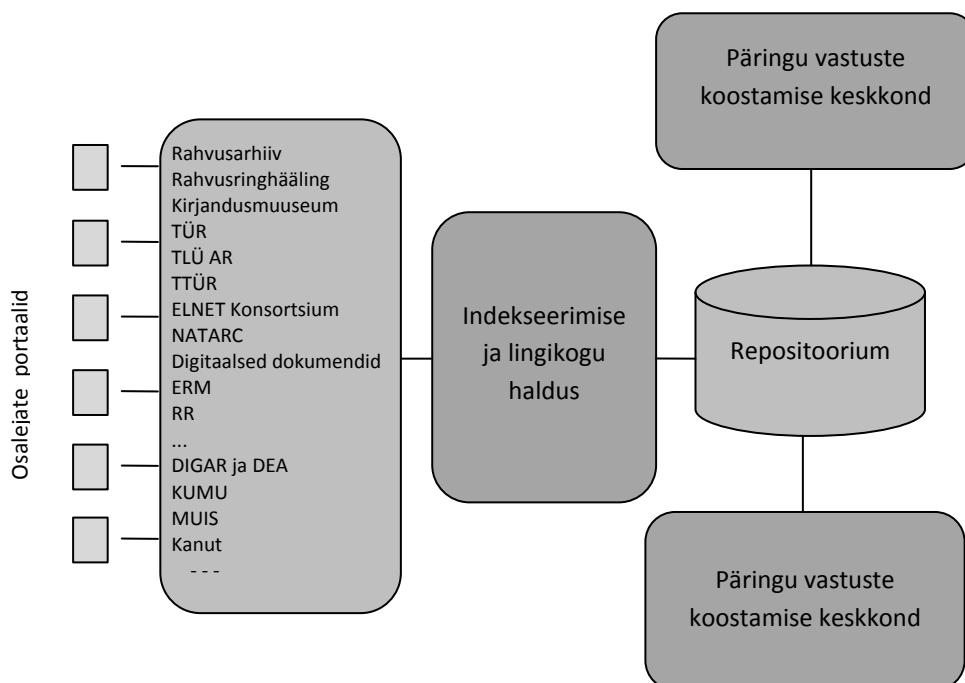
Erilist tähelepanu digiteerimise prioriteetide kavandamisel ja e-varamu partnerite leidmisel osutaksime nendele asutustele, kus säilitatakse e-varamu sihtgrupile olulisemaid materjale. Eesmärk on süvendada kontakte nende asutustega, kus on talle suured, Eestis kordumatu sisuga kogud – meie teadusele ja kultuurile tähtsad algallikad. Sellist vaimuvara sisaldavate andmehoidjatena näeksime eeskätt selliseid asutusi nagu Rahvusarhiiv, TÜ Raamatukogu, TLÜ Akadeemiline Raamatukogu, Rahvusringhääling, Kirjandusmuuseum, aga ka pisemaid raamatukogusid, muuseume. Eesti teaduse infrastruktuuride teekaardi objekti "Loodus-teaduslikud arhiivid ja andmevõrgustik (NATARC)" autorid on huvitatud koostööst e-varamuga, auviste puhul ka ühiste standardite kokkuleppimisest materjali taasesituseks.

Originaalmaterjalide allikatena tuleks arvestada ka Eesti riigi digitaalset dokumendihaldussüsteemi ja Rahvusraamatukogu poolt kogutavaid digitaalselt sündinud rahvusteavikuid, Eestis digitaalselt üllitatud või Eestit puudutavaid materjale.

Eesti e-varamu kõige enam lugeja poole pööratud osa on ühine portaal, mille kaudu on seotud partnerite digikogud. E-varamu on olemasolevat integreeriv ja kõigile osalistele lisaväärtusi pakkuv ettevõtmine. E-varamu portaal ehitatakse üles sisuliselt otsingumootorina, mille indeksi koostamisel võetakse aluseks Eesti mäluasutuste digiteeritud andmestikud. E-varamu võiks tulevikus olla ka teadusandmebaasidele ühisotsingut võimaldav portaal.

Põhimõtteks on see, et e-varamu portaal on vaba kõigile, aga selle sees on paratamatult alasid, kuhu juurdepääsuks on tarvilik autentimine, toimugu see siis kasutaja arvuti IP-aadressi järgi, autentimisprotokolli abil, ID-kaardiga või mõnel teisel viisil.

Alloleval joonisel on esitatud lihtsustatud visioon e-varamu ülesehituse võimalikust üldskeemist. Selle kohaselt püütakse lisaks digiteerimisvõimekuse kasvatamisele luua portaali, mille kaudu oleks võimalik teha ühisotsingut erinevate asutuste andmebaasidest. Päringutele vastuseid genereerivaid keskkondi, erineva loogikaga üles ehitatud algoritme, võib olla mitmeid ja selliste keskkondade loomine võiks olla eraldi väljakutse andekatele inimestele. E-varamu ei soovi mingil määral vähendada temaga ühinejate identiteeti või nähtavust ühiskonnas, eesmärgiks on lisaväärtuse pakkumine, eeskätt intelligentsete otsisüsteemide loomise kaudu.

Joonis 1. E-varamu struktuur

E-varamu projekti ettevalmistamise käigus kaardistati Eesti suuremate mäluasutuste olukord. Külaskäikude ajal uuriti asutuste senist kogemust, olemasolevaid keskkondi digiteeritud materjali esituseks, nende tänast võimekust digiteerida ja valdkonna tulevikuplaane. Külastati Rahvusarhiivi, TÜ Raamatukogu, EKMi, Rahvusraamatukogu, Rahvusringhäälingut, Arhiivikeskust ja Kultuuriministeeriumi. Selgus, et paberkandjate digiteerimine on olnud juba aastaid kõikjal fookuses, kuid praeguse tempo ja ressursiga ei ole lähiaastatel ette näha ülejäävat jõudlust. Digiteerimist vajavat ainet on oluliselt rohkem kui vahendeid ning rahastamine toimub projektide kaupa. Selline lähenemisviis aitab tavaliselt digiteerida mingi tervikku, kuid ei võimalda teha pikemaajalisi plaane. Digiteerimisel kasutavad insti-

tutsioonid nii teenuse sisseostmist kui ka ise tegemist. Vaatamata sellele, et materjali on oluliselt rohkem kui digitaalkujule viia jõutakse, on püütud teenuse müügis leida ka tuluallikat. Ka andmete formaat ja säilitatav hulk on asutustel erinev. Paberkandjal säilitatava info digiteerimisest on halvem olukord audio-visuaalsete teavikutega (auvistega). Erandiks on Rahvusringhäälingu kogud, mida aktiivselt digiteeritakse. Kahtlemata on Rahvusringhäälingul sellel alal kõige suurem kompetents. Kirjandusmuuseumis on hetkel küll palju materjali digitaalkujul, kuid seal puudub seda lugejale-vaatajale-kuulajale vahendav infosüsteem.

Enamasti digiteerimine asutustes siiski toimub ning lähiaastatel säilikutte hulk kasvab. Kõige olulisemat täiendust selles osas vajab TLÜ AR ning seda on e-varamu projekt ka arvestanud.

Eestis on vähe tegeldud pikaajalise säilitamise kontseptsiooniga. Massilise digiteerimisprotsessi käigus on vaja luua eeldused säilikutte viimiseks pikaajalise säilitamise keskkonda. E-varamu peaks suutma partneritele selles osas soovitusi anda ning vastavat mudelit vähemalt pilootprojektina rakendada. Külastuste käigus leidis kinnitust arvamus, et ühise infovälja tekkeks on seni puudunud sisuline initsiatiiv ja ühine infoväli tekib vaid rahvusvaheliste otsimootorite kaudu. Seega portaali on Eesti teaduse arengu seisukohalt vajalik, kuid see ei tohi jääda vaid Eestis toimivaks, sest tänapäeva teadustöö ei piirne ühe asutuse, riigi ega veebikeskkonnaga.

Analoogilised süsteemid teistes riikides

E-varamu planeerimisel on oluline arvestada sarnaste süsteemide rajamise kogemustega mujal maailmas. Rohkem teavet on meie käsutuses Soome ja Saksa digitaalraamatukogu ning Prantsusmaa Gallica kohta. Mastaape aitavad ette kujutada ka kulutused, mis nende projektide kohta teada on.

Portaali ülesehitamise maksumuseks hindavad soomlased viie aasta jooksul 5 miljonit eurot ja prantslased 2 miljonit eurot. Pikaajalise säilitamise süsteemide loomise maksumuseks planeeritakse Soomes 10 miljonit eurot ja Prantsusmaal 11 miljonit eurot. Kristina Hormia-Poutanen (2010) ütleb Soome digiteerimise mahtude kohta, et tehakse nii palju kui võimalik ja nii palju, kui raha jätkub. Gallica puhul on digiteerimise eelarveks kavandatud 9,4 miljonit eurot ja selle summa kasutamisel kavatakse digiteerida ca 100 000 raamatut ehk ca 27 miljonit trükitud lehekülge (Martin, 2009). Saksamaa digitaalraamatukogu arendamiseks on juba kulutatud 5 miljonit eurot ja eeloleva viie aasta eelarve on 2,6 miljonit eurot (Siegler Schmidt, 2010). Üksnes digiteerimiskulusid arvestades on Gallica ühe lehekülje digiteerimise hind 34 eurosent. Kui aga arvestada kuludeks ka portaali ja säilituskeskonna loomise kulud, siis saame ühe lehekülje digiteerimise maksumuseks 82 eurosent.

Gallicaga tegelejad ütlevad optilise märgituvastuse (*optical character recognition*, OCR) puhul lehekülje hinnaks 25, aga kõrgekvaliteedilise optilise märgituvastuse (*high quality optical character recognition*, HQ OCR) puhul juba 67 eurosent. Viimatitoodud hinnas sisalduvad kulud, mis lähevad raamatute kogust väljavalimisele, nende kirjeldamisele ning skaneerimisele (ilma võimalike litsentsi- või autoritasudeta) (Martin, 2009).

E-varamu puhul on need kulud, mis planeeritakse digiteerimisele, materjali hoidmisele serverites ja selle nähtavaks tegemisele, suurusjärgus miljon eurot ning meie ambitsioon

on jõuda nii kaugemale, et viie aastaga suudaksime digiteerida 50 000–100 000 raamatut ehk 15–30 miljonit lehekülge trükiteksti. Kui see õnnestuks, saaksime digiteeritud raamatu lehekülje hinnaks Eestis 3–6 eurosent, mis kahjuks võib osutuda liiga optimistlikuks prognoosiks.

Lisaks digiteerimise hinnale saame analüüsida Prantsusmaa Gallica projekti kogukulude struktuuri, mille põhjal saame prognoosida ka e-varamu kulusid tulevikus. Peaaegu pool kuldudest, 49% läheb digiteeritud materjali salvestamiseks (pikaajaliseks säilituseks), mis on suures osas ühekordne kulu. 31% kulub digiteerimisele, 8% sisu valimisele, 7% infotehnoloogiale ja veebileidestele ning lõpuks 6% metaandmete ja kvaliteedi kontrollimisele (Martin, 2009).

Salvestusmahtude võrdlus

E-varamu planeerimisel tuleb arvesse võtta salvestatava teabe ja selle hoidmiseks vajaminevate serverite mahtu. Eestis on digiteerimise ja säilitamisega tegelevatest asutustest kõige suurem salvestusmaht Rahvusringhäälingul. Täna sel päeval on sellel asutusel võimekus salvestada 1,5 petabaiti digiteeritud informatsiooni, millest 0,5 petabaiti ehk 500 terabaiti on praeguseks ka materjaliga täidetud.

Ülevaate salvestusmahtudest annab alltoodud tabel.

Tabel 1. Infoühikute suurus ja mahutavus (Lesk, 2005: 19)

Ühik	Astendaja	Hulk	Näide
Bait	1	1 bait 6 baiti 100 baiti	Üks klahvivajutus klaviatuuril Üks sõna Üks lause
kilobait	3	1 000 baiti 500 000 baiti	Pool prinditud lehekülge Romaan
megabait	6	5 000 000 baiti 20 000 000 baiti 50 000 000 baiti	Piibel Skaneeritud raamat Kahetunnine raadioprogramm
gigabait	9	1 000 000 000 baiti	Riulitais raamatuid
terabait	12	1 000 000 000 000 baiti 20 terabaiti	Raamatukogu miljoni teavikuga USA Kongressi Raamatukogu kui tekst
petabait	15	1000 terabaiti 9 petabaiti	Väga suur teadusandmebaas Kogu salvestusmaht San Diego superarvuti keskuses
eksabait	18	20 eksabaiti	Ligikaudu kogu maailma info

Digiteerimine maailma tippülikoolides

2008. aastal külastasin Michigani Ülikooli (University of Michigan, UM) raamatukogu USAs, et tutvuda nende raamatukogu ja Google'i koostööprojektiga. Projekti eesmärk on kogu

raamatukogu sisu digiteerida ja elektrooniliselt kättesaadavaks teha. Ambitsioonika projekti maht on väga suur, kuna raamatukogus on ca 7,5 miljonit raamatut. Koostööd Google'iga tutvustas mulle John Wilkin, Michigani Ülikooli ühendatud raamatukogu tehnoloogiadirektor, ühtlasi Google'i koostööprojekti koordinaator.

Google teeb koostööd ka teiste raamatukogudega. Google digiteerimisprojekti algusrühmas olid Harvardi Ülikool, New Yorgi Avalik Raamatukogu, Stanfordini Ülikool, Michigani Ülikool ja Oxfordi Ülikool. Tänapäevaks on selle suurejoonelise projekti partneritena lisandunud veel 15 ülikooli või asutust (Google Books Library Project, 2011). Max Kaiseri sõnul teeb Google Euroopas koostööd 13 raamatukoguga, sealhulgas on käimas koostööprojekt ka Austria Rahvusraamatukoguga (Kaiser, 2011).

John Wilkini (2008) sõnul toimub digiteerimise tsükkel nii, et raamatukogu komplekteerib igal nädalal 40 000 köidet, sorteerides need suuruse järgi. Seejärel veetakse raamatud veoautodel Google'i digiteerimiskeskusesse. Selliseid digiteerimiskeskusi olevat Google'il kokku kolm: üks Ann Arboris, üks Google'i peakorteris Californias ja üks Texas. Nagu selgus, on need digiteerimiskeskuste asukohad salastatud. Digiteerimistsükkel kestab kolm nädalat ja siis sõidutakse raamatud raamatukokku tagasi. Kolme päeva pärast on digiteeritud raamatud juba virtuaalselt nähtavad. Eelnevalt on kõik raamatud kantud elektronkataloogi ja varustatud märksõnadega. Google'i digiteerimise tase on väga kõrge ja raamatu vaatamine on ekraanilt mõnus, ilma udususe või moonutusteta. Tänapäevaks on Michiganis jõutud digiteerida 1,6 miljonit köidet. Projekti kõik kulud kannab Google. UM raamatukogu kannab ainult need kulud, mis on seotud raamatute ettevalmistamise ja riulitele tagasi paigutamisega.

Kas selline hiigelprojekt võiks tähendada füüsilise raamatukogu lõppu? J. Wilkin (2008) arvas, et kui inimene leiab elektroonilise raamatu, mis pakub talle huvi, siis põhjalikumaks uurimiseks tullakse ikka raamatukokku. Tekib küsimus, miks Google sellise suure töö on üldse ette võtnud. Ilmselt tuleneb see Google missioonist organiseerida ning korrastada kogu maailmas olemasolev informatsioon ja teha see üleüldiselt kättesaadavaks ja kasutatavaks. Projekti majanduslikku poolt aitab katta reklaam ja rahastamisallikad, mille olemasolu võime vaid oletada.

Mis puutub autoriõigustesse, siis on Ameerika seadused liberaalsemad kui Eesti omad. Seal ei pea pärast autori surma veel 70 aastat ootama, et teoseid vabalt kasutada. Probleeme on sealgi, kuid digiteeritakse ikkagi kõik materjalid, probleemseid lihtsalt ei tehta nähtavaks, vaid oodatakse ära aeg, mil see on lubatud.

2011. aasta 15. aprillil käis Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus külas Stanfordini Ülikooli Raamatukogu juht Michael A. Keller.

Stanfordini Ülikooli Raamatukogu kogueelarve on 62 miljonit dollarit aastas ja kogu koosneb umbes 9 miljonist köitest. Selle täiendamisele kulutab raamatukogu enam-vähem sama summa mis Michigani Ülikoolgi ehk siis 20–22 miljonit dollarit aastas. (Keller, 2011)

Neid arve Eesti oludega võrreldes võime tõdeda, et Eesti teadusraamatukogudes on teavikuid umbes veerandi võrra vähem kui mainitud tippülikoolide raamatukogudes.

Komplekteerimisraha on Eesti avalik-õiguslike ülikoolide raamatukogudel kokku vaid napp neljandik kuni kolmandik sellest, mis Michigani või Stanfordini Ülikooli Raamatukogul.

Stanfordi Ülikooli Raamatukogu kogudest on Google'i projekti raames digiteeritud ca 3 miljonit köidet. Kogu Google digiteerimisprojekt on aga USAs jõudnud nii kaugemale, et kõigi partnerite peale kokku on digiteeritud juba 15 miljonit köidet. Michael A. Kellersi andmetel suudab Google digiteerida kuni 2500 raamatut päevas. Ülikool tegeleb ka ise digiteerimisega ja nende maht on ligikaudu 15 000 raamatut aastas. Stanfordini ülikooli juhid peavad M. A. Kellersi sõnul (2011) digiteerimisel eriti oluliseks kolme allpool toodud aspekti.

1. Tekstituvastus – tagab oluliselt parema otsitulemuse. Näiteks Stanfordinis suurendas paberikataloogi digiteerimine koos tekstituvastusega kataloogides oleva kirjanduse kasutatavust mõnel juhul kuni kümme korda.

2. Digitaalkoopiad vähendavad originaalide kasutust ja seeläbi tagatakse teavikute säilimine. Stanfordini Ülikool liighappelisel paberil olevate teavikute massilise neutraliseerimisega ei tegele.

3. Digiteeritud teavikute kättesaadavus – jõulisemaks edasiliikumiseks on vaja modifitseerida õigusruumi kaasaja nõuetele vastavaks. Massiline digiteerimine on viinud suurte vaidluste ja kohtuasjadeni Google'i ja kirjastajate vahel. Siiski on digiteeritud teavikute lugejateni viimisel kirjastajatega ka kokkuleppeid saavutatud. Seejuures tekkisid kokkulepped hoogsamalt, kui lepiti kokku ka kirjastajatele mineva raha osas.

Üldisemalt on siin minu arvates äärmiselt oluline jõuda kokkulepeteni, mis arvestaks nii autorite kui kirjastajate õigustatud huve, aga mis põhiline: tagaksid infoühiskonna edasiliikumise ja maksimaalse teabehulga kättesaadavuse ka läbi elektrooniliste vahendite. Praegused arengud viitavad sellele, et USAs on digiteeritud materjalide kättesaadavus parem kui Euroopas ja Eestis. Tegemist on strateegilise, riikide arengupotentsiaali puudutava küsimusega.

Kogude säilitamine

Kui teekaardi projekti üks pool puudutab digiteerimist ja digiteeritu esitlemist veebis, siis rajatava infrastruktuuri teine pool puudutab kogude säilitamist. Isegi kui kõik mäluasutuste vaimuvara suudetakse parimas kvaliteedis digiteerida ning kasutajale kuvada, siis ei tähenda see, et mäluasutuste vastutus algmaterjalide säilimise eest väheneks. Kogusid uuendatakse, osa kogudest kantakse ka maha, kuid suures plaanis kuuluvad kogud igavesele säilitamisele.

Kogude säilitamise juures on olulised alljärgnevad aspektid.

1. Hoidlate olukord, nendes valitsev kliima, tuleohutus, veeohutus, kaasaegsed turvasüsteemid jms. Vaadates meie suuremate raamatukogude ehitamisaastaid, TLÜ AR – 1963; TÜR – 1982; RR – 1993; TTÜR – 2009, siis tuleb tõdeda, et kaks varem ehitatud on ka kõige viletsamas seisus ja vajavad hädasti uuenduskuuri.

2. Raamatute, dokumentide, käsikirjade, kaartide ja muu taolise restaureerimine, puhastamine, köitmine. Vanade raamatute restaureerimine on kallid, erioskusi ja aega nõudev töö,

mida saavad teha vaid väga kõrgetasemelised spetsialistid. Vaatamata rasketele majanduslikele oludele on suured raamatukogud hoidnud oma asutustes restaureerimissuutlikkust.

3. Teavikute paberi neutraliseerimine, et pikendada liighappelisele paberile trükitud teavikute eluiga.

19. ja 20. sajandist pärinev happeline paber

Alates 12. sajandist kasutati Euroopas paberi toorainena linakiududega kaltsu, kanepikiudu, hiljem puuvilla. 19. sajandil hakati suurenenud vajaduse ja tooraine vähesuse tõttu kasutama paberi tegemisel puitu. Tänapäeval kasutatakse paberi toorainena kõige sagedamini keemilist puidumassi. Paber pleegitatakse ning sellele lisatakse täiteaineid, et parandada struktuuri. Paberi lagunemise probleem tekkis 19. sajandi alguses. Puidus olevad kõrvalproduktid, paberis olevad lisaained ja paberi tootmisviis toovad kaasa happesuse. Paberis olev hape muudab paberi hapraks, põhjustades selle lagunemise. Kui Läänes paberi happesus vähenes 20. sajandi keskpaigaks oluliselt, siis Nõukogude Liidus valmistatud paber oli ka sellal veel liighappeline.

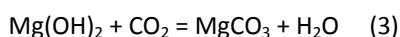
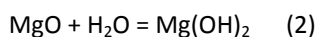
Paberi happesuse vähendamiseks on välja töötatud mitmeid meetodeid, alates raamatute pesemisest veega kuni nende töötlemiseni erinevate keemiliste ainetega. Eesti e-varamu infrastruktuuri ülesehitamisel planeeritakse rajada USA firma Bookkeeper tehnoloogial baseeruv neutraliseerimistehas Tartusse. Nende meetodika puhul on paberis olevat liigset hapet neutraliseerivaks reagentiks ülipeened magneesiumoksiidi osakesed.

Selleks suspendeeritakse ülipeened magneesiumoksiidi osakesed inertses lahustis, perfluoroheptaanis, neutraliseerimisele kuuluvad raamatud uputatakse paarikümneks minutiks sellesse suspensiooni ja hiljem kuivatatakse. Perfluoroheptaan, $[\text{CF}_3(\text{CF}_2)_5\text{CF}_3]$ on värvitu, selge ja inertne vedelik, mis veega ei segune. Perfluoroheptaani keemistemperatuur on 82–85 °C ja erikaal 1,745. See reagent on ohutu, kuid probleemiks on tema suhteliselt kerge lenduvus. Kuna kasutatav solvent on kallid, moodustades kolmandiku kogu protseduuri hinnast, siis püütakse minimeerida kadusid ja solventi taaskasutada.

Protseduuril toimub magneesiumoksiidi vahetu reageerimine erinevate paberis olevate hapetega, nt väävelhappega (1):

Lisaks sellele võib magneesiumoksiid reageerida paberis oleva niiskuse ja õhus oleva süsihappegaasiga moodustades magneesium hüdroksiidi (2) või -karbonaadi (3):

Tekkivad soolad (1), (3) on neutraalsed ega lagunda enam paberit, nõrk alus (2) tagab paberi edasise lagunemise käigus tekkida võiva happe neutraliseerimise. Selliste lihtsate protseduuride abil loodetakse liighappelise paberi eluiga pikendada viis kuni kümme korda.

Läinud suvel õnnestus mul tutvuda kahe sellise tehase tööga, üks neist asus Hollandis Amsterdami lähedal ja teine Poolas Varssavis.

Lisaks ettevõtmise tehnilisele ja keemilisele poolele on meil vaja mõista ka neutraliseerimise majanduslikku poolt.

Kuna raamatute neutraliseerimiseks kasutatakse vertikaalseid ja ajalehtede neutraliseerimiseks horisontaalseid anumaid, siis oleks otstarbekas Eestisse soetada kaks horisontaalset ja üks vertikaalne anum ning nende juurde kaks kuni neli kuivatit. Kuivatites toimub töödeldud teavikute vabastamine solvendist ja solvendi suunamine regenerereerimisprotsessi. Nii kuuluvadki sellise tehase komplekti ka pumbad, filtrid, regenerereerimisseadmed, magneesiumoksiidi suspensiooni kontsentraadi doseerimise seadmed ja muu tarvilik aparaat. Sellise tehasekomplekti võimsus oleks 24/7 režiimis 84 000 kg töödeldavat materjali aastas. 8-tunnilist tööpäeva rakendades suudetakse töödelda kuni 28 000 kg ehk kuni 56 000 raamatut aastas.

Bookkeeperi poolt rajatud tehase võimsus Varssavis on 150 000 kg teavikuid aastas, USA Cranberry's 420 000. Ühe kilogrammi töötlemise hind Hollandis on ca 30 eurot ja Poolas ca 13 eurot. Seejuures on Poola hind enam-vähem võrdne sealse protseduuri omahinnaga. Peame arvestama, et ühe raamatu neutraliseerimise hind jääb ka Eestis samasse hinnaklassi.

Eestis projekti kavandades on arvestatud, et viie aasta pärast oleks meil neutraliseeritud vähemalt 50 000 raamatut. Selle töömahu saavutamiseks on vaja leida maksujõulisi tellijaid ning tellimusi 300 kuni 800 tuhande euro eest. Poolakate sõnul tuleks neutraliseerimiseks seadmed soetada vähemalt 30-aastase perspektiiviga, kümne aastaga need lihtsalt ei tasuks ära. Seejuures on poolakad välja arvestanud, et nende tehase ülalpidamiskulu on ligi 120 tuhat eurot aastas.

Kokkuvõtteks

On tähelepanuväärne, et Eesti teadusraamatukogude arendamine on arvatud Eesti teaduse infrastruktuuride teekaardi objektiks. Meie edu üheks määravamaks tagatiseks on olnud see, et vaatamata erimeelsustele suurte raamatukogude vahel oleme ikkagi suutnud kokku leppida ja ühiselt edasi minna. Suutlikkus koostööks ja kokkulepeteks on olnud meie edu pandiks ja loonud võimaluse anda omapoolne panus Eesti teaduse paremaks käekäiguks. Loodame, et viie aasta pärast on kavandatud struktuurid üles ehitatud ja võime üheskoos tõdeda, et vähemalt 50 000 raamatut on digiteeritud ja sama kogus ka neutraliseeritud ning Eesti e-varamu portaal on lootustandvalt arenemas.

Eesti teaduse infrastruktuuri teekaardi kontekstis olid põhilised nõuandjad ja ühistegevuses osalejad Merike Kiipus ja Janika Kronberg Eesti Kirjandusmuuseumist, Indrek Eensaar Kultuuriministeriumist, Heli Pikk ja Heiki Männik Eesti Rahvusringhäälingust, Toivo Jullinen ja Priit Pirsko Rahvusarhiivist, Janne Andresoo ja Mihkel Reial Rahvusraamatukogust, Kädi Riismaa Riigikantseleist, Martin Hallik ja Urmas Kõljalg Tartu Ülikoolist, eksperdina kaasatud Kalev Pihl ning Kärt Ots, Kristel Toom ja Andres Kollist Tallinna Ülikoolist.

Kasutatud allikad

Eesti teaduse infrastruktuuride teekaart 2010 (2010). Koost. E. Kadastik, P. Tamm. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.

<https://www.etis.ee/portaal/includes/dokumendid/teekaart.pdf> (27.05.2011).

Eesti teaduse infrastruktuuride teekaardi objektide loetelu. "Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia 2007–2013 "Teadmistepõhine Eesti"" rakendusplaani aastateks 2010–2013 lisa. Vabariigi Valitsuse 17. juuni 2010. a korraldus nr 236. https://www.etis.ee/Portaal/includes/dokumendid/Infra_teekaart_%282%29.pdf (08.06.2011).

Google Books Library Project (2011).

http://en.wikipedia.org/wiki/Google_Books_Library_Project (27.05.2011).

Hormia-Poutanen, K. (2010). *Soome digitaalne raamatukogu*. Andres Kollist, 7. sept. [Autori üleskirjutus].

Kaiser, M. (2011). *Putting 600 000 books online: large-scale partnership between the Austrian National Library and Google*. LIBER Annual Conference. 29. juuni–2. juuli 2011. [Ettekanne].

Keller, M. A. (2011). Tutvus Stanfordini Ülikooli Raamatukogu rahastamise ja digiteerimisprojektiga. Andres Kollist, 15. apr. [Autori üleskirjutus].

Koppel, A. (2010). *Investeeringusettepaneku lõplik hinnang*. 22. dets. 2010. a [Kiri nr 9.2-9.4/6056].

Lesk, M. (2005). *Understanding Digital Libraries* (2nd ed.). San Francisco: Elsevier.

Martin, F. (2009). *Defining Economic Models for Digital Libraries: The Example of Gallica at the French National Library*. 2nd LIBER–EBLIDA Workshop. 19–21. okt 2009. [Ettekanne].

Meetme „Teadusaparatuuri ja -seadmete kaasajastamine“ alammeetme „Riikliku tähtsusega teaduse infrastruktuuri kaasajastamine“ investeeringute kava. Vabariigi Valitsuse 10. märtsi 2011. a korraldus nr 119. https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/3140/3201/1001/VVK_119_lisa.pdf (27.05.2011).

Saari, P. (2010). *Ettepanekud infrastruktuuri teekaarti*. 31. märts 2010. a [Kiri].

Sieglerschmidt, J. (2010). Saksamaa digitaalraamatukogust. Andres Kollist, 16. sept. [Autori üleskirjutus].

Teaduse infrastruktuuri teekaardi koostamise siseriikliku tööühma moodustamine.

Haridus- ja teadusministri 10. novembri 2009. a käskkiri nr 1126.

https://www.etis.ee/Portaal/includes/dokumendid/1126_10112009_001.pdf (09.06.2011).

Wilkin, J. (2008). Michigani Ülikooli Raamatukogu ja Google'i digiteerimisprojektist. Andres Kollist, 18. aug. [Autori üleskirjutus].

Hr Andres Kollist
 Eesti Teadusraamatukogude Nõukogu
 Räväla pst 10
 15042 Tallinn

31. märts 2010

Ettepanekud infrastruktuuri teekaarti

Austatud nõukogu esimees Andres Kollist

Täname Teid ettepaneku eest, mille esitasite Eesti teaduse infrastruktuuri teekaarti lülitamiseks. Haridus- ja teadusministri käskkirjaga 10. novembrist 2009 nr 1126 moodustatud Eesti teaduse infrastruktuuri teekaarti koostamise töörühm analüüsis põhjalikult Teie poolt esitatud ettepanekut ja jätkab tööd sellega oma seisukoha kujundamiseks.

Teie poolt esitatud ettepaneku kohta formuleeris töörühm omapoolsed soovitusel, kuidas seda koos teistega täiendada ning edasi arendada nii, et nad koos oleksid piisavalt kompleksed vastamaks riikliku tasemega infrastruktuuriobjekti kriteeriumidele. Teie asutust puudutavad ettepanekud on järgmised:

Reg.nr.	Ettepaneku esitaja	Ettepaneku nimi	Formulatsioonid asutustele saadetavatesse kirjadesse
4 / EE_002	MTÜ Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsium ja Eesti Teadusraamatukogude Nõukogu	Eesti e-raamatukogu (Eesti mäluasutuste e-platvorm)	Töörühm jõudis järeldusele, et Teie ettepanek „Eesti e-raamatukogu (Eesti mäluasutuste e-platvorm)“ sobib lülitamiseks Eesti teaduse infrastruktuuri teekaarti juhul, kui kaasate oma ettepanekusse Eesti Kirjandusmuuseumi poolt esitatud ettepaneku „Humanitaarteaduslike rahvuskollektsioonide (rahvaluule, kultuurilugu, rahvusteavik) pärandikeskus“ ja Tartu Ülikooli poolt esitatud ettepaneku „Neutraliseerimiskeskus“. Töörühm leidis, et raamatukogud ja loodav deponoorium vajavad Eestis terviklikku lähenemist ja soovib käsitleda nimetatud valdkonda komplekselt. Ühissettepanekut ootame 26. aprilliks 2010 meilaadressile teekaart@archimedes.ee .
22 / EE_019	Eesti Kirjandusmuuseum	Humanitaarteaduslike rahvuskollektsioonide (rahvaluule, kultuurilugu, rahvusteavik) pärandikeskus	Töörühm jõudis järeldusele, et Teie ettepanek „Humanitaarteaduslike rahvuskollektsioonide (rahvaluule, kultuurilugu, rahvusteavik) pärandikeskus“ sobib lülitamiseks Eesti teaduse infrastruktuuri teekaarti juhul, kui ühine teadusraamatukogude Nõukogu poolt esitatud ettepanekuga „Eesti e-raamatukogu (Eesti mäluasutuste e-platvorm)“ ja Tartu Ülikooli poolt esitatud ettepanekuga „Neutraliseerimiskeskus“.

			Töörühm leidis, et raamatukogud ja loodav deponoorium vajavad Eestis terviklikku lähenemist ja soovib käsitleda nimetatud valdkonda komplekselt. Ühisettepanekut ootame 26. aprilliks 2010 meiliaadressile teekaart@archimedes.ee .
47 / EE_035	Tartu Ülikool	Neutraliseerimis-keskus	Töörühm jõudis järeldusele, et Teie ettepanek „ Neutraliseerimiskeskus “ sobib lülitamiseks Eesti teaduse infrastruktuuride teekaarti juhul, kui ühinete MTÜ Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortiumi ja Eesti Teadusraamatukogude Nõukogu poolt esitatud ettepanekuga „Eesti e-raamatukogu (Eesti mäluasutuste e-platvorm)“ ja Eesti Kirjandusmuuseumi ettepanekuga „Humanitaarteaduslike rahvuskollektsioonide (rahvaluule, kultuurilugu, rahvusteavik) pärandikeskus“. Töörühm leidis, et raamatukogud ja loodav deponoorium vajavad Eestis terviklikku lähenemist ja soovib käsitleda nimetatud valdkonda komplekselt. Ühisettepanekut ootame 26. aprilliks 2010 meiliaadressile teekaart@archimedes.ee .

Vastavalt meiepoolsetele soovitudele täiendatud ettepanekut ootame **26. aprilliks 2010 meiliaadressile teekaart@archimedes.ee**. Juhime tähelepanu asjaolule, et ootame täiendatud ettepanekut saadetuna ühendada soovitatavatest ettepanekutest esimesele tabelireale paigutatud asutuse poolt, kuid kooskõlastatult teiste asutustega.

Rõhutame, et teaduse infrastruktuuride ettepanekute suhtes seisukoha võtmine pole veel lõppenud ning täiendatud ühisettepanek omaks olulist lisaväärtust lõplike otsuste formeerumise protsessis. Samas töörühm ei kohusta kedagi – ega evigi selleks volitusi – esitama täiendatud ettepanekut, kuid arusaadavalt on töörühmal ilma selleta raske teha õiget valikut ettepanekute teekaarti lülitamiseks.

Lõpliku otsuse Eesti teaduse infrastruktuuride teekaardi objektide kohta teeb töörühm mais 2010.

Lugupidamisega

Peeter Saari
Eesti teaduse infrastruktuuri teekaardi
koostamise töörühma juht

HARIDUS- JA TEADUSMINISTEERIUM
 ASUTUSESISEKS KASUTAMISEKS
 Märged tehtud 22.12.2010
 Juurdepääsupiirang kehtib kuni otsuse jõustumiseni
 Alus: AvTS § 35 lg 2 p 2

Haridus- ja Teadusministeerium

Hr Andres Kollist
 MTÜ Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsium
 Tõnismägi 2
 10122 TALLINN

Teie: 02.11.2010. a
 Meie: 22.12.2010. a nr 9.2-9.4/6056

Investeeringisettepaneku lõplik hinnang

Lugupeetud härra Kollist

Alameetme „Riikliku tähtsusega teaduse infrastruktuuri kaasajastamine“ raames MTÜ Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsiumi esitatud investeeringisettepanekut „Eesti e-varamu ja kogude säilitamine (esimene etapp)“ hindas haridus- ja teadusministri 15. oktoobri 2010. a käskkirjaga nr 1002 moodustatud analüüsi töörühm sama käskkirjaga kinnitatud investeeringisettepanekute analüüsi- ja valikumenetluste juhendi alusel. Investeeringisettepanekut analüüsis 10 töörühma liiget.

1) Analüüsi I voorus analüüsisid töörühma liikmed investeeringisettepanekuid ühiselt. Selleks hindas iga töörühma liige investeeringisettepanekut alameetme analüüsi- ja valikumenetluste juhendis sätestatud hindamiskriteeriumite alusel. Investeeringisettepanekule „Eesti e-varamu ja kogude säilitamine (esimene etapp)“ antud töörühma liikmete hinnang oli järgnev:

Kriteeriumid	Hinnangute (A, B ja C) koguarv		
	A (suurepärane)	B (rahuldav)	C (kasin)
1 Projekti mõju määrase ja prioriteetse suuna eesmärkide saavutamisele	8	2	0
2 Projekti seosed olemasolevate teaduse infrastruktuuriobjektide ning teiste valikusse kuuluvate investeeringisettepanekute tegevuste ja eesmärkidega	6	4	0
3 Projekti teostatavus ja jätkusuutlikkus	5	5	0
4 Projekti tegevuste seotus TA&I strateegia ning regionaalsete ja valdkondlike strateegiatega	4	6	0
5 Toetuse vajalikkus projekti edukaks elluviimiseks	4	6	0
Koondhinnang	27	23	0

Hinnangu põhjendused:

- Projektil on selged seosed kõikide määrase ja prioriteetse suuna eesmärkidega ja oluline mõju nende eesmärkide saavutamisele.
- Projektil on positiivsed seosed olemasolevate teaduse infrastruktuuriobjektide ning teiste valikusse kuuluvate investeeringisettepanekute tegevuste ja eesmärkidega. Avatud juurdepääsu kontekstis on eriti oluline digitaalsete repositooriumite arendamine, samuti koondportaali loomine ühisotsingu teostamiseks erinevatest kataloogidest.
- Projekt on eelduste kohaselt teostatav. Projekt on hea jätkusuutlikkusega.
- Projekt on kooskõlas TA&I strateegia ning regionaalsete ja valdkondlike strateegiatega üldiste eesmärkide ja põhimõtetega.
- Projekti elluviimine esitatud kujul ja mahus pigem sõltub toetusest.

Analüüsi II voores koostas iga töörühma liige alameetme rahalisi vahendeid arvesse võttes investeerimisettepanekute loendi, märkides ära, milliseid investeerimisettepanekuid tuleks tema hinnangul toetada ning milliseid mitte. Automaatselt analüüsi III voores pääsemiseks pidi investeerimisettepaneku ära märkima vähemalt 1/3 koosolekust osavõtjatest töörühma liikmetest (st 4 liiget). Investeerimisettepanekut „Eesti e-varamu ja kogude säilitamine (esimene etapp)” soovitas rahastada 4 koosolekust osa võtnud töörühma liiget, mille tulemusel pääses investeerimisettepanek edasi analüüsi III voores.

Analüüsi III voores analüüsis töörühm edasi pääsenud investeerimisettepanekute ühisnimekirja, võttes arvesse projekti efektiivsust ja kokkuhoidlikkust, projekti tegevuskava ja eelarve realistsust ning potentsiaalseid probleeme, mis võivad projekti elluviimisel tekkida. Samuti analüüsis töörühm projekti tegevuste põhjendatust ja nende tegevuste etapiviilise elluviimise võimalust ning sõnastas vastavalt haridus- ja teadusministri 20. oktoobri 2009. a määruse nr 68 „Alameetme „Riikliku tähtsusega teaduse infrastruktuuri kaasajastamine” investeringute kavade koostamise kord” (edaspidi määrus) § 9 lõikele 4 ettepaneku investeerimisettepaneku osaliseks rahuldamiseks. Analüüsi töörühm leidis, et tegemist on suhteliselt tugeva projektiga, kuid pidas kulutuste vähendamise võimalust ja pingelise eelarve tingimusi arvesse võttes otstarbekaks rahastada projekti väiksemas mahus.

Analüüsi tulemusena otsustasid koosolekust osa võtnud töörühma liikmed ühehäälselt teha Haridus- ja Teadusministeeriumile ettepanek:

- a) kanda investeerimisettepanek „Eesti e-varamu ja kogude säilitamine (esimene etapp)” investeringute kava eelnõu põhinimekirja;
- b) rahuldada investeerimisettepanek „Eesti e-varamu ja kogude säilitamine (esimene etapp)” osaliselt, vähendades taotletud toetuse mahtu 42 560 220 Eesti kroonile;

Taotluse osalise rahuldamise ettepaneku tegemise õigus tuleneb määruse § 9 lõikest 5. Kui investeerimisettepaneku esitaja ei nõustu osalise rahuldamisega, jäetakse investeerimisettepanek ja investeringute kava eelnõust välja.

Lisaks sõnastas töörühm investeerimisettepaneku esitajale soovitusel kaaluda võimalust kasutada toetust infrastruktuuriobjekti rajamisel eelkõige digitaliseerimiseks.

2) Tulenevalt määruses ning analüüsi- ja valikumenetluste juhendis sätestatust on Teil 15 tööpäeva jooksul võimalik:

- a) esitada kirjalikult oma arvamus ja vastuväited investeerimisettepaneku lõpliku hinnangu eelnõu kohta;
- b) teatada Haridus- ja Teadusministeeriumile, kas Te nõustute investeerimisettepaneku osalises mahus rahuldamisega.

Lugupidamisega

(digitaalselt allkirjastatud)

Andres Koppel
kõrghariduse ja teaduse asekancler

Ene Kadastik 735 0306
ene.kadastik@hm.ee

Teel Eesti digitaalraamatukogu poole. Teadusraamatukogude e-teenused

Ruth Pääsuke

Tallinna Ülikooli infoteaduste instituudi lektor

Sissejuhatus

Raamatukogude oluliseks ülesandeks on tagada kõigile informatsiooni võrdne kättesaadavus ning toetada elukestvat õpet. Oskuslikult valitud inforessurssidel on järjest suurem tähtsus teadmispõhises ühiskonnas ning riikide arengu- ja konkurentsivõime tõstmisel. See omakorda püstitab järjest kõrgemaid nõudeid raamatukogu- ja infoteenuste arendamisele ning infospetsialistide koolitusele.

Ühtse digitaalraamatukogu loomisest on Eestis räägitud juba aastaid (Digitaalne raamatukogu, s.d.). Digitaalkollektsioone loovad Eestis mitmed raamatukogud, arhiivid ja muuseumid. Eesti Rahvusraamatukogu e-raamatukogu arengukavas aastaks 2007–2012 on kindlaks määratud strateegilised eesmärgid ja tegevused rahvusliku elektroonilise infovaramu ja sellele tuginevate teenuste väljaarendamiseks. Ühe prioriteedina on nimetatud digiteerimise ja digitaalse säilitamisega seotud tegevuse toetamist (E-raamatukogu arengukava, 2007).

Füüsilisel kandjal teavikute kõrval kasvab Eesti raamatukogudes e-kogude osakaal. Alates 1. juunist 2006 hangitakse sündeksemplarina Eesti võrguväljaandeid. Valikuliselt hangitakse ja arhiveeritakse Eesti teavikute trükieelseid faile, et tagada rahvusteavikute parem säilivus ning vähendada tagatiskoopiate valmistamist mikrofilmil. Eesti Rahvusraamatukogus olevaist trükistest valmistatakse digitaalseid tagatis- ja kasutuskoopiaid nii säilitamise kui ka digitaalkollektsioonide loomise eesmärgil. E-kogude säilitamine ning kättesaadavaks tegemine toimub digitaalarhiivi DIGAR ja e-kataloogi ESTER kaudu (Eesti Rahvusraamatukogu kogude kujundamise ja säilitamise tegevuskava, 2009). Rahvusraamatukogust on kujunenud digiteerimise ja e-kogude säilitamise kompetentsikeskus, kus on loodud tehniline baas ning omandatud oskusteave (Eesti Rahvusraamatukogu digiteerimise kompetentsikeskus, 2008).

Eesti raamatukogudest on Rahvusraamatukogu kaasatud Euroopa Digitaalraamatukogu (European Digital Library) ja Maailma Digitaalraamatukogu (World Digital Library) põhimõtete väljatöötamise. Eelnimetatud pakuvad tasuta juurdepääsu Euroopa rahvusraamatukogude teadus- ja õppematerjalidele. (E-raamatukogu arengukava, 2007). Eesti Rahvusraamatukogu strateegilises arengukavas 2009–2013 on ühe tegevusena välja toodud Euroopa rahvusraamatukogude portaali The European Library (TEL) ning portaali

Europeana täiendamine uute digitaalkollektsioonide ja andmebaasidega (Eesti Rahvusraamatukogu strateegiline arengukava, 2009).

Kuna mäluasutused ning kultuuripärandi digiteerimine, säilitamine ja kasutamine mängivad olulist rolli elukestva õppe- ja teadmispõhise ühiskonna arendamisel, siis rahastati Euroopa Liidu eContentPlus programmi raames 2006–2008 jooksul mitmeid digiteeritud kultuuripärandi elektrooniliselt kättesaadavaks tegemise projekte (Valdkonna arengukava, 2007). Üheks näiteks võib tuua ELi eContent projekti ReUSE, mille tulemusena loodi pikaajalise säilitamise nõuetele vastava digitaalarhiivi (repositooriumi) esimene versioon, mille abil toimub e-teavikute kogumine, haldamine ja säilitamine digitaalarhiivis DIGAR (E-raamatukogu arengukava, 2007).

Eesti teadus- ja mäluasutustes on käesolevaks ajaks loodud erinevaid digitaalseid kogusid ning elektrooniliselt kasutatavate ressursside ja teenuste hulk suureneb iga aastaga. Siit kerkibki küsimus, kas selle taustal saame juba rääkida digitaalraamatukogust või on tegemist vaid e-teenuste osakaalu tõusuga raamatukogude tegevuses.

Järgnevalt analüüsitakse digitaalraamatukogu erinevaid määratlusi, selgitatakse raamatukogu e-teenuste olemust ja iseloomustatakse Eesti teadusraamatukogudes pakutavaid e-teenuseid, tuginedes informatsioonile, mis on raamatukogude kodulehtede kaudu nähtav ja kättesaadav. Analüüsitud on Eesti Rahvusraamatukogu (RR), Eesti Kunstiakadeemia Raamatukogu (EKAR), Eesti Maaülikooli Raamatukogu (EMÜR), Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia raamatukogu (EMTAR), Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu (TTÜR), Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu (TLÜ AR) ja Tartu Ülikooli Raamatukogu (TÜR) poolt pakutavaid e-teenuseid.

E-teavikud, e-teenused ja digitaalraamatukogu: mõisted

Erinevates definitsioonides kasutatakse sünonüümidena mõisteid digitaalteavik, elektrooniline teavik ja e-teavik ning digitaalraamatukogu, elektrooniline raamatukogu ja e-raamatukogu.

Raamatukogusõnastikus defineeritakse elektroonilise teavikuna (*electronic document*) (e-teavik, e-dokument) andmekogumi kujul arvutisüsteemi mällu salvestatud dokumenti (Eesti raamatukogusõnastik, 2010). EVS-ISO 2789:2007 standardis „Informatsioon ja dokumentatsioon. Rahvusvaheline raamatukogustatistika“ määratletakse digitaalteavikuna (*digital document*) piiritletud sisuga informatsiooniüksust, mis on digiteeritud raamatukogus või komplekteeritud raamatukogusse digitaalkujul. Digitaalteavikute hulka ei kuulu andmebaasid ja elektroonilised jadaväljaanded (EVS-ISO 2789, 2007). EVS-ISO 5127:2004 standardis „Informatsioon ja dokumentatsioon. Sõnastik“ on välja toodud mõistete digitaaldokument ja elektrooniline dokument¹ erinevus, märkides, et elektrooniline dokument võib olla salvestatud analoogkujul või digitaalkujul, kuid digitaaldokument on salvestatud digitaalkujul. Seega on mõiste elektrooniline dokument (e-dokument) laiem, hõlmates endas ka digitaaldokumendi mõistet (EVS-ISO 5127, 2004). EVS-ISO 2789:2007 standardis

---

¹ Termineid dokument ja teavik kasutatakse sünonüümidena (EVS-ISO 5127, 2004).

määratletakse e-teavikute koguna (*electronic collection*) kõiki raamatukogu kogus olevaid elektroonilisi ressursse, sh andmebaasid, elektroonilised jadaväljaanded, digitaalteavikud ja tarkvaraüksused. Eraldi arvestust peetakse vaba juurdepääsuga Interneti-allikate kohta, mille raamatukogu on katalooginud oma elektronkataloogi või andmebaasi (EVS-ISO 2789, 2007).

Seega elektroonilisi raamatuid, võrgu kaudu kättesaadavaid avuseid ning muid digitaal-teavikuid (nt aruandeid, kaardi- ja nooditeavikuid, eeltrükke) on korrektne nimetada digitaal-teavikuteks. Kui aga kollektiooni kuuluvad lisaks ka andmebaasid ja jadaväljaanded, siis on tegemist e-teavikute koguga.

EVS-ISO 2789:2007 standardis „Informatsioon ja dokumentatsioon. Rahvusvaheline raamatukogustatistika“ on e-teenus (*electronic service*) defineeritud kui elektrooniline raamatukoguteenus, mida osutatakse kohaliku serveri baasil või mis on kättesaadav võrgu kaudu. Sealjuures hõlmavad elektroonilised raamatukoguteenused elektronkataloogi, raamatukogu veebisaiti, elektrooniliste teavikute kogu, elektroonilist dokumendiedastust (vahendatud), elektroonilist teatmeteeningindust, elektrooniliste teenuste kasutajakoolitust ja raamatukogu kaudu pakutavat pääsu Interneti (EVS-ISO 2789, 2007). E-teenuste sünonüümina kasutatakse ka mõistet *online*-teenused. Online Dictionary of Library and Information Science (ODLIS) definitsiooni kohaselt on *online*-teenused avalike teenuste osa, mis pakub juurdepääsu elektroonilistele ressurssidele, nagu näiteks e-kataloogid ja bibliograafilised andmebaasid, sh vahendatud otsimine (nt teatmeteeningus²) (ODLIS, 2010).

Digitaalne raamatukogu on oma olemuselt ressurss, mis taasloob traditsioonilise raamatukogu intellektuaalse sisu ja teenused digitaalsel kujul (Seadle & Greifender, 2007). Erinevate autorite poolt on digitaalraamatukogu mõistet defineeritud mitmeti. Sageli on ära märgitud, et digitaalraamatukogu ei hõlma ainult digitaalseid objekte – teavikuid – vaid ka nende töötlemise ja vahendamisega kaasnevat protsessi ning nendes protsessides osalejaid – nii digitaalse informatsiooni vahendajaid kui ka kasutajaid (Borgman, 2000; Kimani et al, 2009).

„Eesti raamatukogusõnastikus“ kasutatakse mõisteid digitaalraamatukogu (*digital library*) ja elektrooniline raamatukogu (*electronic library*) sünonüümidega ning defineeritakse kui arvutivõrgu vahendusel otsitavatest ja kasutatavatest elektrondokumentidest koosnevat raamatukogu (Eesti raamatukogusõnastik, 2010). ODLISi definitsiooni kohaselt on digitaalraamatukogu raamatukogu, kus märkimisväärne osa ressurssidest on kättesaadav masinloetaval kujul (vastandina trükistele või mikrovormidele), millele on juurdepääs kas lokaalarvutite vahendusel või arvutivõrkude kaudu (ODLIS, 2010). Mõlemad määratlused seavad esikohale elektrooniliste dokumentide olemasolu, jättes suurema tähelepanuta nn tehnilise poole ehk vastava tarkvara- ja haldussüsteemi, mis on oluline komponent e-teavikutele ligipääsu tagamisel.

---

² Teatmeteeningus – infoteeningu liik, mille ülesanne on teatmestu vahendamine ja päringutele vastamine (Eesti raamatukogusõnastik, 2010).

Digitaalraamatukogu on oma tüübilt infootsisüsteem³. Digitaalraamatukogude Assotsiatsiooni DELOS koostöövõrgustik A Network of Excellence on Digital Libraries viis 2007. aastal läbi projekti, mille käigus uuriti erinevaid arusaamu ja käsitusi digitaalraamatukogude kohta. Projekti tulemusena loodi DELOS Digital Library Reference Model, mis on digitaalraamatukogu kolmetasandiline raamistik. Selle kohaselt on digitaalraamatukogu arenev organisatsioon, mis koosneb kolmest eraldiseisvast komponendist (Candela et al, 2008):

- digitaalraamatukogu (*Digital Library*) – organisatsioon, mis võib eksisteerida ka virtuaalselt, mis kogub, haldab ja säilitab pikaajaliselt teavikuid ning pakub selle kasutajatele spetsiaalseid teenuseid mõõdetava kvaliteediga ja vastavalt kindlaksmääratud põhimõtetele;
- digitaalraamatukogu süsteem (*Digital Library System*) – tarkvarasüsteem, mis põhineb defineeritud arhitektuuril ja pakub vastavalt funktsionaalsust, mida iga üksik digitaalraamatukogu vajab. Kasutajad suhtlevad digitaalraamatukoguga digitaalraamatukogu süsteemi kaudu;
- digitaalraamatukogu juhtimissüsteem (*Digital Library Management System*) – geneeriline⁴ tarkvarasüsteem, mis pakub vastavat tarkvara infrastruktuuri nii digitaalraamatukogu süsteemi loomiseks kui haldamiseks, sisaldades digitaalraamatukogu baasfunktsionaalsust ning võimaldades integreerida spetsialiseeritud või täiustatud funktsioone. Kuulub süsteemitarkvara klassi.

Seega on digitaalraamatukogu abstraktne süsteem, mis koosneb nii füüsilistest kui virtuaalsetest komponentidest, digitaalraamatukogu süsteem ja digitaalraamatukogu juhtimissüsteem aga sisaldavad endas konkreetseid tarkvarasüsteeme. Nende kolme digitaalraamatukogu osa mõisted on sageli omavahel segi aetud ja neid kasutatakse kirjanduses sünonüümidenä. See terminoloogiline ebatäpsus muudab digitaalsetest raamatukogusüsteemidest arusaamise ja nende arendamise raskemaks (Candela 2008, 17–18).

Michael Seadle ja Elke Greifenederi seisukohast lähtuvalt moodustavad digitaalse raamatukogu: digitaalne sisu (mis ei pea olema tingimata tekstil põhinev), vastastikused seosed (mis võivad olla lihtsad lingid, keerulised metaandmed või päringutel põhinevad seosed) ja tarkvara (näiteks lihtsad HTML-leheküljed või keerulised andmebaasihaldurid⁵) (Seadle & Greifeneder, 2007). Selles määratluses on eraldi välja toodud ka nn tehniline pool – linkidel või päringutel põhinevad vastastikused seosed ja tarkvara. Digitaalraamatukogu Föderatsiooni poolt on lisaks pakutavatele ressursidele esile tõstetud ka erialaspetsialistid, defineerides digitaalraamatukogu kui organisatsiooni, mis pakub ressursse, sealhulgas ka kvalifitseeritud personali, kelle ülesandeks on valida ja korrastada digitaalraamatukogu ressursse ning pakkuda intellektuaalset juurdepääsu, säilitades nende tervikkuse ning kind-

---

³ Infootsisüsteem (information retrieval system) – infotöötlussüsteem informatsiooni säilitamiseks ja vajaliku kiireks leidmiseks (Eesti raamatukogusõnastik, 2010).

⁴ Terminit "geneeriline" kasutatakse infotehnoloogias selliste üldise iseloomuga objektide kohta, mille parameetrite konkretiseerimisega saab luua teisi, spetsiifilisemaid objekte (e-teatmik, 2010).

⁵ Andmebaasihaldur (Database Management System) – tarkvarasüsteem andmebaaside loomiseks, haldamiseks ja kasutamiseks (e-teatmik, 2010).

lustades digitaalraamatukogu kolleksioonide järjepidevuse, et tagada neile kasutajate vaba juurdepääs (A working definition of digital library, 2010). Siinjuures mõeldakse ressursside all nii digitaalteavikute kolleksiooni kui ka kvalifitseeritud personali, kes lisaks kogude korrastamisele ka vahendavad informatsiooni, vastavad päringutele, koolitavad kasutajaid jne. Borgman rõhutab digitaalraamatukogu tähtsust erinevate kasutajagruppide omavahelisel suhtlemisel. Ta defineerib digitaalraamatukogu kui elektrooniliste ressursside ja nendega seotud tehniliste võimaluste kogumit, mis võimaldab luua, otsida ja kasutada informatsiooni. Digitaalraamatukogu on koostatud ja süstematiseeritud kasutajate kogukonnale (ja selle kogukonna poolt) nii, et selle funktsionaalsed võimalused vastaksid kasutajate infovajadustele. Digitaalraamatukogul on tähtis roll isikute ja kasutajarühmade omavahelisel suhtlemisel, kasutades inforessursse ja -süsteeme. Üldistatult võib digitaalraamatukogusid vaadelda kui täiustatud ja laiendatud infootsisüsteeme, kuid ühtlasi on nad ka nende institutsioonide laiendused, kus toimuvad informatsiooniga seotud tegevused nagu infootsing, informatsiooni kasutamine ja loomine (Borgman, 2000).

Kui traditsioonilises raamatukogus on oluline, kus laenutatavad teavikud füüsiliselt asuvad, siis digitaalraamatukogu puhul ei pea iga raamatukogu vahendama ainult oma raamatukogus loodud digitaalseid kolleksioone, vaid võib pakkuda oma kasutajatele arvutivõrkude vahendusel ka teiste institutsioonide (nt raamatukogude ja andmebaasitootjate) poolt loodud e-kolleksioone. Seega on digitaalraamatukogu puhul väga oluline roll infospetsialistidel, kes koostavad ja teevad kasutajatele kättesaadavaks kogu raamatukogu e-kolleksiooni.

Eesti teadusraamatukogude e-kogud ja e-teenused

Tänapäevast raamatukogu saab iseloomustada kui hübriidraamatukogu. Raamatukogu kogu on kompleksne ja dünaamiline kooslus trükistest, audiovisuaalsetest materjalidest, mikrovormidest, elektroonilistest ja digitaalsetest ressurssidest. Kogu on üheaegselt nii materiaalne vara kui inforessurs (Metsar, 2004, 8).

Teadusraamatukogude e-kolleksioonid koosnevad nii raamatukogus koostatud digiteeritud kolleksioonidest ja originaalandmebaasidest kui ka tasulistest teadusandmebaasidest. Elektroonilise teadusinformatsiooni hankimisel on kõige tõhusamaks meetodiks teadusinformatsiooni andmebaaside kasutuslitsentside ühishanked. Nende hankimist koordineerib Eestis ELNET Konsortium, millel on 13 liikmesraamatukogu. Aastatel 2009–2013 rahastatakse teadusandmebaaside kasutuslitsentside ühishankeid elektroonilise teadusinformatsiooni programmi „E-teadusinfo“ kaudu, mille eesmärgiks on tagada Eesti teadus- ja arendusasutuste ning teadusraamatukogude varustus elektroonilise teadusinformatsiooniga (Elektroonilise teadusinformatsiooni programm, s.d.).

Teadusraamatukogudes luuakse bibliograafilisi andmebaase, mida vahendatakse raamatukogude saitidelt (vt tabel 1). Rahvusraamatukogu koostab õiguslast andmebaasi BIE (Bibliographia Iuridica Estonica), Vabariigi Presidendi bibliograafia andmebaasi VPB ning parlamentarismi käsitlevate väljaannete bibliograafiat sisaldavat andmebaasi Parlamentarism. Koostöös TLÜ ARI ja Eesti Kirjandusmuuseumiga (EKM) koostatakse Eesti Rahvusbib-

liograafia (ERB) andmebaasi. TLÜ ARis koostatakse bibliograafilisi andmebaase, milles kajastub näiteks geoloogiakirjandus, TLÜ ja TLÜ töötajate kohta ilmunud publikatsioonid ning soome-ugri etnograafia- ja rahvaluulekirjandus. Samuti on TLÜ ARis koostatud inku-naablite andmebaas Hällitrükised Eesti mäluasutustes ja isikulooline andmebaas ERICUS. Väliseesti kirjanduse kohta on loodud bibliograafilised andmebaasid VEART (Väliseesti bibliograafiline andmebaas), VEILU (Väliseesti autorite ilukirjanduslikud teosed võõrkeel-tes), VEPER (Väliseesti isikulooline andmebaas) ja väliseesti ajakirja "Eesti Kirik" andmebaas (Originaalandmebaasid, s.d.). TTÜ Raamatukogus koostatakse samuti bibliograafilisi andmebaase, kuid kodulehe vahendusel on kättesaadav ainult andmebaas TTÜ publikatsioonid (TTÜR bibliograafilised andmebaasid, s.d.). Kõik teadusraamatukogud osalevad sotsiaal- ja humanitaarvaldkonna artiklite bibliograafilise andmebaasi ISE koostamisel.

Tabel 1. E-teavikute kogud Eesti teadusraamatukogudes

e-teavikute kogu	RR	TLÜ AR	TTÜR	EMTAR	EKAR	TÜR	EMÜR
Litsents-andmebaasid	+	+	+	+	+	+	+
e-ajakirjade kataloog A-Z	+	+	+	+	+	+	+
e-teavikute laenutamine	–	Ellibs	Ellibs	–	–	Ellibs	–
Eesti digitaalkogud	DEA DIGAR	DEA E-AIT	TTÜR Digikogu	–	–	Dspace EEVA	Dspace
Raamatukogus koostatavad originaal-andmebaasid	ERB ISE BIE VPB Parla- men- tarism	ISE, ERB VEART VEILU VEPER „Eesti Kirik“ Hällitrükised Eesti Mälu- asutustes ERICUS biblio- graafilised andmebaasid	ISE TTÜ publikat- sioonid	ISE	ISE	ISE	ISE

Digitaalkollektsioonide loomine toimub Rahvusraamatukogus alates 2003. aastast, mil projektipõhise tegevusena alustati 1940. aastani ilmunud eestikeelsete ajalehtede digi-teerimist, ning alates 2004. aasta aprillist on ajalehtede digitaalsed pildifailid kasutajatele kättesaadavad andmebaasi DEA (Digiteeritud eesti ajalehed) vahendusel (DEA, s.d.). Projekti tehti koos EKM Arhiivraamatukogu ja TLÜ Akadeemilise Raamatukoguga. 2007. aastast on digitaalkollektsioonide loetelu järjest täienenud. Üha olulisemaks on muutunud temaatiliste kollektsioonide loomine. Digiteeritud on näiteks aastani 1945 ilmunud Eesti

ajalehed ja aastani 1941 ilmunud Eesti kultuuri- ja õigusajakirjad. Andmebaasis BIE on kättesaadav õiguskirjanduse kollektsioon, millesse kuulub 11 väljaannet 1917–1920 ilmunud Eesti riikluse kujunemisega seotud õigusakte. Samuti on märkimisväärne ajalooliste kaartide ja linnaplaanide ning raamatuillustratsioonide ja postkaartide kogu (Eesti Rahvusraamatukogu kogude kujundamise ja säilitamise tegevuskava, 2009). TLÜ ARis on loodud näiteks digitaalne baltikakogu ning kollektsioon sulguritest ja metallpanustest köidetel (Digiteeritud kogud, s.d.). TÜ Raamatukogu ning TÜ kirjanduse ja rahvaluule osakonna ühistöös viidi läbi digitaalse kirjandusloo projekt – Eesti vanema kirjanduse digitaalne tekstikorpus ehk EEVA, mis algas 2002. aasta sügisel Eesti Kirjandusklassika fondi toetusel. EEVA näol on tegemist eesti kirjanduslugu dokumenteeriva tekstivalimikuga, mis teeb digitaalsel kujul kättesaadavaks TÜ Raamatukogus säilitatavad eesti kirjandusloo seisukohalt olulised tekstid kuni 19. sajandi keskpaigani (Lukas, Aabrams, Kaur, 2004).

Alates 2007. aastast on võimalik kõigil raamatukogude lugejatel toetada raamatute digiteerimist, tellides EOD (eBook on Demand – e-raamat nõudmisel) teenuse abil autori-õiguste kaitse alt vabast raamatust kvaliteetne PDF-vormingus digitaalkoopia ehk e-raamat. Raamatuid saab tellida võrgustikuga liitunud raamatukogude e-kataloogide kaudu 12 Euroopa riigi 30 raamatukogust, mille hulka kuuluvad ka RR ja TÜR. Digiteeritud raamatud tehakse kättesaadavaks vastava raamatukogu digirepositooriumis (EOD koduleheküljel, s.d.).

Eesti teadusraamatukogudes loodud digitaalkollektsioone säilitatakse digitaal-repositooriumides. Rahvusraamatukogu digitaalarhiivi DIGAR pidamise eesmärk on tulenevalt RRI seadusest ja sundeksemplari seadusest digitaalse informatsiooni kogumine, säilitamine ja kättesaadavaks tegemine. DIGARis arhiveeritakse võrguväljaandeid, trükieelseid faile ja trükiste digiteeritud koopiaid. DIGARis saavad arhiveerida oma väljaannete digitaalseid koopiaid peale RR ka teised kirjastajad ning käesolevaks ajaks on DIGARiga liitunud üle 50 kirjastaja (DIGAR, 2011). TLÜ AR repositoorium E-Ait on elektrooniline andmebaas ning arhiiv, milles säilitatakse TLÜs kaitstud doktori- ja magistritöid, töötajate artikleid, ülikoolis koostatud õppematerjale, konverentsimaterjale ning raamatukogu digitaalseid kogusid (E-Ait, 2011). TTÜR digikogu pakub veebipõhist ligipääsu TTÜ doktoritöödele ning õpikute ja õppematerjalide e-versioonidele. TTÜR digikogu on ühendatud *Open Access* repositooriumiga OpenDOAR (Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu digikogu, 2011). TLÜ AR repositoorium E-Ait, RR digitaalarhiiv DIGAR ja TTÜR digikogu on kättesaadavad ka digitaalse kultuuripärandi portaali Digiveeb kaudu (Digitaalkogud, s.d.). TÜR digirepositoorium DSpace on kättesaadav raamatukogu kodulehel ja sisaldab TÜs kaitstud magistri- ja doktoritöid, õppematerjale, ülikooli töötajate artikleid jm (DSpace, 2011). EMÜR kodulehel avaneb väitekirjade lingi alt viiteloend lehekülgedest, kust leiab erinevate ülikoolide väitekirju, ka EMÜs kaitstud töid, mida säilitatakse digirepositooriumis DSpace (Väitekirjad, 2011).

Kõik Eesti teadusraamatukogud vahendavad oma veebisaitidel erinevaid e-teenuseid: juurdepääsu elektronkataloogile ESTER (välja arvatud EKAR), erinevatele Eesti ja välismaistele andmebaasidele, samuti on kõikide teadusraamatukogude veebisaitidelt (v.a EKAR) kättesaadav e-ajakirjade kataloog A–Z, mis on erinevate vahendajate kaudu raamatukokku

hangitud e-ajakirjade koondkataloog (vt tabel 2). E-teavikuid on näiteks võimalik laenutada e-raamatute andmebaasist Ellibs (TLÜ AR, TTÜR, TÜR).

Tabel 2. Eesti teadusraamatukogudes pakutavad e-teenused

e-teenused	RR	TLÜ AR	TTÜR	EMTAR	EKAR	TÜR	EMÜR
Raamatukogu veebisait	+	+	+	+	+	+	+
e-kataloog ESTER	+	+	+	+	-	+	+
e-teavikute kogu	+	+	+	+	+	+	+
e-teavikute laenutamine	-	Ellibs	Ellibs	-	-	Ellibs	-
e-teatme-teenindus	ekraani-vorm	ekraani-vorm, Skype	ekraani-vorm, LibChat	-	-	ekraani-vorm	ekraani-vorm
Ühisotsing	Otsingu-portaal	EHIS	-	-	-	-	-
e-kasutaja-koolitus	-	+	-	-	-	+	-
Pääs Internetti	+	+	+	+	+	+	+

Käesoleval ajal puudub Eestis üks ühtne digitaalraamatukogu, mis koondaks erinevate Eesti raamatukogude digitaalkogud ja võimaldaks otsingut sooritada korraga kõigi raamatukogude digitaalkogudest. Erinevate raamatukogude digitaalsed kogud on erinevad ning kasutaja peab teadma, milline raamatukogu võimaldab juurdepääsu ressursidele, mida ta parasjagu vajab. Teadusraamatukogude repositooriumides asuvatele digiteeritud teavikute täistekstidele on võimaldatud juurdepääs ka e-kataloogi ESTER vahendusel.

RR ja TLÜ AR pakuvad võimalust sooritada otsingut mitmest ressursist korraga. Rahvusraamatukogu kodulehel on võimalik alates 2009. aasta sügisest otsinguportaali kaudu teha üheaegset otsingut (metaotsingut) mitmest andmekogust ühtses keskkonnas, kaasates nii Eesti kui välismaiseid andmebaase, e-katalooge, rahvusbibliograafiaid jm allikaid (Otsinguportaal, 2011). Samasugust võimalust pakub ka TLÜ ARI EBSCOhost Integrated Search (EHIS), mis võimaldab teostada ühisotsingut raamatukogusse hangitud litsentsandmebaasides (E-andmebaaside ühisotsing, 2010). Selline teenus aitab kasutajatel leida soovitud informatsiooni kiiresti ja efektiivselt. Puuduseks sellise otsinguvõimaluse puhul on see, et tulemused on seda ebatäpsemad, mida suuremast arvust allikatest otsingut sooritada. Tulemuste ebatäpsust ja mittetäielikkust põhjustab eelkõige erinevate allikate päringukeelte erinevus.

EMTA e-raamatukogu lingi alt leiab loetelu elektroonilistest ajakirjadest, mille täistekstid on kättesaadavad raamatukogusse ostetud andmebaaside kaudu. Iga ajakirja nimetuse juures antakse teada, millises andmebaasis otsitav ajakiri sisaldub ning millisest ajavahe-
mikust on kättesaadavad täistekstid. Samalt leheküljelt on võimalik siseneda ka konkreetsetesse andmebaasidesse (EMTA e-raamatukogu, s.d.). EKAR kodulehel avaneb e-raamatukogu lingilt loetelu elektroonilistest andmebaasidest (TEA entsüklopeedia, EBSCO, Grove

Art Online, JSTOR Arts and Sciences III ja V ning ISI Web of Science), millele pääseb ligi EKA arvutitest või vastavate kasutajatunnuste olemasolul ka mujalt.

TLÜ AR, TÜR ja TTÜR ja RR veebisaidil on eraldi lingina välja toodud ka erialainfo ning samade raamatukogude ja EMÜR veebisaitidel on võimalik esitada infopäringuid vastava ekraanivormi vahendusel. Sellele lisaks on TLÜ AR saidil võimalik erialareferentidega suhelda reaalsajas Skype'i vahendusel ning TTÜR võimaldab infopäringute esitamist reaalsajas LibChat teenuse vahendusel. Rahvusraamatukogus abistavad küsimuste ja probleemide puhul erialasaalide infospetsialistid nii telefoni kui ka e-posti teel. Keerukamatele ja tömahukamatele päringutele vastamine (nt valikteadistus, bibliograafianimestike koostamine jm) on tasuline.

Lisaks e-ressurssidele pakuvad teadusraamatukogud oma kasutajatele ka kasutajakoolitust, mis reeglina toimub kontaktõppena kas siis raamatukogu poolt määratud aegadel või kokkuleppel tellijaga. E-õpet pakub kõige rohkem TÜ Raamatukogu. Raamatukoguga on võimalik tutvuda virtuaalruumil ja esmakursuslastel on võimalik teha testi, et saada teada, kui hästi nad saavad hakkama raamatukogu kasutamisega. Seejärel on võimalik õppida põhjalike juhendite järgi teavikute leidmist kataloogist ja avakogust ning teadusinfo otsingut Internetist või siis minna vastavale koolitusele raamatukokku. Lisaks sellele pakutakse gümnaasiumiõpilastele Moodle'i keskkonnas e-kursust „Infopädevus ehk miks Google'ist ei piisa“ (Raamatukogu tutvustus esmakursuslastele, s.d.). TTÜ veebisaidil on iseõppijatele viited TLÜ infoteaduste osakonna interaktiivsele infokirjaoskuse kursusele ning ingliskeelsetele interaktiivsetele infokirjaoskuse kursustele (Lugejakoolitus, 2011). TLÜ AR erialareferendid on koostanud enamkasutatavate andmebaaside kohta põhjalikud juhendid, mille järgi on kasutajatel lihtne õppida andmebaaside kasutamist.

Nagu eelnenust näha, pakuvad teadusraamatukogud oma veebisaidilt juurdepääsu väga erinevatele e-ressurssidele, millest üks osa on loodud seda vahendavas raamatukogus, kuid tunduvalt suurem osa pärineb teistelt informatsiooni loovatel ja vahendavatel institutsioonidelt. Seega ei ole e-teenuste puhul niivõrd oluline, kes on info loonud või digiteerinud, kust see info pärineb, vaid järjest olulisemaks muutub teenuse pakkumine ja selle teenuse kvaliteet.

Eesti kontekstis saab siiski rääkida raamatukogude digitaalteenustest (e-teenustest) või digitaalressursside kasutamisest, mitte aga Eesti digitaalraamatukogust kui sellisest. RRis ja TLÜ ARis pakutav ühisotsing ei täida digitaalraamatukogu funktsiooni, vaid võimaldab konkreetse raamatukogu kasutajatele otsingu alustamiseks mugavat ligipääsu erinevatele e-ressurssidele.

EMTAR ja EKAR kodulehel on korrektselt kasutatud mõistet e-raamatukogu, kuna selle alt avaneb juurdepääs raamatukogus kasutatavatele andmebaasidele. TTÜR digikogus on lisaks digitaalteavikutele ka üks perioodikaväljaanne – ajakiri Auto – ning seetõttu oleks korrektsem kasutada nimetust e-kogu.

Kasutajakoolituse osas on teadusraamatukogudel põhjust mõelda e-koolitusele. Kuna enamiku teadusraamatukogude e-ressursside on võimalik kasutada juba ka väljaspool

raamatukogu arvutivõrku, siis võiks ka kasutajakoolitus olla kättesaadav arvuti vahendusel. Selleks on võimalik koostada näiteks interaktiivseid õppe- ja juhendmaterjale, mis sisaldaksid nii ekraanivisioone kui ka enesekontrolli teste. See suurendaks kindlasti raamatukogude e-ressursside kasutamist ning võimaldaks kasutajatel oma aega paindlikumalt planeerida.

Kokkuvõte

Füüsilisel kandjal teavikute kõrval kasvab Eesti raamatukogudes e-teavikute osakaal. Paljud teavikud luuaksegi juba digitaalsena ning Rahvusraamatukogu hangib sundeksemplarina ka Eesti võrguväljaandeid. Erinevad teadusraamatukogud koostavad oma digitaalkollektsioone, mida säilitatakse digitaalarhiivides või digitaalrepositooriumides.

Mõisteid e-teavik ja digitaalteavik kasutatakse sageli sünonüümidenä, kuid raamatukogunduse valdkonna standardites on selgelt määratletud, et digitaalteaviku mõiste on kitsam, hõlmates elektroonilisi raamatuid, võrgu kaudu kättesaadavaid auviseid ning muid digitaalteavikuid. E-teaviku mõiste on aga laiem ning sisaldab lisaks digitaalteavikutele ka andmebaase ja jadaväljaandeid.

Digitaalraamatukogu defineerimisel ei tohiks piirduda ainult digitaalkollektsiooniga, vaid olulisel kohal on ka tarkvarasüsteemid, mis on vajalikud digitaalkollektsiooni kättesaadavaks tegemiseks, ning kvalifitseeritud personal, kes tegeleb nii kogude korrastamisega kui ka kasutajate koolitamisega ja päringutele vastamisega. Samas on oluline roll digitaalraamatukogu kasutajatel, sest nende infovajadusest sõltub, milline on digitaalraamatukogu kogude koostis ja otsimisvõimalused. Digitaalraamatukogul on oluline koht teaduskommunikatsioonis, võimaldades kiiresti ja mugavalt arvuti vahendusel kasutada teadusinformatsiooni, mis pärineb erinevatest allikatest. Ning vähem tähtsaks ei saa pidada ka asjaolu, et digitaalraamatukogu vahendusel saab teadusraamatukogudes loodud, korrastatud ja vahendatud e-ressursse kasutada ilma raamatukokku minemata, mis on oma-moodi raamatukogu laiendus veebis.

Käesoleval ajal pakuvad Eesti teadusraamatukogud kasutajatele mitmekülgseid e-teenu-seid, mida vahendatakse raamatukogude veebisaitidelt. Samas on erinevate raamatukogude e-ressursid kodulehtedel erinevalt esitatud, seetõttu tuleb õige allika ülesleidmiseks tunda konkreetse kodulehe ülesehitust. Rahvusraamatukogu otsinguportaal koondab kokku küll erinevate raamatukogude e-ressursid, võimaldades otsingut sooritada mitmest erinevast allikast korraga, kuid seda ei saa siiski nimetada veel Eesti digitaalraamatukoguks. Samas on mugav alustada infootsingut Otsinguportaalist, kuna seal on mitmekülgne loetelu e-ressurssidest, mida Eestis kasutada saab. See lihtsustab kindlasti otsingu läbiviimist. Edasi on võimalik Otsinguportali vahendusel otsingut jätkata ka ühes konkreetses andmekogus, kust saadi ühisotsingul kõige relevantsemad tulemused.

Digitaalkollektsioonide loomise, korrastamise ja kättesaadavaks tegemise kõrval on tähtsal kohal ka kasutajakoolitus. Kuna digitaalraamatukogu kasutamiseks ei pea raamatukokku kohale minema, siis võiks kasutajakoolitus samuti olla e-keskkonnas kättesaadav. Kõige mitmekülgsemaid võimalusi kasutajakoolituseks pakub praegu TÜ Raamatukogu, samuti on

TLÜ Akadeemilise Raamatukogu kodulehel põhjalikud juhendid andmebaaside kasutamiseks ja TTÜ Raamatukogu kodulehel viited interaktiivsetele infokirjaoskuse kursustele. Ülejäänud raamatukogud peaksid aga sellele võimalusele tõsiselt mõtlema.

Ühtse üle-eestilise digitaalraamatukogu loomisest on räägitud juba aastaid. Loodetavasti saab see peagi teoks. Kuid seni saavad kõik raamatukogud oma digitaalkogusid edasi arendada, kasutajatele kättesaadavaks teha ning õpetada oma kasutajaid neist vajalikku infot otsima. Olulisel kohal on ka kasutajate tagasiside olemasolevatele e-teenustele, et kujundada välja lähtekohad Eesti Digitaalraamatukogu portaali loomiseks.

Kasutatud allikad

A working definition of digital library. (01.07.2010).

<http://www.diglib.org/about/dldefinition.htm> (10.10.2010).

Borgman, C. L. (2000). Digital libraries and the continuum of scholarly communication. *Journal of Documentation*, 56(4). Andmebaas Emerald (12.01.2011).

Candela, L. et al (2008). *The DELOS Digital Library Reference Model. Foundations for Digital Libraries.*

http://www.delos.info/files/pdf/ReferenceModel/DELOS_DLReferenceModel_0.98.pdf (25.11.2010).

DEA. Digiteeritud Eesti ajalehed. (s.d.). <http://dea.nlib.ee> (12.10.2010).

DIGAR. Eesti Rahvusraamatukogu digitaalne arhiiv. (s.d.). <http://digar.nlib.ee> (20.01.2011).

Digitaalkogud. (s.d.). <http://digiveeb.kul.ee/index.php?id=10430> (25.01.2011).

Digitaalne raamatukogu. (s.d.). <http://www.elnet.ee/projektid/Digiraamatukogu.php> (14.01.2011).

Digiteeritud kogud. (s.d.). <http://tlulib.ee/?LangID=1&CatID=80> (27.01.2011).

DSpace. Digitaalkogud. (2011). <http://dspace.utlib.ee/dspace> (25.01.2011).

E-Ait. Repositoorium. (2011). <http://e-ait.tlulib.ee> (20.01.2011).

E-andmebaaside ühisotsing TLÜ arvutivõrgus. (2010).

<http://tlulib.ee/?LangID=1&CatID=&action=ShowNews&NewsID=100> (22.12.2010).

Eesti Rahvusraamatukogu digiteerimise kompetentsikeskus. Arengukava 2008–2010.

(2008). http://www.nlib.ee/public/documents/RRdocs/Kompetentsikeskuse_arengukava_2008-2010.pdf (20.01.2011).

Eesti rahvusraamatukogu kogude kujundamise ja säilitamise tegevuskava aastani 2013.

(2009). http://www.nlib.ee/public/documents/RRdocs/kogude_kuj_ja_sail_akava2013.pdf (15.11.2010).

Eesti Rahvusraamatukogu strateegiline arengukava aastateks 2009–2013. (2009).

http://www.nlib.ee/public/documents/RRdocs/RR_strateegia09-13.pdf (22.12.2010).

Elektroonilise teadusinformatsiooni programm „E-teadusinfo“. (s.d.).

http://www.elnet.ee/projektid/yhishange/Eteadusinfo_programm.php (17.02.2011).

EMTA e-raamatukogu. (s.d.).
<http://atoz.ebsco.com/CustomTab.asp?id=10020&sid=6713628&TabID=2742> (27.01.2011).

EOD kodulehekülg. (s.d.). <http://www.books2ebooks.eu/index.php5> (17.02.2011).

E-raamatukogu arengukava 2007–2012. (08.01.2007). <http://www.nlib.ee/e-raamatukogu-arengukava-2007-12/> (02.12.2010).

e-teatmik. <http://vallaste.ee/> (22.12.2010).

EVS-ISO 2789:2007. *Informatsioon ja dokumentatsioon: rahvusvaheline raamatukogustatistika*. Tallinn: Eesti Standardikeskus.

EVS-ISO 5127:2004. *Informatsioon ja dokumentatsioon: sõnastik*. Tallinn: Eesti Standardikeskus.

Kimani, S., Panizzi, E., Catarci, T., Antona, M. (2009). Digital Library Requirements: A Questionnaire-Based Study. *Handbook of research on Digital Libraries: Design, Development, and Impact*, 287–297. Hershey (Pa.) ; New York : Information Science Reference.

Lugejakoolitus. (26.01.2011). <http://www.ttu.ee/raamatukogu/teenused/kasutajakoolitus/> (27.01.2011).

Lukas, L., Aabrams, V., Kaur, K. (2004). EEVA – digitaalne kirjanduslugu tekstides. <http://www.utlib.ee/index.php?mod=old&cat=rk&sisu=digi04&nimi=lukas> (22.01.2011).

Metsar, S. (2004). Digitaalajastu raamatukogu. *Raamatukogu*, 1, 7–9.

ODLIS (2010). <http://lu.com/odlis/search.cfm> (23.10.2010).

Originaalandmebaasid. (s.d.). <http://www.tlulib.ee/?LangID=1&CatID=79> (17.02.2011).

Otsinguportaal. (2011). <http://www.nlib.ee/otsinguportaal/> (22.12.2010).

Raamatukogu tutvustus esmakursuslastele. (s.d.).
http://www.utlib.ee/index.php?s_id=314&e_id=124&e=1 (27.01.2011).

Raamatukogusõnastik. http://web3.nlib.ee/termin/public_term/termin/index (20.11.2010).

Seadle, M., Greifeneder, E. (2007). Defining a digital library. *Library Hi Tech*, 25 (2), 169–173. Andmebaasis Emerald. (20.11.2010).

Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu digikogu. (2011). <http://digi.lib.ttu.ee> (18.01.2011).

TTÜR bibliograafilised andmebaasid. (s.d.).
<http://www.ttu.ee/raamatukogu/inforessursid/bibliograafilised-andmebaasid-ja-ttu/> (17.02.2011).

Valdkonna arengukava “Digitaalne kultuuripärand 2007–2010”. (2007).
http://www.kul.ee/webeditor/files/Digi_Kult_AK_loplik.pdf (20.11.2010).

Väitekirjad. Eesti Maaülikooli Raamatukogu. (2011).
<http://library.emu.ee/emu/vaitekirjad2> (23.01.2011).

Eesti teadusraamatukogud: head ajad ja majanduskriis

Kate-Riin Kont

Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu

komplekteerimisosakonna juhataja

Tallinna Ülikooli infoteaduste instituudi doktorant

Sissejuhatus

Eesti raamatukogud saavad oma sissetuleku peamiselt riigilt või kohalikult omavalitsuselt, teadus- ja arhiivraamatukogud haridus- ja teadusministeeriumilt, ülikoolilt ning vähesel määral ka sihtfinantseeringutest ning omateenitud tuludest. Haridus- ja teadusministeerium (HTM) rahastas Eesti teadusraamatukogude teadusandmebaaside ühishankeid kuni aastani 2008 kasvavas mahus. Tundus, et teadusraamatukogudel lähebki järjest paremini – e-teavikute arv ning nende hankimiseks vajaminev raha kasvas aasta-aastalt.

Aasta 2009 tõi aga Eesti ülikooliraamatukogudele mitmeid halbu uudiseid: ootamatult jäeti välja maksmata osa HTMi poolt lubatud rahast teadusinformatsiooni ostmiseks ning vähendati suures mahus ka riigi toetust Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsiumi (ELNET Konsortsiumi) kaudu ühiselt ostetavate andmebaaside rahastamiseks. HTM andis siiski samal ajal lubaduse välja töötada Euroopa Liidu tõukefondi raha toel elektroonilise teadusinfo programm “E-teadusinfo”. 20. oktoobril 2009 ilmuski ministri käskkiri nr 1039, mis kinnitas majanduskeskkonna arendamise rakenduskava prioriteetse suuna “Eesti teadus- ja arendustegevuse konkurentsivõime tugevdamine teadusprogrammide ja kõrgkoolide ning teadusasutuste kaasajastamise kaudu” meetme “Teadusaparatuuri ja seadmete kaasajastamine” programmi “E-teadusinfo”. Programmi elluvijaks määrati ELNET Konsortsium.

Ka sündeksemplari osas on teadus- ja arhiivraamatukogusid ees ootamas muudatus: kultuuriministeerium ja Eesti Rahvusraamatukogu on koostanud sündeksemplari seaduse muutmise eelnõu, mis toob endaga kaasa mitmeid ümberkorraldusi. Siiani on sündeksemplar seda saavatele raamatukogudele olnud väga oluline ja asendamatu allikas vajalike teavikute juurde- ja järelkomplekteerimiseks.

Teadusraamatukogude riiklik rahastamine

Haridus- ja teadusministri 2002. a 15. jaanuari määrusega nr 10 sätestati teadusraamatukogudele ja arhiivraamatukogudele esitatavad nõuded, nende nimetamise tingimused ja kord (Teadusraamatukogudele ja arhiivraamatukogudele esitatavad nõuded, ...RTL 2002, 13, 163). Vastavalt sellele määrusele ning teadusraamatukogude ja arhiivraamatukogude

nimetamise komisjoni ettepanekule nimetas valitsus 2011. a lõpuni teadusraamatu- kogudeks järgnevad raamatukogud:

- Eesti Kunstiakadeemia Raamatukogu (EKAR)
- Eesti Maaülikooli Raamatukogu (EMÜR)
- Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Raamatukogu (EMTAR)
- Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu (TLÜ AR) – täidab ka arhiivraamatukogu ülesandeid
- Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu (TTÜR)
- Tartu Ülikooli Raamatukogu (TÜR) – täitab ka arhiivraamatukogu ülesandeid

Teadusinformatsiooniks peetakse teadus- ja arendustegevuse, kraadiõppe ning teatud osas professionaalse erialase tegevuse aluseks ja toetuseks olevat informatsiooni. Elektroonilise teadusinformatsiooni tegelikku maksumust ning kasutajate vajadusi hinnatakse seni tehtu ja toimuva ning statistika põhjal. Teadusinformatsioonil on kolm põhiülesannet (Liivamägi, 2003):

- 1) teadustulemustest teavitamine ja kommunikatsioon;
- 2) alus teadustegevuse evalvatsiooniks;
- 3) teadustulemuste arhiveerimine.

Riiklik rahastamine ja E-teadusinfo programm

HTM finantseeris teadusraamatukogude teadusandmebaaside ühishankeid ja iga raamatukogu teadusteavikute muretsemist kuni 2008. aastani järjest kasvavas mahus. Raha jagamise valem vajaliku teadusinformatsiooni ostmiseks raamatukogude vahel on järgmine: kogu raha jagatakse Tallinna ja Tartu raamatukogude vahel pooleks. Tallinnas ja Tartus omakorda jagatakse raha vastavalt valemile, kus kõige suurema kaaluga komponent on ülikooli teaduse maht, seejärel ülikooli enda rahaline panus teavikute ostmisse, pärast mida arvestatakse üliõpilaste arvu, lugejate arvu ja raamatute arvu. Erilist äramärkimist väärib fakt, et raha jagamisel arvestatakse vaid raamatukogude füüsilisel kandjal kogusid (nt paberandjal raamatud, ajakirjad, aga ka CDd, DVDd jm). Kuna raamatupidamisliku arvestuse järgi kuuluvad raamatukogu/ülikooli põhivara hulka ainult need kogud, siis kõik elektrooniline – ostetud juurdepääs litsentsandmebaasidele ja üksikutele e-ajakirjadele – ei kuulu põhivarana raamatukogu kogude hulka!

Veidi teistsugune oli lugu 2009. aasta eelarvega, mille vähendamist kajastati mõningal määral ka meedias (2009. a 11. septembri Postimees pühendas arvamusrubriigis teadusraamatukogude probleemidele kaks lehekülge ning avaldas seal Andres Kollisti artikli „Kes maksab infoühiskonna info eest“ ja Martin Halliku artikli „Kas käes on Eesti teaduse loojang?“). Haridus- ja teadusministri käskkiri nr 1177 30. novembrist 2009 kahandas ELNET Konsortsiumile elektronteavikute ühishangeteks mõeldud esialgset, võrreldes 2008. aastaga juba niigi vähendatud summat aasta teisel poolel veelgi. Eesti ülikoolide raamatukogudelt lõikas riik eelarvest ühtekokku maha 10 759 031 krooni (687 627 eurot).

Ministeeriumi lubadus, et Euroopa Liidu tõukefondi raha toel suurenevad teadusraamatukogude võimalused osta teavikuid, tekitas palju küsimusi. Kardeti, kas tõukefondi raha ikka katab tühimiku, mille tekitas raamatukogude ühishangete eelarvesse 2009. a tehtud kärbe.

E-teadusinfo programmi üheks lähtealuseks olnud teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegias „Teadmistepõhine Eesti 2007–2013“ (Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia 2007–2013..., 2007) on ühe indikaatorina märgitud, et aastaks 2013 saavutatakse Eestis toimiv e-raamatukogu (ühtne, integreeritud elektrooniliste kogude ja teenuste süsteem) ja digitaalne teadusinfosüsteem. Samuti on märgitud, et tagatakse teadusraamatukogude varustatus kõikide teadusharude tähtsamate andmebaasidega (sh teadus- ja arhiiviraamatukogudele ajakirjade ning andmebaaside ühis- ja individuaalhangete toetamine). Samuti tagatakse teadus- ja arendusasutuste, sh teadusraamatukogude, teaduslike ja kultuuriväärtuslike andmekogude täiendamine ja säilitamiseks vajalikud tingimused.

Ka Eesti kõrgharidusstrateegias aastateks 2006–2015 käsitletakse ühe tegevussuunana rahastamissüsteemi uuendamist ja sealhulgas „töötatakse välja teadusraamatukogude tegevuse toetamise ning andmebaaside, infosüsteemide ja e-õppe tarkvara ühisoetuste alused, tagamaks hiljemalt 2008. aastaks riikliku toetuse kasvu teadusraamatukogudele. ...“ (Eesti kõrgharidusstrateegia aastateks 2006–2015, 2006).

E-teadusinfo programmi eesmärk on „tagada Eesti teadus- ja arendusasutuste ning teadusraamatukogude varustatus elektroonilise teadusinformatsiooniga, millega paraneb Eesti teadus- ja arendustegevuse potentsiaal ja konkurentsivõime. Programm toetab struktureeritud informatsiooniallikate ühishankimist ning juurdepääsu tagamist nendele“. (E-teadusinfo programmdokument, 2009)

Algselt oli programmi kestuseks planeeritud 5 aastat. Läbirääkimistel HTMiga lepidi kokku sama kogusumma jagamine 4 aastale ja nii rahastatakse nendest vahenditest elektrooniliste andmebaaside oste aastatel 2009, 2010, 2011 ja 2012. Vastavalt kokkuleppele HTMiga taastub alates 2013. aastast elektrooniliste andmebaaside rahastamine riigieelarvest (TLÜ AR tegevusaruanne 2009/tegevuskava 2010).

Tabel 1. Ülikooliraamatukogude teadusinformatsiooni hankimise finantseerimine/ toetamine haridus- ja teadusministeeriumi poolt (ei sisalda ülikoolipoolset toetust ega arhiiviraamatukogudele mõeldud rahvusteavikute hankimise toetust) [€]

?	TÜR	TTÜR	TLÜ AR	EMÜR	EMTAR	EKAR
2003	321,322	214,219	129,587	*	*	*
2004	373,443	284,528	249,497	53,349	*	*
2005	635,486	422,808	198,110	67,485	*	*
2006	727,385	483,861	286,863	94,468	25,565	25,565
2007	764,737	500,837	308,365	95,593	25,565	25,565
2008	945,892	605,027	391,645	108,650	31,956	25,915
2009	571,521	383,342	211,420	84,197	30,070	20,265
2010	767,427	540,102	265,244	89,476	31,956	19,601

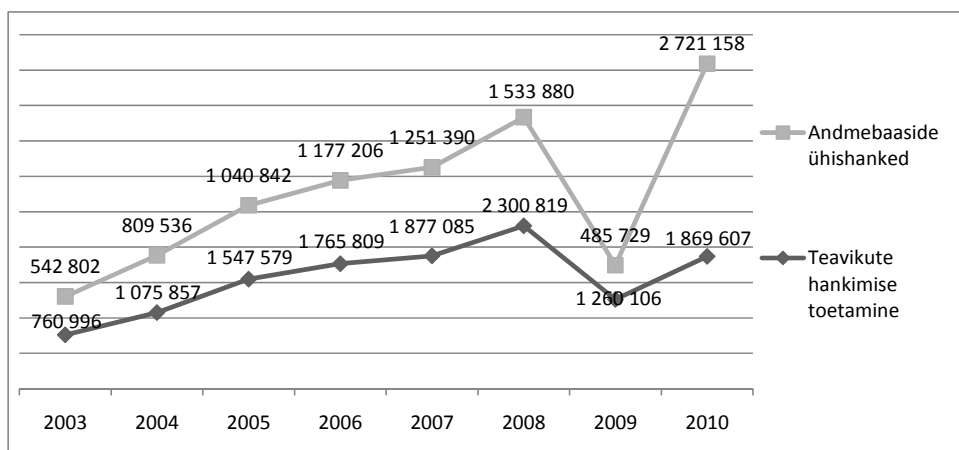
Allikas: haridus- ja teadusministeerium [€] (1 € = 15,6466 krooni)

*Riiklikku rahastamist ei toimunud

Tabelis 1 on ära toodud andmed Eesti teadusraamatukogude teavikute hankimise ja andmebaaside ühishangete toetamise kohta. Nagu näha, toimus 2009. aasta majanduskriisi tõttu toetuste märgatav vähenemine. Teavikute hankimise osas langes finantseerimine peaaegu 2004. aasta tasemele, küündides 2010. aastal siiski taas napilt 2007. aasta tasemele.

Veidi teine on lugu andmebaaside ühishangete toetamisega, mis siis 2009. aasta lõpul nimetati ümber E-teadusinfo programmiks, mille kaudu rahastatakse elektroonilise teadusinformatsiooni ühishankeid aastatel 2009–2012.

Jooniselt 1 näeme, et 2009. aastal langes HTMi rahastus andmebaaside ostmiseks, võrreldes 2008. aastaga, 68%, samas 2010. aastal tõusis, võrreldes 2008. aastaga, 82%! Kui liita 2009. ja 2010. aastaks eraldatud rahasumma ja jagada see kahe aasta vahel võrdselt, saame mõlema aasta eraldisteks 1 603 444 eurot, mis näitab siiski mõningast tõusu, võrreldes 2008. aastaga.

Joonis 1. Teavikute ja andmebaaside ühishangete finantseerimine (kõik Eesti teadus- ja arhiivraamatukogud kokku) haridus- ja teadusministeeriumi poolt [€]

Allikas: haridus- ja teadusministeerium

Kõik valitsuse poolt määratud teadusraamatukogud täidavad ka avalik-õiguslike ülikoolide raamatukogude ülesandeid. Enne 2007. aastat olid teadusraamatukogude nimekirjas vaid kolm Eesti suurimat ülikooliraamatukogu – TÜR, TTÜR ja TLÜ AR. Nagu näeme tabelist 2, hakati eelnimetatud väiksemate kõrgkoolide raamatukogusid riiklikul tasemel toetama juba 2006. aastal. 2007. aastal jõuti selleni, et võeti vastu otsus hakata HTMi poolt toetama ka teadusraamatukogude tegevuskulude rahastamist. 2008. aasta riigieelarvest eraldati avalik-õiguslike ülikoolide teadusraamatukogude ja ELNET Konsortsiumi tegevuskulude finantseerimiseks kokku 2,4 miljonit eurot, mis jaotati vastavalt rektorite nõukogu ettepanekule (tabel 2).

Tabel 2. Teadusraamatukogude tegevuskulude finantseerimine riigieelarvest 2008. ja 2009. a. [€]

	2008	2009
ELNET	178,953	168,394
TÜR	850,025	799,873
TTÜR	492,120	463,081
TLÜ AR	671,072	631,479
EMÜR	89,476	84,197
EKAR	67,107	63,148
EMTAR	67,107	63,148
KOKKU	2,415,863	2,273,325

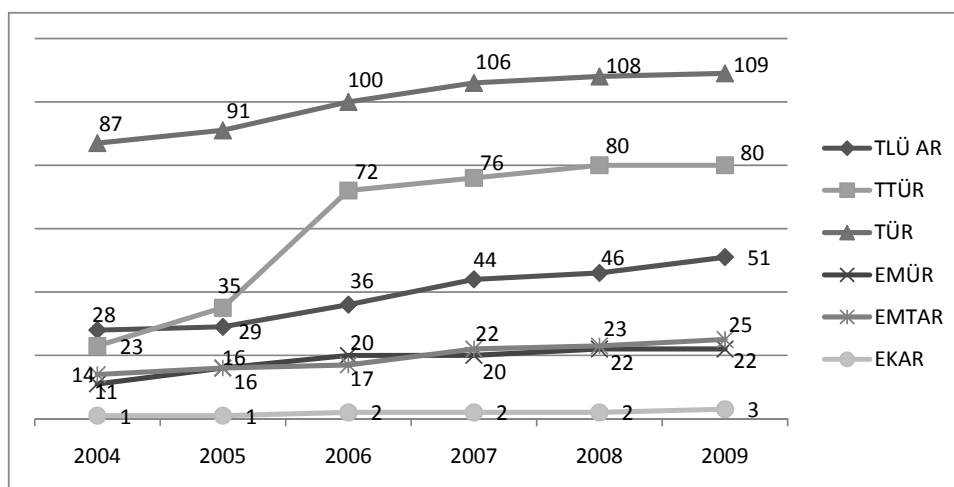
Allikas: haridus- ja teadusministeerium

Tegevuskulude all on mõeldud eelkõige kulused, mis on seotud konkreetse ülikooliga, mitte lugejate teenindamisega. Seda nimetas TÜRI direktor Martin Hallik oma 2008. aastal Eesti raamatukoguhoidjate IX kongressil peetud kõnes väga oluliseks sammuks riigi poolt. Muidugi oleks vajalik, et see summa kasvaks igal aastal arvestuslikult umbes 10%. See summa võimaldaks mõõdapääsmatult vajalike raamatukogunduslike arendusprojektide elluviimist ilma teisi raamatukogudele mõeldud rahalisi vahendeid kasutamata. Riigi rahastuse jätkumine võimaldaks Eesti teadusraamatukogudel 5–6 aastaga jõuda järele heal tasemel olevatele Euroopa ülikooliraamatukogudele (Hallik, 2010). Olgugi, et 2009. aastal tegevuskulude summa ei kasvanud, ei toimunud selles vallas siiski ka sellist vähenemist, mis oleks endaga kaasa toonud märkimisväärseid tagajärgi.

Teadusraamatukogude kogud ning komplekteerimiskulud

E-teadusinfo programm peaks niisiis tagama suuremate Eesti teadusraamatukogudele nende varustatuse kõikide nende teadusarude elektroonilise teadusinformatsiooniga, millega paraneb Eesti teaduse potentsiaal ja konkurentsivõime. Oluline oli siinjuures laiendada sisseostetavate andmebaaside arvu, mitte suurendada andmebaase saavate asutuste ringi. Need teadusasutused, mis ei kuulu avalik-õiguslike ülikoolide koosseisu, saavad elektrooniliselt levitatavat teaduskirjandust kasutada teadusraamatukogude kaudu (TLÜ AR tegevusaruanne 2009/tegevuskava 2010).

Kuidas on riiklik rahastamine mõjutanud Eesti teadusraamatukogude kogusid, eelkõige e-kogusid?

Joonis 2. Litsentseeritud andmebaasid teadusraamatukogudes 2004–2009

Allikad: teadusraamatukogude tegevusaruanded ja Eesti raamatukogude statistika andmebaas

Nagu näeme jooniselt 2 ja tabelist 3, on kõigis raamatukogudes kasvanud nii litsentseeritud andmebaaside kui ka elektrooniliste väljaannete arv. Kui vaadata kolme suurema ülikooli raamatukogude teavikute arvu, võib näha, et füüsilisel kandjal teavikute arv on aastate 2004–2009 lõikes veidi tõusnud TÜRIs, TTÜRIs, EMTARis ja EKARis, kuid vähenenud veidi TLÜ ARis ja EMÜRis. Olulist kasvutendentsi ei saa siiski ennustada, kuna teadusraamatukogud on võtnud kindla suuna elektroonilise teadusinformatsiooni kasvule.

Tabel 3. Teadusraamatukogude kasutuskogud/elektronilised kogud: e-väljaannete (e-raamatute ja e-ajakirjade) nimetuste arv 2004–2009

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
TÜR	3,385,073/ 15,632	3,417,783/ 18,221	3,677,947/ 19,403	3,766,958/ 26,903	3,956,875/ 28,744	4,103,118/ 24,554
TTÜR	718,536/ 31,000	723,136/ 37,800	723,906/ 43,800	733,486/ 55,500	723,630/ 69,474	730,659/ 81,100
TLÜ AR	2,564,587/ 4,495	2,516,981/ 18,066	2,527,173/ 20,025	2,535,320/ 30,306	2,536,080/ 52,667	2,515,452/ 54,285
EMÜR	528,131/ *	530,306/ 19	489,473/ 24,627	345,814/ 91,572	331,309/ 30,008	307,983/ 30,008
EMTAR	212,920/ *	214,866/ 210	215,727/ 219	217,799/ 1,223	219,553/ 5,114	221,788/ 5,146
EKAR	80,267/ *	81,922/ *	83,907/ *	84,871/ *	86,702/ 1**	87,107/ 1**

Allikad: teadusraamatukogude tegevusaruanded ja Eesti raamatukogude statistika andmebaas

*Arvestust ei peetud

**Arvestatakse ainult andmebaasidest eraldi tellitavat e-ajakirja

Eesti teadlaste vajadused elektrooniliste teadusandmebaaside ja neis sisalduvate teadusajakirjade järele suurenevad pidevalt. HTMi arvutuste kohaselt on elektroonilise teadusinformatsiooni osakaal teadusinformatsiooni hankimisel juba ca 70%. Samas on mitmed teadusandmebaaside litsentsid ja elektrooniliselt kättesaadavad ajakirjad muutunud Eesti jaoks järjest kallimaks, kuna Eesti on muu maailma silmis väljunud üleminekuriigi staatuselt ja seetõttu kaotanud mitmed senised soodustused. Selleks et Eesti majandus ja ühiskond tervikuna muutuks teaduspõhiseks, tuleb teaduspõhisuse loomiseks vajaliku väärtinformatsiooni eest – andmebaasid ja raamatud – maksta majanduslikult jõukamate põhjapoolsete naabritega võrdväärset hinda. Hinnanguliselt tõuseb elektrooniliste teadusandmebaaside kasutamise hind 7–9% aastas.

Siinkohal meenutuseks, et Göttingeni riigi- ja ülikooliraamatukogu direktor professor Elmar Mittler viitas juba 2002. aastal külaskäigu ajal TÜ Raamatukogusse elektrooniliste materjalide kirjastajate kavalusele. Tema sõnul on täiesti võimalik, et infotehnoloogia mitte ei soodusta, vaid pidurdab infoühiskonna arengut. Elektroonilise materjali puhul on sageli nii, et selle kasutamiseõiguse saab endale osta näiteks aastaks. Ent aasta pärast ei pruugi raamatukogul enam sama asja uuesti ostmiseks raha olla, samas kui trükitud materjal jääb kord ostetuna meile alatiseks. Lahendusena nägi ta seda, et raamatukogud peaksid hakkama teadlaste töid oma serverites hoidma, et ei peaks elektroonilise materjali eest ikka uuesti ja uuesti maksma.

Kuid selline unistus on osutunud ebareaalseks just karmide litsentsilepingute tõttu, mida kirjastajad raamatukogudele peale suruvad. Suured kirjastused võtavad oma ajakirjade eest nii palju raha, et raamatukogud peavad nende tellimiseks mõnest teisest väljaandest loobuma. Selle tulemusel on paljud väiksemad kirjastused sunnitud tegevuse lõpetama või mõne suuremaga ühinema, mis viib lõpuks selleni, et paar-kolm giganti avaldavad vaid kõige müüvamat materjali ning küsivad selle eest senisest veelgi rohkem raha (Kaljund, 2002). Nii on tänaseks ka juhtunud – paljud kirjastused on ühinenud ning kasutavad ära oma monopoolset seisundit.

Teadusraamatukogude komplekteerimiskulud kuuluvad raamatukogude suurimate põhikulude hulka (lisaks tööjõukuludele), ilma milleta raamatukogu ei saaks eksisteerida. Üheks oluliseks tulemusindikaatoriks teadusraamatukogude töös on e-teavikute kulude osakaal komplekteerimiskuludes. Ametlikus statistikas küsitakse seda alles 2005. aastast, kuid suuremad Eesti teadusraamatukogud on selle üle arvestust pidanud juba alates 2004. aastast.

Nagu näeme tabelist 4, on protsentuaalselt suurimaid kulutusi elektrooniliste andmebaaside ostule ja litsentside omandamisele teinud TTÜR ja EMÜR. Kuna TLÜ AR komplekteerimissuunad on valdavalt sotsiaal- ja humanitaarteaduslikud, TTÜRis ja EMÜRis aga inveni-, loodus- ja täppisteaduslikud, siis väga üldiselt võib öelda, et loodus- ja täppisteadusliku informatsiooni puhul on olulised teadusajakirjad, andmebaasid ja artiklite eeltrükid. Sotsiaalteaduste puhul lisanduvad monograafiad ja konverentsiettekanded, humanitaarteadused on pigem monograafia- kui ajakirja- või andmebaasispetsiifilised.

Tabel 4. Teadusraamatukogude komplekteerimiskulud 2004–2009: kulutused trükitud materjalidele/kulutused elektroonilistele materjalidele (% komplekteerimiskuludest) [€]

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
TÜR	380,682/ 182,675 (32%)	837,478/ 250,955 (23%)	1,089,210/ 352,516 (24%)	1,182,764/ 353,484 (23%)	1,074,688/ 418,624 (28%)	1,010,897/ 383,035 (38%)
TTÜR	408,589/ 190,137 (32%)	426,034/ 255,494 (38%)	457,231/ 294,362 (39%)	363,369/ 455,656 (54%)	557,051/ 317,771 (36%)	121,042/ 476,819 (79%)
TLÜ AR	279,824/ 6,800 (2%)	305,732/ 31,847 (9%)	462,689/ 37,360 (8%)	324,866/ 46,025 (12%)	334,650/ 106,624 (24%)	177,463/ 78,567 (31%)
EMÜR	42,987*	80,938 21,429 (26%)	90,051/ 26,332 (29%)	76,381/ 50,388 (66%)	90,736/ 76,898 (84%)	52,746/ 28,019 (53%)
EMTAR	31,061*	34,321/ 2,045 (6%)	43,779 / 5,369 (12%)	49,404/ 5,880 (12%)	59,885/ 7,797 (13%)	48,381/ 7,989 (17%)
EKAR	31,956*	32,020*	29,911 2,045 (7%)	34,384 8,181 (24%)	37,900 8,181 (22%)	29,208 3,707 (13%)

Allikad: ülikooliraamatukogude tegevusaruanded, Eesti raamatukogude statistika andmebaas

*Komplekteerimiskulu kokku, eraldi arvestust ei peetud

2009. aastal toimus tõepoolest teadusraamatukogudele mõeldud toetuste märgatav vähenemine. Teavikute hankimise toetamine langes siis 2004. aasta tasemele. Kuna käskkiri eelarvekärpe kohta tuli 2009. aasta suvel, siis tuli raamatukogudel kiiresti ümber orienteeruda ning komplekteerijatel ja referentidel vastu võtta uued, juba kärbitud komplekteerimisotsused – vähendada tellitavate andmebaaside arvu või trükiväljaannete eksemplaarsust.

Niigi pingelist eelarvet suurendas ka 1. jaanuarist 2009 tõusnud käibemaks (trükitud materjalidele senise 5% asemel 9%, elektroonilistele materjalidele senise 18% asemel 20%). Raamatukogud pidid korrigeerima vahetuse (nii sise- kui ka välisvahetuse) raames saadavate väljaannete hulka.

Kindlasti ei saa siinkohal mööda vaadata andmebaaside ja teadusajakirjade ostmist raskendavast, 1. maist 2007 jõustunud uuest riigihangete seadusest, mis kohustab ka raamatukogusid riigihankeid läbi viima (varem olid raamatukogud sellest vabastatud). Ajakirjade tellimisprotsess on muutunud äärmiselt pikaks ja raamatukogude poolt vaadatuna mõttetult aega ja paberitööd nõudvaks.

Saamaks ülevaadet, milline on olnud komplekteerimiskulu ühe üliõpilase kohta, on tabelis 5 ära toodud üliõpilaste arv Eesti suuremates ülikoolides.

Tabel 5. Üliõpilaste arv avalik-õiguslikes ülikoolides 2004–2009

Ülikool	2004	2005	2006	2007	2008	2009
TÜ	17,365	19,242	18,096	17,359	16,944	17,493
TTÜ	10,064	10,700	11,300	11,700	13,263	14,151
TLÜ	7,246	7,455	7,539	8,018	8,398	8,962
EMÜ	4,758	4,752	4,782	4,743	4,735	4,898
EKA	974	962	1,017	1,121	1,170	1,199
EMTA	561	568	632	669	681	698
KOKKU	36,210	43,679	43,366	43,610	45,191	47,401

Allikas: haridus- ja teadusministeerium

Üliõpilaste koguarv on püsinud suhteliselt stabiilsena. Vast kõige enam on märgata üliõpilaste arvu tõusu TTÜs 2009. aastal, mil Audentese Ülikooli tudengid asusid TTÜs õppima (Rahvusvaheline Ülikool Audentes ühines TTÜ majandusteaduskonnaga 30. juunil 2008).

Kaks kõige olulisemat huvigrupi ülikooliraamatukogude puhul on inimesed (üliõpilased, õppejõud, teadlased), kelle teenindamiseks raamatukogu on loodud ja institutsioon, kelle haldusalasse raamatukogu kuulub. Institutsioon ehk siis ülikool, eriti kui ta on raamatukogu peamine rahastaja, näeb ja hindab ülikooliraamatukogu kvaliteeti veidi teisest küljest kui raamatukogu ise. Ülikooli seisukohast pakub raamatukogu head teenust siis, kui tema tegevus (Poll, 2001):

- aitab kaasa nominaalajaga lõpetavate üliõpilaste arvu tõstmisele;
- produtseerib lõpetajaid, kes leiavad kiirest tööd;
- toetab teadusuuringuid võimalikult tõhusal viisil;
- aitab kujundada ja tõsta ülikooli mainet;
- on nõ kulutõhus ehk tasuv.

Piiratud ressursside puhul on viimane punkt sageli kõige olulisem. Selle mõõtmiseks kasutavad ülikooliraamatukogud mujal maailmas tabelis 7 ära toodud tulemusindikaatorit *komplekteerimiskulu üliõpilase kohta*. Väärtused joonisel on arvutatud järgmiselt: kulud trükitud materjalidele, kulud elektroonilistele materjalidele/üliõpilaste arv.

Tabel 7. Komplekteerimiskulud üliõpilase kohta avalik-õiguslike ülikoolide raamatukogudes 2004–2009: kulud trükitud materjalidele/kulud elektroonilistele materjalidele [€]

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
TÜR	22/25	44/13	60/20	68/20	64/25	58/22
TTÜR	41/19	40/24	40/26	31/39	42/24	9.0/34
TLÜ AR	39/1.0	41/4.0	62/5.0	41/6.0	40/13	20/9.0
EMÜR	9.0*	17/5.0	19/6.0	16/11	19/16	11/6
EMTAR	32*	36/2.0	43/5.0	44/5.0	51/7.0	40/7.0
EKAR	57*	56*	47/3.0	51/12	56/12	42/5.0

*Komplekteerimiskulu üliõpilase kohta kokku

Komplekteerimiskulude analüüs näitab, et elektrooniliste teavikute komplekteerimine üliõpilase kohta on muutunud odavamaks trükitud teavikute komplekteerimisest. See kinnitab, et ülikooliraamatukogu tehtavad kulutused elektroonilistele ressurssidele tasuvad end igati ära oluliselt väiksema maksumuse tõttu.

Sundeksemplar

Igal aastal lisandub raamatukogudesse sundeksemplarina keskmiselt üle 58 000 trükise ja 800 auvise, mis kuuluvad alalisele säilitamisele. Nii moodustas sundeksemplar ülikooliraamatukogude aruannete põhjal kasutuskogusse arvele võetud teavikutest TÜRi 2008. aastal 25% ja 2009. aastal 27%, TTÜRi 2008. aastal 25% ja 2009. aastal 16%, TLÜ ARi 2008. aastal 26% ja 2009. aastal tervelt 28%.

Sundeksemplari seaduse uus redaktsioon peaks rakenduma 2012. Kirjastajate poolt 2009. aastal tõstatatud sundeksemplari arvu vähendamise teema on tekitanud teadusraamatukogudes ebakindlust. Sundeksemplaride arvu vähendamine oleks raamatukogudele suur kaotus. Samuti oleks see kaotus kirjastajatele – rahvustrükise hoidmis- ja säilitamistingimused on enamikus raamatukogudes aasta-aastalt paranenud ning sellega oleks tagatud nende väljaannete kvaliteetsem ja pikaajalisem säilimine võimalikult paljudes teadusraamatukogudes.

Sundeksemplari seaduse muutmise eelnõu kohaselt jääks Tartusse senise 4 asemel 3 sundeksemplari – TÜR hakkaks muudatuse korral saama endiselt 2, kuid Eesti Rahva Muuseumi Arhiiviraamatukogu vaid 1 eksemplari. Tallinnasse jääks senise 4 asemel samuti vaid 3 sundeksemplari – Rahvusraamatukogule 2 eksemplari ja TLÜ ARile 1 eksemplar. Viimane hakkaks aga saama nn hajuseksemplari – see tähendab, et saadavat sundeksemplari tuleks hakata jagama vastavalt komplekteerimise valdkondadele TTÜRi, EMTARi, EKARi, EMRi, Lastekirjanduse Keskusega ning Teatri- ja Muusikamuuseumiga. Jagatav eksemplar liigub niisiis tulevikus TTÜRist TLÜARi.

Eelnõusse on lisatud mõisted „pikaajaline“ ja „lühiajaline“ säilitamine. Pikaajalise säilitamise kohustus jääb eelnõu järgi vaid Rahvusraamatukogule ja Tartu Ülikooli Raamatukogule. Mida need mõisted praktikas tähendavad, st kuidas raamatukogud tegelikult oma sundeksemplare säilitama peavad, vajab veel arutamist. Seadusest on välja jäetud sundeksemplaride vähendamise võimalus, sest seda kasutati tegelikkuses vaid paaril korral. Uus seaduseelnõu määratleb täpsemalt mõiste kasutamine/laenutamine. Sundeksemplare võib kasutada/laenutada vaid raamatukogus ja vaid juhul, kui teisi eksemplare ei ole. Keelatud on nii sundeksemplaride kojulaenus kui ka avariilile paigutamine, kuna nende puhul kaasneb alati suurem risk. Riigikontroll, kirjastajate liit, kultuuriministeerium ja õiguskantsler on mitmel korral arutanud sundeksemplaride loovutamise juriidilisi aspekte. Lõpptulemusena otsustati, et nende loovutamine ei kahjusta kirjastajate majandushuve, sest põhiseaduse preambula „Eesti riigi ja kultuuri kaitse“ kaalub need üles. Seega tuleb sundeksemplare endiselt loovutada ilma tasu saamata, et garanteerida Eesti riigi kultuuri säili(ta)mine (ERÜ kogude toimkonna kokkusaamine Tallinnas muusika- ja teatriakadeemia nõukogu ruumis 9. detsembril 2010, protokoll).

Teatavasti on arhiivraamatukogude üheks väga oluliseks ülesandeks Eesti rahvustrükise tingimusteta säilitamine. Selle ülesande täitmiseks saavad kõik arhiivraamatukogud vastavalt Eestis kehtivale sundeksemplari seadusele (vastu võetud 12.02.1997 RT I 1997, 16, 259 jõustumine 16.03.1997, osaliselt 1. 01. 1998) seaduses ettenähtud arvu eksemplare igast Eestis trükitud teavikust, samuti Eestis kirjastatud, kuid välisriikides tellimisel valmistatud teavikust ning Eestisse levitamiseks sissetoodud välisriikides valmistatud eestikeelsest või Eestit käsitlevast teavikust. Sundeksemplaride kogumise eesmärk on trükiste, auviste ja elektrooniliste teavikute kui rahvuskultuuri olulise osa täieliku kogu loomine nende bibliograafiliseks registreerimiseks, statistilise arvestuse pidamiseks ning kättesaadavaks tegemiseks teadustöös ja kunstiloomes. Sundeksemplaride kogumisega tagatakse trükiste, auviste ja elektrooniliste teavikute riiklik hoiustamine ja kaitse.

15. veebruariks 2011 esitasid kõik senised arhiivraamatukogud haridus- ja teadusministeeriumile uue taotluse oma staatuse pikendamiseks. On väga tõenäoline, et ministeerium rahuldab kõikide raamatukogude taotlused, niisiis tekib teatud mõttes pretsedenditu olukord – arhiivraamatukogu staatuse säilimisel oleks TLÜ ARil võimatu hakata jagama sundeksemplari nn hajuseksemplari. Sellisel juhul ei oleks raamatukogul enam võimalik täita oma põhiülesannet arhiivraamatukoguna – tagada Eesti rahvustrükise tingimusteta säilitamine, mida on järjepidevalt tehtud alates 1947. aastast.

Peamiseks sisuliseks uuenduseks sundeksemplari seaduse muutmise eelnõus on punkt sundeksemplari trükielese faili sissetoomine, kuid see saab toimida ainult juhul, kui faili on võimalik raamatukogus kohapeal autoriseeritud töökoha kaudu kättesaadavaks teha samal ajal trükiväljaande ilmumisega. Peale seadusemuudatuse jõustumist tuleb kirjastajal anda Rahvusraamatukogule üle fail, mis kuulub säilitamisele ja mida saab kasutada autoriseeritud töökohtades ka teistes sundeksemplari saavates raamatukogudes. Autoriseeritud töökohana määratleb seadus sundeksemplari saaja ehitises asuvat eriseadet, mille kaudu võimaldatakse juurdepääs trükielese faili ja võrguväljaande lugemiseks. Kindlasti tuleks aga vältida olukorda, kus trükielese faili loovutajal on õigus nõuda teatud ajapiirangut trükielese faili või võrguväljaande üldsusele kättesaadavaks tegemisel. Seega seaduseelnõu selles punktis on veel teatud küsitavusi. Kui see aga teadusraamatukogudele sobival kujul vastu võetakse, oleks see väärikas asendusvariant nende kahjude korvamiseks, mis tekiksid sundeksemplarist ilma jäämisel.

Riigikontrolli 2008. aasta auditoriandes „Teadus- ja arhiivraamatukogude komplekteerimine“ märgitakse, et praegu kehtiv sundeksemplari seadus on teadusraamatukogudele ühest küljest küll sissetulek kogude täienemise seisukohalt, kuigi raamatukogunduses ei ole sundeksemplaride käsitlemine tasuta komplekteerimisallikana aktsepteeritav. Teisest küljest ei võimalda sundeksemplaride saamine samade teoste täiendavast komplekteerimisest loobuda, sest sundeksemplari kasutamisele kehtivad alalise säilitamise kohustuse tõttu ranged nõuded: koju sundeksemplare ei laenutata ning nendega saab tutvuda vaid raamatukogude lugemissaalides. Seega põhjustab sundeksemplari arvelevõtmine, töötlemine, järelkomplekteerimine ja säilitamine Eesti teadusraamatukogudele suuri kulusid (Teadus- ja arhiivraamatukogude komplekteerimine, 2008).

Siiski ei ole võimalik alahinnata sundeksemplari kui olulist informatsiooniallikat Eesti teadus- ja arhiivraamatukogudele eestikeelsete teadusteavikute ja ametkondlike väljaannete lisakomplekteerimisotsuse tegemisel.

Kokkuvõtteks

Teadusraamatukogude ülesandeks on teha kõik, et elektrooniliste teadusajakirjade ja andmebaaside valikut laiendada ning tagada teadlastele vajalik kriitiline hulk informatsiooni. Ilma lisafinantseerimiseta või koguni vähendatud finantseerimise tingimustes seda aga teha ei suudeta. Kuna 2008. aastast alates hakati Eestis ka teadusraamatukogude tegevuskulusid rahastama riigieelarvest, siis jääb ülikooli toetav panus oma raamatukogude arengusse järjest väiksemaks.

E-teadusinfo programmi raames rahastatakse teadusraamatukogude elektrooniliste andmebaaside oste veel ka aastatel 2010, 2011 ja 2012 ning vastavalt kokkuleppele haridus- ja teadusministeeriumiga peaks alates 2013. aastast taastuma elektrooniliste andmebaaside rahastamine riigieelarvest. Siiski püsib teadusraamatukogudel teatud ebakindlus tuleviku ees – kas 2013. aastaks on Eesti majandus jõudnud sellisele tasemele, et võimaldab riigil taas hakata rahastama andmebaaside ühishankeid, ja seda mitte enam 2008. aasta tasemel, vaid tingimustes, kus elektroonilise teadusinformatsiooni roll maailmas on veelgi kasvanud?

Sundeksemplari olulisust Eesti teadusraamatukogudele asendamatu informatsiooniallikana eestikeelsete teadusteavikute ja ametkondlike väljaannete ilmumise kohta ei ole võimalik alahinnata. Sageli toimub lisakomplekteerimisotsuse tegemine konkreetse teaviku puhul just eelkõige teavikuga *de visu* tutvumisel Sundeksemplaride arvu vähendamine oleks seega teadusraamatukogudele suur kaotus.

Kasutatud allikad

Eesti kõrgharidusstrateegia aastateks 2006–2015. (2006). Heaks kiidetud Vabariigi Valitsuses 08.06.2006. *RT / 2006*, 52, 386. [Online] <http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12752949> (09.03.2011).

Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia 2007–2013 “Teadmistepõhine Eesti”. (2007). Haridus- ja Teadusministeerium. [Online] <http://www.hm.ee/index.php?03242> (09.03.2011).

“E-teadusinfo” programmdokument. Haridus- ja Teadusministeerium. Ministri käskkiri 20. okt. 2009. a nr 1039. [Online] <http://www.hm.ee/index.php?044829> (09.03.2011).

Hallik, M. (2010). *Kuidas saada parimaks teadusraamatukoguks?* Raamatukogu teadmispõhises ühiskonnas: Eesti raamatukoguhoidjate IX kongress: [9.–10. juuni 2008, Tallinn]. Tallinn: Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing, lk 22–25.

Kaljud, K. (2002). Tulevikuraamatukogu on digitaalne: [Intervjuu Göttingeni riigi- ja ülikooli raamatukogu direktor professor Elmar Mittleriga]. *Universitas Tartuensis*, 18.10.2002. [Online] <http://www.ut.ee/ajaleht/arhiiv/181002/intervjuu.htm> (09.03.2011).

Liivamägi, T. (2003). Teadusinformatsioonist Eestis ja üldiselt. *Sammas: Tartu Ülikooli teaduse infoleht*, 19(17), 1.

Poll, R. (2001). Performance, Processes and Costs: Managing Service Quality with the Balanced Scorecard. *Library Trends*, 49(4), 707–717.

Raamatukogunduse arengukava eskiis: Teadusraamatukogud, 2008. [Töömaterjal]. Loetud 5.–6. mai 2009.

Teadus- ja arhiivraamatukogude komplekteerimine (2008). Riigikontrolli aruanne Riigikogule, Tallinn, 9. aprill. [Online]
<http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2030/Area/1/language/et-EE/Default.aspx> (09.03.2011).

Teadusraamatukogudele ja arhiivraamatukogudele esitatavad nõuded, teadusraamatukogu ja arhiivraamatukogu nimetamise tingimused ja kord. Vastu võetud 15.01.2002 nr 10. *RTL 2002*, 13, 163. [Online] <https://www.riigiteataja.ee/akt/990631> (09.03.2011).

Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu tegevusaruanne 2009/tegevuskava 2010. [Online]
<http://www.tlulib.ee/files/arts/279/TLYARe65cf202a6ba2855dc49f87c291ea876.pdf> (09.03.2011).

TÜ Raamatukogu aastaaruanne 2009. [Online]
https://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/10062/15297/1/aastaaruanne_09.pdf (09.03.2011).

Elektroonilised teadusväljaanded Tallinna Ülikooli doktorantide infovajaduse kontekstis

Silvi Metsar,

Tallinna Ülikooli infoteaduste instituudi lektor

Gea Lepp

Tallinna Ülikooli infoteaduste instituudi magistrant

Viimasel kümnendil on elektrooniliste teadusteavikute hulk väga palju suurenenud ning kasutusvõimalused avardunud. Käesoleva uurimistööga püütakse saada vastuseid küsimustele, milliseid e-teadusteavikuid Tallinna Ülikooli noorteadlased kasutavad, mida eelistatakse ja milliseid puudujääke nähakse e-kogude arendamisel. Eesmärgiks oli välja selgitada, kuidas hinnatakse juurdepääsu e-teavikutele, st nende kättesaadavust. Vaatluse all olid TLÜ Akadeemilise Raamatukogu (TLÜ AR) lugejatele avatud andmebaasid – nii kasutusõigust nõudvad tasulised väljaanded ja andmebaasid kui ka avatud juurdepääsuga (*Open Access*) väljaanded.

Elektrooniliste teadusväljaannete sünonüümidenä kasutatakse käesolevas artiklis paralleelselt termineid: e-teadusväljaanded, e-ressursid, e-teavikud, e-teadusteavikud, inforessursid.

Teoreetiline alus

Ülikooliraamatukogude digitaalset sisu ehk e-teadusväljaandeid ja nendega seotud erinevaid aspekte (sealhulgas kasutamist) on Eestis siiani suhteliselt vähe uuritud.

Teemat on siiski käsitletud mitmetel konverentsidel ja erialaväljaannetes. 2002. aastal toimus Tartu Ülikooli Raamatukogu eestvedamisel rahvusvaheline konverents „Trüki väljandest tänaseni“. Seal esitatud ettekandes käsitles Silvi Metsar e-teavikutele juurdepääsu majanduslikke ja õiguslikke aspekte (Metsar, 2002). Olga Einasto ja Mare-Nelli Ilus esitasid ülevaate Tartu Ülikooli Raamatukogu lugejateeninduse arengutest seoses andmebaaside kasutamise aktiveerumisega (Einasto & Ilus, 2001).

Samal aastal ilmus Marika Meltsase ülevaade elektroonilise raamatukogu võimalikkusest Eestis. Autor käsitleb ELNET Konsortsiumi raames 1998. aastal alustatud teadusväljaannete andmebaaside katsetusi, 2000. aastal käivitunud eIFL (Electronic Information for Libraries) projekti ning selle jätkuprojekti käiku. Kirjutisest järeldub, et kasutajad olid selleks ajaks elektroonilised andmebaasid ja ajakirjad omaks võtnud, kuid rahul ei olnud pakutavate andmebaaside kitsa valikuga (Meltsas, 2002).

Soome Rahvusliku Elektroonilise Raamatukogu FinELib tellimisel on elektrooniliste teadusväljaannete kasutajauuringuid perioodiliselt läbi viidud. Digitaalraamatukogude, sh FinELib e-teadusteavikute kasutamist teadlaste poolt on rohkearvulistes artiklites ja ettekannetes käsitlenud Tampere ülikooli professor Pertti Vakkari. Käesoleva uurimistöo raames analüüsiti kirjutisi, mis käsitlevad e-teadusväljaannete kasutajauuringuid ajavahemikus 2000–2005 ja sellest järelduvate trendide iseloomustust (Vakkari, 2006) ning e-väljaannete kasutamist teadustöodes (Vakkari & Talja 2006). Soome infoteadlaste nimetatud tööd on võetud käsitletava uurimuse, esmajärjekorras küsimustiku koostamisel eeskujuks.

Kasulikuks allikaks osutus ka Briti Akadeemia 2005. aastal avaldatud uurimus teadustöö ja e-ressursside kasutamise seostest (British Academy, 2005).

Vaatlusalused ja uuringu korraldus

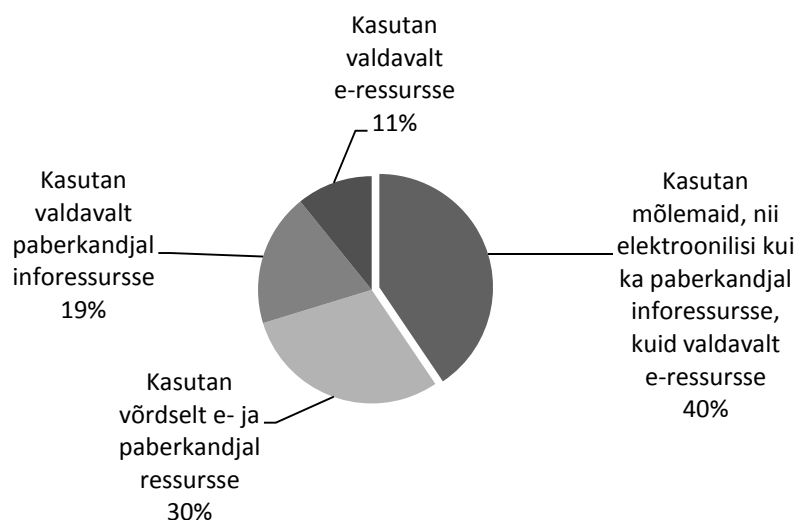
Andmete kogumiseks viidi läbi küsitlus. Küsitluse ülesehituse mudeliks võeti Soome Rahvusliku Elektroonilise Raamatukogu FinELib kasutajate uuringu formaat (Vakkari & Talja, 2006). Küsitlus saadeti TLÜ doktorantide meililistiga liitunud 86 doktorandile. E-kirja küsimustikule vastamise palvet korraldati kolm korda. Lõplikuks vastajate arvuks kujunes 37.

Vastajate vanus oli vahemikus 36–45 aastat. 15 doktoranti esindasid sotsiaalteaduste valdkonda, 15 kasvatusteaduste, kuus humanitaarteaduste ja üks loodusteaduste valdkonda. Väitekirja teemadena olid märgitud pedagoogika, sotsioloogia, infoteadus, psühholoogia, ökoloogia, kunstiteadused, sotsiaalanthropoloogia, etnoloogia ja kultuurilugu, kirjandusteadus, semiootika ja kulturoloogia.

Uurimistulemused

Küsimusele, milliseid publikatsioone oma uurimistöös väärtustatakse, saadi vastuseks, et enim hinnatakse teadusmonograafiaid (28 vastajat), refereeritud artikleid (28 vastajat) ja refereeritud konverentsiettekandeid (6 vastajat). Käsiraamatuid hindas kõrgelt viis ning õpikuid kaks doktoranti (Lepp, 2009).

Küsimusele, millisel infokandjal inforessursse kasutatakse, vastas 15 küsitletavat (40%), et nad kasutavad nii elektroonilisi kui ka paberkandjal inforessursse, kuid valdavalt e-ressursse. 11 vastajat (30%) kasutasid võrdselt elektroonilisel ja paberkandjal inforessursse, seitse vastajat (19%) valdavalt paberkandjal ja neli (11%) valdavalt e-ressursse (joonis 1).

Joonis 1. Elektroonilisel ja paberandjal inforessursside kasutamine

Paberandjal teadusväljaanded versus elektroonilised

Küsimusele, kas doktorandid eelistavad paberandjal või elektroonilisi teavikuid, ilmnes, et paberandjal väljaannete kasutamisest on valmis loobuma 24 vastajat ehk 65% küsitletutest (eeldusel, et neil oleks piisav juurdepääs vajalikele e-ressurssidele) (joonis 2).

Valmisolekut põhjendati mitmeti: e-väljaandeid on mugavam ja kiirem kasutada, e-ressursse on lihtsam kätte saada ja nad on alati käepärast, e-väljaannete otsimisega hoiab aega kokku, ei ole vaja raamatukokku minna, e-teavikutele juurdepääs võimaldab seda teha igal ajal ja igas kohas, e-ressursid ei võta ruumi.

Valmisolekut paberandjal väljaannetest loobuda selgitati ka põhjalikumalt:

„Kasutan ressursse üle maailma, ka Austraalia ja USA omi, paberandja tellimine võtab aega.“

„Paberandjal väljaannetest loobuks rohelise mõtlemise ellurakendamise ja mugavuse tõttu.“

„Elektroonilised materjalid – neid on lihtsam vajadusel kaasa võtta, linke saab koguda sotsiaalsesse järjehoidjasse ning kasutada asukohast ning ajast olenemata.“

„On suurepärane omada juurdepääsu kirjandusele oma arvutis ja kui see oleks nii, ei läheks ma kirjandust otsima riulite juurde. Küll aga meeldib mulle näiteks e-keskkonnas leitud olulisemad artiklid põhjalikuks läbitöötamiseks välja trükkida.“

„Neid ressursse on võimalik ka osaliselt elektrooniliselt salvestada, mistõttu oleks neile ligipääs alati olemas, erinevalt näiteks paberandjal väljaannetest, mida raamatukogud alati välja ei laenuta.“

"Paberilt on küll mõnusam lugeda, aga netist saab ainult vajaliku alla tõmmata ja vastavalt siis ka paberile lasta."

"Suures osas küll, kuid tähtsamad artiklid/peatükid tahan enda jaoks ikka välja printida."

"Olen väga hästi ära harjunud arvutis tekstide lugemisega."

Doktorantidest 13 (35%) ei olnud päri paberkandjal teadusväljaannetest loobumisega. Enamasti põhjendati seda lugemisharjumustega:

"Veel on hea harjumus sees raamatut/kogumikku/artiklit kodus või reisil olles õhtul sirvida."

"Oman isiklikku raamatukogu ja armastan oma raamatuid "töödeldes" olulise esile tuua, järeldusi servadele kirjutada jne."

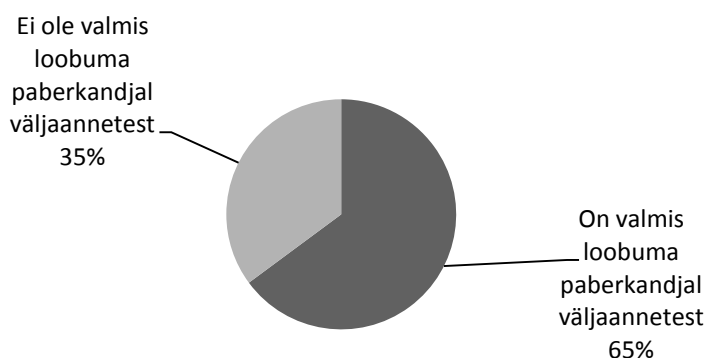
"E-ressursid eeldavad Interneti olemasolu ja Internetis viibimist, vooluvõrku, mistõttu ei ole see keskkonda säästev tegevus. Lisaks sellele arvuti olemasolu ja selle pidev kasutamine ja endaga kaasas vedamine. Lisaks ei ole e-ressursid kasulikud tervisele."

"Kirjandusteaduse ressursside täielik digiteerimine on samuti kaugema tuleviku küsimus."

"E-ressursse kasutan ma siis, kui mul on vaja leida mingit konkreetset artiklit, millele paberkandjal ligipääs puudub."

"Kuid raamatukogudes on teadustöödest koostatud valik ja süsteem, saab selgema ülevaate, mida kirjutatakse, mis on uut, saab kiiremini sirvida, et näha, mis on täpselt huvitav."

"Meeldib lugeda juhuslikus kohas, "põlve otsas"."

Joonis 2. Paberkandjal väljaannetest loobumine e-ressursside kasuks

Kuue doktorandi vastustest selgus, et nad ei kasuta e-ressursse. Põhjustena esitati info puudumist e-ressursside kohta, juurdepääsuvõimaluste puudumist, ebapiisavat e-väljaannete kasutamise oskust, traditsiooniliste teavikute kasutamist.

Küsimusele, kuidas hinnatakse loetelus esitatud elektroonilisi andmebaase teadustöös ja doktoriõpingutes (vastusevariandid: ei kasuta, mitte eriti oluline, oluline, väga oluline), toodi väga olulistena esile:

Cambridge Journals (Cambridge University Press) – 24 vastajat
Academic Search Premier (EBSCO Industries) – 26 vastajat
Oxford Journals (Oxford University Press) – 21 vastajat
SAGE Journals Online (SAGE Publications) – 22 vastajat

Sellist tulemust saab põhjendada nimetatud täistekstandmebaaside multidistsiplinaarse iseloomuga.

Oluliste andmebaasidena nimetati üksikute vastajate poolt:

GreenFILE (EBSCO Industries)
Health Source: Consumer Ed. (EBSCO Industries)
Institute of Physics e-ajakirjad
Royal Society of Chemistry e-ajakirjad
Zentralblatt MATH Database

E-teatmeteostest nimetati olulisematenä:

Encyclopaedia Britannica
Oxford English Dictionary

E-raamatute andmebaase peeti vastajate poolt vähem oluliseks infoallikaks kui teadusajakirjade täistekstandmebaase. Olulisemateks peeti:

Ebrary Academic Complete
Ellibs
Oxford Scholarship Online

Avatud juurdepääsuga teadusajakirjade (*Open Access*) kasutamise osas selgus positiivsena, et neid peetakse oluliseks infoallikaks, mida kasutada teadus- ja õppetöös.

Olulise infoallikana nimetati vaba kasutusega andmebaase:

EBSCO Open Access
FreeFullText
Directory of Open Access Journals

Uurimistöö raames tunti huvi, millisest allikast saadi teavet e-ressursside kohta. Vastusevariantidena pakuti: TLÜ AR koduleht, raamatukogu kasutajakoolitus, ülikooli listid, kaastudengid, õppejõud, juhendajad, teised allikad. Viimase vastusevariandi valis 12 doktoranti. Nimetati Internetti, Google'it ja Google Scholarit, Eesti Rahvusraamatukogu kodulehte ja Tartu Ülikooli kodulehte.

Lisati, et infot saadi:

„Välisülikoolis õppejõult.“

“Infootsingute kursuselt, mille korraldas Tartu Ülikool.“

“Et ma alustasin e-ressursside kasutamist Norras õppides, siis sain palju infot ja teavet sealt ning edaspidi olen ise otsinud ja leidnud võimalusi teabe hankimiseks (sh ka TLÜ raamatukogu koduleht)“.

“Erinevatest listidest, kolleegidelt jms.”

“Loogilisest mõtlemisest.”

“Õppides välismaal ja kasutades Soome ülikoolide raamatukogusid (FinELib).”

Uurimistöös sooviti ka teada kohta, kus e-teavikuid kasutatakse. Variantideks olid: töö, TLÜ ARis, mõnes teises raamatukogus, arvutiklassis, kodus, mujal. Ilmnes, et paljudele (15) on selleks töökoht. 14 vastas, et nad kasutavad e-teavikuid kodus. Ühe vastaja seisukoht oli, et WiFi olemasolul saab töötada väga erinevates paikades, st vastavalt olukorrale ja vajadusele.

Tunti ka huvi, millistel eesmärkidel e-ressursse kasutatakse ja/või on kasutatud. Vastati, et väitekirjaga seotud informatsiooni otsimiseks, teadusartikli kirjutamiseks, valdkonna arengutega kursis olemiseks, õppetööga seotud ülesannete/probleemide lahendamiseks, õppematerjali ettevalmistamiseks ja õpetamise või konsulteerimise otstarbel.

Doktorantidel paluti hinnata erinevaid infoallikaid. Selgus, et väga oluliseks peeti uurimisvaldkonna juhtivaid e-teadusajakirju ja täistekstandmebaase. Olulisena märgiti teadusartiklite viiteallikaid, e-ajakirjade kataloogi A–Z ning ka kolleegidelt saadavat infot (tabel 1).

Tabel 1. Hinnang infoallikatele

Infoallikad	Väga oluline	Oluline	Ei ole oluline	Valik tegemata
Uurimisvaldkonna juhtivad e-teadusajakirjad	31	5	–	1
Teadusartiklite viiteallikad	18	15	2	2
Referaatandmebaasid	9	22	4	2
Täistekstandmebaasid	27	9	–	1
Listide kaudu saadav info	5	22	9	1
Kolleegidelt saadav info	14	20	2	1
E-ajakirjade kataloog A–Z	15	16	5	1
Muu infoallikas	–	–	13	24

Küsimusele, kui oluliseks hinnatakse uurimistöös kontekstis erinevaid e-ressursse, saadi vastuseks, et olulisimateks peetakse võõrkeelseid teadusajakirju. Kõrgelt hinnati välisülikoolide teadustöid, võõrkeelseid teatmeandmebaase (tabel 2).

Tabel 2. Hinnang e-ressurssidele

E-ressursid väitekirja kontekstis (1– kõige vähem oluline, 5 – olulisim)	1	2	3	4	5	Valik tegemata
Eesti teadusajakirjad	10	8	7	6	5	1
Eesti ülikoolide teadustööd (väitekirjad, avaldatud uurimistööd jt teaduspublikatsioonid)	1	8	10	8	9	1
Teatmeteosed	3	11	7	8	7	1
Sõnastikud, seletussõnaraamatud	8	6	7	7	8	1
Võõrkeelsed teadusajakirjad	–	1	3	4	28	1
Võõrkeelsed teatmeandmebaasid	2	3	8	4	19	1
Võõrkeelsed faktiandmebaasid	5	8	7	8	8	1
Välisülikoolide teadustööd (doktoriväitekirjad, avaldatud uurimistööd jt teaduspublikatsioonid)	1	1	5	9	20	1
Teadusmonograafiad	2	–	7	12	15	1
Käsiraamatud	7	3	16	7	3	1
Kõrgkooliõpikud	6	7	14	6	2	2
Vaba juurdepääsuga väljaanded (<i>Open Access</i>)	2	2	8	11	11	3
Muud e-ressursid	12	–	–	–	–	25

Uuringu raames tunti huvi ka e-inforessurssidega seotud probleemide vastu.

Vastused olid järgnevad:

- valdkondlike e-ressursside ebapiisav valik;
- teadusajakirjade viimased numbrid ei ole e-versioonis kättesaadavad;
- raskusi tekitab veebibrauseri seadistamine TLÜ puhverserverile;
- ebamugavus ekraanilt lugemisel;
- ebapiisavad teadmised e-ressursside kasutamiseks.

Pikemalt vastati:

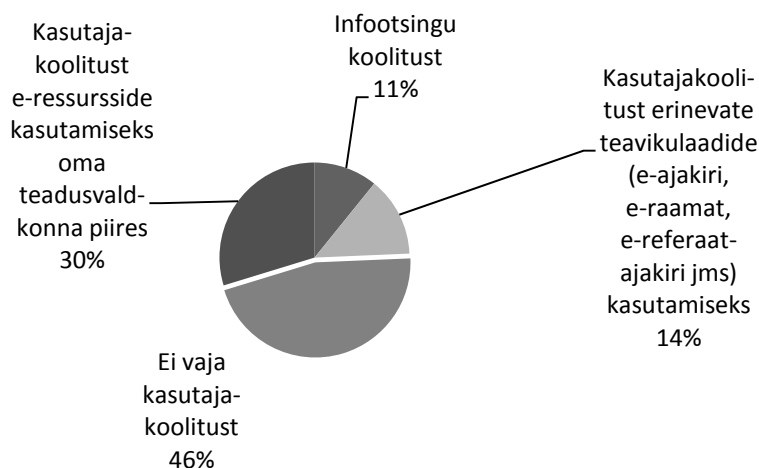
“Valdav osa e-ressursse on kättesaadavad raamatukogudes. Kodus või tööl ei pääse neile ligi. Samuti piirab kasutamist vähene teadmine erinevatest andmebaasidest.”

“Ajamahukas, raamatukogust saab teabe ja vajalikud ajakirjad-raamatud kiiremini, juhul kui on korralik raamatukogu. Olude sunnil olen teadustöö korraldanud nii, et kasutan välisülikoolide raamatukogusid.”

E-teadusväljaannete puhul on oluliseks aspektiks infokirjaoskus ehk pädevus elektroonilises infokeskkonnas tegutsemiseks. Sel eesmärgil esitati küsimus kasutajakoolituse vajadusest. Pakutud vastusevariandid olid: ei vaja kasutajakoolitust, vajan kasutajakoolitust erinevate

teavikulaadide (e-ajakiri, e-raamat, e-referaatajakiri jm) osas, vajab kasutajakoolitust oma teadusvaldkonna piires, vajab infootsingu koolitust; arvutikasutamisoskuste täiendamist. Tulemustest selgus, et 17 doktoranti (45%) ei vaja kasutajakoolitust.

Koolitust soovis 20 vastajat. Nendest 11 doktoranti (30%) vajab kasutajakoolitust teadusvaldkonna piires, viis (14%) erinevate teavikulaadide osas ja neli vastanut (11%) infootsingu koolitust.

Joonis 3. Kasutajakoolituse vajadus

Kokkuvõte

Uurimistöö selgitas välja, kas ja kuidas TLÜ doktorandid kasutavad TLÜ AR vahendatavaid elektroonilisi teadusväljaandeid ja kuidas nad neid hindavad.

Küsimustikud saadeti TLÜ doktorantide listi 86 liikmele. Peale korduvaid meeldetuletusi saadi 37 täidetud küsimustikku. TLÜ AR kasutajatele avatud e-teadusajakirjade andmebaaside seast nimetati olulisemateks multidistsiplinaarse iseloomuga täistekstandmebaase Cambridge Journals, Academic Search Premier (EBSCO), Oxford Journals ja SAGE Journals Online.

E-teatmeteostest hinnati olulisimateks Encyclopaedia Britannicat ja Oxford English Dictionaryt. Teadusajakirjade täistekstandmebaasidega võrreldes hinnati vähemoluliste infoallikateks e-raamatute andmebaase. Olulisemateks nimetati: Ebrary Academic Complete, Ellibs ja Oxford Scholarship Online.

Avatud juurdepääsuga teadusajakirjade (*Open Access*) kasutamise osas selgus positiivsena, et neid hinnatakse oluliseks inforessursiks teadus- ja õppetöös. Avatud juurdepääsuga

teadusajakirjade andmebaasidest hinnati EBSCO Open Accessi, FreeFullTexti ja Directory of Open Access Journalsi kasutamise kogemusi.

Kokkuvõtvalt võib väita, et küsitlusele vastanud doktorandid olid teadlikud elektrooniliste teadusväljaannete juurdepääsu võimalustest ja hindasid pakutavat väga oluliseks ja/või oluliseks. E-teadusväljaandeid kasutatakse väitekirjaga seotud informatsiooni hankimise, teadusartikli kirjutamise ja valdkonna arengutega kursis olemise eesmärgil ning õppetööga seotud ülesannete lahendamise, õppematerjali ettevalmistamise ja õpetamise või konsulteerimise otstarbel.

E-ressursside kasutamise plussideks peeti infole juurdepääsu mugavust ja kiirust, käepärasust, aja kokkuhoidu, koha- ja ajapiirangute puudumist. E-teadusväljaannetele on doktorantidel juurdepääsuvõimalused nii töö- ja koduarvutitest. Mainiti, et raskusi on esinenud koduarvutis veebi- brauseri seadistamisega TLÜ puhverserverile. Valdav osa vastanutest on valmis loobuma paber kandjal väljaannetest tingimusel, et säilib piisav juurdepääs vajalikele e-ressurssidele.

Uurimistö tulemustest järeldub seegi, et märkimisväärne osa doktorantidest vajab kasutajakoolitust, sh oma teadusvaldkonna e-väljaannete piires. Samuti vajatakse infootsingu ja erinevate teavikulaadide kasutamise õpet. Uurimistulemused on kasutatavad raamatukogu kogude hindamisel, elektrooniliste teadusväljaannete hankimisel ja juurdepääsuvõimaluste täiustamisel, samuti edaspidistel uurimistöödel.

Kasutatud allikad

British Academy (2005). *British Academy Policy Review: Research and Information e-Resources*. <http://www.britac.ac.uk/policy/eresources/e-resources.cfm> (20.01.2011).

Einasto, O., Ilus, M.N. (2002). *Tartu Ülikooli Raamatukogu lugejateenindus: muutused ja perspektiivid*. Trükiväljaandest digitaalseni. Tartu Ülikooli Raamatukogu 200. http://www.utlib.ee/ekollekt/raamat/trykivaljaandest_digitaalseni/index.php?art=einasto (20.01.2011).

Lepp, G. (2009). *Teaduslike e-ressursside kasutamise ja juurdepääsu võimalused Tallinna Ülikooli doktorantide infovajaduse kontekstis*. Seminaritöö. Juhendajad: Silvi Metsar, Ruth Pääsuke. Tallinna Ülikool, Infoteaduste Instituut.

Meltsas, M. (2002). Elektroonilise raamatukogu võimalikkusest Eestis. *Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 2001* (13), lk 31–39.

Metsar, S. (2002). *Raamatukogu digitaalses keskkonnas: Majanduslikud ja õiguslikud aspektid*. Trükiväljaandest digitaalseni. Tartu Ülikooli Raamatukogu 200. http://www.utlib.ee/ekollekt/raamat/trykivaljaandest_digitaalseni/index.php?art=metsar (20.11.2010).

Vakkari, P., Talja, S. (2006). FinELib the National Electronic Library – user questionnaire for universities 2005. In: *Information Research*, 12 (1). <http://informationr.net/ir/12-1/paper285.html> (20.01.2011).

Vakkari, P. (2006). Trends in the use of digital libraries by scientists in 2000–2005: A case study of FinELib. In: *Proceeding of the American Society of Information Science and Technology*, 43, 1, 1–17. <http://eprints.rclis.org/handle/10760/8697> (20.01.2011).

Mitte päris algusest

Mare Lott

Tallinna Ülikooli emeriitprofessor

Palju aastaid on mööda läinud. Ometi pole ma unustanud seda karget sügishommikut, mil ma aeglaselt, kõhklevalt sammul, mööda Lembitu tänavat Liivalaia ristmiku poole kõndisin. Kõikjal minu ümber – ees, taga ja kõrval – tõttasid kaaskodanikud oma tööpaikadesse, mina küll ei näinud, et mõni oleks muretsenud või närveerinud, kõik liikusid sihikindlalt eesmärgi poole. „Mis neil viga,“ mõtlesin mina, „tavaline tööpäev, mitte maailma lõpp.“ Jah, aga mina, ainult mina olin meeleheitel. Ise olin süüdi. Kes mul käskis... Olin teel oma esimesele loengule, mis pidi aset leidma selsamal hommikul ühes vanas puumajas, täpselt seal, kus praegu asub Olümpia hotell. Peas keerlesid põgenemisplaanid. Aga ma liikusin visalt edasi.

Kui on olemas saatus, kohtusin temaga 1967. aasta varasügisel Kreutzwaldi ja Raua tänava nurgal. Saatuse ilmutas end raamatukogunduse erialal (ja mitte ainult) mitme raamatu autorina tuntust kogunud mehe, Kaljo-Olev Veskimäe kujul. Olime mõlemad Leningradis raamatukogundust õppinud, aga hiljem erinevat tegevust leidnud. Veskimägi oli Tartu Ülikooli raamatukogunduse eriala õppejõud, mina Eesti Raadio toimetaja. Saatuse jäi seisma, haaras mul nõobist ja ütles: „Tead, eriala toodi Tartust üle, meil on õppejõudu vaja, tule meile tööle!“ Tagantjärele on raske seletada, miks ma nõustusin. Veelkordne tõend, et oma saatusest ei pääse.

Väga kiiresti oli asi otsustatud, kateedrijuhataja Helene Johaniga räägitud ja õppeainetes kokku lepitud. Kuna olin viimane tulija, sain õpetamiseks need ained, mida keegi ei tahtnud – UDK ehk äraseletatult universaalne kümnendliigitus, rahvusvaheline klassifikatsioon trükiste sisu avamiseks – ja tehnikakirjanduse bibliograafia. Sain kolmkümmend päeva armuaega ja siis oli ühel hetkel käes see kardetud hommik.

Seda esimest loengut ma ei mäleta, selleks on neid järgneva rohkem kui kolmekümne aasta jooksul olnud liiga palju. Meeles on, et alustuseks sain endale kõige kompetentsemad ja kahtlemata ka kõige kriitilisemad kuulajad – lõpukursuse üliõpilased, kes olid väevõimuga auväärselt Tartu Alma Materist Tallinna Pedagoogilisse Instituuti üle toodud. Loomulikult olid nad minu (ning üldse kogu selle „peda“ värgi) suhtes skeptilised.

Kui mõtlen meie esimesele asupaigale, vanale puumajale Kaasani tänaval, meenub mulle mingi veidra assotsiatsiooni tõttu H. C. Anderseni muinasjutt, lapsepõlvest pärit sõnastus: “Neid oli kuus tinasõdurit, kuus venda ja vana tinalusikas oli nende ema...”

Vana puumaja, tõsi küll, polnud just hell ema. Ta laskis lahkelt sisse tuule ja päikese, aga ka talvekülma. Kuid ta oli meie esimene päris oma kodu ja ma usun, et kõik, kes me seal aastaid askeldasime, meenutame teda pigem tänumeeles.

Välisuksest viis nagisev trepp ülemisele korrusele, kus olid sisse seatud õpperuumid, kateeder ehk õppejõudude tuba ning rohkete raamaturiulitega palistatud õppekabinet. Helene Johani oskused ja teadmised olid võimaldanud suhteliselt lühikese ajaga soetada arvukalt erialaseid väärtteoseid, nende seas ka tõelisi haruldusi. Kabineti põhisisu moodustasid aga Nõukogude Liidus ilmunud eesti- ja venekeelset trükiteodangut registreerivad kroonikaväljaanded ning kõikvõimalikud kirjandusnimestikud paljudelt aladelt, mis olid vajalikud harjutustundideks.

Majas oli palju valgust ja õhku, eriti seda viimast, sest tuul pääses sisse aknapragudest ja uustest ning ründas sügiseti jõuliselt õhukeseks kulunud välisseinu, otsides pragusid ja pehkinud kohti. Sooja andsid meile suured, muhedad ahjud. Need olid küll vanad, aga tublid ahjud, nad tegid ausalt oma tööd. Kuid mingitel vääramatutel asjaoludel toimus kütmine alati õhtuti, kui maja oli tühjaks jäänud. Südaöisel vaimudetunnil oli maja kahtlemata mõnusalt soe, selleks ajaks, kui meie hommikuti kohale jõudsime, hõljusid õhus veel öösoojuse riismed, kuid tund–tunnilt läks olemine üha kõledamaks. Eriti karged olid nädalavahetused, siis vist ei köetudki. Kui eksam langes pühapäevale, ja nii võis juhtuda, sest graafik oli tihe ja eksameid palju, siis oleksid aidanud vildid, kasukad ja karvamütsid, aga jah, neid muidugi kellelgi ei olnud. Ükskord tuli mul hea mõte: meil oli kodus suur pumbaga termos, keetsin paar kannutäit kohvi ja võtsin kaasa. Igaüks, kes pileti võttis, valas endale tassitäie. Tuline jook ja mõnus kohvilõhn ergutasid ajusid, tekkis hea häälestus, mõned eksperimendis osalenud on hiljem meenutanud, et kusagilt ajusoppidest olevat välja nirisenud isegi justkui ootamatud, kuid igati asjakohased teadmised. Kahjuks ei saanud kirjeldatud eksperimenti enam korrata ja järeldused pole seega usaldusväärsed, sest järgmisel päeval selgus, et ametialaselt olin toimunud vääralt.

Meist endist

Nüüd peaksin kirjutama oma kolleegidest. Neid oligi kuus, nagu muinasjutu tinasõdureid, mina olin seitsmes. Aga siinkohal saab muinasjutt ja sellest ajendatud assotsiatsioon otsa. Võib-olla on see kummaline, aga kui hakkab kirjutama, ilmuvad mu mälestuste kaasteelised minu vaimusilma ette kõiges oma nooruse kauniduses, nagu polekski olnud hilisemaid aastaid. Minu probleem on, kuidas püüda nad paberile. Keel, sõnad – nagu korduvalt on osundanud Uku Masing – on väga ebakindlad tööriistad. Ja mina pole kuigi osav kirjamees. Aga ma püüan. Lugeja peab mõistma, et kõik, mis ma kirja panen, on suurel määral subjektiivne. Et pilt saaks objektiivsem, peaks leiduma teisigi kirjutajaid. Need võiksid olla näiteks endised üliõpilased!

Kateedrijuhataja Helene Johani oli jõuline isiksus ja autoritaarne ülemus. Tema lemmikvärv oli hall. Enamasti kandis ta lihtsaid, kergelt mustrilisi või ühevärvilisi paksemast kunstiidist kostüüme. Tal olid väikesed hallid, väga terased silmad, terashallid lühikeseks lõigatud juuksed, mis elegantse liigutusega otsmikul kergelt lainesse olid lükatud. Ruumi sisenedes täitis ta selle üleni. Temast polnud võimalik mööda vaadata. Oletan, et peamajas esindas ta meie perifeerset kateedrit võimsalt ja väärilt. Kui eesmärk oli püstitatud, ründas ta tõkkeid ninasarviku meelekindlusega. Aiman, et isegi rektor vist pelgas teda, igatahes sai ta peaaegu alati oma tahtmise ja tahtis ta enamasti õigeid ja kateedritele kasulikke asju. Ta oskas hästi argumenteerida. Seda kunsti valdas ta täiuslikult. Ja kindlasti oli nendel algusaegadel sellest kõvasti kasu. Meid oli ju Tartust äsja üle toodud, meil polnud pärandvara ja iseseisva kateedri õigused olime saanud alles 1966. a sügisel.

Omaaegse Tartu ülikooli kasvandikuna aimus Helene Johani olekust ikka veel seda vabameelsete haritud naiste erilist vaimsust ja hoogu, iseäralikku kuraasi, mis aeg-ajalt, näiteks peomeeleolus, jõuliselt esile paikus. Ja midagi oli seal veel. Midagi, mis võis olla pärit vabade loovinimeste – kunstnike ja literaatide – uljusest ja boheemlaslikust eluhoiakust. Sõja ja sõjajärgse aja karm reaalsus oli sellest teerullina üle käinud, aga jah, midagi seal oli. Nagu öeldud, oli Helene Johani autoritaarne juht, aga tema juured olid varasemas demokraatlikus ühiskonnas, temaga sai siiski asju arutada ja isegi vaielda, ta kuulas mõnikord ka vastaspoolt. Kuid ainult teatava piirini. Kes piiri ületas, sai valusasti näppude pihta. Enamasti tuli sellisel inimesel lahkuda.

Siinkohal tahan kirjutada Signest – Signe Malmsteinist, keda tundsin juba Leningradi aegadest. Me ei olnud küll kursusekaaslased, Signe õppis minust paar aastat eespool, aga me puutusime sageli kokku, mingi aja elasime koguni kõrvuti tubades. Teel Leningradist Pärnusse, kus elas mu pere, peatusin sageli Tallinnas Signe vanematekodus, armsas väikeses puumajas Härjapea tänaval. Meil oli alati nii palju rääkida ja alati pani mind imestama Signe võime näha tavalisi asju ebatavalisest vaatenurgast. Ta ei tunnistanud valmistõdesid, tema terav mõistus otsis asjade algpõhjusi ja kummutas kartmatult argiarusaamu. See oli justkui põnev mäng, mis innustas kaasa mõtlema ja omapoolseid lahendusi otsima.

Signe oli teist aastat õppejõud, kui mina tööle asusin. Ta oli nüüd Väljataga, oli vahepeal pere loonud ja kasvatas nelja last, kuid oli ikka niisama erk, teravmeelne ja naiselikult kaunis kui ülikooliajal. Helene Johani oli olnud tema õpetaja Tallinna Kultuurhariduse koolis, mida võiks vast pidada praeguse Viljandi Kultuurikolledži eelkäijaks. Ilmselt oli just tema soovitanud andekal tütarlapsel Leningradi õppima minna ja hiljem ka kateedrisse tööle kutsunud. Signe kuulus sel ajal Helene Johani sõpruskonda, nad olid lähedased inimesed. Kummatigi ei osanud Helene ilmselt oodata, et Signe ei ole tööalaselt juhitav, et teda ei saa käsu korras panna tegema asju, mida ta õigeks ei pea. Ta muudkui vaidles ja põhjendas, enamasti oli tal õigus – meie elus oli tookord nii palju silmakirjalikkust, nii palju totrust ja tobedust, me mõistsime seda, kuid võtsime paratamatusena. Aga mitte Signe. Tema vaidles. Helene mõirgamine vapustas mõnikord vana maja alustalasi, aga Signe ei taganenud millimeetritki. Kui otsida paralleele ajaloost, siis meenutas see kaevikusõda Läänerindel.

Kuni Signe ühel päeval vaikselt ütles: "Ma lähen ära." Meie: "Kuidas, mispärast, kas ei saa siis midagi teha, peab ju saama..." „Ei saa," ütles Signe, „midagi ei saa teha." Ja läks pedagoogikateaduskonda lastekirjandust õpetama. Aastatega oli temast saanud väljapaistev kirjandusetundja ja muidugi oli ta suurepärase lektor.

Kindlasti mäletavad kõik, kes raamatukogunduse erialal on õppinud, Kaljo-Olev Veskimäge. Ta õpetas juba Tartus, kui raamatukogundus kuulus spetsialiseeruva ainekompleksina eesti keele ja kirjanduse eriala juurde. Mõeldud oli see nendele üliõpilastele, kes ei soovinud õpetajaks hakata. Tallinna tuleku ajaks oli ta jõudnud kaitsta Tartu ülikoolis oma väitekirja ning oli meie ainus teaduskraadiga õppejõud (Helene Johanile oli küll omistatud dotsendi kutse, aga teaduskraadi tal polnud). Arvan, et temal kui ainsal meesõppejõul, polnud meie keskel mitte just alati mugav, pealegi olid ju ka üliõpilased enamasti tüdrukud. Targa inimesena oskas ta karisid vältida, hoidudes pisut omaette, kuid nendel esimestel aastatel võttis mõnikord osa ka lõbusamatest ettevõtmistest. Tüdrukud olid muidugi kelmikad ja püüdsid igasuguste trikkidega noort meesõpetajat mõjutada. Mis nad kõik välja mõtlesid, seda teab Veskimägi kindlasti ise paremini, aga minagi võin rääkida ühe loo. Noor kena neiu õppis ööd ja päevad raamatukogude ajaloo eksamiks. Eksam läks hästi ja lõpetuseks ütles õppejõud: "Olete nii kenasti päevitanud, arvasin, et ilmselt polnud teil aega õppida, aga eksisin." Järgmiseks eksamiks neiu enam ei õppinud. Ainult päevitas. Ja kukkus läbi.

Kateedri asjadesse Veskimägi eriti ei sekkunud. Ilmselt oleks tema nii mõndagi teisiti teinud, aga et see polnud võimalik, tõmbus eemale. Kaljo oli hingelt ajaloolane. Ilmselt oleks ta eelistanud arhiive auditoriumile, kuid kulus aastakümneid, enne kui see tal lõppeks õnnestus.

Mõtlen praegu sellest, et kõige tähtsam on silmale nähtamatu. Jah, „Väike prints". Kellelgi pole õigust teise inimese siseilma trügida ja meelevaldseid järeldusi teha. Ma ei saa isegi oma parimalt sõbralt – Imbi Vesmeselt – küsida, kas õppejõu töö oli tema tõeline kutsumus. Ta oli üks esimesi, kes kateedriga ühines, algul laborandina, siis õppejõuna. Alati sõbralik, abivalmis ja mõistev. Helene Johanil oli kombeks õppejõude, kas üksikult või paarikaupa, õhtuti enda poole kutsuda, et „strateegiliselt tähtsaid" asju arutada. Elu oli teda õpetanud suhtuma äärmise ettevaatusega kirjalikesse dokumentidesse, ükski paber ei väljunud meie kateedrist ilma eelneva põhjaliku ajurünnakuta. Lõpliku otsuse langetas Helene Johani aga muidugi ise, nii et teiste kateedri liikmete panus oli tegelikult üpris marginaalne.

Kuna Helenel ei olnud perekonda, vajas ta üksildasteks õhtutundideks kaaslast. Need õhtused istumised tema pool olid omamoodi huvitavad, ent paraku ei sobitunud meie pere-elu graafikutesse. Sellepärast püüdsid kõik end mingite ettekäänatega välja vabandada. Lõpuks kujunes kuidagi nii, et peamised „istujad" olime Imbi ja mina. Kuna olin õppejõuna algaja, pidin esialgselt Helenele regulaarselt oma loengumaterjale tutvustama. See oli kasulik küll, aga võttis kohtavalt aega. Minu perekonnas omandas asi sootuks koomilise varjundi, kui mu abikaasa ühel õhtul nõudis, et mis „Johani juures" käimine see niisugusel kellaajal on ja et tema tuleb kaasa. Tuligi. Kõndisime koos bussipeatuse poole. „Kuule," ütlesin mina, "mine koju, mis ma Helenele..." Abikaasa vaatas mulle otsa ja hakkas äkitselt

naerma. Selgus, et ta tundis Helene Johanit varasemast ajast, oli kunstiajaloo õpingute ajal isegi tal külas käinud. Aga minu õhtused istumised lõpetas ta ära, lihtsalt ütles telefonis, et meil on perekond ja tema naisel ei ole õhtuti aega.

Kuigi meil oli edaspidigi Helene pool ühiseid istumisi, ei pääsenud Imbi veel niipea tema lõa otsast. Ta oli liiga hästi kasvatatud, respektueeris vanemaid inimesi ega osanud kavaldada. Imbil on nii tugevalt välja arenenud õiglustunne, et pidasime teda endi südametunnistuseks. Kui me mõne asja arutamisel märkasime, et Imbi rahutuks muutus ja pead kallutama hakkas, teadsime, et midagi on viltu, kellelegi tehakse ülekohtu. Ta on rääkinud, et oleks tahtnud õppida ülikoolis psühholoogiat. Kuid meil, kes me lõpetasime keskkooli enne 1953. aastat, oli vähe valida. Isasid meil polnud, aga olid nende müütilised patud, mille eest jätkuvalt nuhelti meid, nende lapsi – täpselt piibli sõnade järgi. Tartu Ülikooli ei pääsenud meist kumbki – Imbi läks mehele ja lõpetas hiljem ülikooli kaugõppes, mina pagesin Leningradi.

Blond ja sinisilmne Mari Kalvik tuli õppejõuks unistuse pärast – kuigi kahtlustan, et ta alguses seda ise võib-olla ei teadnudki. Tartus eesti keelt ja kirjandust ning selle kõrval ka raamatukogundust õppides sattus ta uurima Eesti Kirjanduse Seltsi. Diplomitööd juhendas Eesti kindlasti kogenuim ja teenekaim entsüklopedist Richard Kleis. Mari nakatus kogu eluks. Algul tehnikaraamatukogus töötades oli uks lihtsalt kinni. Mis seos sai sealsel tööolul Eesti Kirjanduse Seltsiga? Aga siis toodi eriala Tallinna. Ukse vahelt hakkas paistma valgust. Kes poleks teadnud, et õppejõud teevad teaduslikku tööd, mõnikord isegi kaitsevad väitekirju. Ja Mari tuli kateedrisse õppejõuks.

Kui mina kateedrisse tulin, oli Maril esimene õppeaasta juba seljataga. Arusaadavalt oli see täielikult pühendatud õppetööle, esimesel aastal pole teisiti võimalik. Algaja õppejõud seisaks justkui liikuva konveieri ees: määratud hetkel potsatab tema ette järjekordne patsakas materjale, mis tuleb alla neelata ja läbi seedida, pole mahti hingegi tõmmata, kui juba läheneb järgmine saadetus, konveier ei peatu hetkekski. Loengud on iga päev või üle-päeva. Karta võib, et ega edaspidigi kergem ei olnud: perekond, aina uued ja uued õppeained. Helene armastas eksperimenteerida: igal kevadel saime teada, mida järgmisel aastal õpetama hakkame. Minult näiteks võttis ta järgmisel aastal ära tehnikakirjanduse bibliograafia ja andis Marile, kes sugugi õnnelik ei olnud, Marilt aga võttis ära bibliograafia üldkursuse ja andis millegipärast minule, nii et pidin terve suve raamatute taga istuma. Siis võttis ta minult ära UDK, mis mulle juba täiesti meeldima oli hakanud ja pani seda õpetama Helmi Masingu, kes loomulikult valdas ainet täiuslikult. Enda kohta võin öelda, et olen õpetanud nii paljusid aineid, et kergem on öelda, mida ma õpetanud ei ole: raamatukogutöö tehnilisi vahendeid, fonde ja ilukirjanduse bibliograafiat... ja vist... noh, eks see loetelu on tegelikult muidugi pikem.

Mari värv oli sinine. Kui ta kandis sinist kleiti, löid ta juuksed särava ja silmad helkisid nagu kalliskivid. Just niisugusena on ta meelde jäänud oma väitekirja kaitsmisel Leningradis, Kultuuriinstituudi nõukogu pidulikus saalis. Jah, Mari oli teinud õige valiku.

Karin Sarv tuli samuti Tartust, jäi aga meile vaid lühikeseks ajaks. Karinil oli keeruline elu, millest me tollal vähe teadsime ja raske on öelda, kas tema üleminek raamatukogutööle oli vabatahtlik või mitte. Minule pärandas ta oma aine – välismaa bibliograafia – ja paksu raamatu: K. R. Simoni „History of Foreign Bibliography“.

Nemad kuuekesi panid aluse erialakeskusele, mida peagi – osalt naljaga pooleks, osalt tõemeeli – hakati nimetama „Kaasani ülikooliks“. Mina liitusin kateedriga 1967. aastal, kui algus oli juba tehtud, seejärel tulid Helmi Masing ja paar aastat hiljem Maret Väljaots. 1973. aastal tähistasime Helene 70. sünnipäeva ja sama aasta sügisel asus kateedri etteotsa Evi Rannap. Vana koolimaja elupäevad lõppesid 1976. aastal – maja lammutati, et teha ruumi Olümpia hotellile.

Raamatukogunduse ja bibliograafia kateeder 1970ndate I poolel.

1. rida: Mare Lott, Evi Rannap, Helene Johani, Helmi Masing, Imbi Männik, Maret Väljaots
2. rida: Mari Kalvik, Anne Kalvik, Kaljo-Olev Veskimägi

Kas õpetuses on iva?

Leidsin Riigiarhiivist meie vanad õppeplaani 1960ndatest aastatest. Selgituseks asjasse pühendamatuks: õppeplaani oli õpetamise alusdokument, selles olid kirjas kõik õpetatavad ained, nende õpetamiseks ette nähtud tundide arv, jagunemine erinevate õppevormide vahel (loengud, seminarid, praktikumid), arvestused ja eksamid ning see, mitmendal semestril ja missuguses järjekorras aineid õpetama pidi. Õppeplaani tulid meile Moskvast. Et tulemus oleks täiesti kindel, lisandusid üleliidulised õppekavad, mis määrasid õppeainete sisu ja põhipostulaadid. Edasi pidime meie koostama iga aine kohta kalendriplaani, milles kuupäevalise täpsusega olid kirjas käsitletavad teemad. Ja siis veel rühmapäevikud, kas mäletate? Rühmavanemad pidid puudujad kirja panema (!) ja õppejõud märkima päevikusse loengu või seminari teema. Peab tunnistama, et see oli ebamugav – ei

saanud ju kirjutada suisa valet, aga polnud lootustki, et päeviku sissekanded kattuksid kalenderplaanide temaatikaga.

Ministeeriumi kontrollbrigaadid väisasid meid kahetsusväärse järjekindlusega: Helene Johani vahetõrje kõrghoolide osakonnaga oli kõike muud kui sõbralik. Ma ei tea, mida täpselt nad otsisid või leidsid, aga meie õnneks ei tulnud kontrollijatele iialgi pähe kõrvutada omavahel erinevaid õppedokumente. Sellisel juhul oleks meid tabanud katastroof. Sest me nihverdasime nagu oskasime.

Kuidas me seda tegime? Erinevalt. Näiteks raamatu ajaloo programmis lõppes üldine raamatulugu trükikunsti leiutamise, edasi tuli õpetada ainult vene raamatu ajalugu kuni kaasajani välja. Aga ma leidsin Leningradi Kultuuriinstituudist programmi, mis oli koostatud sealsete välismaa tudengite jaoks. See polnud küll niiväga ametlik, ometigi sain sellele oma kalenderplaanis viidata. Ja seal oli üldine raamatulugu täiesti korrektselt esindatud. Eesti raamatu ajalugu kadus õppeplaanis üldosast juba järgmisel aastal, seda saime edaspidi õpetada nn. rahvuslikele ainetele eraldatud tundide arvel, kuni needki viimaks haihtusid. Aga me õpetasime seda siiski. Ärge, palun, minust valesti aru saage – me polnud kangela- sed ega riskinud eluga, püüdsime lihtsalt mõistlike lahenduste ja õiglasema õpetuse poole, kasutades selleks kõiksuguseid, vähegi käepäraseid võimalusi.

Õppeplaanis olid esikohal „punased ained“ – partei ajalugu, marksistlik-leninlik filosoofia koos ateismiga, poliitökonoomia ja teaduslik kommunism (mis iganes see ka poleks olnud!). Järgnesid „poolpunased“ – üldine-, Nõukogude Liidu- ja Eesti ajalugu, eetika ja esteetika. Nende ainete õpetamisviis oli varieeruv ja olenes suurel määral õppejõust. Parimaks näiteks on Vello Kuldna Eesti ajaloo kursus, mida kindlasti mäletavad kõik, kellel oli õnn seda kuulata.

Siis tulid kirjandused: vene ja nõukogude-, välis- ja eesti kirjandus. Oli ka sissejuhatus kirjandusteadusesse, küllalt põhjalik kursus, mida aastaid õpetas Pärt Lias. Väikeses mahus õpetati pedagoogikat ja psühholoogiat ning läbi kogu õpiaja ühte või kahte võõrkeelt ja vene keelt, mida loomulikult võõrkeelte hulka ei arvatud. Nii oli tegelikult soovi korral võimalik õppida kolme keelt, teine võõrkeel ei olnud kohustuslik.

Et selgitada üldõpetuse iva, tuleb pöörduda arvude poole. Punaste ainete maht õppe- plaanis oli 390 tundi, poolpunaste 270 tundi, keeli õpetati vähemalt 480 tundi, aga kahe võõrkeele puhul vastavalt rohkem, kirjanduse õpetamiseks oli ette nähtud 677 tundi.

Meie huvides oli, et kirjanduse õpetamisel olnuks rõhuasetus rohkem uuema aja autoritel ja kirjandusvooludel, aga see ei tahtnud kuidagi õnnestuda, sest filoloogid koolitavad kateedrid, kes õpetasid ka meie erialal, enamasti ei soovinud oma traditsioonilisest käsitlusest kõrvale kalduda. Eriti ägedad vaidlused käisid eesti kirjanduse ümber. Meile kirjandust õpetav eakas õppejõud luges auditooriumi ees laua taga pobinal ette oma konspekti, mis tal eesti filoloogide jaoks oli tehtud. See algas, nagu kombeks, Wanradt-Koelli katekismusest. Meie seletasime, et meile see ei sobi, et meil on niisugune aine nagu raamatu ajalugu, kus sellest põhjalikumalt räägitakse. Kõrgetasemelisi diplomaatilisi läbirääkimisi juhtis Helene Johani isiklikult. Lõpuks, kui vastaspool oli raudsete argumentidega nurka surutud, soostus õppe-

jõud alustama Kristjan Jaak Petersonist. Ja mis te arvate? Kahe aasta pärast olid Wanradt ja Koell endiselt paigas. Aga siis tulid juba uued õppejõud – Hoide Sikk, Mart Mäger, Endel Nirk, hiljem vist ka Toomas Liiv – nende käsitus päästis meie rahvuskirjanduse igavate ainete nimekirjast.

Väliskirjandust, mida hiljem hakati nimetama maailmakirjanduseks, õpetasid mitmed kateedrid ja õppejõud, kuni – tegelikult küll alles palju, palju hiljem – saime endale Tiina Aunini, hilisema võrdleva kirjandusteaduse õppetooli professori. Tema oli stažeerinud Inglismaa ja Rootsi ülikoolides, tundis kaasaegset kirjandust ja oli huvitatud koostööst. Hiljem juhendas ta mõningate meie üliõpilaste diplomitööid maailmakirjanduse tõlkimisest eesti keelde. Olen näinud tema koostatud kohustusliku kirjanduse loetelusid, need olid muljetavaldavad. Kindlasti oli isiklik kokkupuude maailmakirjanduse tippautorite loomingu noorele inimesele tarvilik. Arvan, et see toimis. Inimese sõnavara tuleb ju ikka lugemisest ja eriti ilukirjanduse lugemisest. Rääkimata maailmapildist. Olete nõus?

Väga hea koostöö oli meil võõrkeelekateedritega. Enamasti õpetasid keeli aastast aastasse ühed ja samad õppejõud, kes mõistsid meie vajadusi, olid nõus tegelema erialase terminoloogiaga ja andma kodulektüüriks erialaseid tekste. Nad pidasid meie üliõpilaste keelteoskust väga heaks, mõnel juhul isegi paremaks kui võõrkeele tudengitel.

Ja nüüd olen jõudnud järjega erialase õpetuseni, mis teatavas mõttes moodustas justkui koolitusmooduli kvintessentsi. Erialast sisu kandvad ained jagunesid õigupoolest kolme gruppi: olid eriala üldained, spetsialiseerumisained ja õppepraktilad. Põhiaine, raamatukogunduse õpetamiseks oli eraldatud 150 tundi, üldbibliograafia 99 tundi, raamatuteadusele ja raamatu ajaloo 74 tundi ja – üllatus, üllatus – 46 tundi ainele nimega „teadusliku informatsiooni alused“. Kas oleksite osanud seda oodata!? Ja et arhiivandmetel õpetas seda juba siis tunnitavalise õppejõuna Evi Rannap. Hiljem (nagu Evi oma mälestustes on märkinud) kujunes sellest informaatika kursus, milles käsitleti märksa laiemalt infotöö ja infosüsteemide üldisi probleeme. Juba siis.

Spetsialiseerumiseks oli ette nähtud 512 tundi, valida sai rahva- ja teadusraamatukogude või tehnikaraamatukogude, hiljem ka lasteraamatukogude eriharu vahel. Üliõpilased pidid kohe alguses valiku tegema, põhiõpetus toimus küll kursusepõhiselt ja kõigile koos, kuid mõned erialad algasid juba esimesel semestril ja neid õpetati eraldi. Peab ütleva, et suurem tung oli rahva- ja teadusraamatukogude poolele, tehnikaharu täitus vaevalisemalt ja meil ei jäänud lõpuks muud üle, kui seadustada eriharu valikud juba enne sisseastumiseksameid. Meie erialale tulid õppima humanitaarid, kes ei saanud või ei tahtnud minna Tartu Ülikooli, ei soovinud saada pedagoogiks ega kaldunud ka tehnika poole. Nii et teataval määral oli tegu sundvalikuga. Aga erisused õpetuses ei olnud nii määravad, et oleksid edasises elus oma koha leidmisel takistuseks saanud, kuigi, jah, spetsialiseerumisainete osatähtsust ei saa siiski alahinnata.

Ega ma päris kindlalt ei mäleta, mis aineid keegi meist sel ajal õpetas, seda enam, et ained ja õppejõud esimestel aastatel pidevalt vahetusid. Raamatukogunduse üldossa kuulus üldine ja Eesti raamatukogude ajalugu, mida kogu aeg õpetas Kaljo Veskimägi. See oli üks

põhiaineid, mis tema käsitluses seostus tihedalt ajaloo ja kultuurilooga. Tema õpetas ka trükiste kirjeldamist – suurt tähelepanu ja täpsust nõudvat õppeainet, mis pole minetanud oma tähtsust ka elektronkataloogide ajastul. Sel ajal olid meil kaartkataloogid ja kaarte tuli täita käsitsi, sest kirjutusmasinaid polnud kaugeltki igas raamatukogus. Esimese asjana pidid üliõpilased selgeks õppima nn. raamatukoguliku käekirja, seejärel omandama vajalikud teadmised kirje koostamiseks üld- ja erijuhtudel. Ja neid erijuhte oli – noh, palju. Valminud kirje tuli õigel viisil ja korraliku käekirjaga kanda joonitud kaardile, mida raamatukogude jaoks tsentraliseeritud korras valmistati. Mäletan, kuidas ärritatud õppejõud nõudis kateedrijuhatajalt kaartide paljundamiseks kummitempleid, kui nende trükkimine lõpetati. Siis oli raske mõista, et üks ajastu oli pöördumatult otsa saanud. Aga aine nõudis keskendumist ja vaeva tuli näha palju. Suurem osa sai lõpuks asjale pihta, aga oli ka neid, kellele see hämaraks jäigi. Nende käsi, teadagi, hästi ei käinud.

Loogiliseks jätkuks kirjeldamisele on trükiste sisuline määratlemine ehk siis liigitamine. Seda keerulist, mitmete süsteemide ja tabelitega seotud ainet õpetas meie üliõpilastele selle valdkonna *Grand Old Lady* – Helmi Masing. Kui mina pärast instituudi lõpetamist Riiklikku raamatukokku tööle läksin, juhatas tema seal kataloogimise ja liigitamise osakonda. Imetlesin teda väga. Eks vist eeskätt teadmiste pärast – ta tundis raamatukogu ülikeerukat kataloogide süsteemi viimse üksikasjani. Aga minu silmis kehastas ta kogu oma olekuga teatavat ideaali - kauni, elegantse, targa ja tähelepanuväärse naise võrdkuju. Helmi oli tõeline daam ja väga arukas inimene. Tema sidumine õppetööga oli suur õnnestumine. Selge ja süsteemse lähenemisega andis ta üliõpilastele selles aines orienteerumiseks õiged mõttelised alused. Edasine oleneb juba praktikast, sest see valdkond eeldab tõelist professionaalsust ja pühendumist. Helmi Masingust on kirjutanud raamatu Marje Aasmets, kes siis, kui Helmi ära väsis, aine üle võttis ja on selles valdkonnas seniajani tegev.

Mina õpetasin bibliograafia üldkursust. Helene Johani oli bibliograafias pühendunud asjahuviline ja küsimused nagu bibliograafia aine, funktsioonid, tüpologia, olid paljude meie õhtuste arutelude teemaks. Aga ma täiendasin ennast ka iseseisvalt. Lugesin suurte teoreetikute töid, enamasti vene autorite omi, sest muid ei olnud, ja hakkasin ka ise midagi arvama. Eks ma niiviisi õigelt teelt kõrvale kaldusingi. Tõde tuli ilmsiks väga ebameeldival viisil: bibliograafia riigieksamil, ühe üliõpilase vastamise ajal, karjatas Helene: „Mis asja sa neile ometigi õpetad!“ Kõrge riigieksamikomisjon ilmutas nõutust. Pidin midagi ütleva, sest mina eksamineerisin. Ütlesin üliõpilasele: „Palun jätkake,“ ja Helenele, „räägime sellest hiljem.“ Ei mäletagi enam, kuidas täpselt me seda asja klaarisime, kõrgendatud helistikus, ma arvan, aga ega mina omast ei taganenud, olin lugenud uuemat kirjandust ja eks mul oli kindlasti ka argumente. Olin tollal ninatark tüüp. Rohkem Helene enam vahele ei seganud.

Suure osa meie koormustest moodustasid erialabibliograafiad. Oli ilukirjanduse bibliograafia, mida õpetas Imbi Vesmes, temagi oli õpetamisega algust teinud juba Tartu Ülikoolis. Oli tehnikakirjanduse bibliograafia, millega minul esiotsa tuli heidelda, olid koduloo, välismaa (st. teiste maade), põllumajanduse, võib-olla alguses isegi kunstikirjanduse ja lõppeks ka ühiskondlik-poliitilise kirjanduse bibliograafia. See viimane oli otsekui paisuv universum, mis aasta-aastalt omandas järjest hirmuäratavamad mõõtmed. Ma ei liialda, seda õpetati

vähemalt kahel semestril 4–6 tundi nädalas. Õpetajaks oli haridusministeeriumi kõrge ametnik, kes varem oli juhatanud Riikliku raamatukogu bibliograafiaosakonda. Olin seal mitu aastat tema alluvuses töötanud. Ta oli nõudlik õppejõud ja üliõpilased kartsid tema eksameid nagu tuld, aga oma ainet ta tõepoolest tundis, oli uurinud eesti ajalookirjanduse bibliograafiat Eduard Winkelmanni „Bibliotheca Livoniae historicast“ alates. Aga kes tahaks riigiametnikku, sisuliselt järelvalveorgani esindajat, oma koduseinte vahele? Loomulikult soovis Helene temast vabaneda. Võib-olla oli veel muidki varjatud põhjuseid, igatahes lõppes kõik hirmsa tüluga, mille järel õppejõud ähvarduste saatel minema marssis ja meist täielikult lahti ütles, jättes õppeaine katteta. Edasi polnud justkui mingit muud varianti, kui et mina pidin kateedri päästmiseks koorma kevadeni välja vedama. Siinkohal võib imetleda minu püha lihtsameelsust ja Helene nutikust. Muidugi lootis ta, et meie varasemate heade kollegiaalsete suhete tõttu ei tule riigiametnik ehk kevadel eksamit kuulama, mida ta oli ähvardanud teha. Ega tulnudki. Küll aga tegi ta seda korduvalt hiljem, kui aine juba uue omaniku oli leidnud. Aga siis oli tal hoopis väärkam vastaspool – ajaloolase haridusega parteiajaloo kateedri abijõud Imbi Männik, õppejõuna meie kasvandik.

Spetsialiseerumine tõi meile eriaineid õpetama huvitavaid inimesi paljudelt aladelt: loodusteaduste aluseid õpetasid Enn Sarv ja Jaan Eilart, põllumajandust Heino Kiik, koduloo bibliograafiat Endel Annus, õpetasid ka Konrad Kikas, Ivi Tingre, Ivar Kosenkranius ja mitmed teised, näiteks Heli Tiits, kelle aineks oli majandusgeograafia.

Erialase õpetuse kolmandaks sambaks olid õppepraktikad raamatukogudes – mingitel arusaamatutel terminoloogilistel kaalutlustel nimetati neid menetluspraktikateks. Teise kursuse kevadel raamatukogude sisetöö, kolmandal lugejateenindus ning neljandal, lõpukursusel, pidi praktikant läbima kõik tähtsamad raamatukogutöö etapid. Praktika tegelikud juhendajad olid raamatukogutöötajad kohtadel. Kateedri jaoks oli see üks olulisi tagasiside vorme. Lihtsustatult öeldes tahtsime teada, kas oleme õigel teel, kas kakukesed, mida me küpsetame, on piisavalt head ja kõlblikud. Me ei väsinud selgitamast, et praktikant ei ole veel valmis, ei peagi veel kõike oskama, et praktika just selleks ongi, et õpetada ja õppida. Eks nuriseti ikka, osalt asja pärast, osalt ehk ka ülekohtuselt. Küsimused on lihtsad ja mõneti igavikulised, näiteks kas õppejõud peaks rääkima ainult sellest, kuidas asi parajasti on või tutvustama ka muid võimalusi? Kas tõesti peab õpetama ainult seda, kuidas midagi teha? Kas õpetus võib ja tohib olla ajast ees? Ja kui ei tohi, mis saab siis, kui muutused tulevad järsku ja tabavad ootamatult? Või mis näiteks juhtub, kui õpetus aina teoreetilistes kõrgustes hõljub ja end tegelikkusest täiesti lahti rebib? Jätan need küsimused lugejale järelemõtlemiseks.

Mingi ime läbi (ime allikad pole mulle teada) õnnestus Helene Johanil korraldada kolmanda kursuse praktika Moskva, Leningradi, hiljem ka Vilniuse ja Riia suurtes ja kuulsates raamatukogudes. Ja nõnda, et üliõpilastele kindlustati tasuta sõit ja majutus ning maksti isegi mingit, tõsi küll, tibatillukest päevaraha. Praegu tundub kogu lugu mustkunstniku kübaratrikina. Ometi see toimis kuni arvatavalt 80ndate lõpuni, kui kõik tugistruktuurid ära langesid. Ma ei hakka rääkima, mida tähendas kuu aega suurlinnas noortele, kellest vaid vähesed olid käinud väljaspool koduvabariiki. Nüüd on kõik teisiti. Aga huvitav oleks lugeda

asjaosaliste meenutusi. Muuseas, meie üliõpilased olid praktikabaasides suures lugupidamises, hoidsid kõrgel rahvuslikku mainet ja olid kõik vastutustundlikud inimesed.

Kui võrdlen meie vana õppeplaani hilisematega, näib see mulle roosa unenäona. Me ei osanud karta karmimaid aegu. Nagu kõik alustajad, olime meiegi rõõmsad, optimistlikud ja täis avastamisrõõmu – koos üliõpilastega. Ja eks õpetus oli just nii hea, nagu meie kõrgkool ja kateeder tookord suutsid pakkuda. Õppeplaan nagu restoranimenüü peegeldab üksnes roogade valikut, maitse oleneb kokkadest.

Ootan täiendusi, parandusi ja omapoolseid meenutusi kõikidelt lugejatelt aadressil marlo@hot.ee

Raamatukoguhoidjate kutseõppekursuste lähetel

Silvi Roomets

*Tallinna Ülikooli emeriitdotsent,
Tallinna Pedagoogikaülikooli infotöö õppekeskuse
juhataja 1997–1999*

Raamatukoguhoidjate täienduskoolituses on tähtis osa kutseõppekursustel. Vajadus sellise õppe järele on tingitud ühelt poolt infotehnoloogia arengust, mis esitab raamatukogutöötajatele uusi pädevusnõudeid, teiselt poolt asuvad raamatukogudesse küllalt tihti tööle mitteraamatukogundusliku haridusega inimesed, kes vajavad erialast koolitust. Artiklis on toodud tagasisaade ajale (1997–1999), kui said alguse raamatukoguhoidjate kutseõppekursused.

Kultuuri- ja haridusminister kinnitas 1993. aastal raamatukoguhoidjate kutseeksami programmi, esimene kutseksam selle alusel toimus 1994. aastal. Kolme aasta pärast programmi uuendati (Talvi, 2002). Vastavalt praktika nõudmistele tuleb õppeprogramme pidevalt täiendada ja muuta.

1997. aastal püstitus ülesanne hakata regulaarselt korraldama raamatukoguhoidjate kutseõppekursusi nii Tallinnas kui ka Tartus. Tallinnas hakkas kursust ette valmistama Tallinna Pedagoogikaülikooli (TPÜ) infotöö õppekeskus. TPÜ-s tegid täienduskoolitust TPÜ akadeemilised allüksused ja täienduskoolituse osakond, kel oli suuri kogemusi koolijuhtide ja aineõpetajate lühi- ja pikaajaliste kursuste korraldamisel. Pikaajalised kursused toimusid moodulitena, mis lõppesid lõputöö kaitsmisega. Kogu sellealast tegevust suunas TPÜ täienduskoolituse nõukogu. Osalemine nõukogu töös¹ andis võimaluse tutvuda teiste koolitajate vastava tegevusega.

1997. aasta sügisel toimusid ettevalmistused ja esimene kutseõppekursus sai teoks 1998. aastal Tallinnas nelja ühenädalase (jaanuar – aprill, 25 osalejat) ja Tartus kahe nädalase tsükliks (oktoober – november). Iga uuendus tundub algul harjumatuks ja leiab vastuseisu, nii ka ettepanek korraldada raamatukoguhoidjate kutseõpe moodulitena sai eitava vastuse nii infoteaduste osakonnalt kui ka kultuuriministeriumi nõukogult². Läks mitu head aastat, enne kui moodulõpet hakati rakendama.

¹ Nõukogu esimees aastatel 1998 ja 1999.

² 1993. aastal moodustati kultuuri- ja haridusministeriumi juurde raamatukoguhoidjate koolituse nõukogu eesmärgiga koordineerida täienduskoolituse alast tegevust.

1998. aastal töötasime välja laste- ja kooliraamatukoguhoidjate kutseeksami programmi. Kas teavitust oli ebapiisav või lihtsalt puudus huvi, aga see kursus ei saanud teoks.

Õppetööd viisid läbi Marje Aasmets, Aira Lepik, Tiiu Valm, Evi Rannap, Konrad Kikas, Hans Jürman, Maret Klaus, Mare Horma, Elviine Uverskaja, Mari Kalvik, Sirje Virkus, Janne Andresoo ja Silvi Roomets. Tartu kursuse läbiviimisel oli põhiraskus Viljandi Kultuurikolledži raamatukogunduse osakonna juhatajal Mati Murul.

Finantseerimine. Täienduskoolitus korraldati TPÜs isemajandamise põhimõttel. Iga konkreetse kursuse kohta koostati kulude kalkulatsioon, mis sisaldas ülikooli üldisesse fondi eraldatavat summat (1997. aastal oli see 15%), täienduskoolitust korraldava struktuuriüksuse arengufondi laekuvat summat, töötasid koos sotsiaalmaksu ja tervisekindlustusega ning õppekulu.

Raamatukoguhoidjate kutseõppe kursusi hakkas finantseerima põhiliselt kultuuriministeerium. Esimese kursuse läbiviimiseks (1998. aasta jaanuarist aprillini) eraldas kultuuriministeerium 40 000 krooni, kursusel osalejale tuli tasuda 1000 krooni, moodustades rühma kohta 25 000 krooni.

Temaatika. Esimesel kursusel oli 150 auditoorse töö tundi, käsitletavat teemat olid järgmised.

Teema	Auditoorne	Iseseisev
Raamatukogunduse alused	4	5
Informatsiooninduse alused: terminoloogia	4	5
Eesti raamatukogunduse (raamatukogude, raamatu ja bibliograafia) ajalugu	6	40
Raamatukogude kogud: kogude kujundamine, teavikute hankimine, teavikute töötlemine, kogude paigutus, hoiutimgimused, kahjustused	20	10
Kataloogimine: kataloogid, bibliograafiline kirjeldamine, analüütiline kirjeldamine, märksõnastamine, liigitamine	36	60
Infoallikad ja infootsing: infootsingu mõiste (alg- ja vahendusdokumendid), üldbibliograafia vahendid (nimestikud, andmebaasid), erialabibliograafia vahendid, rahvusbibliograafia, koondkataloogid, kohabibliograafia, teatmekirjandus ja faktiandmebaasid, rahvusvahelised nimestikud	26	20
Raamatukogude juhtimine Eesti Vabariigis	6	5
Raamatukoguteenindus: teenindussüsteem, laenus, eriraamatukogundus, lugeja, raamatukoguhoidja, raamatukogu tutvustus	14	5
Lugejakoolitus ja nõustamine, infoteenindus, psühholoogiline nõustamine. Biblioteraapia. Raamatukoguhoidja tervis.	20	10
Raamatukogude automatiseerimine	8	
Raamatukogude hooned ja tehnika	6	10
Kokku	150	170

Õppematerjalid. Tol ajal sai üheks prioriteediks kutse-, päeva- ja kaugõppe üliõpilaste koolitamiseks vajalike õppemetoodiliste materjalide koostamise ja väljaandmise organiseerimine.

Marje Aasmets, kauaaegne TPÜ õppejõud, koostas omal ajal üliõpilastele rea õppemetoodilisi materjale. Olles asunud tööle Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukokku, jätkas ta õpetamist täiendkoolituses, kirjutades trükiste liigitamise metoodika materjali³. Janne Andresoo, töötades tol ajal Rahvusraamatukogus peabibliograafina, valmistas õppematerjali raamatu kirje koostamisest⁴. Tiiu Valm, Rahvusraamatukogu tolleaegne direktor, õpetas raamatukogunduse ja raamatukogude juhtimist, vormistades ka vastava loengukonspekti⁵. TPÜ õppejõud Silvi Roomets koostas arvjooniste ja statistikaalase materjali⁶.

Järgmine kutseõppekursus toimus 1999. aastal (jaanuar – aprill), kokku 200 auditoorse töö tunniga.

1999. aasta kursuselased koos juhendajaga

Venekeelne kutseõppekursus. Infotöö õppekeskus korraldas mitte ainult eesti-, vaid ka venekeelseid lühiajalisi kursusi, mis leidsid osalejatelt väga sooja vastuvõtu. Tekkis mõte korraldada ka venekeelne kutseõppekursus. Õppematerjalide otsimine, tõlkimine, kohaldamine ja sobivate lektorite leidmine võimaldas välja kuulutada kursuse 1999. aastal (märtsist juunini). Probleemiks kujunes küsimus – kuidas kursus lõpetada? Raamatukogu-

³ Aasmets, M. (1999). Trükiste liigitamise metoodika. Põltsamaa: TPÜ infoteaduste osakond.

⁴ Andresoo, J. (1997). Soovitusi raamatu kirje koostamiseks. Põltsamaa: TPÜ infoteaduste osakond.

⁵ Valm, T. (1999). Raamatukogunduse ja raamatukogude juhtimine Eesti Vabariigis: loengukonspekt. Põltsamaa: TPÜ infoteaduste osakond.

⁶ Roomets, S. (1999a). Arvjoonised: õppemetoodiline materjal. Põltsamaa: TPÜ infoteaduste osakond.

Roomets, S. (1999b). Statistika algkursus. Põltsamaa: TPÜ infoteaduste osakond.

hoidjate koolitusnõukogu otsus oli lõpetada kursus eksamiga, kus küsimused oleks esitatud eesti keeles. Pikkade läbirääkimiste tulemusena soostuti lõpuks lõputööde esitamise ja kaitsmisega. Kursusel osalesid põhiliselt kooliraamatukoguhoidjad. Nende kursusetööd olid informatiivsed ja tehtud heal tasemel. Kuna see oli esimene ja seni viimane venekeelne kutseõppekursus, siis toome siin ära kursuslaste nimed: Anna Kondratenko (Mustamäe 53. Keskkool), Svetlana Tinjakova (Paide Slaavi Gümnaasium), Natalja Sossenkova (Lasnamäe Gümnaasium), Jelena Gladkaja (Paekaare Gümnaasium), Ljudmila Potapova, Alla Smorodkina (Kohtla-Järve Tammiku Gümnaasium), Lia Anušova, Nadežda Mets (Narva Keskraamatukogu), Nadežda Krasnitskaja (Õismäe Ühisgümnaasium), Olga Krainova (Mustamäe Ühisgümnaasium), Larissa Zakomoldina, Inna Krajerenko (Jõhvi Linnavalitsus), Tatjana Smorodina.

Venekeelsel kutseõppekursusel osalejad 1999. aastal

Aastal 1999 muudeti infotöö õppekeskuse struktuuri, keskust hakkas juhtima Elviine Uverskaja. Aastal 2001 võeti vastu kutseeadus, mille järel alustati raamatukoguhoidja kutsestandardi koostamist. Raamatukogude kutsenõukogu otsusega (2003) kinnitati Raamatukoguhoidja III, IV ja V kutsestandard. Aastal 2005 koostas ERÜ koolituse toimik uue kutsekoolituse programmi, mille mahuks sai 600 tundi (286 tundi lähiõppes ja 314 tundi iseseisvat tööd). Loobuti eksamitest ja võeti omaks moodulõpe.

Kasutatud allikad

Talvi, K. (2002). Raamatukoguhoidjate erialane täienduskoolitus. *Raamatukogud ja raamatukogundus taasiseseisvunud Eestis: 1991–2001: artiklite kogumik* (lk 105–111). Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu.

Talvi, K. (2008). Kutse kvalifikatsiooni taotlemine on vabatahtlik ega ole palgaga seotud. *Raamatukogu*, 3, lk 22–23.

Raamatukogunduses on alati erialateadmisi hinnatud

Krista Talvi

*Eesti Rahvusraamatukogu teadus- ja arenduskeskuse
koolituse peaspetsialist Eesti Raamatukoguhoidjate
Ühingu kutsekomisjoni esimees*

Kutseline raamatukogundus ja raamatukoguhoidjate ettevalmistamise alused hakkasid välja kujunema iseseisvusaastail. Kuna tol ajal ei olnud Eestis võimalik omandada raamatukogunduslikku haridust, andis raamatukoguhoidjatele kutsealaseid teadmisi 1923. aastal loodud Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing (ERÜ). Alles aastaid hiljem oli võimalik hakata haridust omandama Tartus, hiljem Tallinnas ning Viljandis.

Raamatukoguhoidja elukutse väärtustamisega jõuti 90ndatel aastatel märksa kaugemale. Rõhuasetus oli ennekõike kutseoskuste täiendamisel. 1992. aasta rahvaraamatukogu seadusega sätestati nõue, mille järgi raamatukogu juhataja ametikoht eeldab vastavat erialast ettevalmistust. Kultuuri- ja haridusministeeriumi juurde loodi 1993. aastal koolitusnõukogu, kes koostöös ERÜ koolitustoimkonna liikmetega töötas välja raamatukogude ametikohtade haridusnõuded, eri tüüpi raamatukogude raamatukoguhoidja kutseõuded ning kutseeksami juhendi ja programmi. Tol ajal anti kõrgharidusega raamatukoguhoidjatele välja I ja kesk- või keskeriharidusega raamatukoguhoidjatele II astme kutsetunnistus. Töötati välja raamatukoguhoidjate täienduskoolituse süsteem riiklikul, kohalikul ja kutseühingu tasandil. **Seega oli pandud alus kutseüsteemile raamatukogunduses.**

21. sajandi pani aluse terviklikule kutseüsteemile

Uue sajandi alguses hakati ühiskonnas üha rohkem tähtsustama elukestvat õpet, täiskasvanuharidust, täiend- ja ümberõpet. See tõi paljude elukutsete valdkonnas kaasa korrastamise vajaduse. 2001. aastal jõustus Eesti Vabariigis kutseseadus, mille eesmärgiks oli kutsete andmise tervikliku süsteemi loomine ja selle toimimise tagamine. Kuigi raamatukogunduse valdkonnas oli toimiv kutseüsteem olemas, tuli see viia vastavusse kutseseadusega. Mida uut siis seadus tõi?

Eesti kutseüsteemis oli viis kutsetaset. Kõige madalam I ja kõige kõrgem V tase. Vastavalt kutseadusele hakati välja töötama kutsestandardeid, mis oli ka raamatukogunduses uus kogemus.

Oli vaja välja töötada dokument – **raamatukoguhoidja kutsestandard**, mis kirjeldaks kutseala ja nõudeid kutsetasemetele. ERÜ juhatuse ettepanekul moodustati 2003. aastal raamatukoguhoidja kutsestandardi koostamiseks asjatundjate töörühm. Raamatukoguhoidjate

üldiselt hea haridustase võimaldas kokku leppida, et kutsestandard koostatakse III, IV ja V tasemele. Algas tihe koostöö Kutsekojaga. Raamatukoguhoidja III, IV, V kutsestandardi töövarianti tutvustati raamatukoguhoidjate VIII kongressil "Ühiskonna teenistuses" 10. juunil ning 8. detsembril kinnitati standard kultuuri kutsenõukogus. 2004. aasta kevadel moodustas ERÜ juhatus seitsmeliikmelise **kutsekomisjoni**, kelle põhitööks pidi saama raamatukoguhoidjatele kutsete omistamine. Ka see töö oli täiesti uus kogemus ning kutsekomisjon alustas oma töökorra ja -ülesannete ning pädevuse väljatöötamisega. Aasta lõpuks valmisid vajalikud dokumendid „Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu kutsekomisjoni statuut“ ja „Raamatukoguhoidja kutse kvalifikatsiooni tõendamise ja omistamise kord“, milles määrati kutseomistamise vormid, tõendamise ja omistamise protseduuri reeglid ning nõuded kutsetaotlejale. Nimetatud dokumendid kinnitati kultuuri kutsenõukogus 2005. aastal ning **Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu kutse andmise õigus**.

Vastavalt kutsestandardile valmis ERÜ koolitustoimkonna liikmete ja erialaõppejõudude ühistööna viiest moodulist koosnev õppeprogramm "Raamatukoguhoidja III kutsekoolitus" (kinnitatud ERÜ juhatuse poolt 15. juunil 2005), mis on aluseks eestikeelsele kutseõppele, mida korraldavad TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia ja Eesti Rahvusraamatukogu 2006. aastast. Tallinna Ülikooli Infoteaduste Instituut korraldas kutsekoolitust 2007. aastani.

Vastavalt "Raamatukoguhoidja kutse kvalifikatsiooni tõendamise ja omistamise korrale" saab kutse kvalifikatsiooni taotleja: sooritades kutseeksami, tõendades dokumentide alusel või eespoolnimetatud kombinatsioonina. Siiani on raamatukoguhoidjad taotlenud kutset dokumentide alusel, kuigi võimalus eksami sooritamiseks on olemas 2006. aastast, mil ERÜ juhatus kinnitas "Raamatukoguhoidja kutseeksami juhendi". Kutseeksami saavad sooritada kutsetaotlejad, kellel ei ole kutse andmise korras esitatud vastavat nõuet haridusele ja erialakoolitusele, kuid võib olla piisav praktilise töö kogemus ja teadmised.

ERÜ kutsekomisjon andis dokumentide alusel kolme aasta jooksul (2005, 2006, 2007) kutse 515 raamatukoguhoidjale.

2007. a. uuendatud kutsestandard ja kutse kvalifikatsiooni taotlemise kord

Kutsestandard kehtib neli aastat. Kogemus, mille andis esimene, neli aastat tagasi vastu võetud kutsestandard ja selle alusel kutse taotlemine ning kutse andmine raamatukoguhoidjatele, võimaldas nüüd teha järeltõu ja muudatusi.

Uuendatud raamatukoguhoidja kutsestandard sai konkreetsem. Varem kutsestandardi kutse kirjelduse osas olnud nõuded kutse taotlejale (haridus, erialane täienduskoolitus, töökogemus) on standardist välja võetud ning need on toodud uues kutse kvalifikatsiooni tõendamise ja omistamise korras. Kutse kvalifikatsiooni tasemed standardis on selgemini eristatud. Raamatukogutöö iseloomu arvestades muudeti raamatukoguhoidja kutseoskuse nõudeid, eristades selgemalt nõudeid III ja IV taseme ning IV ja V taseme vahel. Olulisemad muudatused olid raamatukoguhoidja III kutsenõuetes, milles üldoskuste ja -teadmiste osa täiendati pedagoogika ja psühholoogia alustega, mis seni kuulus IV taseme kutsenõuete hulka; raamatukogu- ja infoteeninduse valdkonnas on välja toodud teadmised teeninduse korraldusest, selle eriviisidest raamatukogus ning kasutajakoolitusest. Uude standardisse

on III tasemele lisatud oskused ja teadmised kogude kujundamise põhimõtetest, komplekterimise viisidest, allikatest, kogude hoiust ja säilitamisest. Samas viidi III taseme nõuetest IV taseme juurde teadmised organisatsioonikäitumise kohta. Samuti lisandusid IV tasemele infovajaduse ja infootsikäitumise analüüsi puuduvad teadmised ja oskused. V tasemele lisandus nõue vähemalt ühe raamatukogu või infotöö valdkonna väga hea tundmine. **Uuendatud** "Raamatukoguhoidja III, IV, V kutsestandard" ning "Raamatukoguhoidja kutsekvalifikatsiooni tõendamise ja omistamise kord" kinnitati kultuuri kutsenõukogus 2007. aasta detsembris.

Uuendatud "Raamatukoguhoidja kutsekvalifikatsiooni tõendamise ja omistamise korras" esitatakse raamatukoguhoidjale kui kutse taotlejale kõrgemad nõuded haridusele (eriti raamatukoguhoidja IV ja V kutsetasemete puhul), erialasele täiendkoolitusele, esitatakse nõue kutsekoolitusele, kui taotlejal puudub erialaharidus ning oluline on ka töökogemus.

Raamatukoguhoidja III kutsetaseme taotleja nõutav haridus võib olla raamatukogunduslik või infoteadusalane kõrgharidus (bakalaureus või rakenduslik kõrgharidus) või kõrgharidus (bakalaureus või rakenduslik kõrgharidus) muul alal; tal võib olla raamatukogunduslik keskharidus või üldine keskharidus. Raamatukoguhoidja IV kutsetaseme taotlejal on nõutav raamatukogunduslik või infoteadusalane haridus (magister või sellega võrdsustatud haridus) või kõrgem haridus muul alal (magister või sellega võrdsustatud haridus). Raamatukoguhoidja V kutsetaseme taotlejal on nõutav raamatukogunduslik või infoteadusalane haridus (magister või sellega võrdsustatud haridus) või kõrgem haridus muul alal (magister või sellega võrdsustatud haridus). Kõikide kutsetasemete puhul, kui taotlejal puudub erialane, s.o raamatukogunduslik või infoteadusalane haridus, on nõue läbida kutsekoolitus. Erialase täienduskoolituse maht ulatub III kutsetaseme puhul 80 tunnini viimase viie aasta jooksul, IV ja V kutsetaseme puhul 120 tunnist viimase viie aasta jooksul kuni 200 tunnini viimase kolme aasta jooksul. Töökogemuse nõue III kutseastme puhul on 1–2 aastat; IV kutsetaseme puhul 1–2 aastat ja V kutseastme puhul on nõue 3 aastat töökogemust.

Statistikat raamatukoguhoidjate hariduse kohta 2009. aastal

1. jaanuaril 2009. aastal töötas Eesti 1029 raamatukogus 2713 raamatukoguhoidjat.

Teadus- ja erialaraamatukogudes töötas 842 raamatukoguhoidjat, kellest

- keskharidusega töötajaid oli 153, raamatukogundusliku haridusega 20;
- kõrgharidusega töötajaid 676, kellest raamatukogundusliku haridusega 335;
- rakendusliku kõrgharidusega 34, kellest 20 raamatukogundusliku haridusega.

Rahvaraamatukogudes töötas 1343 raamatukoguhoidjat, kellest

- keskharidusega oli 681, viimastest raamatukogundusliku haridusega 281;
- kõrgharidusega 653, kellest raamatukogundusliku kõrgharidusega 429.

Kooliraamatukogudes töötas (2008/2009) 528 raamatukoguhoidjat, kellest raamatukogundusliku haridusega oli 82;

- kõrgharidusega 266, kellest raamatukogundusliku haridusega 124;
- rakendusharidusega 124;
- rakenduskõrgharidusega 58, kellest raamatukogundusliku haridusega 42.

Rahvusraamatukogu poolt kogutavate statistikaandmete põhjal saab väita, et teadus- ja eriala, rahva- ja kooliraamatukogudes on ligi 50% raamatukoguhoidjatest mitte-erialase haridusega. Et väärtustada raamatukoguhoidja kutset, on jätkuvalt vaja korraldada raamatukoguhoidjate erialast täiendkoolitust ja kutseõpet. Aktiivselt korraldavad seda TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia, Eesti Rahvusraamatukogu, Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing, ELNET Konsortsium, maakonna/linna keskraamatukogud jt. Koolitusfirmasid on palju ning nad tegutsevad üle Eesti. ERÜ kutsekomisjonile esitatud dokumentidest selgub, et raamatukoguhoidjad saavad oma tööks vajalikke lisateadmisi teistestki koolituskeskustest ja sellistel teemadel nagu projektikirjutamine ja -juhtimine, meeskonnatöö ja organisatsiooni juhtimine, mõjuv kõnelemisoskus, armastus lugemispesa vastu, suhted kollektiivis – mina ja meie, raamatukoguhoidja töö koolis, MS PowerPoint, MS Excel, uus arhiiviseadus, töölepinguseadus jne. Kõige sagedamini mainitute hulgas on Türi Tehnika- ja Majanduskool, õppekeskus Tõru, Ida-Virumaa Kutsehariduskeskus, OÜ Auksma, Madal ja Partnerid, MTÜ Lugemisühing, OÜ Merlecons, koolituskeskus “Tervis ja tasakaal”, Võrumaa Kutsehariduskeskus, Version-Koolitus jne. Loetelu koolituskeskuste ja pakutavate teemade osas võiks jätkata, aga see on ka märk sellest, et neid ja teisi teemasid, mis on raamatukoguhoidja professionaalseks arenguks vajalikud, võiksid koolitustel julgemini käsitleda meie eriala kõrgkoolid, Rahvusraamatukogu või kutseühing. Samas on raamatukoguhoidjal muidugi lihtsam saada koolitust oma kodukohas – maakonnas või linnas.

Kokkuvõtteks

Kutseeaduse vastuvõtmisest on möödunud kümme aastat. Täna on Eestis koostatud 701 kutsestandardit, kus kirjeldatakse nõudeid ja ootusi inimeste teadmiste ja oskustele mingil kutsealal. Välja on antud umbes 55 000 kutsetunnistust. Kõik kutsetunnistused on kantud riiklikusse kutseregistrisse.

Raamatukogunduse valdkond kuulub Eesti kutsesüsteemi: on koostatud Raamatukoguhoidja III, IV, V kutsestandard (2003), mida on juba korra täiendatud (2007) ning praegu (2011) töötab töörühm välja uut standardit, lähtudes Euroopa kutsequalifikatsiooni kaheksast kutsetasemest, millega ühtlustub Eesti ja Euroopa kutsesüsteem ning ükskõik millises Euroopa riigis peaks tööandjal olema üheselt selge, mida potentsiaalne töötaja oskab või ei oska. “Raamatukoguhoidja kutsequalifikatsiooni tõendamise ja omistamise korda” (2005) on 2 korda muudetud (2007, 2009). Esimene kord muudeti nõudeid haridusele, erialasele täiendkoolitusele ning toodi sisse kutsekoolituse nõue. Viimane muudatus oli rohkem redaktsioonilist laadi ning ERÜ kutsekomisjoni koosseisu nimetati ka Sihtasutuse Kutsekoda esindaja. Dokument kannab nüüd nime “Kutse andmise kord raamatukoguhoidja kutsetele” (2009).

Kutsestandard on soovituslik ning kutsetunnistuse taotlemine on vabatahtlik. Kaasaegses ühiskonnas seisneb raamatukoguhoidja vastutus kompetentses informatsiooni vahendamises ja pakkumises. Selleks peab ta kõige uuema kursis olema, pidevalt end erialaselt täiendama, oskama töös kasutada uuemat infotehnoloogiat.

ERÜ kui kutset omistav organ on tunnustanud viie (2005–2010) aasta jooksul 774 raamatukoguhoidjat ning omistanud neile kutse (III taset 386, IV taset 364, V taset 24). 29% raamatukoguhoidjatest on kutse saanud ning see on küllaltki arvestatav hulk, et kõik raamatukogude juhid (olenemata raamatukogu alluvusest) hakkaksid kutsestandardis esitatud kutse-nõuetega rohkem arvestama, võimalusel ka palgaga siduma.

Praegu kasutuselolev kutsestandard ja kutse andmise kord kehtib 2011. aasta detsembrini. ERÜ Kutsekomisjon on välja kuulutanud dokumentide alusel kutse taotlemise kahel korral: 15. aprillist kuni 15. maini ja 15. augustist kuni 15. septembrini 2011.

Teemakohane kirjandus

Aasmets, M. (1995). Raamatukoguharidus Eestis 1918–1940. *Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 1994* (6), lk 62–74.

Elukestva õppe strateegia 2005–2008. (2005). Haridus- ja Teadusministeerium. <http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=3810> (21.02.2011).

Kalvik, M. (1995). Pilguheit raamatukoguharidusele Eestis aastail 1944–1988. *Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 1994* (6), lk 75–81.

Kutseseadus. (2008). *RT I 2008*, 24, 156. <https://www.riigiteataja.ee/akt/12974050> (21.02.2011).

Kutse andmise kord raamatukoguhoidja kutsetele. (2009). <http://eru.lib.ee/joomla/index.php/kutsekvalifikatsioon/27> (21.02.2011).

Kutsekoja infoleht. <http://www.kutsekoda.ee/fwkc/contenthelper/10383573/10383574> (21.02.2011).

Raamatukoguhoidja III, IV, V: kutsestandard. (2007). <http://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/10086910/lae> (21.02.2011).

Raamatukoguhoidja kutseeksami juhend. <http://www.eru.lib.ee/joomla/index.php/kutsekvalifikatsioon/28-juhend> (21.02.2011).

Raamatukoguhoidja III kutsekoolitus: programm. <http://eru.lib.ee/joomla/index.php/kutsekvalifikatsioon/29-programm> (21.02.2011).

Raamatukoguhoidjate haridus 2009. aastal. – Eesti raamatukogude statistika andmebaas Rahvusraamatukogus.

Viljandi Kultuuriakadeemia suveakadeemiad

Ülle Rüütel

*Viljandi Linnaraamatukogu juhtivspetsialist
lastekirjanduse alal*

*Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu
lasteteeninduse toimkonna juht*

Ilmar Vaaro

*Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia
raamatukogunduse lektor*

*Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu
koolituse toimkonna juht*

Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemias on raamatukogunduslik täiendkoolitus toimunud alates 1995. aasta oktoobrist. Uue õppekompleksi täieliku valmimisega 1999. aasta sügisel sai võimalikuks täiendõppe tegevust laiendada. Koolitusi tuli juurde ning need muutusid pikemaks – pikim, raamatukoguhoidja III kutseastme koolitus hõlmas tervet semestrit. Hakkas arenema idee korraldada koolitust ka suvel. Selle teostumine võttis mitmete taustategurite tõttu siiski aega. 2005. aastal käivitus rahvaraamatukoguhoidjate (2005. a nimetus raamatukogutöötajate, 2006–2007 rahvaraamatukogutöötajate) ning 2007. aastal lasteraamatukoguhoidjate (2007–2008 nimetus lasteraamatukogutöötajate) suveakadeemia. Nendest ülevaate koostamise aluseks on võetud arhiivimaterjalid, osalejate mälestused ja kommentaarid.

Rahvaraamatukoguhoidjate suveakadeemia

Suveakadeemia toimumisaja kaalumisel sai üheks otsustavaks teguriks selle paigutamine samasse nädalasse mõne kultuuriüritusega. Viljandi tuntuima ettevõtmise, pärimusmuusika festivali nädal poleks selleks kõige parem olnud – üritus oleks hakanud dikteerima koolituse ajakava, majutust oleks väga raske korraldada, kesksuvine aeg pole uute teadmiste omandamiseks kõige parem. Juba aastaid oli juuli esimesel täisnädalal toimunud Viljandi vanamuusika festival, mille atmosfäär sobis igati siduja rolli. Tõsi küll, eelmisel aastal nihkus vanamuusika festival nädala võrra edasi, kuid suveakadeemia oma juba traditsiooniliseks saanud aega ei muutnud.

Suveakadeemiade sünni juures olnud täiendkoolitustalituse juhataja Tiiu Männiste nendib: „Suveakadeemiad toovad elevust suvisesse Viljandisse. Selle koolitusformaadiga käivitati

kultuuriakadeemias rahvusvaheliselt tunnustatud suveülikoolide traditsioon. Juba esimeste suveakadeemia kursuste kavades olid väga erinevad tasandid. Arvestati üheaegselt nii õppijate, õppejõudude kui ka viljandlastega. Õppimise ja õpetamise kõrval olid sama olulised ka suvise Viljandi vaatamisväärsused ja erinevad kultuuriprogrammid.”

Koolitusel osalejatena nähti eelkõige rahvaraamatukogude töötajaid, kes vajasisid spetsiifilisemat enesetäiendust. Samuti pidi arvestama sellega, et Viljandi kooli erinevatel aegadel lõpetanutel võivad tekkida romantilised külästundused. Sageli on inimestel soov lihtsalt igapäevasest rutiinist väljuda. Esimene suveakadeemia toimus 11.–15. juulini 2005. Juba esimesel aastal oli pärast koolituse väljakuulutamist registreerumine väga hoogne, nii et kohe tuli hakata kaalutlema, kui palju osalejaid oleme suutelised vastu võtma. Esimesel kahel aastal oli osalejaid 44 ja 48. Suure auditooriumi valmimisega osalejate arv tõusis (aastal 2007 62, aastal 2008 59 osalejat). Majandussurutise tingimustes kärbiti raamatukogudel kõigepealt täiendkoolituse rahasid ning 2009. aastal oli osavõtjaid 27 ning 2010. aastal vaid 14.

Kuue aasta 128 osavõtja seas on 9 pidevalt osalenut: Leeni Aager (Vaivara raamatukogu), Helgi Kärsten (Sinimäe raamatukogu), Mall Lavrikov (Päinurme raamatukogu), Aive Leppik (Viitina raamatukogu), Karmen Pedosk (Leevaku raamatukogu), Natalia Rodionova (Olgina raamatukogu), Viktoria Saarsalu (Roosna-Alliku vallaraamatukogu), Ülle Siska (Rõuge raamatukogu) ja Elve Vals (Ruusa raamatukogu). 5 korda on osalenud Kaja Leidtorp Järva-Madise raamatukogust. 5 inimest on osalenud neli korda, 14 kolm korda, 33 kaks korda ja 66 üks kord.

Üks aktiivsemaid “akadeemikuid” Aive Leppik: “Minagi tulin puhtast uudishimust. Paljud tulid esimesele akadeemiale lihtsalt uudishimust ja on nüüd kõik need kuus kursust läbinud – need juba vanad tuttavad. Oleme nii loengute käigus kui ka vabal ajal kogemusi vahetanud. Loengud ja teemad olid nii huvitavad, et juba enne kursuse lõppemist tehti ettepanek sellist kursust jätkata. Korraldajad on alati meie ideid arvestanud ja rakendanud. Toredad on Viljandi linnaekskursioonid ja väljasõidupäevad. Info ja teemade maht on suur ja nii mõnigi asi ei jää mällu pikalt pidama, aga palju on ka seda, mida saab oma töös kasutada. Olen väga rõõmus, et olen kõigist suveakadeemiatest osa võtnud ning ootan järgmist suve.”

Juba koolitusteemade kokkupanemise alguses sai selgeks, et põhirõhk peab olema akadeemilise kallakuga loengutel ning peamist raskust kannaksid akadeemiaga seotud õppejõud. Koolituse pikkuseks kujunes viis tööpäeva ehk 40 akadeemilist tundi. Päevade lõikes on vähem tunde olnud esmaspäeval ja reedel, samas aga kolmel keskmisel päeval 10 tundi. Lektoritena on üles astunud 26 inimest 59 teemal. Kõikidel kordadel on esinejateks olnud Vallo Kelder, Kaido Pärnoja, Aivi Sepp, Maria Teiverlaur ja Ilmar Vaaro. Esinejad on püüdnud koostada originaalloenguid, mitte kasutada juba olemasolevat loengumaterjali.

Maria Teiverlaur on üles astunud psühholoogiateemadega, mida ta jagab tinglikult kahte tasandisse. Esimese tasandi teemade ("Biblioteraapia alused", "Luuleteraapia alused") põhirõhk oli asetatud raamatukoguhoidja tööks vajalike teadmiste ja oskuste suurendami-

sele. Teise tasandi teemad ("Psühholoogiline nõustamine raamatukogus", "Toimetuleku strateegiast ja taktikatest stressis", "Enesemonitooringu tähtsusest ja võimalustest", "Viha ja sellega toimetulek") aitasid tõsta toimetulekuvõimet ja oskust olla psühholoogiliseks toeks kaaslastele tänapäeva turbulentses keskkonnas ning sellega tõsta psühholoogilist stabiilsust ning tolerantsust kutsealases töös.

Vallo Keldri esinemiste teemad on olnud: „Kas raamatukogud tuleks päästa?“, „Raamatukoguhoidja kohus ja kohustused“, „Raamatukogu 2.0 ja rahvaraamatukogu tulevikuteed“, „Raamatukoguideoloogia võimalikkus praeguses Eestis“, „10 näpunäidet ja meeldetuletust selle kohta, miks ja mida rahvaraamatukogud 21. sajandi alguse Eestis võiksid teada ja teha“, „Raamatukogud – kas kohanemine või vaikne taandumine?“. Vallo Kelder leiab tagantjärele arutledes, et esinemiste pealkirjad tunduvad kuidagi tarbetult „dramaatilised“, aga „ju siis oli sel hetkel sellist pealkirja vaja“.

Ta on püüdnud loengutes rääkida rahvaraamatukoguhoidjatele nende ametiala olulistest või vältimatutest küsimustest. Näiteks 2007. aasta teema „Raamatukogu 2.0“. Sel hetkel oli tema arvates lausa vältimatu rääkida uutest veebitehnilistest võimalustest meie raamatukoguhoidjaile. Vallo Keldri teemad on tavaliselt olnud sellise fookusega, et rahvaraamatukoguhoidjail oleks võimalus oma silmaringi laiendada, eriti suures ilmas raamatukogunduses toimuva suhtes. Olulisteks läbivateks teemadeks on tema loengutes peaaegu alati olnud raamatukogunduse sisemine demokraatia ning identiteediküsimused, eriti Eestis, kus võrreldes meie eeskujuriikidega on tohutu palju erinevusi.

Aivi Sepp on üles astunud teemadega: „Informatsioon Internetis – otsing ja hindamine“, „Humanitaarvaldkonna inforessursid, e-keskkonna tutvustus“, „Mida me teame Eesti inimeste infovajadustest?“, „Sotsiaalsed järjehoidjad (Del.icio.us)“, „Wikid“, „Igaüks on võitnud ja kõik saavad auhinna (parimat veebis aastast 2009)“. Lektori sõnul on suveakadeemia loengute teemad välja kasvanud käsitletava aktuaalsusest, soovist tutvustada TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia tegemisi ning püüdest jagada informatsiooni kõige uuemate arengute kohta veebis.

Aivi Sepp täpsustab: „21. sajandi esimese kümnendi keskel tundus oluline rääkida infootsingust Internetis ja Interneti inforessurssidest, samuti tutvustada veebiallikate kvaliteedi hindamise põhimõtteid. Nii tööalasest kui isiklikust huvist lähtudes keskendusid käsitlused lastele suunatud ja humanitaarvaldkonna inforessurssidele. Veebiresurssidega kursisolek ja oskus hinnata leiduva kvaliteeti on jätkuvalt oluline (ja üha olulisem), seega võivad need teemad ka edaspidi esile kerkida. Infovajaduste teema lisamine suveakadeemia kavasse sai alguse tõdemusest, et üliõpilaste tehtud uurimused erinevate sihtgruppide (noored, õpetajad, omavalitsuste töötajad jt) infovajaduste kohta ei jõua sageli erialaavalikkuseni. Viimastel aastatel on aktuaalne teema olnud nn uus veeb ehk veeb 2.0. Sotsiaalsed järjehoidjad ja wikid said kindlasti tuttavamaks ning vajadusel on nende kasutamine edaspidi lihtsam. Samuti andis möödunud suvel kavas olnud portaal ReadWriteWeb kokku pandud parimate veebirakenduste 10 parema tutvustamine osalejatele ülevaate sellest, millistes suundades toimub arendustöö veebis. Paljud osalejad avastasid enda jaoks näiteks otsivahendi WolframAlpha.“

Kaido Pärnoja on püüdnud arusaadavasse keelde panna tehnoloogiat: “Arvuti ja tervis”, “Multimeedia otsivahendid”, “RSS – Rikkaks Saab ka Sagimata”, “Praktiline uudisvoogude haldamine”, “Koduleht lihtsalt ja kiirelt – on see võimalik?”, “Pildid veebimaailmas. Pilditöötlus”. Oma teemadega on ta püüdnud avardada eelkõige osalejate arusaamu veebimaailma tänasest ja veidi ka homsest päevast. Täheldatav on tendents, et järgmise suveakadeemia teema kasvab välja eelmisest. Nii on olnud praktilise uudisvoogude haldamisega ja pilditöötlusega. Need teemad on esile kerkinud õppurite huvist ja soovist minna detailidesse ning saada rohkem praktilisi kogemusi. Õppijate huvi on ikka ja alati kõigile õpetajatele inspireeriv.

Ilmar Vaaro on käsitlenud raamatu, bibliograafia ja raamatukogunduse ajaloo valdkondi: “Raamatukogude ajaloo kirjutamise võimalusi antiigi näitel”, “Eesti raamatu ideaalkogu”, “Bibliograafia seostest”, “Vanemad raamatud iseloomustamas raamatukogusid”, “Eesti raamat Euroopa kultuuriajaloo kontekstis”, “Trükilood Londonist”. Ta on oma loengutes püüdnud anda nii olulisi üldteadmisi kui ka konkreetseid praktilisi juhiseid igapäevatoeks. Oluline on, et inimesed väärtustaksid ajaloolist kogemust, oskaksid leida õigeid teid selle juurde, suudaksid luua adekvaatseid seoseid ning näha toimunu tagamaid.

Kirjanduse loengud on olnud Janek Kraavi pidada ja tema teemad on järgnevad: “Postmodernistlik delta: inimene ja tema maailm. Näiteid kirjandusest ja kinost.”, “Märkmeid kirjanduslikust reisist ümber maailma. I ja II”, “Eesti uuema noortekirjanduse põhijooni”, “Menükirjandusest”.

Janek Kraavi oli välja kuulutatud ka esimesel korral teemaga “Sissejuhatus 21. sajandi eesti kirjandusse”, kuid asjaolud ei võimaldanud tal seda loengut pidada ning samal teemal esinejaks oli Sven Vabar.

Üles on astunud ka teised meie osakonnaga seotud õppejõud: Mai Põltaas “E-raamat”, “Olulisest infootsingus, tuntud võimaluste kõrval” ja “Raamatukogu ajas ja ruumis”; Indrek Paavle “Eesti ajaloo sõlmaprobleeme” ja “Eesti vald 1940–1950”; Katrin Roosileht “Sissejuhatus arhiivindusse” ja “Arhiivinduse ABC raamatukoguhoidjale”; Gina Kilumets “Turvalisus e-ühiskonnas: isikuandmete töötlemine ja avalikustamine”, Mati Muru “Raamatukoguhoidja kutse sisust”, Andre Sääs “E-raamat täna ja homme”.

Arusaadavalt oleme püüdnud akadeemia potentsiaali parimal viisil ära kasutada. Esimese akadeemia avaloengu „Mõtteid kultuuriökoloogiast“ pidas Anzori Barkalaja. Viimase akadeemia esimese päeva sisustas Jaak Valge kuuetunnise loenguga „Eesti ajaloo uurimise aktuaalseid probleeme“. Veel on esinenud kultuurhariduse osakonna lektor Urmo Reitav („Noortega – kas pika ninaga?“), rahvusliku käsitöö osakonna juhataja Ave Matsin („Mustrimõtteid“) ja esitluskunstide osakonna lektor Inna Sulg (“Tervis läbi liikumise – keha on teadmiste tööriist”). Väljaspool akadeemiat on lektoriteks olnud Valdo Praust (“Turvalisus e-ühiskonnas: andmeturbe praktilised nõuanded“) ja Piia Pääso (“Projektide rahastamisvõimalused“).

Kui esimestel kordadel sooritati Tiiu Männiste juhtimisel Viljandit tutvustav üldkursioon, siis osalejate kordumisel hakati rohkem tähelepanu pöörama mõnele konkreetsele objek-

tile (näiteks Kondase Keskus, Pauluse kirik). Sellest kasvasid välja temaatilised loengud „August Maramaa“, „Minu Viljandi“ (Heiki Raudla) ja „90 aastat Ugala Teatrit – näide kultuuriasutuse pidevast ellujäämiskursusest“ (Helle Leppik). Loengutele järgnesid teemako-
hased ekskursioonid.

Kui suveakadeemia oli hoo sisse saanud, tekkis küsimus, kas piirduda ainult Viljandiga või viia akadeemia „ratastele“. Kursuslased läksid väga hästi kaasa ideega külastada Eesti erinevaid piirkondi ning kuulata sealsete inimeste esinemisi-arvamusi-tutvustusi. Väljasõidu-päeva programmi koostamisel püütakse leida tavakäikudest erinevaid tegevusi. 2009. aastal külastati Tartut ja Tartumaad. Tartus langes põhiraskus Tartu Oskar Lutsu nimelisele Lin-
naraamatukogule. Kõigepealt kuulati raamatukogu direktori Asko Tamme neljatunnist loengut „Raamatukogude arengust Eestis ja mujal“. Ädu Neemre tutvustas maja ning rääkis teemal “Uued arengud Skandinaavia raamatukogudes”. Lisaks peamajale käidi Raekoja
platsi lugemistoas, Annelinna ja Tammelinna harukogudes. Tagasisõidul peatuti Elva Lin-
naraamatukogus.

2010. aastal külastati Läänemaad. Väljasõidule andis võlu üks paremaid Läänemaa tundjaid, Läänemaa Muuseumi teadur Kalev Jaago, kellel jätkus iga objekti kohta loendamatu lugusid. Teel Haapsallu peatuti Lihulas, Kirblas, Kasaris ja Ridalas. Viimases võttis meid väga meeleolukalt vastu raamatukogu juhataja Hilja Tamm. Arusaadavalt külastati Lääne Maakonna Keskraamatu-
kogu erinevaid hooneid. Raamatukogu direktor Ilme Sepp viis meid Ernst Enno radadele. Ülejäänud aeg kulus eriilmeliste Haapsalu vaatamisväärsustega tutvumisele.

Rahvaraamatukoguhoidjate suveakadeemia korraldaja on viiel aastal olnud Ilmar Vaaro, teisel toimumiskorral Aivi Sepp. Esimesel kolmel korral oli üldkorraldajaks täiendõppe osakond, kolmel viimasel infohariduse osakond. Oluline osa korraldustöö raskustest on olnud tehniliste küsimuste lahendajate õlgadel, kelleks olid täiendõppe osakonnast Gerly Hallop ning infohariduse osakonnast Regina Lapp. Neljandal aastal abistas meid praktikant Jana Tomson. Suveakadeemia meeneteks on olnud erineva kujundusega kotid, T-särk, vihmavari.

Ilmar Vaaro on õppejõudude loengute sissejuhatamisel meeleolu loomiseks luuletusi luge-
nud. Algul valis ta tekste ise, kolmandast korrast alates said osalejad valiku teha. Üks hivi-
tavamaid võimalusi oli luuletuste valimine luulekaardipakkidest. Ei saa öelda, et maailmas valitseks juhuslikkus – kaardipakist tõmmatud kaart iseloomustas väga tabavalt algavat loengut. 2008. aastal panid kursuslased Märt Väljataga sonetimasina „Sada tuhat miljardit millenniumisonetti“ abil kokku järgmise soneti:

On vana tõde: man ist was man ißt,
kes juhib sisse uue vaprä aja.
Teed näitab põhjanael ja lõunarist,
kui vända haarab kaunis viiuldaja.
Parteile kulub marjaks iga jeen –
seks asendab mis tahes validooli.
Usk rahva jaoks on hallutsinogeen –

vamm närib vana laotuse konsooli.
Ja törksa Joona välja öögib vaal.
Toob Amor kiretulle juurde hagu.
Kui voogab kahe organi koraal –
nüüd iga täht on selle leidja jagu.
Täis julgeid õiestajaid kosmodroom,
öö varjus kasvab ängistussündroom.

Väljapoole loenguid jääva tegevuse osas on päevade lõikes välja kujunenud oma traditsioon. Esimese päeva õhtul on toimunud tutvumisõhtu. Kohtumispaikeks on olnud akadeemia ühiselamu Tareke hoov, järveäärne bangalo, Uueveski puhkekeskus, Sammuli puhkeküla, Männiku Metsatalu, publi Suur Vend. Sammuli puhkekülla sõideti selleks puhuks tellitud väikerongiga. Lustlikkust lisas jalgsi Uueveski puhkekeskusesse minekul äraeksimine. Meeleolukad on olnud Külli Salumäe õhtujuhtimised, tantsuõppejõud Paul Bobkovi jalakeerutused ning folkmuusik Piret Ausi lõõtsatõmbamised ja ühislaulmised. Viimase korra kesiste võimaluste juures ühendasime avaõhtu koosviibimise Heiki Raudla loenguga „Minu Viljandi“.

Teise päeva osaks on viimasel ajal jäänud väljasõit. Kuigi kursuselased käisid Viljandi vanamuusika festivali kontsertidel, leidsime, et ühiskülastusena on seda parem teha ning päevaks sai kolmapäev. Suveakadeemiast osavõtjad pole pidanud paljaks ka teiste samal ajal Viljandis toimuvate kontsertide külastamist. Neljapäeva õhtul on koolitusest osavõtjad ise oma jõududega peo organiseerinud. Tegevust (laulmine, lõõtsmooniku tõmbamine, jutuvestmine jms) kestab varaste hommikutundideni. Viimane päev, reede on traditsiooniliselt kirjanduse loengu päralt.

Kursuslaste tagasiside koolitusele on olnud positiivne. Kui varem said kiitva hinnangu osaliseks rohkem üksikosad, siis viimastel aastatel kursus tervikuna. Väljavõtte ühest lakoonilisest 2008. aasta hinnangust: „Väga hea korraldus. Terviklik. Asukoht imeline. Palju informatsiooni. Lahedad lektorid. Eriala ja muu kultuurilugu põimitud. Kontserdid.“ Osalejate arvates lähevad lektorite teemad aga ka suveakadeemias tervikuna iga aastaga järjest paremaks. Tugevaid esinejaid ollakse valmis kuulama mis tahes teemadel. Rõhutatakse, et Viljandi koolitus on üks väheseid, kus saab kuulata tõelisi loenguid nende klassikalises tähenduses. Toonitatakse kõrget organiseerimistaset. Samuti on kursuslastel võimalus soovitada teemasid või ettevõtmisi, mida kavade koostamisel ka arvestatakse.

Lasteraamatukoguhoidjate suveakadeemia

Ameerika romaanikirjanik Peter De Vries on öelnud: „Arvasin, et me kõik õpime kogemustest, aga mõned meist peavad käima ka suvekoolis“.

Väga oluline on teadmisi raamatukogust edastada lastele, nii et väikesest raamatukogukäsitajast kasvaks täiskasvanuna teadlik lugeja. Eesmärgiks on, et laps õpiks korralikult lugema ja loetust aru saama, enne kui ta arvutiklahvidel klõbistama hakkab. Raamatukoguhoidja peaks kaasa aitama lapse kirjandusmaitselise kujundamisele, loetu ja elukogemuse seostamisele.

Et muutuva ajaga kaasas käia, on tähtis lastega töötavate raamatukoguhoidjate pidev enesetäiendamine. 2006. aastal Ülle Rütli poolt läbiviidud uuring lasteraamatukoguhoidjate hulgas näitas, et on suur vajadus lastetöö spetsiifilisusest lähtuvaks täiendkoolituseks. Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu lasteteeninduse toimkonnas jõuti uuringu tulemusi analüüsides järeldusele, et koostöös TÜ Viljandi Kultuuriakadeemiaga oleks sellise koolitusprogrammi käivitamine lasteraamatukoguhoidjatele igati teretulnud. Algne idee oli korraldada suviseid laagreid, kus oleks võimalik kogemusi vahetada ja kuulata mõningaid loenguid.

Arvestades Kultuuriakadeemia suurt praktikat erinevate koolituste läbiviimisel, otsustati suveakadeemia vormi kasuks. Toimumisajaks valiti suve algus.

Esimene lasteraamatukoguhoidjate suveakadeemia toimus 2007. aastal TÜ VKA täiendkoolitustalituse kaaslusel, järgnevatel aastatel koostöös infohariduse osakonnaga. Suveakadeemiade sisuliseks korraldajaks on olnud Ülle Rüütel. Tänapäevaks on suveakadeemiast saanud traditsiooniline koolitus, millel osalemist peetakse oluliseks. Osavõtt on olnud aktiivne, rekordarvuna 2008. aastal 42. Isegi aastal 2010, majanduslikult raskel ajal, oli suvisel koolitusel osalejaid 24.

Lasteraamatukoguhoidjate suveakadeemia osavõtjateks on olnud lastega töötavad raamatukoguhoidjad erinevatest rahva- ja kooliraamatukogudest. Selline koostöö on rikastav, kuna võimaldab näha tegemisi teise süsteemi raamatukogu töötaja seisukohast ning leida ühiseid koostööpunkte ja sõlmida sidemeid. Kohtudes suveakadeemias, on ühe piirkonna erineva raamatukogutüübi töötajad leidnud võimalusi oma koostöö sisukamaks muutmiseks. Osalejate seas on ka emakeelena vene keelt kõnelevaid inimesi. Akadeemias osalemine aitab kaasa eesti keeles suhtlemishirmust ülesaamisele.

Lasteakadeemias on väga olulisel kohal omavaheline suhtlemine, millele aitavad kaasa tutvumis- ja kogemustevahetamise õhtud. Igale aastale on tutvumisõhtuid korraldatud erinevates kultuuriasutustes. Koos on külastatud Kondase Keskust, Eesti Pärimusmuusika Keskust, Bonifatiuse Gildi ja Holstre-Polli Tervisekeskust, lisaks käidud Viljandi linnaekskursioonidel.

Koolitusprogrammi koostamisel arvestatakse raamatukoguhoidjate soovidega, teemad arutatakse eelnevalt läbi Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu lasteteeninduse toimkonnas. Lektoritena on kaasatud oma ala asjatundjad originaalloengutega, mis on koostanud just suveakadeemiat silmas pidades. Nii mõnigi lektor on kutsutud sama teemaga hiljem erinevatesse raamatukogudesse esinema. Teemasid, mille järele ikka ja jälle vajadust tuntakse, on püütud käsitleda igal suvel. Nendeks on erinevate maade kaasaegne lastekirjandus, laste- ja noortekultuur, andmebaasid, psühholoogia jm.

Raamatukoguhoidjad kasutavad erinevaid meetodeid lastes huvi tekitamiseks. Üheks populaarsemaks vormiks on siduda raamat ja erinevad käelised tegevused. Suure lustiga on kursuselased kahel viimasel suvel õppinud ka ise meisterdama – läbi omandatud oskuste on kindlam juhendada ka lapsi. Kursuste tunniplaanis on olnud mänguõpetus, tutvust on tehtud lugemismängude meetodikaga ning räägitud raamatukogutööst väikelapsega. Noorte probleemide paremaks mõistmiseks on kuulatud loenguid psühholoogiast, narkomaaniast, lugemishäiretest, on tutvutud subkultuuride ja nende muusikaga. Mõõda pole mindud ka filmi- ja teatrikunstist. Sellest, kuidas mõista erivajadustega lapsi ja nende vajadustega toime tulla, on rääkinud Viljandi Lasteabikeskuse töötajad.

Puudutamata ei ole jäänud meie igapäevakaaslane Internet. Seal lapsi varitsevate ohtude kohta on selgitusi jaganud Kalev Pihl, kellelt kuuldu oli paljudele jahmatav. Kirjandusloenguid on pidanud Jaanika Palm, Mare Mürsepp, Ilona Kivirähk, Jaanus Vaiksoo, Sach Uusjärv ja Janek Kraavi. Põhjaliku ülevaate lasteraamatute illustreerimistest andis 2009. aastal

Viive Noor. Omandatud on teadmisi e-raamatutest, inforessurssidest ja erinevatest uue ajastu „vidinatest“, mis noorte elus on väga olulised. Kursuslased on saanud teadmisi värviõpetusest, moest ja tervisekäitumisest ning proovinud kõhutantsu.

Kahel viimasel aastal on osalejad ette valmistanud iseseisva kodutöö, mida ühiselt arutatakse. Käsitatud on raamatukogu rolli ühiskonnas ning arutletud, kuidas suunata laste lugemist. 2009. aastal koostasid kõik osalejad oma lugemisaasta programmi, mille alusel pandi kokku nn ideepank. Tegemist on väga huvitava materjaliga, kust leiab häid ideid ka tulevikuks. Kogemuste vahetamise õhtud on olnud hea võimalus rääkida endast ja teada saada teiste raamatukogude tegemistest, küsida nõu ja arutleda lasteraamatukogunduse päevateemadel.

2010. aasta akadeemia kodutööks tuli ette valmistada kava – mida ja kuidas lastele raamatukogus õpetada. Teema käsitus ja arutelu viis meid raamatukogundusliku terminoloogia valdkonda. Selgus, et termineid ei mõisteta üheselt ning tihti kasutatakse neid oma äranägemise järgi, mitte definitsioonist lähtuvalt. Kindlasti toimuvad mõttevahetused antud teemal ka tulevikus.

Kursuslaste arvates on suveakadeemia raamatukoguinimestele tõeline kingitus. Siin on kõik hästi paigas: aeg, koht, lektorid, korraldus kuni pisiasjadeni välja, vaheldusrikkus, vaba ja samas tööine õhkkond, kaaskursuslased, kelle hulgas leidub alati mõttekaaslast, hea sünergia, mis aitab genereerida uusi mõtteid ja leida lahendusi probleemidele.

Korraldajad on tänulikud kultuuriministeriumile, hasartmängumaksu nõukogule ja Viljandi linnavalitsusele, kes erinevatel aegadel on leidnud rahalisi võimalusi suveakadeemiate toetamiseks. Suveakadeemia kursuse läbinutele omistatakse TÜ Avatud Ülikooli tunnistus, mis kvalifitseerub raamatukoguhoidja kutseastme taotlemisel.

Regina Lapp leiab, et suveakadeemia on nagu „kolm ühes kohv“: 1) töö ja uued teadmised – kohv; 2) puhkus, meelelahutus ja vaba aeg – koor; 3) hea seltskond – suhkur.”

Tiiu Männiste avab taustu: „Kursuslaste tagasisidest on selgunud, et taolise koolitusvormiga kaasnes rohkem sotsiaalset kapitali kui tavalistel koolitustel. Tekkisid erialainimeste uued võrgustikud, suhted, hoiakud, ühised väärtused ja vajalik teabelevi. Suveakadeemia kujunes tubase tööga harjunud raamatukogude töötajatele ka omamoodi väga kosutavaks puhkusevormiks. Suveakadeemiast saadud uued teadmised ja otsene kontakt kultuuriakadeemia õppekeskkonnaga aitasid kaasa avatud ülikooli õppimise plaanidele. Seega oli see õpe väga viljakas nii õppijaile kui ka korraldajatele. Suveakadeemia õppurite kaudu lisandus klassikalisele suveturismile ka koolitusturism. Suveakadeemia käivitumine elavdas Viljandi suvist elu uue valdkonna võrra: suveakadeemia raames jõudis Viljandisse ka suvel senisest rohkem akadeemilisi inimesi, mille tulemusena tugevnes veelgi Viljandi kui kultuuri- ja kõrgkoolilinna maine.“

Soome avalike raamatukogude ajalugu

Vesa Kautto

Oulu Ülikooli pearaamatukoguhoidja, filosoofiadoktor

Suomen yleisten kirjastojen historia / toimittanut Ilkka Mäkinen. – Helsinki: BTJ, 2009. – 880 lk.: ill.– Bibliograafia artiklite lõpus. – Register lk. 872–880.

Ilkka Mäkineni toimetatud ja suurelt osalt ka kirjutatud „Soome avalike raamatukogude ajalugu“ on mahukas teos, kokku 880 lehekülge. Kuid kirjeldatav ajajärkki on pikk, alustatakse ju Soome keskaegsetest raamatukogudest ja lõpetatakse tänapäevaga. Raamat algab ajaga, mil Soome oli osa Rootsi riigist ja kuulus rooma-katoliku kiriku alla. 16. sajandil muudab reformatsioon kiriku seisundit. 1809. aastal läheb Soome Hamina rahulepinguga Vene keisririigi koosseisu. 19. sajandil panevad soomerootsi haritlased aluse soome kultuuri jõulisele arengule. Suurenev soomekeelne haritlaskond jätkab seda tööd. Kujuneb arusaam soomlastest kui omaette rahvusest.

Seoses Vene revolutsioonidega sai 1917. aastal võimalikuks Soome iseseisvumine.

Kodusõda 1918. aastal, sõjad Nõukogude Liiduga 1939–40 ja 1941–44 ning sakslaste hävitustöö Lapimaal 1944–45 mõjutasid tugevasti ka raamatukogude olukorda ja tegevust.

Peaaegu tuhande aasta jooksul on toimunud loomulikult olulisi tehnilisi, majanduslikke ja ühiskondlikke muutusi. Tehniline areng kiirenes oluliselt 19. ja 20. sajandil, kuid esimese trükikoja sai Soome juba 1642. aastal seoses Turu Akadeemia asutamisega (1640). Majanduslikult on Soome olnud pea kogu aeg vaene, valdavalt agraarne maa, mille industrialiseerumine ja rikastumine algas 1860. aastatel ning heoluriigiks arenemine alles 1950. aastatel. Kuni esimeste parlamendivalimisteni 1907. aastal oli Soomes võimul suhteliselt väikesearvuline valitsev kiht. Kogu võim oli meeste käes, seda ka perekonnas.

Eespool on kirjeldatud Soome raamatukogude tekkimise ja arengu üldisi tingimusi.

Aga ka muid mõjutavaid tegureid on palju. Luteri kirik pidas tähtsaks koguduseliikmete kirja- ja lugemisõppe arendamist ja alalhoidmist. Kuid pikka aega ei olnud rahva jaoks muud lugemisvara kui ainult vaimulikud raamatud ning puudus praktiline lugemisvajadus. Vähehaaval suurenes raamatutoodang ja selle sisu muutus mitmekesisemaks, tekkis ajalehti ja ajakirju, asutati raamatukauplusi, inimestes süvenes vajadus rohkem teada saada sündmustest, poliitikast, majanduslikest ja tehnilistest muutustest. Koolihariduse laienemine, esmalt algkoolide võrgu teke 19. sajandi lõpupoolel ja keskkoolide arvu kiire kasv

20. sajandil suurendas rahva valmisolekut ja soovi teadmiste omandamiseks ja kasutamiseks.

Soome avalike raamatukogude ajaloo toimetaja, dotsent **Ilkka Mäkinen** on Tampere Ülikooli infoteaduste ja interaktiivse meedia instituudi õppejõud. Tema väitekiri (1997) käsitleb nüüdisaegse lugemisvajaduse Soome jõudmist ja lugemise institutsioone.

Mäkineni arvukate kirjutiste hulgas on ka neli artiklit teoses „Soome kultuuriajalugu“ (2002–2004). Peale Mäkineni on teosel veel üheksa autorit.

Avalike raamatukogude ajalugu koosneb kahest põhiosast. Esimeses vaadeldakse arengu üldjooni perioodide kaupa. Teine osa sisaldab artikleid Soome avalike raamatukogude tegevuse eri tahkudest: raamatukoguehitistest, automatiseerimisest ning raamatukogude infotehnoloogiast 1970. aastatest alates, muusikaraamatukogude tegevuse etappidest, haiglate ja asutuste raamatukogudest, vanglaraamatukogudest ning raamatukogubussidest.

Lisaks tutvustatakse Soome raamatukoguseltsi ja raamatukogundushariduse ajalugu ning vasakpoolse radikalismi ilminguid 20. sajandi teisel poolel. Teose küllalt rikkalik pildimaterjal on must-valge ja tehnilise kvaliteedi poolest ebaühtlane.

Tekstis on seitse lühibiograafiat viimase paarisaja aasta tähelepanuväärseimatest raamatukogutegelastest. Nendest vaid üks – **Helle Kannila** – on naine. Kuid tegelikult on juba 19. sajandi teisest poolest just aktiivsed, leidlikud ja koostöövõimelised naised andnud kõige suurema panuse Soome rahvaraamatukogude jõudmises maailma parimate hulka.

Ilkka Mäkinen tõdeb, et Soome raamatukoguajalugu algab kloostrite, Turu toomkapiitli ja kirikute raamatukogudest. Järgmistena tekkisid õppeasutuste raamatukogud. 18. sajandil hakkasid Soomes kõrgemast seisusest inimeste lugemisvara eest hoolt kandma lugemiseltsid ja tasulised laenuraamatukogud. Lugemisseltside idee tuli Rootsi ja Taani ning Baltikumi kaudu Saksamaalt. 1794. aastal asutati Vaasas ametnike algatusel lugemisseltsi raamatukogu, mida on hakatud pidama Soome esimeseks avalikuks raamatukoguks. Selle trükitud kataloogidest on näha, et kogus on peale teaduskirjanduse olnud ka rikkalikult ilukirjandust.

Erinevatesse seisustesse kuuluvate inimeste seas oli sagedane ja korrapärane lugemine üldiseks muutunud 18. sajandil. Rahvale pakutava lugemisvara vajalikkuse, sisu ja esitusviiside üle arutleti 19. sajandil pikalt. Esimeseks rahvaraamatukoguks peetakse Anjala Regina-kooli 1803. aastal asutatud raamatukogu. Anjala kool ja raamatukogu tegutsesid kuni 1930. aastateni, aga siiski oli enamiku 19. sajandi esimesel poolel tegutsenud raamatukogude eluiga lühike. Üldiselt rajati raamatukogud vaimulike või muust seisusest inimeste ja üliõpilaste eestvõtmisel. Erandiks oli Viiburi äriteenija **Johan Pynninen**. Ta kirjutas raamatukogude vajalikkusest, asutas 1846. aastal laenuraamatukogu ja lõi kaasa Viiburi rahvakooli rajamisel.

Rahvusliku ärkamisaja suurmehe **J. W. Snellmanni** püüdluste hulgas oli kesksel kohal rahvusliku teaduskirjanduse loomine. Sellelt pinnalt tuli siis kirjutada rahvaraamatuid, mille

kasutamiseks vajalikud oskused pidi andma rahvakool. Rahvakoolide määrus avaldati 1866. aastal ja 1898. aastal kohustati valdu avama koole igas rahvakooli piirkonnas.

1874. a. asutati Rahvaharidusselts, mille juurde loodi ka raamatukogukomitee. Selts toetas agaralt raamatukogude rajamist ja tegutsemist, andes välja juhendeid raamatukogude rajamiseks, näidispõhikirju, tootes laenutusvahendeid ja korraldades koolitust. 1902. aastal kogus selts andmeid raamatukogude kohta. Kogu maal oli 1794 rahvaraamatukogu, neist umbes 12% rootsikeelseid. Valdadele, küladele ja koolidele kuulus 55,5 %, seltsidele 17,6 % raamatukogudest. Raamatukogud olid väikesed, neist ligi 70% puhul oli kogu suuruseks alla 300 köite. Aastal 1910 loodi Soome Raamatukoguselts, mille häälekandjaks sai Rahvaharidusseltsi 1908. aastal asutatud Raamatukoguleht. Nii Rahvaharidusseltsi kui Raamatukoguseltsi ringkondades võeti omaks peamiselt Põhja-Ameerika ideelised mõjud, Saksa raamatukogufilosoofia toetajaid oli vähe.

Pikkamööda hakkas riik avalike raamatukogude arendamises kaasa lööma. Senati määrusega loodi 1906. aastal rahvaraamatukogude komitee. Esimene raamatukoguseadus avaldati siiski alles 1928. aastal, kuid juba 1921. aastast hakati valdade raamatukogudele jagama riiklikku toetust, samal aastal alustas tegevust riiklik raamatukoguamet. Riiklik abi valdade raamatukogudele viis kiiresti organisatsioonide raamatukogude hääbumiseni või nende muutumiseni vallaraamatukogudeks.

Veel 1950. aastatel tõdes üks inglasest vaatleja, et Rootsi ja eriti Taani raamatukogud on maailma parimad ja et Soomes on veel palju arenguruumi. Praegusel hetkel võib öelda, et Soome on jõudnud Rootsi ja Taani tasemeni. Tähtis osa selles oli 1961. aasta raamatukoguseadusest lähtunud uuendustel, mis on jätkunud pärast 1989. ja 1998. aasta raamatukoguseaduse kehtestamist ja jätkunud käesoleva aastatuhande arengukavade põhjal. Kojulaenutusi ühe elaniku kohta aastas on juba pikka aega olnud umbes 20. Tehniline areng on püsinud heal tasemel. Vallaraamatukogude arvutiseerimises ei ole siiski saavutatud sellist ühtlustamist nagu Soome teadusraamatukogudes.

Üks oluline edu tagatis on raamatukogunduskoolitus, mida kirjeldab **Pirjo Vatanen**. Kõigepealt hakati raamatukoguhoidjaid koolitama pedagoogilistes seminarides õppijaile. Maht oli 10–15 tundi. Samaaegselt hakkas Soome raamatukoguselts 1910. aastatel korraldama raamatukoguhoidjate kursusi, mille pikkus oli mõnest päevast mõne nädalani. Riigi raamatukogukomitee organiseeris aastatel 1924–1942 kokku viis neljakuulist kursust ja lühemaid täienduskursusi maaraamatukoguhoidjatele.

1945. aastal Helsingis tegutsenud Sotsiaalteaduste Kõrgkool võttis raamatukogunduse oma õppekavasse. Koolitus kestis ühe õppeaasta. Riigi raamatukogukomitee juhataja Helle Kannila nimetati esimeseks raamatukogunduse lektoriks. Sotsiaalteaduste Kõrgkool siirdus 1960. aastal Tamperele ja sellest sai Tampere ülikool. Raamatukogunduskoolitus viidi 1971. aastal pedagoogikaharust sotsiaalteaduskonda ja see sai oma professuuri. Rootsi-keelne koolitus algas Helsingis Svenska social- och kommunalhögskolanis (Rootsi sotsiaalkommunaalkõrgkool) ja siirdus 1982. aastal Åbo Academi'sse. 1988. aastal loodi Oulu ülikoolis raamatukogu- ja infoteaduste instituut.

Raamatukogude abipersonaliks hakati 1980. aastatel kaubanduskoolides heade tulemustega koolitama raamatukogumerkonoomed. Rakenduskõrgkoolide süsteemi loomine 1990. aastatel põhjustas kahjuks seda, et nüüd koolitatakse Soomes raamatukoguhoidjaid nii ülikoolides kui ka rakenduskõrgkoolides, kuid abipersonali koolitatakse ainult õppelepingute järgi.

Soome avalike raamatukogude areng peegeldub eredalt **Hanna Aaltoneni** artiklis raamatukoguehitiste ajaloo kohta. Esimeste maaraamatukogude väikesed kogud mahtusid kiriku käärkambri riiulile või kooli klassitoa kappi. Niisugune olukord püsis mitukümmend aastat.

Linnades paranes olukord veidi kiiremini. 1885. aastal sai Vaasa raamatukogu uues raekojas kaks tuba, millest üks oli raamatute jaoks ja teine lugemissaaliks. Helsingis valmis 1880. aastal rahvaraamatukogu ja lugemissaali jaoks oma maja, esimene avaliku raamatukogu hoone Põhjamaades. Järgnes annetuste abil ehitatud Turu raamatukogu 1903. aastal. Annetatud rahadega ehitati ka Tampere raamatukogu maja (1925) ja **Alvar Aalto** projekteeritud Viiburi linnaraamatukogu (1935).

Ehitustööde jätkudes mõjutasid projekteerimispõhimõtteid Ameerika ja Taani eeskujud, milles valitses avatud põhiplaan. Projekteerimise suunamisel ja planeerimisel oli riigi raamatukogukomitee ametimeestel pikka aega keskne roll.

Praegusel ajal on Soomes palju hästi toimivaid ja esteetiliselt väärtuslikke kohalike omavalitsuste raamatukoguhooneid. Näiteks võiks tuua kasvõi **Raili ja Reima Pietilä** projekteeritud Tampere keskraamatukogu Metso (1986) ja **Jyrki Tasa** projekteeritud Kuhmo raamatukogu (1989).

Soome avalike raamatukogude ajaloos on raamatukogude arengut kirjeldatud mitmekülgsest ja üsna detailselt. Siiski võib teha ka kriitilisi märkusi. Raamatukogude tähtsust ei ole üldse selgitatud. Vähemalt viimastest aastakümnetest on saadaval uurimusi lugejatest ja lugemisest, milleks oleks selle tarbeks materjali leidunud. Kirjanike kirjeldused raamatukogude mõjust nende arenguteel pakuksid häid detaile.

Koolitust kirjeldavas peatükis oleks võinud käsitleda ülikoolide raamatukogunduslike uurimusi. Ametiorganisatsioonidest ja raamatukogude palkadest oleks olnud samuti põhjust kirjutada. Kataloogimisreegleid, liigitamist ja erialasõnavara vaadeldakse vaid arengu algusperioodil, hiljem mitte.

Raamatukogude arengu seoseid Soome üldise arenguga tuuakse küll esile, kuid mõneti juhuslikult. Tundub, et autoreid juhtivat eesmärki pole siin näha. Ka kronoloogiatabelid oleksid lugejale suureks abiks.

Kuid igal juhul on see teos suurepärane allikas raamatukogusõpradele ja raamatukoguajaloo uurijatele.

ERÜ teenetepreemia 2010 laureaat Ivi Tingre

Elle Tarik

Tartu Linnaraamatukogu raamatukoguametnik

Ivi Tingre (s 1932) on lõpetanud Tartu Riikliku Ülikooli 1955. aastal kunstiajaloolase diplomiga, kuid sidunud oma elutöö raamatukogundusega. Aastatel 1957–1961 täiendas ta end samas ülikoolis raamatukogunduse alal. 1957. aastal asus ta tööle kultuuriministeeriumis raamatukogunduse juhina (praeguses mõistes raamatukogunõunikuna). Tundub küll, et ta on jäänud valitud valdkonnaga rahule – kuidas muidu oleks ta selles ametis vastu pidanud 1992. aastani, pensionile siirdumiseni.

Igatahes jäid Eesti raamatukoguhoidjad rahule, et sellel positsioonil püsis pikka aega nii väarikas, tasakaalukas ja inimlik juht nagu seda oli Ivi Tingre. Tänu temale pääseti mitmestki mõttetust nõukogulikust sekeldusest. Ainult Ivi Tingre ise ja tema lähemad töökaaslased teavad, kui paljudest jaburatest kampaaniatest ja nende kohta lohepikkuste õiendite koostamisest Eesti raamatukoguhoidjad pääsesid. Need tehti Tallinnas lihtsalt valmis... Tegutsemisest Eesti kultuurielus tuleb veel välja tuua ülevabariigiliste laulu- ja tantsupidude infoteenistuse juhtimist aastatel 1960–1991.

Ivi Tingre on alustanud ja toetanud mitmeid olulisi muutusi Eesti raamatukogunduses. Olgu siinkohal ära toodud rida minu vaatevinklist olulisi tegusid: lugejasõbraliku avariilulite süsteemi rakendamine rahvaraamatukogudes, mida on küll takistanud ruumide äärmine kitsikus mõnedes raamatukogudes, rahvaraamatukogude tsentraliseerimine 1970. aastate alguses, mis tugevdas koostööd piirkondlike raamatukogude vahel; riikliku raamatukogukomisjoni loomine (1975), millega kaasati raamatukogude probleemide lahendamisse hulk võimekaid spetsialiste, täienduskoolituse süsteemi loomine (legendaarsed suveseminarid Ojaäärsele ja mujal, mis ei olnud “kommunismi kool”, vaid vaba mõtte taimelava), rahvusbibliograafia koostamise algus, vastuseis RBK-le (nõukogulik liigitussüsteem), mistõttu Eesti raamatukoguhoidjad pääsesid mahukast ja mõttetust mehhaanilisest tööst jmt. Juba uutes, muutunud oludes oli tema teeneks kiire tegutsemise erihoiuosakondade likvideerimisel (1987–1992) ja Eesti vabariigi rahvaraamatukogu seaduse (1992) vastuvõtmine.

Mitmed raamatukoguhoidjaid ühendavad traditsioonid on tänini elus püsinud: üleriigilised raamatukogukuud (alates 1979) – tänapäeva mõistes raamatukogude avalikkussuhete töö algus, millest tänaseks on alles jäänud raamatukogupäevad, rahvaraamatukoguhoidjate

suvelaagrid (alates 1963), mis alguskümneleil toimusid väga rohkearvulise osavõtjaskonnaga, raamatukogudevahelised kirjanduse tundmise võistlused (mälumängud) jmt.

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu taasasutamise initsiatiivgruppi toetas Ivi Tingre täielikult. Kui Eesti raamatukoguhoidjate V kongressil 1988. aastal ühing ühe esimese omataolisena Eesti Vabariigis taasasutati, valiti ta ka juhtorganitesse (juhatuse liige 1989–1995, juhatuse esinaine 1992–1993). 1996. aastast on Ivi Tingre ERÜ auliige.

ERÜ aasta- ja kõnekoosolekutel on ta alati esinenud tervest talupojamõistusest juhindudes, selgelt, argumenteeritult ja veenvalt. Meenutagem kas või vastuseisu rahvaraamatukogude komplekteerimiskeskuse loomisele!

Säravate raamatukoguhoidjate esiletõstmiseks ning soovist väärtustada ja avalikkusele teadvustada raamatukoguhoidja tööd saatis ta 1995. aastal tee Ivi Tingre sõrmuse, mille hoidjateks on olnud Ivi Eenmaa ja Anne Rande ning praegu Katrin Niklus.

2010. aastal algatas Ivi Tingre Sihtasutuse Eesti Rahvuskultuuri Fond juurde Ivi Tingre fondi eesmärgiga toetada raamatukogunduse arengut.

Ivi Tingre teeneid raamatukogunduse arendamisel on tunnustanud Vabariigi President 2004. aastal Valgetähe V klassi teenetemärgiga.

Ivi Tingre tegevuse kohta vt ka:

1. Tingre, I. (1996). Eesti raamatukogud ja nõukogude raamatukogupoliitika. – Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat, 7, 1995, lk 93–100.
2. Tingre, I. (2000). Eesti NSV Kultuuriministeerium ja raamatukogud 1953–1973. – Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat, 11, 1999, lk 62–72.
3. Tingre, I. (2001). Eesti NSV Kultuuriministeerium ja raamatukogud 1974–1992. – Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat, 12, 2000, lk 9–100.

ERÜ aastapremia 2010 laureaat Külli Solo

Ülle Talihärm

Eesti Rahvusraamatukogu kogude direktor

Külli Solo on 1997. aastast töötanud Eesti Rahvusraamatukogus parlamendiinfo keskuses, olles praegu juhtivspetsialist artiklite bibliografeerimise andmebaaside koostamisel. Tundes lugejateeninduses artiklite leidmise, kasutamise ning küsimustele vastamise kiiruse seost, on Külli olnud tulihingeline artiklite bibliografeerimise kaasajastaja. Ta on aktiivne nii oma ametis kui laiema ulatusega ettevõtmistes. Sama temaatikaga laiemalt tegutsemiseks on Külli ka ELNET Konsortsiumi andmebaasi ISE töörühma juht ja haldurite kogu liige ning ERÜ koduloobibliograafia töörühma liige.

Külli Solo pälvis preemia aastal 2010, tegutsedes selle nimel, et Eesti teadus- ja rahvaraamatukogudel oleksid ühesugused artiklite kirjeldamise alused ning rahvaraamatukogude elektrooniliste koduloandmebaaside koostamine toimuks ühtsetel alustel. Ta on korraldanud raamatukoguhoidjate koolitamist ja nõustamist uute reeglite järgi tegutsemiseks.

2010. aastal Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus toimunud VI bibliograafiapäeval „ISE, ikka ISE“ jäi Külli sisukast ettekandest kõlama mõte, et rahvaraamatukogude elektroonilised koduloandmebaasid tuleks ühildada. Nagu raamatukogud tõdesid, ei jäänud Külli mõtte pelgalt mõtteks. Tema eestvedamisel kaardistati kesk- ja linnaraamatukogude koduloobibliograafiad, moodustati koduloobibliograafia töörühm ning juurutati võimalus teostada artikliotsingut nii URRAMi kui RIKSi artikliandmebaasidest Eesti Rahvusraamatukogu otsinguportaalis. Külli võttis enda kanda juba 1990ndatest aastatest elektroonilise keskkonda loodavate koduloandmebaaside koordineerimise, juhtimise ja juhendamise.

Küllile on iseloomulik märgata enda ümber inimesi, sündmusi ja tegevusi. Ta ei piirdu märkamisega, vaid asub vajadusel aktiivselt toetama ning tegutsema, pühendudes tulemuse saavutamisele. Haaratuna ise jäägitult uuenduslikest ideedest, kaasab entusiastlikult ka teisi osalisi. Tema stiil on naeratus ja sihikindlus. Jälgides tema uuendustegevust, tundub töö puhas rõõm, mitte murelik rügamine. Külli oskus suhelda ning tegutseda on motiveeriv, haarav, mõistev ja kõiki arvestav. Külli suudab süveneda igasse töösse, mille ette võtab. Tema sihikindlus võib kohati mõjuda tüütavalt, aga ta ei jäta ettevõtet poolleli ka siis, kui see tundub teistele pea võimatu. Sarnaselt visa on ta tööasjade ajamises ja Tartu maratoni suusarajal. Küllil on ISEloom. Külli Solo ühendav ja siduv tegevus eri tüüpi raamatukogude koostöö arendamisel on tõepoolest tulemuslik, silmapaistev ja märkimisväärne.

Aasta lasteraamatukoguhoidja 2010

Eve Timmi

Heidi Ratas

Võrumaa Keskraamatukogu raamatukoguhoidja

Lasteraamatukoguhoidja on lastele heaks ja targaks juhendajaks raamatute maailmas. Parim lasteraamatukoguhoidja peaks olema laste jaoks midagi väga erilist.

2010. aasta parimaks lasteraamatukoguhoidjaks kuulutati Võrumaa Keskraamatukogu lasteosakonna bibliograaf Eve Timmi. Pikaajaline töökogemus lastega on andnud talle imetlusväärse suhtlemisoskuse. Lisaks sellele iseloomustab Evet väga hea lastekirjanduse tundmine ning näitlemis- ja laulmisoskus, olgu siis tegemist raamatututvustuste, raamatukogutundide, õppuste või vestlustega, alati on tema esinemised nauditavad.

Aasta parima lasteraamatukoguhoidja nimetuse tõi Evele töö koolieelikutega. Kui ema oma lapsega raamatukokku ei tule, siis peab raamatukoguhoidja ise nendeni jõudma. Nii arvas Eve ja läks tööpäeva lõpul lasteaeda. Meeldivalt üllatunud emad said tol päeval koos lapsega kaasa ka lasteraamatu. Nüüd ollakse lasteaias sellega juba harjutud ja suuremad raamatuhuvilised on tee paiksesse raamatukokku üles leidnud. Aga see pole veel kõik. Kuidas meelitada raamatukokku teistes lasteaedades käivaid lapsi? Eve eestvõtmisel hakkasid toimuma mudilaste jutulaupäevad. Mis selles ikka uudset on, arvab mõnigi. Aga lapsed olid vaimustuses. See on väike kirjandushommik koolieelikutele. Saab kuulda uut juttu, mängida mängu, meisterdada ja joonistada.

Ühe jutulaupäeva ettevalmistusteks kulub terve nädal või rohkemgi. Juttu vestab õhtujuht koos käpiknukuga. Meisterdamiseks valitakse mõni jutu tegelastest. Keerulisemad detailid on raamatukoguhoidja eelnevalt valmis teinud. Meisterdatava asjaga peaks saama ka kodus mängida. Mõnikord jäetakse meisterdused mõneks ajaks raamatukokku näitusele. Kõige enam meeldib lastele mitmesuguseid mängu mängida. Jutulaupäev algab traditsiooniliselt näpumänguga kahest majast, kus elavad kaks suurt sõpra. Sõbrad käivad teineteisel külas. Kogu mäng toimub laulu ja kindlate näpuliigutuste saatel. Ka kõige väiksematel külastel on laulusõnad peas ja näpuliigutused selged. Kindlasti on kavas ka mõni jooksumäng. Siis süüakse pannkooke, mida Eve on tervele saalitäiele lastele küpsetanud.

Selline ettevõtmine nõuab meeskonnatööd, kuna jutulaupäevad toimuvad kaks korda kuus. Kõik lasteosakonna raamatukoguhoidjad on selle läbi teinud. Ega neil nii kenasti kõik välja tule nagu Evel. Mõnikord on laste hulgast tulnud küsimus: „Aga pannkoogid?“

Juba on tekkinud püsikülastajad. Juba oskavad mudilased juttu kuulata. Need on Eve esimesed võidud. Meisterdamisel läheb ikka ka vanemate abi tarvis, tööd ongi algusest peale

jagatud vanemate ja laste vahel. Ka mängudes löövad vanemad mõnikord kaasa, ju siis tuleb neile endilegi meelde lapsepõlv.

Üks on kindel, lasteosakonna lugejatele on tulemas järelkasv. Eve Timmi on leidnud selle õige võtme, mis avab ukse suurde raamatumaailma.

Aasta kooliraamatukoguhoidja 2010

Vaike Mändmaa

Eve Rahkema

Tallinna Laagna Gümnaasiumi raamatukoguhoidja

Vaike Mändmaa (Saar) lõpetas 1973. aastal tollase Eduard Vilde nimelise Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukoguhoidja-bibliograafi erialal ja on sellest ajast töötanud erialasel töö. Vaikel on töökogemus nii rahva- kui ka kooliraamatukogust.

Vaike oli 1998. aastal koos paari kursusekaaslasega ERÜ kooliraamatukogude sektsiooni loomise juures ja on sellest ajast peale aktiivselt osa võtnud selle tööst, olles aastaid ka sektsiooni esinaine ja ERÜ juhatuse liige. Vaike on alati kaasa löönud kooliraamatukogudele tähtsate otsuste tegemisel ning olnud nõu ja jõuga abiks oluliste dokumentide koostamisel, sel aastal osales ta haridus- ja teadusministeeriumi määruse „Kooliraamatukogude töökorralduse alused” muutmise töögrupis.

Vaike on Pärnu linna kooliraamatukoguhoidjate sektsiooni esinaine, korraldades seal nii koolitusi kui ka kultuuriüritusi. Oma praeguses töökohas, Pärnu Ühisgümnaasiumis, on Vaike varjusurmas olnud kooliraamatukogust üles ehitatud hästitoimiva kooliraamatukogu-õpikeskuse, kus on rikkalik raamatufond, ilusad ruumid ning palju lisateenuseid õpilastele ja õpetajatele. Temast on saanud koolikollektiivi hinnatud liige, kelle poole pöörduvad nõu ja abi saamiseks nii õpetajad kui ka õpilased. Raamatukoguhoidja töö koolis on nagu mitmevõistlus – kõikidel aladel tuleb olla pädev, teenindatavad on I klassi juntsudest õpetajate-metoodikuteni välja.

Vaike saab suurepäraselt kõigega hakkama tänu oma iseloomuomadustele – ta on väga täpne ja süstemaatiline. Õpilastega suhtlemisel on abiks tema hea huumorimeel – Vaike mõistab nalja kuulata ja ise nalja teha. Eriti meeldib talle töötada gümnasistidega, kes hindavad Vaike erudeeritust.

Vaike Mändmaa nimetati 12 kandidaadi hulgast 2010. aasta kooliraamatukoguhoidjaks. Kindlasti oli tema valimisel määravaks teguriks tema aastatepikkune aktiivne tegutsemine kooliraamatukogude heaks.

Aasta tegu teadusraamatukogus 2010 – Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu avakogu elektroonilise juhi loomine

Rait Aguraijuja

Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu infotehnoloogiatalituse süsteemihaldur

Avakogu juhi eesmärk on teha lugeja jaoks teaviku leidmine raamatukogu riulilt lihtsamaks, kiiremaks ja mugavamaks. Süsteemis on kirjeldatud seosed kohaviitade ja riulite vahel, sel viisil on loodud nõ elektrooniline kaartkataloog. Kui tarkvara esimestes versioonides piirdus funktsionaalsus otsinguga teema ja kohaviida järgi, siis tänaseks päevaks on loodud liides avakogu juhi sidumiseks teiste infosüsteemidega. Lisaks riulite märkimisele on võimalik tähistada ka ruume, laiendades tarkvara kasutusulatust ning muutes selle ühtlasi ka majajuhiks ja infokioskiks.

Avakogu juhi sünniks võib pidada aastat 2007, mil raamatukogu direktor Jüri Järs käis välja idee luua lugejatele kasutamiseks topograafiline otsisüsteem paremaks orienteerumiseks tolleaegse raamatukogu rõdu-korruse teavikute paigutuskeemis. Kohe laienes kontseptsioon terve avakogu kaardistamisele, samuti erinevate otsinguvõimaluste loomisele. Juba sellel hetkel, kolm aastat tagasi, oli seatud oluliseks eesmärgiks siduda ühel päeval avakogu juht e-kataloogiga ESTER, seda siiski mitte enne, kui on saavutatud tarkvara nõuetele vastav kvaliteet ja stabiilsus. Kuna Eesti raamatukogudes ei ole varem samalaadseid rakendusi kasutatud, oli tegemist pilootprojektiga, mille alguses ei olnud täpselt määratletud, millised on soovid ja võimalused.

Avakogu juhi arengus võib eristada kolme etappi ehk versiooni. Esmalt endises TTÜ raamatukogu hoones kasutusel olnud pilootversioon (valmis 2008. aasta oktoobris), mille eesmärk oli täpsemalt välja selgitada, kuidas sooviksid tarkvara näha raamatukogu töötajad, kuidas lugejad. Kuigi kõiki stsenaariume paberil läbi mängida ning ette näha oli keeruline, peaaegu võimatu, võib tagantjärele pidada juba pilootversiooni küllaltki õnnestunuks. Raamatukogu uue hoone ehitamine tingis vajaduse tarkvara edasi arendada.

Tarkvara teine versioon valmis koos raamatukogu uue hoonega 2009. aasta novembris. Tuginedes varasematele kogemustele, olid uues versioonis parandatud varem esinenud puudused, lisatud uusi otsinguvõimalusi ning ümber kujundatud kasutajaliides. Raamatukogu igale korrusele paigutati infokioskid, mis võimaldasid lugejatel kasutada e-kataloogi ESTER ja avakogu juhti. Valmisolek avakogu juhi sidumiseks e-kataloogiga oli saavutatud.

Täna kasutusel olevat versiooni võib tituleerida versiooniks III. TTÜ raamatukogu avakogu juht on seotud e-kataloogiga ESTER ning funktsionaalsusesse on lisandumas individuaal-

ning rühmatöö ruumide broneerimine. ELNET Konsortsiumi tellimisel on valmimas TTÜ raamatukogu avakogu juhi põhjal rakendus, mida saaksid kasutada ka teised raamatukogud. Tarkvara kasutusulatus on laienenud avakogudest kaugemale ja täidab ühtlasi ka majajuhi rolli, võimaldades lisaks riiulitele juhatada lugejat ka õigetesse ruumidesse ning saalidesse.

Aasta tegu erialaraamatukogus 2010 – pärimusmuusika teabekogu loomine

Tiina Soopa

MTÜ Eesti Pärimusmuusika Keskuse pärimusmuusika teabekogu hoidja

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing tunnustas erialaraamatukogus aasta teo auhinnaga 2010. aastal pärimusmuusika teabekogu kui ainulaadset fonoteek-raamatukogu ja infokeskust. Avaliku raamatukoguna oleme avatud kõigile külastajatele, kellel on huvi pärimusmuusika vastu.

Viljandi Pärimusmuusikaaidas tegutsev pärimusmuusika teabekogu avati 2009. aasta 27. märtsil eesmärgiga pakkuda teavet ning inspiratsioonimaterjali nii muusikaharrastajatele, professionaalidele kui ka lihtsalt muusika- ja pärimuskultuurihuvilistele. Teabekogu idee ulatub tagasi 1990. aastatesse, kui jõudsalt populaarsust kogunud Viljandi pärimusmuusika festivali korraldajate kätte kogunes unikaalne pärimusmuusika materjalikogu. Peagi tekkis vajadus hakata sellekohast informatsiooni koondama ja süstematiseerima. Sellest sündiski pärimusmuusika teabekogu loomise idee.

Pärimusmuusika teabekogu võib pidada üheks uuemaks ja omanäolisemaks muusikaraamatukoguks Eestis. Meie tegevuse rõhuasetus on eelkõige praktilise väärtusega materjalidel, mis pakuvad huvilistele võimalust saada pärimusmuusikaga paremini tuttavaks ning õppida musitseerima ja laulma. Lisaks on imposantsete võlvlagedega ruumides suurepäraseid võimalused uurimistöö tegemiseks ja uurimustesse süvenemiseks.

Valdav osa meie kogust koosneb ainulaadsetest demo- ja promomaterjalidest, mis on kogutud erinevatelt muusikamessidelt üle maailma ning samuti Viljandi pärimusmuusika festivalilt. Olemas on ka nootide, käsikirjade ja raamatute kogu, mis annab ülevaate pärimusmuusikast ning sellega seonduvast.

Teabekogu igapäevasel kasutamisel on võtmeroll veebilehel www.folk.ee/teabekogu. See koondab erialast informatsiooni läbi erinevate kodulehtede, blogide, foorumite ja andmebaaside, kus erilist tähelepanu on pöördunud rahvaste pärimusmuusikale. Nende materjalide kõrval haldame ka Viljandi pärimusmuusika festivali video- ja helisalvestiste kogu ning teiste keskuse korraldatud pärimusmuusikasündmuste materjale (plakatid, pisitrükised jms).

Pärimusmuusika teabekogu bibliograafilised andmed on kättesaadavad koduleheküljel, e-kataloogis URRAM ja üleilmses digitaalmuusikaarhiivide võrgustikus DISMARC.

Vanade heli- ja videomaterjalide digiteerimiseks ning audio- ja videoteegi täiendamiseks on kohapeal olemas professionaalne tehnika.

Pärimusmuusika teabekogu aktiivsemateks kasutajateks on pärimusmuusikud, pärimusmuusika õppijad ning muusikahuvilised. Pakume neile kõigile asjatundlikku teenindust ja võtame arvesse kasutajate individuaalseid vajadusi.

Pärimusmuusika teabekogu seab oma eesmärgiks loominguulise õhkkonna tagamise kõigile, kes on huvitatud pärimusmuusikast.

ERÜ TEGEVUSEST

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu tegevus 2010. aastal

ERÜ juhatuse aruanne

LIIKMESKOND

2010. aastal astus ERÜsse 24 uut liiget, neist 20 liitus aastakoosoleku ja raamatukogupäevade ajal toimunud värbamiskampaania käigus, mil sai liituda sisseastumismaksuta. Aasta jooksul lahkus kokku 31 liiget, neist 12 omal soovil, ülejäänud arvati välja usaldusisiku info põhjal, peamiselt liikmemaksu tasumata jätmise pärast. 2010. aastal lahkusid igavikuteele ERÜ liikmed Mare Laos ja Astrid Pöder.

Maikuu sai üle 70 liikme meeldetuletuse 2009. aasta liikmemaksuvõla kohta. Pärast seda alustati liikmete andmebaasi korrastamisega. Usaldusisikutel paluti täpsustada liikmete andmed, mis vajasisid korrigeerimist. Korrastamise tulemusel arvati liikmete hulgast välja mitmeid inimesi, kes enam ei soovinud osaleda ühingu tegevuses või olid juba ammu loobunud ning jätnud maksu mitmeid aastaid maksmata. Liikmete andmebaasi korrastamine jätkub 2011. aastal.

Aasta lõpul kuulus ERÜsse 802 liiget, sh seitse auliiget, seitse toetajaliiget ja üks välisliige. Toetajaliikmetena kuulusid ERÜsse endiselt Harju Maakonnaraamatukogu, Jõgeva Maakonna Keskraamatukogu, Lääne Maakonna Keskraamatukogu, Lääne-Virumaa Keskraamatukogu, Rapla Keskraamatukogu, Valga Keskraamatukogu ja Viljandi Linnaraamatukogu.

JUHATUS, REVISJONIKOMISJON JA BÜROO

2010. aastal oli juhatus kaheksaliikmeline ja sinna kuulusid ERÜ juhatuse esinaine Anneli Sepp (TÜR, ELNET Konsortsium) ja liikmed Ave Janu (esinaine asetäitja, TTÜR), Vaike Kurel (Vanalinna Hariduskolleegium), Helle Laanpere (Võrumaa Keskraamatukogu), Katre Riisalu (esinaine asetäitja, RR), Taie Saar (Kiili raamatukogu), Asko Tamme (Tartu Linnaraamatukogu) ja Õie Tammissaar (Lääne-Virumaa Keskraamatukogu). Revisjonikomisjon koosseisus olid Rutt Enok (Harju Maakonnaraamatukogu), Ruth Hiie (RR) ja Aita Kraut (TLÜ AR), kes revideerisid ühingu raha ja varasid 17. veebruaril 2010. aastal.

Toimus seitse juhatuse koosolekut, neist 4 Skype'is. Suve hakul kogunes juhatus Lääne-Virumaa Keskraamatukogus, augustis toimus juhatuse ringreis Võru- ja Põlvamaa raamatukogudes ning septembris tutvuti Tehnikaülikooli Raamatukogu uue hoonega.

Aasta algul planeeriti 2010. aasta tegevusi. Lugemisaasta raames kutsus juhatus kaaskodanikke üles raamatukogudele raamatuid kinkima ning algatas lugemisteemalise fotokonkursi. Juunikuus kohtuti Eesti Kultuuritöötajate Ametiliiduga ning arutati koostöövõimalusi. Pea igal koosolekul arutati ERÜ arengukava, küsiti arvamusi ekspertidelt, tehti kokkuvõtteid

ning arutati edasisi arengusuundi laiemas ringis. Aasta jooksul kutsus juhatus kokku kaks uut töörühma – raamatukogude turundus ja koduloobibliograafia.

Juunis saatis Eest Muusikakogude Ühendus (EMKÜ) kultuuriministeriumile pöördumise, millega ühinesid kõigi keskraamatukogude juhid ning ERÜ. Pöördumises käsitleti audioviisuaalsete teoste laenutamist raamatukogudest ning tehti ettepanek muuta autoriõiguse seadust nii, et filmi esmasalvestuse tootjal ei ole õigust lubada ega keelata oma toodete laenutamist raamatukogust, kuid on õigus saada laenutamise eest tasu. Oktoobris sai EMKÜ pöördumisele vastuse, kuid sisulist arutelu osaliste vahel ellu ei kutsutud.

ERÜ juhatus korraldas 4. veebruaril 2010 väljasõiduseminari, kus lisaks juhatusel liikmetele osalesid usaldusisikud ja ERÜ struktuuriüksuste juhid. Lääne Maakonna Keskraamatukogu lasteosakonnas toimunud seminaril arutati, kuidas hoida organisatsioon jätkusuutlikult toimivana, kõneldi lugemisaastast raamatukogudes jm. Vestlusringi juhatas juhatusel aseesimees Katre Riisalu. Loengu organisatsiooni turundamisest pidas Piret Hallik-Sass.

Linda Kask, kes on ühingu tegevuses aktiivselt kaasa löönud selle taasloomisest alates, oli viimast päeva ERÜ büroos tööl 30. aprillil 2010. Alates maist on tööl üks inimene, kuid Linda tegi vabatahtliku tööna ära ERÜ 2010. aasta raamatupidamise.

RAAMATUKOGUHOIDJA KUTSE

ERÜ kutsekomisjoni kuulusid: Malle Ermel (TÜR), Jüri Järs (TTÜR), Aira Lepik (TLÜ), Katrin Niklus (aseesimees, Rapla KR), Kersti Rodes (Kutsekoda, hääleõiguseta), Piia Selge (sekretär, Tallinna ARTE Gümnaasiumi raamatukogu), Krista Talvi (esimees, RR ja ERÜ) ja Ilmar Vaaro (TÜ VKA).

Kutse andmine

2010. aastal võeti vastu avaldusi kutse taotlemiseks dokumentide alusel 15. augustist kuni 15. septembrini. ERÜ kutsekomisjon vaatas 30. septembril läbi 94 taotlust. Raamatukoguhoidja III kutse omistati 47 raamatukoguhoidjale, raamatukoguhoidja IV 38 raamatukoguhoidjale ja V kutseaste ühele raamatukoguhoidjale. Kaheksale avalduse esitanud raamatukoguhoidjale kutset ei omistatud.

Aastatel 2006–2010 on kokku välja antud 774 kutsetunnistust: III 386, IV 364 ja V 24.

ERÜ esitas kultuuri kutsenõukogule aruande kutse andmise korraldamise ja kutse andmisega seotud rahaliste vahendite kasutamise kohta.

Raamatukoguhoidja kutsestandardi uuendamine

Raamatukoguhoidja kutsestandard III, IV, V kehtib 2011. aasta detsembrini. Raamatukoguhoidja kutsestandardi uue versiooni väljatöötamiseks moodustati 2010. aasta sügisel töörühm koosseisus: Janne Andresoo (RR), Kaie Holm (Tallinna KR), Aira Lepik (TLÜ), Sigrid Mandre (TLÜ AR), Heli Priimets (Tallinna Majanduskooli raamatukogu), Piia Selge (Tallinna Arte Gümnaasiumi raamatukogu), Anneli Sepp (TÜR, ERÜ), Ülle Siska (Jüri raamatukogu), Ilmar Vaaro (TÜ VKA), Kersti Rodes (Kutsekoda). Kutsestandardi töörühm käis 2010. aastal koos kaks korda – 18. novembril ja 7. detsembril.

RAAMATUKOGUHOIDJATE TUNNUSTAMINE

ERÜ aastapreemia 2009 pälvis RRI raamatukoguterminoloogia juhtiv spetsialist, ERÜ terminoloogiatoimkonna sekretär Siiri Lauk. Tunnustati tema tööd oskuskeele alal: toimkonna töö sujuv korraldamine, oskuskeelepäevade organiseerimine, raamatukoguterminite e sõnastiku haldamine jm.

Erandkorras anti välja kaks teenetepreemiat:

ERÜ teenetepreemia 2009 pälvis Anne Ainz, kes on aastakümneid tegelenud eesti retrospektiivse rahvusbibliograafia, esinenud ettekannetega rahvusbibliograafia koostamise ja raamatuajaloo teemadel, koostanud näitusi ja pidanud loenguid rahvusbibliograafia ajaloost.

ERÜ teenetepreemia 2009 sai ligi 45 aasta Koigi raamatukogu juhatanud Mare Nurmsalu. Nende aastate jooksul on Koigi raamatukogu saanud kohalikuks kultuuri- ja elukestva õppe keskuseks – paigaks, kuhu kohalik rahvas tahab rõõmuga tulla.

Teenetepreemia suurus oli 6250 krooni ja aastapreemia 5000 krooni ning selle väljaandmist toetas kultuuriministeerium.

Bibliograafia auhinnale oli esitatud üksteist aastatel 2008 ja 2009 ilmunud bibliograafia-väljaannet. Auhinnakomisjon (Aurika Kruus, esinaine, TLÜ AR), Anne Kõre (TÜR), Annemaria Onoper (KMAR), Katre Riisalu (RR, ERÜ), Li Seppet (EMÜR)) otsustas jagada auhinna kahe bibliograafianimestiku vahel ning anda auhinna bibliograafia „Eesti perioodika 1941–1944“ eest koostajale Külli Kaunissaarele ja „Hando Runnel: bibliograafia 1963–2008“ eest koostajale Sirje Tammojale. Bibliograafia auhinda annavad üle aasta välja ERÜ ja TLÜ AR ning selle suurus oli 2010. aastal 10 000 krooni.

Aasta tegu teadusraamatukogus 2010 oli TTÜ Raamatukogu avakogu elektrooniline juht Juku. Rait Agurajuja loodud avakogu juht on aasta teona teadusraamatukogus eeskujuks teistele Eesti raamatukogudele. TTÜ raamatukogus loodud tarkvaraarendus on esimene sellelaadne lahendus Eestis. Avakogu juht aitab leida vajaliku materjali raamatukogu ruumis ja on seotud ka e-kataloogiga ESTER.

Aasta tegu erialaraamatukogus 2010 oli MTÜ Eesti Pärimusmuusika Keskuses koos info-keskusega tegutseva fonoteek-raamatukogu avamine, mis on suurepärase näide innovaatilisusest muusikainfo kättesaadavaks tegemisel raamatukogus. Pärimusmuusika keskuse esindajana sõnas Sofia Joons auhinna kättesaamisel, et nii suur tunnustus tuli üllatusena ja innustab seni teostamata ideid pärimusmuusika teabekeskuses teoks tegema.

Laureaadid avalikustati III teadus- ja erialaraamatukogu päeval Tallinna Tervishoiu Kõrgkoolis. Aasta teole teadusraamatukogus oli esitatud ka E-rahvusraamatukogu ja TTÜRi teenuseid tutvustavad videod. Aasta teole erialaraamatukogus kandideeris Narva kolledži raamatukogu, mille juht Ingrid Zolotov on arendanud kolledžis välja hästi toimiva raamatukogu.

Aasta 2010 lasteraamatukoguhoidjaks sai aktiivse, innovatiivse ja tulemusliku töö eest laste lugejateeninduse arendamisel Võrumaa KR lasteosakonna bibliograaf Eve Timmi.

Tiitel avalikustati VII lasteraamatukoguhoidja päeval Pärnus. Auhinnale kandideerisid Lääne MKR lasteosakonna raamatukoguhoidja Eevi Kliss, Tartu Linnaraamatukogu laste- ja noorteosakonna peaspetsialist Epp Nõgese ja Pärnu KR laste- ja noorteosakonna raamatukoguhoidja Triinu Univer.

Aasta 2010 kooliraamatukoguhoidjaks sai Pärnu Ühisgümnaasiumi raamatukogu juhataja Vaike Mändmaa ning autasu anti üle kooliraamatukogude sektsiooni teabepäeval novembri lõpus. Auhinnale kandideeris kokku 12 kooliraamatukoguhoidjat.

Aasta kooliraamatukogu, aasta lasteraamatukoguhoidja, aasta tegu teadus- ja erialaraamatukogus anti välja Kultuurkapitali toel, kokku oli toetusstipendiumi suurus 30 000 krooni (iga auhinna suurus oli 7500 krooni).

Aasta 2010 maaraamatukoguhoidjad olid:

Elen Turi Turba raamatukogu raamatukoguhoidja Harjumaalt
Leelo Sarapuu Kõrgessaare raamatukogu juhataja Hiiumaalt
Valve Kollo Kurtna raamatukogu juhataja Ida-Virumaalt
Marika Aavasalu Kuremaa raamatukogu juhataja Jõgevamaalt
Pille-Riin Kranich Koigi raamatukogu juhataja Järvamaalt
Luule Kaunimäe Tuudi raamatukogu juhataja Läänemaalt
Maarika Lausvee Muuga raamatukogu juhataja Lääne-Virumaalt
Heli Adamson Kanepi raamatukogu juhataja Põlvamaalt
Tiina Kuum Allikukivi raamatukogu juhataja Pärnumaalt
Tiiu Talu Kohila raamatukogu raamatukoguhoidja Raplamaalt
Eha Trumm Orissaare raamatukogu juhataja Saare maakonnast
Maret Lukken Ilmatsalu raamatukogu juhataja Tartumaalt
Saima Puusepp Öru rahvaraamatukogu juhataja Valgamaalt
Elvi Mägi Olustvere külaraamatukogu juhataja Viljandimaalt
Tiina Lillmaa Obinita raamatukogu juhataja Võrumaalt

Juhatus tunnustas parimaid raamatukoguhoidjaid tänukirja ning meenevaasiga.

ÜRITUSTE KORRALDAMINE

Üldkoosolek ja kõnekoosolek

ERÜ üldkoosolekule RRI konverentsisaali oli 3. märtsil kohale tulnud 187 liiget, volitusi oli 259. Kuulati ära ja kinnitati 2009. aasta ERÜ tegevus-, finants- ja revisjonikomisjoni aruanne ning 2010. aasta tegevussuunad. Sõnavõtu korras tutvustas Krista Talvi kutsekomisjoni tegevust, Õie Tammissaar kutsus üles korraldama nn tasuta raamatu laatu ning tegi ettepaneku luua ERÜ juurde turunduse töörühm, Kalju Tammaru pani raamatukoguhoidjatele südamele oskuskeele kasutamise ja korrastamise vajalikkust.

Ivi Tingre avalikustas, et ta sõlmis 23. veebruaril 2010 Eesti Rahvuskultuuri Fondiga (ERF) lepingu omanimelise allfondi loomiseks eesmärgiga toetada raamatukogunduse arengut. Annetusi Eesti Rahvuskultuuri Fondile saab teha sihtasutuse arveldusarvele 221001101347

Swedbankis. Ivi Tingre soovil esitatakse fondi stipendiumidele laekunud taotlused läbivaatamiseks ERÜle, kelle ettepanekute alusel ERF nõukogu stipendiumid määrab. 2010. aasta lõpuks oli fondi laekunud 123 623 krooni, sellest Ivi Tingre panus oli 90 tuhat. Annetused on endiselt oodatud!

Kõnekoosolekul „Lugemise apoloogia“ rääkisid lugemisaastale kohaselt tuntud loomeinimesed, missugust osa on lugemine nende elus mänginud. Esinesid ajakirja Tuna toimetaja, kirjanduskriitik Andres Langemets, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia lavakunstkooli juhataja professor Ingo Normet ning vabakutseline operaator ja režissöör Vallo Kepp. Kõnekoosolekut juhtis TLÜ ARI väliseesti kirjanduse keskuse juhataja teadur Anne Valmas.

Raamatukogupäevad 20.–30. oktoober

Lugemisaasta üleskutses rõhutati, et lugemisaasta on mõeldud kõigile, ka neile, kes veel ei loe. Ka raamatukogupäevade moto „Jah lugemisele“ püüdis seda toonitada. Raamatukogupäevade plakati kujundas juba neljandat aastat järjest Tiit Tõnurist ja trükkis oma kulu ja kirjaga taas kirjastus Koolibri. Raamatukogudes toimuvad raamatukogupäevade ettevõtmised olid koondatud ERÜ kodulehele.

Raamatukogupäevade avamisel 20. oktoobril Tallinna Tehnikaülikooli aulas rääkisid lugemisest ning raamatukogudest kirjanikud ja publitsistid Mika Keränen, Jürgen Rooste ja Kaarel Tarand. Piia Salundi tutvustas algatust E-raamatukogu.com ning Margus Küppar käsitles loodavat e-raamatute müügikeskkonda. Päeva juhtis Olavi Pihlamägi. Avapäevast oli osa saama tulnud üle 200 raamatukoguhoidja ja see sai teoks tänu TTÜ raamatukogu rahalisele toetusele. Meeleolukas muusikaline tervitus oli TTÜ Big Bandilt.

Raamatukogupäevade avapäeval toimunud raamatukoguhoidjate mälumängus osales viisteist võistkonda suurtest ja väikestest raamatukogudest. Rahvaraamatukogude kõrval astusid üles ka RR, TTÜR ning ERÜ juhatus. Seekord valmistas mälumängu ette Kohtla-Järve KR, kes 2009. aastal sai loosi tahtel selle austava kohustuse osaliseks. Mängu lõpuks kujunes paremusjärjestus järgmiseks (I ja II kohta jäi eraldama vaid üks punkt): I koha saavutas Tartu Linnaraamatukogu võistkond: Piret Kiivit, Tiina Sulg, Tiina Tarik, II koha Rapla maakonna võistkond: Taimi Jürgens ja Tiina Talvet Rapla KR-st ning Mariina Madisson Lelle raamatukogust, III koha RR-i võistkond: Nansi Leppik, Airi Mürk, Riina Tammai. Võistlejad said tunnustuseks raamatukauplause Apollo kinkekaardid ja Kohtla-Järve KR tubli töö eest ajakirja Raamatukogu 2011. aastatellimuse (kaks komplekti). Järgmise aasta mälumängu tegijate leidmiseks korraldatud õnneloos langes Jõgeva maakonna raamatukoguhoidjatele.

22. oktoobril toimunud III teadus- ja erialaraamatukogude päeva juhtis Katrin Gottlob. Ettekannetega astusid üles TTÜRi direktor Jüri Järs, Tartu Ülikooli erialaraamatukogude peaspetsialist Lilia Külv, RRI kogude direktor Ülle Talihärm, Tallinna Tehnikakõrgkooli lektor Anneli Alt. Päev toimus Tallinna Tervishoiu Kõrgkoolis ja kohapeal aitas üritust korraldada raamatukogu juhataja Ülle Kuuse.

Eesti raamatu päeva tähistati 23. oktoobril paljudes kohtades, RRis kõneldi eesti raamatu kirjastamisest Eestis ja välismaal.

X maaraamatukoguhoidja päev Põlva Kultuuri- ja Huvikeskuses 29. oktoobril oli juubeliile kohaselt põnev ja pidulik. Põlvasse oli kokku tulnud ligi kakssada maaraamatukoguhoidjat, et kohtuda kolleegidega ja kuulata huvitavaid esinejaid. Kümnen dat korda tunnustati maakondade tublimaid ja anti üle aasta 2010 maaraamatukoguhoidja auhind. Päeva kohalikud peakorraldajad olid Külli Ots ja Reet Kappo Põlva Keskraamatukogust.

Võistlust „Infootsing Internetist“ korraldas algusest lõpuni Krista Lepik TÜRist. 7. oktoobril toimunud eelvoorule oli registreerunud 60 osalejat. Võistluse lõppvoor oli 21. oktoobril TÜRis. Esikoha saavutas Krõõt Kaljusto-Munck Tartu Linnaraamatukogust ja järgmise aasta võistluse korraldaja teatepulk läks talle üle. Teisele kohale tuli Kristi Ütt Eesti Rahva Muuseumi arhiivist ning kolmandale Carolina Schultz TLÜ ARist. Auhindadeks olid ka sellel mõõduvõtmisel raamatukaupluse Apollo kinkekaardid.

VII kirjandustuur „Eesti kirjanikud Eesti raamatukogudes“ toimus 2.–5. novembrini 2010 ning selle peakorraldajad olid Kirjanike Liit Jürgen Rooste ja RR Maire Liivametsa isikus, ERÜ büroo aitas kaasa ettevalmistaval perioodil. Seitse meeskonda sõitis läbi kõik maakonnad peale Järvamaa.

LUGEMISAASTA 2010

Aastakoosolek otsustas välja kuulutada aktsiooni, mille üldpealkirjaks sai „Kingi raamatukogule raamat!“. Aktsiooni mõtteks oli toetada raskel ajal vaimukultuuri ja pakkuda lugejale võimalust kinkida oma kodukoha raamatukogule uusi raamatuid. Kokkuvõtte ilmub Katre Riisalu sulest ERÜ aastaraamatus 2010.

Lugemisaasta fotokonkurss „Lugemise lummuses“ kuulutati välja raamatukogupäevade avapäeval. Fotosid sai konkursile esitada ja portaali Delfi Pilt laadida kuni 17. detsembrini ja pilte hääletada 18.–31. detsembrini 2010. Fotokonkursi eesmärgiks oli kutsuda lugemisaastal osalema ka neid, kes lugemisest enam või selle kõrval hindavad fotokunsti. Fotokonkursi auhinnafond oli 9 000 krooni, konkursi toetasid Overall, Photopoint (eripreemiad) ja kirjastus Varrak (publiku lemmikud). Konkursile laekus 292 pilti. Žürii, koosseisus Livio Nimmer, Rait Agurajuja, Vahur Puik ja Anneli Sepp hindasid fotode ideed, loomingulisust ja emotsionaalsust ning nende kunstilist ja tehnilist taset 19. jaanuaril 2011. Žürii valis konkursile esitatud piltide hulgast välja kolm parimat ning tegi ettepaneku vastavalt konkursi tingimustele välja anda auhinnad alljärgnevalt:

I - Riho Vahtras, II - Kulno Kaiklem, III - Johann Kabonen.

Konkursi tulemused avalikustati lugemisaasta lõpetamisel 21. jaanuaril.

Kokkuvõtlikult kirjutab lugemisaasta tegemistest raamatukogudes ERÜ 2010. aasta aastaraamatus Kai Idarand RRist.

LÜHIÜLEVAADE STRUKTUURIÜKSUSTE TEGEVUSEST

Jätkasid tegevust kõik varem töötanud struktuuriüksused, moodustati koduloobibliograafia ja raamatukogude turundamise töörühmad. Sektsioonide, töörühmade ja teiste struktuuriüksuste aruannete täistekstid on ERÜ kodulehel.

Erialaraamatukogude seksioon (juht Kristina Rallmann, Kaitseväe Peastaabi raamatukogu, alates märtsist Sirje Turta, Tallinna Tehnikakõrgkooli raamatukogu)

Märtsis korraldas seksioon väljasõiduseminari Viljandisse, külastati linnaraamatukogu ja VKA ning Viljandi Muuseumi raamatukogu. Mais toimus koolitusreis Soome. Osa võttis 17 raamatukogutöötajat erinevate kõrgkoolide ja asutuste raamatukogudest. Kahe päeva jooksul külastati viit raamatukogu Turus. Septembris tutvuti Tallinna Botaanikaia raamatukoguga. Seksiooni juhataja valmistas ette III teadus- ja erialaraamatukogude päeva sisulise poole.

Kooliraamatukogude seksioon (juht Jaanus Kõuts, Rocca al Mare Kooli raamatukogu, alates juunist Piia Selge, Tallinna Arte Gümnaasiumi raamatukogu)

Aasta jooksul leidsid aset kaks teabepäeva ja suveseminar. Kevadisest teabepäevast „Lugemisaastast ja uuendatud riiklikust õppekavast“ RRis võttis osa 147 ja sügisest 133 raamatukoguhoidjat. Augustis toimus Valgamaal suveseminar „Väärtused ja võimalused uuenenud riiklikus õppekavas“, osavõtjaid oli 59. Nii teabepäevadest kui suveseminarist on ilmunud kokkuvõtted ajakirjas Raamatukogu. Suveseminari teostumisele aitas kaasa toetus haridus- ja teadusministeeriumilt ja hasartmängumaksu nõukogult.

Juunis toimus juhatause erakorraline koosolek, kus Jaanus Kõutsi asemel tuli leida seksioonile uus esimees, kelleks sai Piia Selge.

Oktoobris moodustati haridus- ja teadusministeeriumi juurde töörühm, kelle ülesandeks oli uute kooliraamatukogude töökorralduse aluste väljatöötamine. Koostöös vabariigi kooliraamatukoguhoidjatega valmis Ester Sõrmusel infokirjaoskuse tundide läbiviimiseks abimaterjal "Infokirjaoskuse edendamise võimalused kooliraamatukogus: juhend üldhariduskoolide kooliraamatukoguhoidjatele"

<http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=10676>

Oktoobri neljandal esmaspäeval, rahvusvahelisel kooliraamatukogupäeval kuulutati välja aasta kooliraamatukoguhoidja, auhind anti Vaike Mändmaale kätte 29. novembril toimunud teabepäeval. Teabepäeval valiti seksiooni juhatause uuteks liikmeteks: Külli Kose Lilleküla Gümnaasiumist, Ingrid Kustavus Viljandi Maagümnaasiumist ja Kristel Rannaääre Kehra Gümnaasiumist.

Aasta lõpul oli kooliraamatukoguhoidjatest ERÜ liikmeid kokku 69 inimest.

Maaraamatukogude seksioon (juht Irma Raatma, Väike-Maarja Valla Raamatukogu)

2010. aastal jätkuv majanduslik madalseis mõjutas maaraamatukogude tegevust üsna tugevalt. Eelarveraskustes vallad kaalusid mõnede raamatukogude sulgemist, vähendati koosseise, vähendati palku, raamatu- ja tegevuskulu raha vähenes oluliselt. Paljudes kohtades kärbiti koolitusraha. See kõik mõjutas mingil määral ka seksiooni tööd – teabepäevast ja laagrist osavõtjate arv oli väiksem.

Seksioon käis koos kahel korral. Aprillis arutati seminarlaagri korraldamisega seotud küsimusi. Juttu tehti laagrite kroonikatest, mis tuleks kohe peale iga laagri toimumist saata ERÜ

büroosse kroonikaraamatusse lisamiseks. Novembris tehti kokkuvõte 2010. aasta tegevusest ja kavandati järgmist.

Teabepäeval "Koduloolisest uurimistööst virtuaalses keskkonnas" tehti esialgne kokkuvõte värvikamate lugemisaasta ettevõtmistest, kuulati Maire Liivametsa ja Jaanika Palmi ettekandeid tänapäeva eesti kirjandusest. Teabepäeva teine pool andis teadmisi koduloolisest uurimistööst, kodulootööst raamatukogus ning varsti URRAMis valmivast koduloo portaalist.

Maaraamatukoguhoidjate seksiooni suveseminaril Tartumaal arutleti bloginduse üle raamatukogus, küsitluse põhjal oli koostatud ettekanne ühendatud valla raamatukogudest, kuulajaid pani ägedalt kaasa rääkima Ere Tammeoru uurimus maaraamatukogude teavikute rahast ja palkadest. Huvitavad ja informatiivsed olid Mari Niitra, Johanna Rossi, Kristiina Praakli kirjandusloengud ja Terje Paesi praktilised ülesanded tasakaalu ja elurõõmu leidmiseks iseendas. Tutvuti Tartumaa kaunite huviväärsustega, Rannu ja Rõngu raamatukoguga, Järvemuuseumi ning Tartu observatooriumiga. Tänu Hele Ellermaale huvitava laagri korraldamise eest! Suveseminari korraldamist toetas hasartmängumaksu nõukogu.

X maaraamatukoguhoidja päeval Põlva Kultuuri- ja Huvikeskuses tunnustati viimast korda iga maakonna tublimat maaraamatukoguhoidjat. Järgmisest aastast valitakse ainult üks auhinna saaja. Päeva korraldamist toetasid hasartmängumaksu nõukogu, kultuurkapital ja mitmed kohalikud asutused.

Kogude toimkond (juht Kristina Pai, Tartu Ülikooli Raamatukogu)

Toimkonna kuulub 21 liiget, muudatusi liikmeskonnas ei toimunud, esindatud on kõik ülikooliraamatukogud: EKA, EMTA, EMÜR, TLÜAR, TTÜR, TÜR ning RR, KMAR, EHR ja Eesti Patendiinfo keskuse raamatukogu.

2010. aastal said toimkonna liikmed kokku kolmel korral. Toimkonna liikmed tegelesid nii ERÜ raames kui ka oma raamatukogudes töökohustest tingituna palju seadusloomega, sest muutmisel olid paljud raamatukogusid puudutavad seadusaktid.

Mais toimus toimkonna koosolek RRis. Seoses teadus- ja arhiivraamatukogudes läbiviidud riigikontrolli auditi ja sundeksemplari seaduse muutmisega oli arhiivkogu teema päevakohane. Arutleti erinevate raamatukogude arhiivkogu probleemistiku üle. Lähemalt tutvuti RRI arhiivkogu komplekteerimise põhimõtete, arhiivtrükiste vormistamise, kasutajale kättesaadavaks tegemise ja kogu säilitustingimustega. Kõik toimkonna liikmed andsid ülevaate oma raamatukogus leiduvatest arhiivteavikutest ja nendega tehtavast tööst.

Aastal lõpus toimunud koosolekule Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias olid kutsutud esinema Toomas Seppel kultuuriministeriumist ja Kaie Viigipuu-Kreintaal Tallinna KRist ja Eesti Muusikakogude Ühendusest. Ülevaate EMTA raamatukogust ja komplekteerimispõhimõtetest andis direktor Ilvi Rauna. Koosoleku lõppedes tutvuti EMTA raamatukoguga. Huvilistel oli võimalus jääda kuulama kontserti EMTA saalis.

21. aprillil toimus TÜRis kogude toimkonna traditsiooniline kevadseminar, teemaks pisitrükised. Osalejaid oli üle 60 Eestimaa erinevatest raamatukogudest ja muuseumidest.

Koolituse toimkond (juht Ilmar Vaaro, TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia)

Jätkus koostöö ühingu kutsekomisjoniga raamatukoguhoidja III, IV, V kutsevalifikatsioonide omistamisel ning silma hoiti peal kutsevalifikatsiooni omistamise süsteemi arengutel.

Koostöös ühingu kutsekomisjoniga toimus mais RRis infopäev „Uue kutsestandardi lävel“. Päevakohaste ettekannetega esinesid Kutsekoja juhatuse liige Olav Aarna ja Kutsekoja vanemkoordinaator Kersti Rodes. Eesti Kultuuritöötajate Ametiliidu/Teenistujate Ametiliitude Keskorganisatsiooni juhatuse esimees Ago Tuuling arutles, kas on võimalust kutsevalifikatsiooni aste siduda palgatõusuga.

Novembris toimus Kõrvekülas traditsiooniline toimkonna koolitusseminar Tartumaa raamatukoguhoidjatele. Seminari pidanud Ilmar Vaaro ja Aivi Sepp käsitlesid raamatukogu ajaloo kirjutamist ning võimalusi blogide ja sotsiaalsete võrgustike toel raamatukogu nähtaval hoida. Pärast esinemist tutvuti põgusalt Kõrvekülaga ning siirduti Äksi, kus Anita Priks andis meeleoluka ülevaate ühes majas koos tegutsevast rahvaraamatukogust, Saadjärve looduskeskusest ning Soomepoiste muuseumist.

Väljasõit korraldati seekord 11. novembril Viimsi. Viimsi Vallaraamatukogu juhataja Kristiina Puura andis igakülgse ülevaate raamatukogust ja selle tegevusest. Rannarahva Muuseumis süveneti paikkonna varasemasse elu-olusse. Viimsi Keskkoolis ei piirdunud tutvumine ainult raamatukoguga vaid terve kooliga. Kooli raamatukogu juhataja Aime Miil ja raamatukoguhoidja Anne Pürg jagasid selgitusi ülekerkinud küsimustele. Viimsi valla arendusameti juhataja Enno Selirand tutvustas valla arengusuundi ja võimalusi. Päev lõppes bussiekskursiooniga valla huvitavamatesse paikadesse.

Lasteteeninduse toimkond (juht Ülle Rüütel, Viljandi Linnaraamatukogu)

Toimkonna suuremad ettevõtmised olid lasteraamatukoguhoidjate suveakadeemia ja lasteraamatukoguhoidjate päeva korraldamine, aasta 2010 lasteraamatukoguhoidja väljaselgitamine ja toimkonna koosolek.

Lasteteeninduse toimkonna koosolekule 4. märtsil oli kutsutud esindaja igast maakonnast. Otsustati, et toimkonnal saavad edaspidi olema kontaktisikud maakondades. Arutati lasteürituste vorme ja nimetusi. Pakuti välja teemasid, mida käsitleda lasteraamatukoguhoidja suveakadeemias, mida lasteteeninduse toimkond koostöös VKAga korraldab juba mitmendat aastat. Seekord kuulas suveakadeemias loenguid 24 osalejat. Käsitleti laste loovust, raamatukogutunde väikelastele, kaasaegset noorsookirjandust jm. Osalejatelt saadud tagasiside oli hea.

7. üleriigiline lasteraamatukoguhoidjate päev toimus Pärnu KRis. Päeva toetajad olid Pärnu KR, Pärnu linn, Eesti Kultuurkapital. Kõneldi Pärnu kultuurielust, tutvustati mõtte- ja teatrimänge, nende korraldamise köögipoolt, kuulati ülevaadet toimkonna tegemistest ning lasteosakondade 2009. aasta tööst ja plaanidest jm. Pärnu Ühisgümnaasiumi lapsed ja õpetajad tõid osalejateni mõtteid ja võimalusi, kuidas lapsi raamatu juurde tuua. Tehti teatavaks aasta 2010 lasteraamatukoguhoidja. Osavõtjate arvukus tõestas, et lasteraamatukoguhoidjad hindavad neid kokkusaamisi.

Liigitamise ja märksõnastamise toimikond (juhatuse kaasesimehed Tamara Kozõreva, Tartu Linnaraamatukogu ja Malle Lang, TTÜR)

Liigitamise ja märksõnastamise toimikond korraldas kevadel Tartu Linnaraamatukogu saalis seminari kodulookirjanduse märksõnastamisest. Seminarist võttis osa 40 inimest erinevatest raamatukogudest üle Eesti ja seda juhtis toimikonna juhatuse liige Sirje Nilbe. Ürituse avas Tartu Linnaraamatukogu direktor Asko Tamme, ettekannetega astusid üles Halliki Jürma, Helje Laas, Lauri Posti, Külli Solo ja Külli Ots. Päeva kokku võttes leiti, et kodulooline teave on laiali pillatud eri andmebaasidesse ja see tuleks lähiaegadel paremini otsitavaks teha. Seminaril öeldi välja vajadus moodustada ERÜ juures koduloo bibliograafia töörühm, kes tegeleks koduloo probleemistikuga üleriigiliselt.

Jätkus koostöö ELNET Konsortsiumi liigitamise ja märksõnastamise töörühmaga. Ühiselt peeti koosolek oktoobris TTÜR-is. Esmalt tutvuti raamatukogu uue hoonega ja külastati pikemalt kataloogimisosakonda. Sirje Nilbe rääkis UDK Konsortsiumi (UDC Consortium) uudiseid ja vahendas muljeid IFLA liigitamise ja märksõnastamise seksiooni ettekandekoosolekult. Tiiu Tarkpea tutvustas TÜRI ostetud British Standards Institutioni tasulist toodet UDC Online.

Terminoloogiatoimikond (juht Kalju Tammaru, Eesti Hoiuraamatukogu)

Raamatukogunduse ja infoteaduse terminoloogia väljatöötamine ning korrastus kuulub ERÜ terminoloogiatoimikonna ning RRI teadus- ja arenduskeskuse pädevusse. Terminoloogiatööd koordineerib RRI teadus- ja arenduskeskuse juhtiv spetsialist Siiri Lauk, kes on ka terminoloogiatoimikonna sekretär. Aruandeaastal liitusid toimikonnaga RRI teadus- ja arenduskeskuse juhataja Mihkel Volt ning Tallinna Tehnikakõrgkooli raamatukogu raamatukoguhoidja Siret Remmelg.

2010. aastal jätkati erialaterminite andmebaasi poolikute (varjatud) kirjade täpsustamist, lisandusid päringutest laekunud terminid. Vaadati läbi ja ühtlustati tõlkestandardi EVS-ISO 28118 „Informatsioon ja dokumentatsioon. Tulemusindikaatorid rahvusraamatukogus“ terminid ja määratlused. Raamatukoguterminite andmebaasi lisati ERÜ terminoloogiatoimikonnas kinnitatud uued terminid ning täpsustati-täiendati olemasolevaid. Andmebaas sisaldab 6160 terminikirjet, millest 4464 on veebis olevas raamatukogusõnastikus avalikult kättesaadavad. Andmebaasi statistika näitab raamatukogusõnastiku aktiivset kasutust – aasta jooksul on tehtud 48 000 terminipäringut (10.12.2010).

Terminoloogiatoimikonna töökoosolekuid toimus aruandeaastal seitse. Kõik toimikonna otsused on fikseeritud koosolekute protokollides ning lõplikult kinnitatud terminikirjed kantud andmebaasi.

4. veebruaril korraldati RRI väikeses konverentsisaalis oskuskeelepäev, kus keskenduti eestikeelse teadusterminoloogia loomisele ja korrastamisele. Oskuskeele erisustest ja selle võimalustest rääkisid TÜ õppejõud ja teadurid, kes pälvisid konkursi korras eestikeelse terminoloogia stipendiumi. Teemaring hõlmas nii loogika, semiootika kui ka pragmapoeetika oskuskeeleloomet. Osavõtjaid oli nii raamatukogudest kui ka muudest asutustest, kokku 98 kuulajat.

Juba mitmendat aastat toetab haridus- ja teadusministeerium koostöös Eesti Terminoloogia Ühinguga riikliku programmi „Eestikeelse terminoloogia toetamine 2008–2012“ vahenditest konkursi korras edukamaid terminikomisjone. ERÜ terminoloogiatoimkond on saanud tegevuseks toetust kolmel korral. Põhiosa 2010. aasta toetussummast kasutati oskuseleppäeva korraldamiseks 6. oktoobril RRI konverentsisaalis, teemaks „E-keskkonna mõju terminikorrastusele“, osalejaid oli 153 eri raamatukogudest, mitmest ametkonnast ja ülikoolidest.

Vanaraamatu toimkond (juht Urve Sildre, RR)

Toimkonda kuulus 31 liiget ning 2010. aastal saadi kokku koosolekul Tallinnas ja väljasõidu-seminaril Rakveres.

Veebruaris oli vanaraamatu toimkonna koosolek RRI, sihiga abistada ELNET Konsortsiumi kataloogimise ja nimenormandmete tööühma juurde moodustatud MARC kataloogimise juhendi koostamise tööühma. Ülevaate probleemidest andis töögrupi juht Ülle Mölder, kes fikseeris ka erinevate raamatukogude seisukohad. Juhend kinnitati 13. mail 2010 ja on kättesaadav ELNET Konsortsiumi kodulehel.

6. mail sõitis kaksikümne üs toimkonna liiget Rakverre. Seminaril tutvuti Rakvere Näitustemaja ekspositsiooniga ja peavarahoidja Rutt Ojaranna välja pandud eestikeelsete vanaraamatute, baltikakirjanduse ning käsikirjadega. Kuulati kolme ettekannet: muuseumi teadur Odette Kirss rääkis Rakvere esimestest trükikodadest ja trükkalitest 18.–19. sajandil, TLÜ infoteaduste instituudi dotsent Liivi Aarma esines teemal “Rakverele kui raamatulinna alusepanek kaupmeeste Ernade aegadel” ja RRI konservaator Urve Kolde tegi ülevaate peamistest paberi- ja köitekahjustustest. Päeva lõpetas ekskursioon Rakvere linnuses. Virumaa Muuseumid reklaamisid üritust kui vanaraamatu päeva ja olid kutsunud sinna maakonna väikemuuseumide töötajaid ning teisi huvilisi.

Koduloobibliograafia tööühm (juht Heda Piiriste, Pärnu Keskraamatukogu)

Koduloobibliograafia tööühm moodustati ERÜ juurde 2010. a märtsi lõpupäeval, tööühma esimene koosolek toimus 27. aprillil RRI. Selleks ajaks oli algust tehtud listsuhtlusega Tallinna KR poolt loodud postiloendis kodulugu@tln.lib.ee.

Tööühmas osalevad keskraamatukogude bibliograafid, esindajad tarkvarafirmadest Urania Com ja Deltmar, ERÜ maaraamatukogude sektsioonist ja Viljandi Kultuuriakadeemiast ning andmebaasi ISE haldur (vaatlejana). Tööühma esimesel koosolekul seati selgemad eesmärgid, jaotati ülesandeid tööühma liikmete vahel. Koosolekul tehtud ettepanekute tulemusena valmis kasutusel olevaid tarkvarasid (RIKS, Millennium, URRAM) võrdlev tabel, mille alusel ühtlustada kirje väljade nimetusi ja väljade täitmist.

Koduloolistis ja teistes ERÜ postiloendites kuulutati välja küsitlus, et saada ülevaadet, mida maakondades bibliografeeritakse. Tulemustest anti tööühma liikmetele ülevaade teisel koosolekul, mis toimus septembri lõpus Pärnus.

Esimesel koosolekul rõhutati, et vajalik oleks MARC-kirje alane koolitus, kuna MARCil põhinevad kõik kolm kasutatavat tarkvara (neljandaks on ProCite, mis ei põhine MARCil). 23. ja

25. novembril Tartus ja Tallinnas toimunud kahele koolitusele registreerus kokku 43 osalejat, koolituse viisid läbi Kristel Veimann ja Külli Solo RRist ning Halliki Jürma Tartu Linnaraamatukogust.

Koduloobibliograafia töörühma koosolekul on arutatud märksõnastamise spetsiifikat. Üldine põhimõte on lähtuda eesti märksõnastikust (EMS). Töörühma liikme Külli Otsa eestvedamisel läbiviidud küsitluse tulemusena on nii mõnigi kodulooliselt vajalik märksõna EMSi lisatud.

28. septembri koosolekul ja hiljem koduloolistis arutati vallalehtede bibliografeerimist – kas seda peaks tegema maaraamatukogu töötaja või keskkogu bibliograaf. Listiarutelus oldi enamasti seda meelt, et kohaliku kogu töötaja tunneb olusid paremini ja saab operatiivsemalt vallalehtedele ligi, ent samas võib siinkohal kannatada kirjade ühtlus ja kvaliteet.

Raamatukogude turunduse töörühm (juht Õie Tammissaar, ERÜ juhatus)

Turunduse töörühma loomise vajaduse tõstatas 2010. aasta üldkoosolekul Õie Tammissaar. 21 asjast huvitatud raamatukoguhoidjat tulid RRis kokku 25. mail. RRI turundusjuht Triin Soone tegi ülevaate, kuidas saab raamatukogu huvides kasutada turunduslikke võimalusi. Arutati ja tehti plaane, kuidas edasi minna, kuid aasta jooksul töörühma töö soikus. Loode-tavasti jätkub huvilistel tarmukust 2011. aastal.

Rahvaraamatukogude komplekteerimise töörühm (juhid Ere Raag, Võrumaa KR, märtsist Tiina Talvet, Rapla KR)

2010. aastal jätkas komplekteerimise töörühm endises koosseisus, ka töökorraldus jäi samaks ja peamine suhtlus toimus elektrooniliselt. Jätkati komplekteerimisosakondade juhatajate ja töörühma liikmete koolitamist.

Koolituspäeval Tartu Linnaraamatukogu laste- ja noorteosakonnas 31. märtsil andis laste- ja noorteosakonna juhataja Ädu Neemre ülevaate uue algupärase laste- ja noorte-kirjanduse kasutamisest ning tööst lugemise ja raamatute populariseerimisel. TÜ teatriteaduse õppejõud Anneli Saro rääkis uuemast eesti näitekirjandusest, olulisematest autoritest ja värskematest suundumustest. Ere Raag võttis kokku raamatukogude komplekteerimise 2009. aastal. Vahe-tati mõtteid teemal, kas lugemisaastal lugemist jätkub. Enamik komplekteerimisosakondade juhatajatest muretses, et 2010. aasta tuleb keeruline – paljude omavalitsuste eelarved olid märtsis veel vastu võtmata. Päeva lõpetas rahvaraamatukogude komplekteerimise töörühma koosolek. Tehtu eest tänati töörühma juhti Ere Raagi, ameti võttis üle Tiina Talvet.

Koolituspäeval RRis 29. septembril tegi RRI teadus- ja arenduskeskuse eesti kirjanduse referent Maire Liivamets ülevaate käesoleval sajandil ilmunud väärtkirjandusest. Soome Insti-tuudi kultuurisekretär, kirjanik Maimu Berg tutvustas uuemat soome kirjandust ja kutsus raamatukoguhoidjaid soome kirjandust lugema ja propageerima ka oma lugejate seas. Tiina Talvet vaatles statistikat komplekteerimise vaatenurgast. Eesmärk on koguda tähen-duspäraseid andmeid, mida saaks analüüsida ja võrrelda oma raamatukogus, vallas, maa-

kondade, ka riikide vahel. Mida statistika meile annab? Kas ja kuidas statistilisi andmeid oma töös kasutada? Töörühma koosolekul arutati 2011. aasta tegevusplaani.

Eks-klubi (president Anne Kalvik)

Klubi alustas üsna aasta algul TTÜ uue raamatukogu külastamisega. Veebruaris, ühel möödunud talve lumisemal ja tuulisemal päeval käidi Tallinna Loomaaias ja muuhulgas kuulati Aleksei Turovski haaravat juttu putukatest. Märtsis tutvuti Eesti Hoiuraamatukoguga, kus pearaamatukoguhoidja Kalju Tammaru jutustas ka erialastest välisreisidest. Aprillis käidi varsti 300aastaseks saavas Kadrioru pargis, pargi raamatukogu-muuseumis ja imetleti varaseid krookuseid kevadises roheluses. Mais jalutati Viimsi muuseumides, tutvuti uusima luteri kirikuga, mis on pühendatud rannarahva tava järgi merelkäijate kaitsjale pühale Jakobile ning hukkunuile. Muuseumiaias peeti ka piknik. Juunis käidi Kalevi Jahtklubi jahisadamas Pirital. Pärast paarikuist puhkust sõideti septembri algul bussiga Haapsallu, teel peatuti Ristil, tutvuti Läänemaa KR lasteosakonnaga, tehti giidi saatel ekskursioon Haapsalus ja tagasiteel peatuti Ants Laikmaa majamuuseumis Taeblass. Sügisel käidi veel Lennusadamas ja Gustav Ernesaksa majamuuseumis. Aasta lõppes jõulupeoga ja kes selle talve lumerohkuse tõttu tulema ei pääsenud, jäid mõnusast peost ilma.

PIIRKONDLIKUD ÜHENDUSED

Tartumaa Kogu (juht Kersti Jalas, Tartu Ülikooli Raamatukogu)

Tartumaa Kogu ühendab 50 liiget. Aasta jooksul käidi koos üle kümne korra. Reisisi ajaloolase Mart Helme saatel Lähti, reisisihiks Lätimaa tundmatud mõisad ja kirikud ning korraldati kultuurireis „Kuldne Praha ja Tšehhimaa“. Tutvuti TÜ Raamatukogu remonditud osaga ja TTÜ Raamatukogu uue hoonega. Küllastati näitust „Hõbeda lummuses“ Tartu Linnamuuseumis ja vaadati Peterburi muuseumi vahakujusid Vanemuise kontserdimajas. Hariti ennast erialaselt ja võeti osa digikonverentsist Tartus, küllastati Prima Vista üritusi ning osaleti ERÜ aasta- ja kõnekoosolekul „Jah lugemisele!“.

Võrumaa Ühendus (juht Ere Raag, Võrumaa Keskraamatukogu)

ERÜ Võrumaa Ühendus on 52liikmeline. 2010. aastal juhinduti ühenduse tegevuses lugemisaastast: jaanuarist aprillini läbisid maakonna raamatukoguhoidjad neljapäevase (52tunnise) kaasaegse eesti kirjanduse kursuse, lektoriks Janek Kraavi.

Jaanuaris jätkas ühendus vestlusringi „Raamatukoguhoidja soovitab...“ traditsiooni, veebruaris kohtuti kirjanik Milvi Martina Piiriga. Märtsis toimus ühenduse traditsiooniline pidulik aastakoosolek, kuu lõpus olid külas Eesti Päevalehe reporter Rein Sikk ja toimetaja Aare Reivart. Aprillis oli teabepäev „Õppimine seob põlvkondi“ ning Vana Võrumaa muuseumide messil toimunud raamatulaadal vahetati ja müüdi raamatuid. Mais korraldati kultuurireis Setumaale ja kuulutati välja kodukandi paikadega seotud kohapärimuse kogumise konkurss. Augustis oli suurejooneline ettevõtmine „Linna raamatukogu – lugemistuba kesklinna pargis“, kus päeva juhtis Contra ning külas olid Krista Ojasaar ja Erik Tohvri. Toimus ka kauaaegsete raamatukogutöötajate V kokkutulek „Meenutame möödunud aegu...“. Septembris võeti osa Bernard Kangro konverentsist Võrus ja kirjaniku 100. sünniaastapäeva tähistamisest Antslas. Aasta lõpupoole toimus veel kohtumine kirjastuse Canopus töötaja-

tega ja saadi osa järjekordsest kirjanike tuurist. Aasta lõppes ERÜ Võrumaa Ühenduse jõulueelse koosviibimise ja tööjuubilaride austamisega.

Pärnumaa Ühendus (juht Lenna Eliste, Pärnu Keskraamatukogu)

Pärnumaa Ühendusse kuulub 66 raamatukoguhoidjat Pärnust ja Pärnumaalt.

Ühenduse eesmärk on pakkuda oma liikmetele eneseharimise võimalusi ja meelelahutust. Osaleti ERÜ aastakoosolekul, raamatukogupäevade avamisel oldi esindatud kahe mälumänguvõistkonnaga. Ühendusse kuuluvad raamatukoguhoidjad osalevad aktiivselt keskraamatukogu korraldatud koolitustel ja väljasõitudel.

2010. aastal käis Pärnumaa rahvas Lätimaal Limbažis ja Cesises, imetleti TTÜ uut raamatukoguhoonet ja aasta lõpetati väljasõiduga 17. detsembril Olustvere mõisa.

KOOSTÖÖPARTNERID JA TOETAJAD

Eesti Kirjanike Liit	Põlva Linnavalitsus
Eesti Kultuurkapital	Põlva Keskraamatukogu
Eesti Rahvusraamatukogu	Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu
Haridus- ja Teadusministeerium	Tallinna Tervishoiu Kõrgkool
Hasartmängumaksu Nõukogu	TLÜ Akadeemiline Raamatukogu
Kirjastus Koolibri	Tartu Linnaraamatukogu
Kultuuriministeerium	Tartu Ülikooli Raamatukogu
Kõrveküla raamatukogu	

ERÜ ESINDAJAD ORGANISTASIOONIDES

Ajakirja Raamatukogu toimetuskolleegium, Anneli Sepp, Asko Tamme

Autorihüvitusfond, Asko Tamme

Kultuuriministeeriumi raamatukogude koostöökoda, Katre Riisalu

Kultuuri kutsenõukogu, Reet Olevsoo

Lugemisaasta, Ave Janu ja Õie Tammissaar

OÜ Teek, Krista Talvi

EKALI Kultuuriministeeriumiga palgaläbirääkimiste delegatsioonil Katrin Kaugver (delegatsioon ei ole viimastel aastal koos käinud)

OSALEMINE IFLAs

ERÜ on Rahvusvahelise Raamatukoguühingute ja Institutsioonide Liidu (IFLA) liige ja kuulub kolme sektsiooni. ERÜ esitas kandidaadid kahe sektsiooni alalise komiteese: aastateks 2009–2013 valiti hariduse ja koolituse sektsiooni alalise komitee liikmeks Mai Põldaas (TÜ VKA) ning liigitamise ja märksõnastamise sektsiooni alalise komitee liikmeks Sirje Nilbe (RR). IFLA liikmena kuulub ERÜ ka raamatukoguühingute juhtimise sektsiooni.

2010. aastal osales ERÜ juhatuse esinaine Anneli Sepp IFLA aastakonverentsil Göteborgis Roots. Osalemiseks taotleti ja saadi toetust kultuurkapitalist ja hasartmängumaksu nõukogust.

KIRJASTUSTEGEVUS

Ajakiri Raamatukogu

Ajakirja Raamatukogu (RK) annavad koostöös välja Eesti Rahvusraamatukogu ja Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu, kes 5. veebruaril 2010 sõlmisid esmakordselt kirjaliku lepingu ajakirja väljaandmiseks ja levitamiseks. Üheks ERÜ lepinguliseks kohustuseks on leida rahalised vahendid ajakirja trükikulude maksmiseks.

RK ilmus ka 2010. aastal 6 korda mahuga 5 trükipoognat, aasta lõpul ilmus Raamatukogu 2011 seinakalender. Ajakirjanumbrid ja 2011. aasta kalender trükiti vahendusfirma Mediamix and Print OÜ vahendusel. ERÜ maksis ajakirja trükikulud ning osaliselt autorihonorare, milleks saadi toetust hasartmängumaksu nõukogust ja kultuurkapitalist. Ilmus number lugemisaasta kohta (nr 4), mis sisaldas ka ajakirja toimetuse poolt läbi viidud lugemisteemalise esseevõistluse töid.

RRi koosseisus olevas toimetuses töötas peatoimetajana Ene Riet, keeleteimetajana Ellen Arnover (töölepinguga). Ajakirja kujundas RRI avalike suhete osakonna arvutigraafik Margit Plink, veebisaiti haldas sama osakonna veebimeister Andrus Igalan.

RKD levitati Ajakirjanduslevi ja RRI kaudu, müüdi Tallinnas raamatukaupluses Lugemisvara ja Tartus TÜ raamatupoes. ERÜ kaudu tellis ajakirja 20 eraisikut.

Ajakirja toimetuskolleegiumi kuuluvad: Janne Andresoo, Hele Ellermaa, Malle Ermel, Katrin Kaugver, Gerda Koidla, Silvi Metsar, Piia Selge, Anneli Sepp (ERÜ esindaja), Asko Tamme, Ilmar Vaaro, Mihkel Volt. Toimetuskolleegium 2010. aastal koos ei käinud.

ERÜ trükised

2010. aastal õnnestus likvideerida mahajäämus meie kõige tähtsama väljaande – kogumiku “Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat” ilmumisel – läks korda välja anda ERÜ aastaraamatud 2008 ja 2009 (nr 20 ja 21).

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 2008, nr 20 toimetuskolleegiumi kuulusid Ave Janu (koostaja), Linda Kask, Reet Olevsoo, Kristiina Rallmann. Keeleteimetaja oli Ilona Runnel ning resümeeid tõlkis Marika Liivamägi. Aastaraamatu trükkimist toetas hasartmängumaksu nõukogu, tekstide toimetamist ja tõlkimist toetas TÜR. Aastaraamatu maht on 211 lk.

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamatu 2009, nr 21 kokkupanemise põhiraskus oli Tartu Linnaraamatukogul, toimetuskolleegiumi kuulusid Elle Tarik (koostaja), Tiina Tarik (keeleteimetaja), Asko Tamme (toimetaja), Kristina Pai ja Reet Olevsoo. Aastaraamatu väljaandmist toetasid Tartu Linnaraamatukogu, kultuurkapitali kirjanduse sihtkapital ja Tartumaa ekspertgrupp. Aastaraamatu maht on 140 lehekülge.

Raamatukoguhoidjate 9. kongressi „Raamatukogu teadmispõhises ühiskonnas“ kogumikus on jäädvustatud kongressi ettekannete tekstid või esitlused, kava, osavõtjate nimekiri jm. A4 formaadis trükise maht on 83 lk. Kogumiku panid kokku Linda Kask ja Reet Olevsoo.

2010. aastal ilmunud väljaanded on arhiveeritud RRI digitaalsesse arhiivi DIGAR.

2010. AASTA TULUD JA KULUD

RAHA LIIKUMINE	2010	2009
01.01. kassas ja pangas kokku	161 551	170 912
Laekus	762 707	660 329
Kulutati	693 612	669 690
31.12. kassas ja pangas kokku, sh	230 646	161 551
- kassas	3 217	7 357
- pangas	227 429	154 194

TULUD

Sihtfinantseerimine, sh	293 700	209 356
- kultuuriministeerium tegevustoetus	44 800	55 000
- HTM kooliraamatukogude seksioon, terminitoimkond	35 000	30 000
- kultuurkapital	37 900	45 856
- hasartmaksumängu nõukogu	125 000	62 500
- muud toetused	46 000	16 000
- osamaksud teistelt asutustelt	5 000	
Sisseastumis- ja liikmemaksud, sh	157 878	157 681
- toetajaliikmete liikmemaks	33 150	45 150
Ürituste osavõtumaksud, sh	230 345	240 630
- kooliraamatukogude seksioon	134 390	130 450
- maaraamatukogude seksioon	71 655	81 000
- kutseomistamistasu	24 300	26 300
- muud		2 880
Trükiste müük	68 479	47 589
Pangaintress	246	353
Kokku tulu	750 648	655 609

KULUD

Seminaride, teabepäevade, kutseomistamise ja muude ürituste kulud	249 609	258 625
Aasta- ja teenetepreemia, auhinnad	27 500	24 150
Trükikulud	85 374	85 089
Tööjõukulud, sh:	280 090	277 735
- töötasu (palk, loengutasu, honorarid)	208 397	207 404
- sotsiaalmaks	68 774	68 447
- töötuskindlustusmaks	2 919	1 884
Muud kulud (IFLA ja VHL aastamaks, osalemine IFLAs)	22 236	6 099
Mitmesugused tegevuskulud (kantselei-, side-, lähetus-, kommunaalkulud, väikevahendite soetamine jm)	15 405	8 837
Finantskulud	1 339	816
Tegevuskulud kokku	681 553	661 351

KOKKUVÕTE

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing on stabiilse liikmeskonnaga tegus organisatsioon. Üleriigiline lugemisaasta mõjutas ka ühingu töid ja tegemisi 2010. aastal. Arvukalt osavõtjaid oli nii kõnekoosolekul, kus tuntud loomeinimesed rääkisid lugemise tähtsusest nende elus, kui ka raamatukogupäevade avamisel, kus kõneldi lugemisest ja e-raamatutest. Aasta algul kutsuti avalikkust üles raamatukogudele raamatuid kinkima. Üleskutse leidis meedia tähelepanu ning tõi raamatukogudele juurde toetajaid ja sõpru. Raamatukogupäevade ajal kuulutati koostöös Delfiga välja fotokonkurss „Lugemise lummuses“, konkursile esitatud 292 foto seast valis žürii välja kolm parimat.

Tööd alustasid koduloobibliograafia ja turunduse töörühmad ning toimusid ühised arutelud ühingu arenguga seonduvalt. Kavandatava liikumissuuna edukuse eelduseks on haarata 2011. aastal plaanide tegemisse võimalikult palju asjast huvitatuid. Aasta jooksul peame kokku leppima organisatsiooni jaoks olulistes küsimustes – millised peaksime olema, mida eesmärgiks seadma ja kuhu lähima kolme aasta jooksul jõudma.

Oli märkimisväärne aasta – Endel Annus tähistas 95. sünnipäeva, 90 aastat möödus Hilja Vihalema, 95 aastat Elsa Kudu ja Kaja Noodla ning 100 aastat Helene Kulpa, Helmi Masingu, Aime Naela ja Leo Tiigi sünnist. Kõik nad on erinevatel aegadel olnud ERÜ auliikmed.

Anneli Sepp

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu juhatuse esimees

ERÜ kroonika 2010

20. jaanuar Eks-klubi külastas TTÜRi.
27. jaanuar Tartumaa Kogu vaatas näitust „Hõbeda lummuses“ Tartu Linnamuuseumis.
1. veebruar Erialaraamatukogude sektsiooni juhatuse koosolekul kinnitati 2010. aasta tööplaani.
4. veebruar ERÜ juhatuse väljasõiduseminar Lääne Maakonna Keskraamatukogus Haapsalus. Osalesid töörühmade, toimkondade, sektsioonide juhid, usaldusisikud jt.
- Terminoloogiatoimikond koostöös RRiga korraldas RRis oskuskeelepäeva, kus keskenduti eestikeelse teadusterminoloogia loomisele ja korrastamisele.
10. veebruar VI Bibliograafiapäeval „ISE, ikka ISE“ TLÜs anti välja TLÜ ARI ja ERÜ bibliograafia auhind Külli Kaunissaarele ja Sirje Tammojale.
11. veebruar Terminoloogiatoimikonna koosolek RRis.
15. veebruar ERÜ juhatuse koosolekul Skype'is (Tartu—Rakvere—Tallinn) kinnitati ERÜ 2009. aasta tegevusaruanne, 2010. aasta kava, üld-ja kõnekoosoleku päevakava, otsustati 2009. aastapreemia anda Siiri Laugule ja kaks teenepreemiat (erandkorras) Anne Ainzile ja Mare Nurmsalule jm.
- 17.veebruar Tartumaa Kogu tutvus TÜRI uue remonditud osaga ja korraldas koosviibimise raamatukogu uues kohvikus Gaudeamus.
- Talve ühel lumisemal ja tuulisemal päeval käis Eks-klubi Tallinna Loomaaias.
25. veebruar Vanaraamatu toimikonna koosolekul arutati vanaraamatu MARC kataloogimise juhendi koostamist.
3. märts ERÜ üldkoosolek ja kõnekoosolek „Lugemise apoloogia“ RRis.
4. märts Lasteteeninduse toimikonna koosolek RRis.
8. märts Võrumaa Ühenduse traditsiooniline pidulik aastakoosolek.
16. märts Liigitamise ja märksõnastamise toimikonna seminar kodulookirjanduse märksõnastamisest Tartu Linnaraamatukogus.
17. märts Eks-klubi tutvus Eesti Hoiuraamatukoguga.
19. märts Terminoloogia toimikonna koosolek RRis.
- Erialaraamatukogude sektsiooni väljasõiduseminaril Viljandis külastati raamatukogusid ja muuseume.
23. märts Maaraamatukogude sektsiooni teabepäev “Koduloolisest uurimistööst virtuaalses keskkonnas” RRis.

29. märts ERÜ juhatuse koosolekul Skype'is (Tartu—Rakvere—Tallinn) otsustati moodustada raamatukogude turundamise ja koduloobibliograafia töörühmad, alustada ERÜ arengukava koostamist jm.
31. märts Rahvaraamatukogude komplekteerimise töörühma koolituspäev Tartu Linnaraamatukogus.
Terminoloogiatoimkonna koosolek RRis.
4. aprill Eks-klubi käis Kadrioru pargi raamatukogu-muuseumis.
19. aprill Kooliraamatukogude sektsiooni teabepäev „Lugemisaastast ja uuendatud riiklikust õppekavast” RRis.
21. aprill Kogude toimkonna traditsiooniline kevadseminar toimus TÜRis, teemaks pisitrükised.
22. aprill Erialaraamatukogude sektsioon külastas TTÜRi.
26. aprill Maaraamatukogude sektsiooni koosolek RRis.
27. aprill Koduloobibliograafia töörühma esimene koosolek RRis.
28. aprill Terminoloogiatoimkonna koosolek RRis.
6. mai Vanaraamatu toimkonna väljasõiduseminar Rakvere Näitustemajas.
11. mai ERÜ juhatuse koosolekul Skype'is (Tartu—Rakvere—Võru—Tallinn) arutati ERÜ arengukava esialgset kavandit, raamatukogupäevade avapäev korraldamist ja kava jm.
12. mai Eks-klubi jalutas Viimsi muuseumides ja pidas piknikku.
20. mai Kogude toimkonna koosolekul RRis arutleti erinevate raamatukogude arhiivkogude probleemide üle.
25. mai Turunduse töörühma esimene koosolek RRis.
- 27.–28. mai Erialaraamatukogude sektsiooni koolitusreis Soome. Tutvuti Turu rahva- ja kõrgkooliraamatukogudega.
28. mai Pärnumaa Ühendus tutvus TTÜ uue raamatukoguhuonega.
29. mai Tartumaa Kogu reis „Lätimaa tundmatud mõisad ja kirikud“.
31. mai Kutsekomisjoni ja koolituse toimkonna ühiskorraldusel teabepäev “Uue kutsestandardi lävel” RRis.
6. juuni Terminoloogiatoimkonna koosolek RRis.
7. juuni Juhatuse koosolekul Lääne-Virumaa Keskraamatukogus Rakveres otsustati aasta lasteraamatukoguhoidja 2010 nominent, arutati ERÜ arengustrateegiat jm.
14. juuni EMKÜ eestvedamisel saadeti kultuuriministeeriumile raamatukogude ja raamatukoguorganisatsioonide ühispoordumine raamatukogust audiovisuaalsete teoste laenutamise ja autoriõiguse seaduse asjus.
16. juuni Eks-klubi oli ringkäigul Kalevi Jahtklubi jahisadamas Pirital.
- 16.–18. juuni Maaraamatukogude sektsiooni XIX suveseminar Tartumaa Tervisespordikeskuses.

27. juuni–3. juuli Kultuureisil „Kuldne Praha ja Tšehhima“ osales 14 Tartumaa Kogu liiget.
- 28.-30. juuni Lasteraamatukoguhoidjate suveakadeemia TÜ VKAs. Kava koostas ERÜ lasteteeninduse toimkond.
- 8.–15. august ERÜ juhatuse esinaine Anneli Sepp osales IFLA 76. aastakonverentsil Göteborgis Rootsis.
- 11.–13. august Kooliraamatukogude sektsiooni suveseminar „Väärtused ja võimalused uuenenud riiklikus õppekavas“ Valgamaal.
15. august –
15. september Võeti vastu avaldusi raamatukoguhoidja kutse taotlemiseks.
17. august Juhatuse koosolekul Võrumaa Keskraamatukogus arutati aasta maaraamatukoguhoidja auhinna statuuti, ERÜ arengukava kavandit jm. Koosolekule järgnes väljasõit Võru- ja Põlvamaa raamatukogudesse. Külastati Kirepi, Puiga ja Vastse-Kuuste raamatukogu ning Põlva Keskraamatukogu.
8. september Eks-klubi bussireis Haapsallu.
15. september VII üleriigiline lasteraamatukoguhoidja päev Pärnu Keskraamatukogus. Terminoloogiatoimkonna koosolek RRis.
17. september Anneli Sepp ja Kristiina Pai osalesid Soome Raamatukoguühingu 100. aasta juubelil Tampere.
20. september ERÜ juhatuse koosolekul TTÜRis otsustati küsida ERÜ arengukavale asjatundjatelt eksperthinnanguid, nimetati RK toimetuskolleegiumi uus liige (Piia Selge), anda 2010. aasta kooliraamatukoguhoidja tiitel Vaike Mändmaale, raamatukogupäevade avapäeval kuulutada välja lugemisaasta raames toimuv fotokonkurss jm.
24. september Erialaraamatukogude seminar Tallinna Botaanikaaias.
Haridus- ja teadusministeeriumi juurde moodustati töörühm, mille ülesandeks sai määruse „Kooliraamatukogude töökorralduse alused“ eelnõu väljatöötamine ja parandusettepanekute tegemine teistesse õigusaktidesse.
Pärnumaa Ühendus käis giidiga Lätimaal, külastati Limbaži raamatukogu ja tutvuti Cesise linna vaatamisväärsustega.
28. september Koduloobibliograafia töörühma koosolek Pärnu Keskraamatukogus.
29. september Rahvaraamatukogude komplekteerimise töörühma koolituspäev RRis.
30. september Kutsekomisjoni koosolekul omistati 86 raamatukoguhoidjale raamatukoguhoidja kutsekvalifikatsioon.
6. oktoober Terminoloogiatoimkond korraldas koostöös RRiga oskuskeelepäeva „E-keskkonna mõju terminikorrastusele“.
7. oktoober Võistluse "Infootsing Internetist 2010" eelvoor.
8. oktoober Tartumaa Kogu tutvus TTÜRi ja Nukumuseumiga Tallinnas.

13. oktoober Eks-klubi Lennusadamas, käidi aurik-jäälõhkujal Suur Tõll ja allveelaeval Lembit.
14. oktoober ERÜ ja ELNET Konsortsiumi liigitamise ja märksõnastamise töörühmade ühiskoosolek TTÜRis.
18. oktoober ERÜ juhatuse koosolekul Skype'is (Tartu—Rakvere—Võru—Tallinn) arutati 2011. aasta kõnekoosoleku korraldamist, tehti kokkuvõtte eksperthinangutest ERÜ arengukavale, otsustati korraldada arengukava arutelu ERÜ struktuurüksuste juhtide, eksperthinnangu andjate osavõtul jm.
- 20.–30. oktoober Raamatukogupäevad „Jah lugemisele!“
20. oktoober Raamatukogupäevade avamine ja raamatukoguhoidjate mälumäng TTÜs.
21. oktoober Võistluse "Infootsing Internetist 2010" lõppvoor TÜRis.
22. oktoober III teadus- ja erialaraamatukogu päev Tallinna Tervishoiu Kõrgkoolis. Eesti raamatu päev RRis.
23. oktoober Eesti raamatu päev.
25. oktoober Infokirjaoskuse päev.
28. oktoober–
31. detsember Fotokonkurss „Lugemise lummuses“.
29. oktoober X maaraamatukoguhoidja päev Põlva Kultuuri- ja Huvikeskuses.
8. november Maaraamatukogude sektsiooni koosolek RRis.
10. november Koolituse toimkonna koolitusseminar Tartumaa raamatukoguhoidjatele Kõrvekülas.
11. november Koolituse toimkonna väljasõit Viimsi. Külastati Viimsi Vallaraamatukogu, Viimsi Kooli ja -raamatukogu ning Rannarahva Muuseumi.
17. november Terminoloogiatoimkonna koosolek RRis. Eks-klubi külastas Gustav Ernesaksa maja Oru tänaval Tallinnas.
29. november Kooliraamatukogude sektsiooni teabepäev RRis.
30. november Tartumaa Kogu Peterburi muuseumi vahakujude näituse külastamine Vanemuise Kontserdimajas. Tartumaa Kogu usaldusisikuks valiti Luule Ahu.
1. detsember Võrumaa Ühenduse jõulueelne koosviibimine, tööjuubilaride austamine.
8. detsember Terminoloogiatoimkonna koosolek RRis.
9. detsember Kogude toimkonna koosolek Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias.
11. detsember Eks-klubi jõulupidu RRI kuppelsaalis.
15. detsember Tartumaa kogu külaskäik Tartu Kõrgema Kunstikooli uuenenud raamatukogusse.
17. detsember Pärnumaa Ühendus lõpetas aasta väljasõiduga Olustvere mõisa.

Koostanud Reet Olevsoo

ERÜ trükisõnas 2010

1. Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 2008 (20). Tallinn : Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing, 2010. 211 lk.
2. Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 2009 (21). Tallinn : Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing, 2010. 140 lk.
3. Raamatukogu teadmistepõhises ühiskonnas : Eesti raamatukoguhoidjate IX kongress. Tallinn : Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing, 2010. 83 lk.

***

4. **Brant, Kersti.** Aasta maaraamatukoguhoidja Läänemaal on Luule Kaunimäe. // Lääne Elu (2010) 7. okt., lk. 4.
Luule Kaunimäe on Tuudi raamatukogu juhataja.
5. Eesti Rahvuskultuuri Fondis nüüd ka allfond raamatukogunduse arendamiseks : [sõnum]. // Raamatukogu (2010) nr. 2, lk. 22.
23. veebruaril 2010 asutas Ivi Tingre Eesti Rahvuskultuuri Fondi juurde omanimelise fondi eesmärgiga toetada raamatukogunduse arengut, ERÜ kutsub algatust toetama ja fondi annetama.
6. ERÜ juurde moodustati koduloobibliograafia töörühm : [sõnum]. // Raamatukogu (2010) nr. 3, lk. 42.
7. ERÜ tunnustused 2010 : [sõnum]. // Raamatukogu (2010) nr. 6, lk. 35.
Aasta laste-, kooli- ja maaraamatukoguhoidja ning aasta tegu teadus- ja erialaraamatukogus 2010 auhindade saajate nimekiri.
8. **Hanson, Raimu.** Lugejad aitavad raamatukogusid. // Tartu Postimees (2010) 6. apr., lk. 3.
ERÜ on seoses lugemisaastaga pöördunud avalikkuse poole ettepanekuga kinkida raamatukogule raamatuid. Ka raamatuannetustest Tartu Linnaraamatukogus.
9. **Joon, Silja.** Täna algavad raamatukogupäevad. // Pärnu Postimees (2010) 20 okt., lk. 5.
Üleriigiliste raamatukogupäevade "Jah lugemisele!" üritused Pärnus ja Pärnumaal.
10. **Kaare, Tiiu.** Meie kultuurihoidjad hindavad püsiväärtusi : IX maaraamatukoguhoidja päev Avinurmes. // Raamatukogu (2010) nr. 1, lk. 35.
30. oktoobril 2009 Avinurmes toimunud ERÜ maaraamatukoguhoidja päeva ettekannetest.
11. **Kalmiste, Maie.** Kehtnas olid raamatukogupäevad : [sõnum]. // Nädaline (2010) 19. okt., lk. 2.
Märjamaa lasteaias jutustati lugusid.
12. Kingi raamatukogule raamat! : [sõnum]. // Raamatukogu (2010) nr. 2, lk. 23.
ERÜ üleskutse lugemisaastal kodukandi raamatukogudele raamatuid kinkida.
13. Kingi raamatukogule väärt raamat! : [sõnum]. // Hiiu Leht (2010) 12. märts, lk. 2.

ERÜ üleskutse lugemisaastal kodukandi raamatukogudele raamatuid kinkida.

14. **Klaus, Karin.** Aasta raamatukoguhoidja väärtustab koduloo-uurimist. // Pärnu Postimees (2010) 30. okt., lk. 5.
Pärnu linna aasta raamatukoguhoidja 2010 – koduloobibliograaf Heda Piiriste, Pärnumaa aasta raamatukoguhoidja – Allikukivi raamatukogu juhataja Tiina Kuum. Artiklis faktiviga – kodulooportaali on loonud Urania Com OÜ, mitte H. Piiriste.
15. **Kruus, Aurika.** Bibliograafia ettekandepäev "ISE, ikka ISE!" // Raamatukogu (2010) nr. 2, lk. 37.
ERÜ bibliograafia ettekandepäev oli pühendatud Eesti artiklite andmebaasile ISE. Ülevaade sõnavõtudest.
16. **Kruus, Aurika.** Bibliograafiaväljaannete võistlus 2008–2009. // Raamatukogu (2010) nr. 2, lk. 37-39.
ERÜ bibliograafia ettekandepäeval anti üle ka bibliograafia auhind 2008–2009. Parimaks tunnistati Külli Kaunissaare koostatud "Eesti perioodika 1941–1944" ja Sirje Tammoja koostatud "Hando Runneli bibliograafia 1963-2008". Ülevaade ka teistest võistlusele esitatud töödest.
17. **Kõuts, Jaanus.** Parem teha vähe, aga hästi ja lõpuni, kui palju ja poolikult. // Raamatukogu (2010) nr. 1, lk. 36.
29. novembril 2009 toimunud ERÜ kooliraamatukogude seksiooni teabepäeva "Kooliraamatukogu areng keerulistel aegadel" ettekannetest.
18. Kõnekoosolek lugemisest : [sõnum]. // Eesti Päevaleht (2010) 3. märts, lk. 12.
3. märtsil 2010 tähistab ERÜ Rahvusraamatukogus lugemisaastat kõnekoosolekuga "Lugemise apoloogia".
19. **Lauk, Siiri.** Uudsed oskuskeelee teemad väärinuksid mitut väitluspäeva. // Raamatukogu (2010) nr. 1, lk. 37.
12. novembril 2009 toimunud ERÜ ja RRI korraldatud neljanda oskuskeeleseminari ettekannetest.
20. **Lepik, Krista.** "Infootsingu 2010" võitja on Krõõt Kaljusto-Munck. // Raamatukogu (2010) nr. 6, lk. 31-32.
Raamatukoguhoidjate infootsingu võistluse eelvoorust, finaalist ja võitjatest. Lisa: Üks küsimus võitjatele. Mis on motiveerinud sind infootsingu võistlusel osalema? Vastavad Krõõt Kaljusto-Munck, Kristi Ütt ja Carolina Schultz.
21. **Leppik, Anniki.** Ühing kutsub üles raamatuid kinkima. // Pärnu Postimees (2010) 27. märts, lk. 3.
ERÜ kampaaniat "Kingi raamatukogule raamat" toetavad ka Pärnumaa raamatukogud.
22. Maaraamatukoguhoidjad said hingekostust Põlvast. // Põlva Linna Teataja (2010) nov., lk 1.
29. oktoobril kogunes Põlva Kultuuri- ja Huvikeskusesse ligi 200 inimest X maaraamatukoguhoidja päevale, mille seekord korraldasid kahasse ERÜ ja Põlva Keskraamatukogu.
23. **Metsand, Katrin-Ädu.** Jah lugemisele! : [sõnum]. // Hiiu Nädal (2010) 21. okt., lk 4

Raamatukogupäevadest „Jah lugemisele!“

24. **Mägi, Riina.** Parim maaraamatukoguhoidja töötab Kuremaal. // Vooremaa (2010) 28. okt, lk. 1.
Põlva Kultuuri- ja Huvikeskuses toimuval X maaraamatukoguhoidja päeval pälvib aasta maaraamatukoguhoidja tiitli Kuremaa raamatukogu juhataja Marika Aavasalu Jõgevamaalt.
25. **Mägi, Riina.** Raamatukogupäevad algasid tuleprooviga. // Vooremaa (2010) 26. okt., lk. 6.
27 õpilast maakonna kümnest koolist osales Laiuse Raamatukogus toimunud lugemisuskuste tuleproovis.
26. **Määrits, Mati.** Aasta raamatukoguhoidja on Heli Adamson Kanepist. // Koit (2010) 2. nov., lk 2.
Põlva Kultuuri- ja Huvikeskuses toimunud üle-eestilisel 10. maaraamatukoguhoidja päeval tunnistati aasta raamatukoguhoidja tiitli vääriliseks Põlvamaalt Heli Adamson.
27. **Olevsoo, Reet.** ERÜ aasta- ja teenetepreemiad 2009. // Raamatukogu (2010) nr. 2, lk. 32 : foto.
ERÜ aastapreemia 2009 väärilis Eesti Rahvusraamatukogu raamatukoguterminoloogia juhtiv spetsialist, ERÜ terminoloogiatoimkonna sekretär Siiri Lauk. ERÜ teenetepreemia said Koigi Raamatukogu juhataja Mare Nurmsalu ning aastakümneid eesti rahvusbibliograafiaga tegelenud Anne Ainz.
28. **Olevsoo, Reet.** ERÜ aktiiv arutas päevaküsimusi. // Raamatukogu (2010) nr. 2, lk. 36.
ERÜ juhatus korraldas 4. veebruaril 2010 väljasõiduseminari Haapsallu, et arutada, kuidas hoida organisatsioon toimivana, kõnelda lugemisaastast raamatukogudes jm.
29. **Olevsoo, Reet.** III teadus- ja erialaraamatukogude päev. // Raamatukogu (2010) nr. 6, lk. 33.
Tallinna Tervishoiu Kõrgkoolis toimunud kolmanda teadus- ja erialaraamatukogude päeva ettekannetest. Anti üle auhinnad "Aasta tegu teadusraamatukogus 2010", mille said TTÜRI avakogu elektroonilise juhi Juku looja ning "Aasta tegu erialaraamatukogus 2010", mille sai Eesti Pärimusmuusika Keskuses tegutsev fonoteek-raamatukogu koos infokeskusega.
30. **Olevsoo, Reet.** Võitmatu Tartu võitis jälle. // Raamatukogu (2010) nr. 6, lk. 30.
Raamatukogupäevade avapäeval toimunud raamatukoguhoidjate mälumängu võitis Tartu Linnaraamatukogu võistkond koosseisus Tiina Sulg, Tiina Tarik ja Piret Kiivit, mälumängu valmistas ette Kohtla-Järve Keskraamatukogu.
31. **Paluoja, Silvia.** Allikukivi raamatukogu kajastub paikkonna lugu. // Pärnu Postimees (2010). 4. det., lk 2.
ERÜ nimetas Allikukivi raamatukogu juhata Tiina Kuuma Aasta maaraamatukoguhoidjaks 2010.
32. **Pitk, Aime.** Eha Trumm – tänavune parim maaraamatukoguhoidja. // Meie Maa (2010) 16. okt., lk 4.

Saare maakonna parimaks maaraamatukoguhoidjaks valisid kolleegid Orissaare raamatukogu juhataja Eha Trummi.

33. **Priimets, Heli.** Turus ollakse ehk isegi liialt lugejale orienteeritud. // Raamatukogu (2010) nr. 5, lk. 41.
ERÜ erialaraamatukogude sektsiooni õppereisist Turu raamatukogudesse 27.–28. mail 2010.
34. **Pärnik, Tiia.** Kooliraamatukoguhoidjate suveseminar Otepääl. // Raamatukogu (2010) nr. 5, lk. 39.
11.–13. augustini 2010 toimunud seminari teemaks olid väärtused ja võimalused uuenenud riiklikus õppekavas.
35. Raamatukogud ootavad lugejailt kingiks uusi raamatuid : [sõnum]. // Põhjarannik (2010) 21. juuli, lk. 4.
ERÜ kutsub lugemisaastal kõiki lugejaid üles kinkima oma kodukandi raamatukogule üht äsjailmunud raamatut.
36. Raamatukogupäevad kutsuvad teatmeteoseid uurima : [sõnum]. // Järva Teataja (2010) 21. okt., lk. 4.
Järvamaa Keskraamatukogu vanembibliograaf Krista Meesak selgitab, et kuigi lugemisaasta kestab, püüavad raamatukogupäevad populariseerida lugemist veelgi.
37. **Rajamäe, Marika.** Kingime raamatukogule raamatu. // Järva Teataja (2010) 18. märts, lk. 4.
ERÜ kutsub lugejaid üles kinkima kodukandi raamatukogule üht äsjailmunud raamatut, Järvamaa kogudel on heameel uuema eesti kirjanduse, teatmeteoste üle.
38. **Raatma, Irma.** Teeme tööd südamega. // Raamatukogu (2010) nr. 6, lk. 34.
29. oktoobril 2010 Põlva kultuuri- ja huvikeskuses toimunud 10. maaraamatukoguhoidja päeval autasustati ka aasta parimaid maaraamatukoguhoidjaid.
39. **Rannaääre, Kristel.** Uuendatud õppekava, väärtuskasvatus ja lugemisaasta. // Raamatukogu (2010) nr. 3, lk. 41-42.
19. aprillil 2010 RRis toimunud ERÜ kooliraamatukogude sektsiooni kevadisest teabepäevast, kus põhiteemadeks olid lugemisaasta ja uuendatud riiklikud õppekavad.
40. **Rauk, Maire.** Kirjanike tuur jõuab Kuressaarde. // Meie Maa (2010) 26. okt., lk. 5.
Eesti Kirjanike Liidu, Eesti Rahvusraamatukogu ja Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu korraldatud kirjandustuuri "Eesti kirjanikud Eesti raamatukogudes" raames kohtuvad lugejatega Kai-Mai Olbri, Vahur Afanasjev, Tarmo Teder ja Teet Kallas.
41. **Raudsepp, Epp.** Värviline sügispäev Pärnus. // Raamatukogu (2010) nr. 6, lk. 28.
15. septembril 2010 toimus Pärnus lasteraamatukoguhoidjate päev, kuulutati välja aasta lasteraamatukoguhoidja, kelleks valiti Eve Timmi Võrumaa Keskraamatukogust.
42. **Reiljan, Kaire.** Raamatukogu laenusletist vaatasid vastu tuntud näod. // Lääne Elu (2010) 21. okt., lk. 4.
Raamatukogupäevade "Jah lugemisele!" raames olid raamatukogu laenusletis tööl Haapsalu tuntud inimesed.

43. **Reinpõld, Toomas.** Raamatukogupäevad taas ukse ees. // Vooremaa (2010) 19. okt., lk. 3.
Rutt Rimmeli sõnul peaksid ülevabariigilised raamatukogupäevad pakkuma võimalust lüüa kaasa väga erineva kirjandusliku maitsega inimestel.
44. **Riet, Ene.** Aastakoosolek. // Raamatukogu (2010) nr. 2, lk. 33.
ERÜ aastakoosolek peeti 3. märtsil 2010 Eesti Rahvusraamatukogus, sõnavõttudest.
45. **Salumaa, Urve.** Lugemisaastast virtuaalsesse lugemissaali. // Raamatukogu (2010) nr. 3, lk. 40.
23. märtsil 2010 peetud ERÜ maaraamatukogude sektsiooni teabepäeval räägiti kirjandusest ja lugemisest ning koduloolisest tööst.
46. **Sarv, Tiina.** Paksud raamatud lähevad maailmas taas moodi. // Sakala (2010) 6. nov., lk. 6.
Eesti Kirjanike Liidu, Eesti Rahvusraamatukogu ja Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu korraldatud kirjandustuuri "Eesti kirjanikud Eesti raamatukogudes" raames kohtusid Viljandis lugejatega Asko Künnap, Kadri Kõusaar, Karl Martin Sinijärv, Andrei Hvostov ja Maire Liivamets.
47. **Selge, Piia.** Aasta kooliraamatukoguhoidja on Vaike Mändmaa : [sõnum]. // Õpetajate Leht (2010) 29. okt., lk 18.
ERÜ valis 2010. aasta parimaks kooliraamatukoguhoidjaks Pärnu ühisgümnaasiumi raamatukoguhoidja Vaike Mändmaa.
48. **Sikk, Rein.** Käsitööõpetaja päästab rahamures raamatukogusid. // Eesti Päevaleht (2010) 24. märts, lk. 5.
Kuessaare ametikooli käsitöö- ja rahvakunstiõpetaja Kaie Kesküla ettepanek, et iga raamatukogu kasutaja kingiks oma kodukogule ühe raamatu, leidis suurt vastukaja ning järgijaid. ERÜ alustas kampaaniat "Kingi raamatukogule raamat". Lisa: Raamatukogud on kitsikuses: [mitmete raamatukogude komplekteerimissummad on vähenenud kuni 70%].
49. **Sildre, Urve.** Vanaraamatu toimikond Rakveres. // Raamatukogu (2010) nr. 4, lk. 38.
ERÜ vanaraamatu toimikonna väljasõidu seminarist 6. mail 2010 Rakverre, muuseumi väljapanekutest ja seminari ettekannetest.
50. **Sööt, Ene.** Lugemise kaitsekõned. // Raamatukogu (2010) nr. 2, lk. 34-35.
ERÜ kõnekoosolekust "Lugemise apoloogia" 3. märtsil 2010 Eesti Rahvusraamatukogus. Esinesid Andres Langemets, Ingo Normet ja Vallo Kepp.
51. Teabekogu hinnati aasta teoks : [sõnum]. // Sakala (2010) 26. okt., lk. 4.
ERÜ kuulutas aasta teoks erialaraamatukogus Eesti Pärimusmuusika keskuse teabekogu loomise.
52. **Tool, Pille, Vilgo, Merike.** Kaks sisukat õpipäeva. // Raamatukogu (2010) nr. 5, lk. 40.
ERÜ erialaraamatukogude sektsiooni korraldatud õppereisist Turu raamatukogudesse.
53. **Truu, Tiia.** Tänavu on 20. raamatukogupäevad. // Nädaline (2010) 21. okt., lk 3.

Raamatukogupäevade üritustest Eestis ja Raplamaal. Aasta maaraamatukoguhoidja tiitli saab Tiiu Talu Kohilast.

54. *Vaike Mändma[a] on parim kooliraamatukoguhoidja. // Pärnu Postimees (2010) 26. okt., lk. 3.
ERÜ valis aasta parimaks kooliraamatukoguhoidjaks Vaike Mändmaa Pärnu Ühisgümnaasiumist.*
55. **Valdru, Anne.** *Maaraamatukoguhoidjad Elva lähistel suvelaagris. // Raamatukogu (2010) nr. 4, lk. 36.
ERÜ maaraamatukogude sektsiooni 19. seminarlaager toimus 16.–18. juunini 2010 Tartumaal, ettekannetest. Lisa: Foto osavõtjatest.*
56. **Viivik, Allar.** *Harju tublim kirjavara hoidja töötab Turbas. // Harju Elu (2010) 26. nov. lk. 1, foto.
Aasta maaraamatukoguhoidja 2010 Harjumaal on Turba raamatukoguhoidja Elen Turi. Vestlus temaga ja arvamus Harju Maakonnaraamatukogu direktorilt Rutt Enokilt.*
57. **Visas, Krista.** *Raamat on raamat, peasi, et loetakse! // Raamatukogu (2010) nr. 6, lk. 29-30.
Raamatukogupäevade "Jah lugemisele!" avaüritusest Tallinnas 20. okt. TTÜ aulas. Sõnavõtuga esines Sauga rmtk juhataja ja E-raamatukogu üks loojatest Piia Salundi. Muljed vahendab Pärnu Keskraamatukogu haldusjuht.*
58. **Väljaotsa, Hille.** *Algas lugemisaasta. // Meie Keskel (2010) veebruar, lk. 2.
Lugemisaastast ja raamatukogupäevadest lisaku raamatukogus.*
59. *Üle-eestilised raamatukogupäevad jõudsid Valga maakonda : [sõnum]. // Valgamaalane (2010) 21. okt., lk 4.
20.–30. oktoobrini toimuvad üle Eesti raamatukogupäevad "Jah lugemisele!" Valgamaa raamatukogudes toimuvad sel puhul erinevad temaatilised üritused.*

Koostanud Reet Olevsoo

Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsiumi tegevusest 2010. aastal

Mare-Nelli Ilus

Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsiumi tegevdirektor

2010. a oli konsortsiumile muutuste ja hoogsa kasvu aasta. Möödunud aastal alanud suu-remahuliste ettevõtmiste (Eesti artiklite andmebaas Index Scriptorum Estoniae (ISE), Eesti märksõnastik (EMS) ja E-teadusinfo programm) käivitusperiood möödus edukalt ja praegu tehakse plaane andmebaaside edasiseks arenduseks. Uueks projektiks 2010. aastal oli ühis- taotluse esitamine Eesti teaduse teekaardile.

Jätakuvalt on liikmesraamatukogude kõige laialdasem huvi seotud infosüsteemiga ESTER.

Haridus- ja teadusministeeriumi eraldis infosüsteemi hoolduseks ja arenduseks 2010. aastal oli 2 395 000 krooni, lisaks täiendavalt 200 000 krooni. Esmakordselt viimaste aastate jooksul ületas hooldusmaks infosüsteemi omanikfirmale ministeeriumi eraldise. Plaanitud arendustele rahastust ei jagunud. Lisakulusid oli ette näha ka seoses euro kasutuselevõ- tuga.

Eurole üleminekuga seotud muudatuste tegemiseks peeti aasta esimesel poolel pikki läbi- rääkimisi firmaga Innovative Interfaces Inc. Kuna omanikfirmalt teenuse tellimise hind ületas raamatukogude võimalused, otsisid konsortsiumi spetsialistid isekeskis alternatiiv- seid lahendusi. Võlgnevuste/viiviste kuvamine kahes vääringus e-kataloogis ESTER lahend- dati JavaScripti rakendusega. Suur osa täiendavatest muudatustest kataloogis tehti (ja tehakse osaliselt veel aastal 2011) ühiselt konsortsiumis loodud rakendusi kasutades (tark- varalised lahendused Urmas Sinisalult), kuid osa muudatustest jäi ka raamatukogude endi kanda.

E-kataloogis ESTER on hakatud üha rohkem kasutama JavaScripti rakendusi – nii kaanepil- tide lisamiseks GoogleBooksist, viiviste/võlgnevuste kuvamiseks kahes vääringus kui ka andmete ülevaatlikumaks ja kasutajasõbralikumaks kuvamiseks iseteeninduskeskkonnas Minu ESTER.

Uusi tooteid 2010. aastal infosüsteemi arendamiseks ei ostetud, peamiselt tegeldi eelneval aastal hangitud toodete töökorda seadmisega. Näiteks toodete Enterprise Backup ja Community Reviews kasutuselevõtt. Seoses sellega ei toimu varundamine enam konsort- siumi töötajate poolt Tallinnas ja Tartus eraldi, vaid vastavalt ELNET Konsortsiumi ja TÜ lepingule varundatakse e-kataloogide ja koos sellega ka artiklite andmebaasi ISE andmeid TÜs kasutatavasse EMC Networker (Legato) varundussüsteemi.

Community Reviews võimaldab raamatukogudel luua tihedamat võrgustikku oma lugejatega (seda ka kataloogi vahendusel), lubades kataloogis autoriseeritud kasutajail lisada kirjele kommentaare (lisaks varasemale võimalusele anda hinnanguid skaalal 1–5). Avalikuks muutub kommentaar (ilma kommentaari lisanud inimese nimeta) pärast moderaatori kinnitust. Oma kommentaare näeb kasutaja Minu ESTERi keskkonnas.

2010. aastal jäi kahjuks loomata ühistel alustel lahendatud kasutajate registreerimise ja autentimise süsteem, mis oleks lisanud e-kataloogis ESTER võimaluse end ise soovitud konsortsiumi raamatukogu kasutajaks registreerida ning nii registreerimisel kui hiljem autentimisel täiendavalt senistele võimalustele kasutada ka ID-kaarti ja Mobiil-ID-d. Sellekohane taotlus esitati Riigi Infosüsteemide Arenduskeskusele, kuid majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumilt laekus eitav vastus.

2010. aastasse jääb ka suurem osa Millenniumi tõlkimise projektist. Kui varasemalt oli eesti keelde tõlgitud peamiselt lugejaile kuvatavaid tekste, siis käesolevas projektis keskenduti just töötajale kuvatavate tekstide tõlkimisele kataloogimise ja laenumoodulis. Tõlgitud on ligikaudu 2/3 Millenniumi keskkonnast.

Oluline oli ka MARC-kataloogimise juhendite uute redaktsioonide valmimine ja nende avalikustamine ELNET Konsortsiumi kodulehel Eesti raamatukogunduse kogukonnale.

Ette valmistati uus e-kataloogi ESTER tutvustav järjehoidja, mille failid on kättesaadavad ELNETi siseinfos, et raamatukogud saaksid neid oma vajaduste järgi muuta ja oma kuludega trükkida.

Oluliselt on suurenenud e-ressursside hulk ESTERis. Kataloogitud on enam e-väljaandeid, laaditud on e-raamatute kirjeid, täistekste lisandub tänu EOD tellimustele ja digiteerimisele raamatukogudes.

Kasvanud on lugejate laenusaktiivsus – suurenenud on nii laenutuste, tagastuste kui pikenduste arv. Peamiseks põhjuseks on järjest suurema hulga teavikute rekataloogimine (kirjete jõudmine e-kataloogi).

Tabel 1. Laenusaktiivsus 2007–2010

AASTA	LAENUTUSI	TAGASTUSI	PIKENDUSI
2007	2 359 358	2 338 839	1 562 212
2008	2 542 046	2 507 752	1 694 240
2009	2 831 632	2 770 917	1 882 116
2010	3 117 660	3 095 756	2 278 308
Tallinnas	1 908 808	1 913 178	697 695
Tartus	1 208 852	1 182 578	1 580 613

2010. aastal tunti suurenevat huvi mobiilseadmete kasutamise vastu e-kataloogi ESTER külastuseks. Kokku kasutati mobiilseadmeid 2290 korral. Enim oli kasutusel iPod: Tartu kataloogis 553 korral ja Tallinna kataloogis 751 korral. Teiseks oli kasutussageduselt

iPhone: Tartu kataloogis 487 ja Tallinna kataloogis 398 korral. Aeg näitab, missuguseid arendusi ja muudatusi see infosüsteemi kaasa toob.

Enim külastajaid oli e-kataloogis ESTER Eestist (Tallinna kataloogis 972 845, Tartus 877 166 külastajat), Venemaalt (Tallinnas 12 696, Tartus 12 984) ja Soomest (Tallinnas 99 146, Tartus 7 225).

2010. aastal lahkus töölt infosüsteemi üldhaldur Anneli Sepp. Tema tööülesanded jagunesid uue üldhalduri Peeter Kondratjevi ja veebikataloogi halduri Maie Ristissaare vahel. Tänu suurele töövõimele suutis Anneli konsortsiumis oldud nelja aasta jooksul teha ära palju muudki vajalikku lisaks töölepingus kirjas olnud ülesannetele.

Eesti märksõnastiku kasutamise vastu on huvi tundnud ka mitmed asutused väljastpoolt konsortsiumi liikmeskonda, sh raamatupoed, raamatukogusüsteeme URRAM ja RIKS arendavad firmad Urania ja Deltmar, samuti mitmed Euroopa Liidu koostööprojektid, nt EuroTermBank. Dupleeriva töö vähendamiseks nimenormikirjete koostamisel ja haldamisel on plaanis nii e-kataloogi ESTER Tallinn ja ESTER Tartu kui ka andmebaasi ISE koostavate raamatukogude ühistööna luua eraldiseisev nimenormikirjete andmebaas (ka selle andmekogu vastu on väljastpoolt konsortsiumit aktiivselt huvi tuntud). Konkreetsemad lahendused valmivad aastal 2011, nimenormikirjete andmebaasi osas isegi aastal 2012.

Eesti artiklite andmebaasi ISE arenduste osas võib aastast 2010 esile tõsta seniste bibliograafiliste andmebaaside konverteerimist ja laadimist ühisesse baasi. Avalikustatud on kõik RRI institutsionaalsed alambaasid: Eesti õigusbibliograafia BIE, Parlamentarism, Reprod ja Vabariigi Presidendi bibliograafia. Senistest baasidest on üle kantud Reprode andmebaas, teised on plaanis üle kanda aastal 2011. Ühisesse keskkonda on üle toodud ka Tartu Linna raamatukogu kaks institutsionaalset alambaasi: Tartu kodulugu ja Tartu personaalia. Hetkel on pooleli Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu seniste Biblioserveris koostatud andmebaaside ületoomine ühisesse ISE keskkonda.

Arutati ja testiti rahvaraamatukogude kaasamist andmebaasi ISE koostamisse, kuid lõpuks otsustati nende kaasamisest siiski loobuda ning teha firmadele Urania ja Deltmar ettepanek arendada süsteemides URRAM ja RIKS välja kopeerkataloogimise täismahuline funktsionaalsus, mis avaks võimaluse kirjeid neist baasidest ka välja kopeerida.

Jätkus ka 2009. aastal alustatud projekt „**Eesti trükise punane raamat II: 1851–1917**“ (ETPR II), mis on loogiliseks jätkuks kunagisele ühisprojektile „Eesti trükise punane raamat: 1353–1850“ (vt lähemalt <http://www.nlib.ee/PunaneRaamat>). Arvestades uue perioodi (1851–1917) trükiste paremat füüsilist seisukorda ja paremat leidumust raamatukogudes, on ETPR II projektis trükise punase raamatu nimekirja lisamise puhul trükise säilivusriski kõrval varasemast olulisem just kultuuriväärtuslik aspekt (sh ka esimene väljaanne omas valdkonnas, omas laadis, oma tüübis vms). Käesolevaks ajaks on Eesti Rahvusraamatukogu, Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu, Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu ja Tartu Ülikooli Raamatukogu spetsialistid valiku etapi lõpetanud. E-kataloogis ESTER avatakse kogum 2011. aasta esimesel poolel. Antud projekt on tihedalt seotud ka Kirjandusmuuseumi laiaulatusliku digiteerimisprojektiga, mille raames digiteeritakse umbes 100 000

lehekülge Eesti trükise punasesse raamatusse kantud trükistest. Antud materjali digiteeritakse raamatukogudes ka väljaspool nimetatud projekti.

E-teadusinfo programmi käivitamine toimus väga lühikese aja vältel ja sai kiiresti õige hoo sisse paljude haridus- ja teadusministeeriumi ning SA Archimedes töötajate suurepärase koostöövalmiduse tõttu. Eriline osa projekti tööle hakkamises oli selle perioodi konsortsiumi juhatuse esimehel Martin Hallikul ja ühishangete administraatoril Marika Meltsasel. Mis kõige tähtsam, ühegi e-teadusandmebaasi kasutamise võimaluses ei tekkinud seoses e-andmebaaside hankemeetodi muutumisega tõrkeid.

Tõsi on, et Euroopa tõukefondide raha kasutamine suurendab olulisel määral asjaajamise bürokraatiat. Kindlasti on see esmakordne kogemus konsortsiumis andnud töötajatele vajalikke teadmisi edaspidiseks projektidega töötamiseks.

2010. a lõpuks võisime tõdeda, et programm kulgeb plaanipäraselt.

Kuna ELNET Konsortsiumi ja Teadusraamatukogude Nõukogu (TRN) poolt Eesti teaduse teekaardile esitatud ühistaotlus sai ekspertidelt positiivse hinnangu, jätkusid 2010. aastal ühisarutelud ja dokumentide esitamine. Novembris esitati ELNET Konsortsiumi poolt investeerimisettepanek pealkirjaga „**Eesti e-varamu ja kogude säilitamine (esimene etapp)**“. Aasta lõpuks ei olnud investeerimisettepanekute lõplikud hinnangud veel selgunud. Jääme lootma võimalusele ELNET Konsortsiumi raames tööle rakendada eelkõige infootsijatele väga vajalik **Eesti e-varamu ühisportaal**. Ilma lisarahastuseta ei ole raamatukogudel võimalik nii mahukat ettevõtmist alustada.

2010. aasta lõpul algas **ELNET Konsortsiumi arengustrateegia 2011–2014** arutelu. Ühiselt otsustati selle kinnitamine lükata edasi järgmisse aastasse, sest mitmete taotluste lõpptulemus ei olnud veel selge. Uued suuremahulised projektid võivad konsortsiumi plaane ja töökorraldust oluliselt muuta.

Eesti Muusikakogude Ühenduse tegevusest 2010. aastal

Kaie Viigipuu-Kreintaal

Eesti Muusikakogude Ühenduse juhatuse esimees

Eesti Muusikakogude Ühendus (EMKÜ) on muusikakogude omavahelist koostööd arendav ja erialahuve esindav organisatsioon. EMKÜ on IAMLi (International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres) Eesti rahvuslik sektsioon. EMKÜ on ka Eesti Muusikanõukogu ja Eesti Muusika Infokeskuse liige.

2010. aastal oli EMKÜl 15 liiget: Eesti Rahvusraamatukogu (RR), Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Raamatukogu (EMTAR), Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum, Tartu Ülikooli Raamatukogu (TÜR), Tallinna Keskraamatukogu (TlnKR), Tartu O. Lutsu nimeline Linnaraamatukogu (Tartu LR), Pärnu Keskraamatukogu, Harju Maakonnaraamatukogu, Saare Maakonna Keskraamatukogu, Lääne Maakonna Keskraamatukogu, Lääne-Virumaa Keskraamatukogu, H. Elleri nimeline Tartu Muusikakool; üksikliikmed: Natalja Belotserkovskaja, Aurika Gergeleži, Viive Valper.

Juhatusse kuulusid: Kaie Viigipuu-Kreintaal (esimees, TlnKR), Heidi Heinmaa (sekretär-va-rahoidja, RR), Avo Kartul (TÜR), Ene Roost (Pärnu KR), Meery Salu (Tartu LR), Ilvi Rauna (EMTAR), Viive Valper (Eesti Filharmoonia Kammerkoor / NYVD Ensemble).

TEGEVUS 2010. AASTAL

Suurüritused

Traditsiooniliselt toimus ühenduse liikmetele aasta jooksul kaks suuremat kogunemist. Kevadine koolituspäev ja üldkogu koosolek leidis aset 12. mail Tallinna Keskraamatukogus. Loenguga esines muusikakriitik ja õppejõud Tõnis Kahu, kes filosoferis teemal „Popmuusika tänapäeva kultuuri ja ühiskonnaelu kontekstis“. Üldkogu koosolekul esitleti lühiuuringu „Videosalvestised rahvaraamatukogudes 2009“ tulemusi ning tutvustati uut projekti „Peeter Jürgensoni noodiväljaanded Eesti raamatukogudes“, mille raames soovitakse kaardistada Eesti kogudes leiduvad Jürgensoni kirjastuse väljaanded ning koostada vastav nimes- tik. Lisaks kinnitati põhikirja muudatused, esitati tegevuse aruanne ning valiti juhatus. Uue liikmena alustas juhatuses tööd Viive Valper. Kahjuks lahkus nii juhatuses kui üldse raama- tukogundusest EMKÜ asutajaliige ning kauaaegne juht ja hing Aurika Gergeleži, kelle panust ühenduse tegevusse ning kogu Eesti muusikaraamatukogundusse on raske üle hinnata.

Sügisene seminaripäev 14. oktoobril RRis oli peamiselt pühendatud uute kataloogimisju- hendite tutvustamisele. Mitmed muusikakogude töötajad osalesid aasta jooksul ELNET Konsortsiumi juurde moodustatud tööühmades, kus kaasajastati MARC21 kataloogimisju- hendeid. Tiina Sokk, Marika Koha ning Kaie Viigipuu-Kreintaal tutvustasid seminaril uuen-

dusi noodi, muusikalise auvise ning videosalvestise kataloogimise juhendites. Lisaks kuulati Heidi Heinmaa ning Katre Riisalu muljeid IAMLi konverentsist Moskvast.

Videosalvestiste kojulaenutuse probleem

2010. aastal jätkus EMKÜ tegevus videote kojulaenutuse probleemile lahenduse leidmiseks, kuigi läbimurre selles osas ei saavutatud. Endiselt tohib raamatukogudest koju laenutada vaid neid videosalvestisi, millele on suudetud hankida vastav litsents. Kuna videotootjad ei reageerinud Eesti Filmi Sihtasutuse Infolehes 2009. aastal esitatud üleskutsesele ning pakutud lahendusvariantidele, siis otsustas juhatuse edasi tegeleda autoriõiguse seaduse (AutÕS) muutmissetepanekutega. Juunis saadeti kultuuriminister Laine Jänesele vastav pöördumine järgmiste ettepanekutega: 1) sätestada, et filmi esmasalvestuse tootjal ei ole õigust lubada ega keelata oma toodete laenutamist raamatukogust, kuid on õigus saada laenutamise eest hüvitist; 2) rakendada laenutushüvitise arvestamisel ja maksimisel põhimõtteliselt sama korda, mis on aluseks autorite, esitajate ja fonogrammitootjate puhul; 3) sarnaselt helisalvestistega rakendada uutele videosalvestistele ajaline laenutuspiirang aktiivsel müügi- ja levitamise perioodil. Pöördumisega ühinesid kõigi keskraamatukogude juhid ning ERÜ.

Pärast vastava meeldetuletuse saatmist saime oktoobris pöördumisele üldsõnalise vastuse: „Eelnõu koostamise käigus hinnatakse ka muusikakogude ühenduse ettepanekuid. Kui ettepanekud leiavad toetust, arvestatakse neid eelnõu koostamisel. Arvestamata jäetud ettepanekud ja nende põhjendused märgitakse eelnõu seletuskirja kooskõlastustabelis.“ Sisulist arutelu osaliste vahel ellu ei kutsutud.

Detsembris toimunud ERÜ kogude toimkonna koosolekul esinenud kultuuriministeriumi levitalituse nõunik Toomas Seppel jäi autoriõiguse seaduse muutmissetepanekuid kommenteerides samuti napsõnaliseks, viidates rahapuudusele, mis ei luba suurendada laenutushüvitisteks makstavat summat. Samas soovitas ta edasi tegeleda pigem teiste variantide otsimisega, näiteks korraldada riigihange kõigile rahvaraamatukogudele teatud hulga ja nimetuste videosalvestiste hankimiseks. Mis tahes variantide elluviimise eelduseks on ka ministeriumi tahe probleemiga tegeleda ning osalistega suhelda. Sellest jääb aga hetkel kõige rohkem vajaka. Kokkuvõtvalt – ootame ära 2011. aasta valimiste tulemusi.

Rahvusvaheline suhtlus

IAMLi aastakonverentsil Moskvast 27. juunist 2. juulini 2010 osalesid Eestist Mary Tedre (EMTA), Katre Riisalu ja Heidi Heinmaa (RR) ning Natalja Belotserkovskaja. Heidi Heinmaa esines teadusraamatukogude sektsioonis ettekandega „The heritage of Peeter Jürgenson in the music collection of the National Library of Estonia“. Eesti soost muusikakirjastaja Peeter Jürgenson (1836 Tallinn – 1904 Moskva) tegutses aktiivselt Moskvast 19. sajandi II poolel ja andis välja Vene ja Euroopa heliloojate teoseid ning raamatuid muusikaajaloost ja -teooriast. Jürgensoni teema pakkus kuulajatele huvi ja ettekandele järgnes elav mõttevahetus.

IAMLi konverentsidel on alati olulisel kohal rahvusvaheliste muusikaandmebaaside RILMi, RISM-i, RIPMi ja RIDiMi töögruppide istungid. RILMi (Répertoire International de Littérature

Musicale) Eesti rahvusliku komitee esindajatena osalesid Heidi Heinmaa ja Katre Riisalu RILMi töökoosolekutel, kus vahetati peatoimetaja Barbara Mackenzie jt kolleegidega tööalaseid kogemusi ning arutati aktuaalseid küsimusi. Esitati 2009. aasta töö aruanne, mis teenis peatoimetajalt tunnustust. RILMi üle 500 000 kirjega andmebaasi, mis sisaldab ka Eesti muusikaalase kirjanduse bibliograafiat koos annotatsioonidega, külastatakse iga nädal 150 000 – 200 000 korda. Eestis on RILMi andmebaasiga võimalik tutvuda EMTA raamatukogus. Muusikaliste allikate (käsikirjad ja noodid kuni 1850) uut, alates 1. juulist 2010 tasuta kättesaadavat veebikataloogi esitles Moskvas RISM-i peatoimetuse juhataja Klaus Keil.

Ilvi Rauna osales 3.–8. mail 2010 Stuttgartis rahvusvahelise suveülikooli raames toimunud *workshop*’il „Music in Digital Libraries and Archives“. Ürituse korraldas Die Hochschule der Medien Stuttgart, lektoriteks Jürgen Diet (Baieri Riigiraamatukogu, München) ja Silke Sewing (Saksa Muusikaarhiiv, Saksa Rahvusraamatukogu, Berlin). Valik koolituse teemasid: nootide ja audio-analoogmaterjalide digiteerimine, digiformaatide liigid, IASA juhised TC03 ja TC04, digitaalse muusika levitamine, pikaajaline digitaalne arhiveerimine, digitaalsete muusikakogude metaandmed jm.

Oluline tähtpäev

2010. aastal tähistas üks Eesti olulisemaid muusikakogusid – EMTA raamatukogu – oma 75. tegevusaastat. 1919. aastal rajatud Eesti esimene ja ainus muusikakõrgkool sai oma raamatukogu alles 1935. aastal. Läbi aegade on raamatukogu paiknenud erinevates hoonetes: esialgu Vabaduse väljaku ääres (Vabaduse väljak 4), pärast 1944. aasta märtsipommitamist lühiajaliselt Viljandimaal Lahmuse mõisas, seejärel Kaarli puiesteel, alates 1971. aastast Kivimäel. 1999. aastal valmis EMTA uus õppehoone keskkonnas Rävälä puiesteel ning sellest ajast peale on raamatukogu igati kaasaegse töö- ja õpikeskkonnaga paik. Kõige märkimisväärsamad sisulised arengud toimusidki 1990. aastate lõpul ja uue aastatuhande alguses. Infoajastusse sisenemist iseloomustavad märksõnad on elektronkataloog, e-andmebaasid, integreerumine, rahvusvahelistumine jms. 2005. aastal anti EMTA raamatukogule teadusraamatukogu staatus – laiienes raamatukogu teenuste hulk ja paranes finantseerimine.

EMKÜ ja muusikaraamatukogundusega seotud artiklid aastal 2010

Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi uued e-andmebaasid! Sirp (2010), 22. jaan, lk 15.

Keskraamatukogu esitleb uuenenud muusikatuba. [Virumaa Teataja]. 24 tundi. 20.01.2010 <http://www.24tundi.ee/?id=214127> (06.01.2011).

Koorits, Vahur; Roždestvenski, Õnne. Raamatukogud tahaks lihtsustada filmide laenutamist. Postimees (2010), 28. juuni, lk 6.

Leemets, Urve. Seltsi kogust teadusraamatukoguni: EMTA raamatukogu 75. Raamatukogu (2010), 6, lk 11–14.

Raamatukogu avab Plaadiplatsi. [Virumaa Teataja]. 24 tundi (09.04.2010). <http://www.24tundi.ee/?id=247809> (6.01.2011).

Viigipuu-Kreintaal, Kaie. Eesti Muusikakogude Ühenduse tegevusest 2008. aastal. ERÜ aastaraamat 2008. Tallinn, 2010, lk 185–188.

SUMMARIES

Year of Reading. One among Many

Kai Idarand

National Library of Estonia, Research and Development Centre, Leading Specialist

The year 2010 was designated the National Year of Reading in Estonia. The objective of the thematic year was to bring reading into sharper focus and to counteract the decreasing trend in reading habits. Whilst the year was of great significance for libraries, librarians as a whole were quite favourably inclined to go along with the idea. This article is based on the answers provided within a questionnaire, which was conducted among chief specialists of libraries towards the end of the year.

Additionally to various traditional activities for promotion of reading, the National Year of Reading involved a considerable number of undertakings specifically devised for the Year, which could in all probability start a new tradition (interactive literary evenings, late night libraries, dance shows, book fairs, etc.). The Year of Reading witnessed the strengthening of collaborative relations between libraries and schools, escalation of joint activities with several other institutions and organizations as well as formation of multiple new connections. The Year of Reading was in research and special libraries primarily visible in the form of book exhibitions. Meetings with authors were the most awaited events for users in public libraries. Several events were in accord with the present-day work habits conducted by electronic means. Among others mention should be made of online publications and the use of social media to communicate the activities of libraries to the public.

Children were definitely the audience to gain most from the Year of Reading and a huge variety of enterprises for all the age groups were arranged by school libraries. Drawing attention to the importance of reading was particularly advantageous for children and proved to yield good results all in all.

Topics related to books and reading appeared more frequently on the media, whereas local journalists appeared to be especially interested in library happenings and enthusiastic to write about them as well.

An observable rise of interest towards reading among the public gives evidence that the National Year of Reading has achieved its purpose.

Library – Intellectual Home for a Child

Mika Keränen

Children's Author

In his opening speech for the Library Days the author affectionately brings back to memory his childhood library of the 1980ies in Helsinki. Since the number of books in the home was

very small at that time, the district library became, according to the author, an intellectual home for him. Whereas in the beginning he was more inclined to prefer adventure stories and detective novels, however, a whole new world started to open up for him through adolescent series literature, travel books and reference works soon enough, as he got a little older. During the entire summertime, while staying at his grandmother's and uncle's house in the countryside, he would be anxiously awaiting the receipt of parcels posted by the Book Club.

The author is convinced that books ought to be accessible for each and every child. He himself enjoys purchasing books for his family. A library should be located within a short distance from a child's home and should definitely be staffed by a bright-eyed and knowledgeable librarian. Up-to-date technical solutions are not capable of substituting a library employee, who would provide assistance with making choices in the world of books to children keen on reading.

High School Students and Obligatory Literature

Stiina Sild

Tallinn Central Library, Department of Estonian Literature, Librarian

The article is based on the results of a questionnaire conducted by the author within her baccalaureate seminar studies under the title "Obligatory literature and its impact on reading", defended in 2010 at the Institute of Information Studies, Tallinn University. Feedback was obtained from 103 high school students of the 9th and 11th grades at the Jakob Westholm Gymnasium as well as their teachers of literature. Results of earlier similar surveys conducted by other undergraduate students among schoolchildren elsewhere, are provided for comparison.

Although high school students are rather reluctant to read obligatory literature, they are well able to comprehend its correlation to becoming an educated person. Some of the young people are reading exclusively to get good marks. When preparing for reading tests quite a few young people are used to drawing on book summaries – obtained from the Internet or composed by a more diligent classmate. As a rule, a student borrows a selected book on the obligatory literature list from a school or public library. As they are not always over-enthused to search several libraries for a book, they are inclined to remain waiting for the book to be returned by another user at a particular library of their choice.

Students prefer to read novels, short stories and stories. Poetry is read less enthusiastically. Favourite authors and literary works originate from the list of obligatory literature or are related to their childhood. During recent years the list of favourite authors has been supplemented by quite a number of new names – Mihkel Raud, Joanne Kathleen Rowling and Stephanie Meyer.

Teachers have developed an unduly positive attitude towards their students as to the standard of their reading habits and book preferences. At the same time they are fully aware that today's young people abstain from reading any more than they are directly

obligated. The younger generation finds a wide variety of options offered by television, friends, the Internet and other multimedia far more attractive.

Simply Talking about Reading : a Panel Discussion

Helen Pärna

Academic Library of Tallinn University, Subject Librarian

Teachers and librarians of Harju County, who in their everyday work have closest contact with younger and older readers alike, came together on the occasion of the Year of Reading. The selection of topics for interviews followed from the Year of Reading celebrated in 2010 and its leading ideas. To survive in the fast-growing information society, a person is expected to have a wide variety of skills, whereas functional or coping literacy is among the key competencies. Among the subjects brought into sharper focus in the Year of Reading were: shaping the reading habits of the young, knowledge of literature, co-operation between organizations. Interviews with participants likewise touched upon all those issues. They also held discussions over other intriguing questions, e.g. which factors could be at the bottom of a perception we call “the pleasure of reading”, whether alluring people to reading was altogether possible and what accomplishments had been attained in the course of the Year of Reading.

Books on to a Second Round

Lea Lehtmets

Lääne-Viru County Central Library, Leading Specialist

Libraries all over Estonia made their notable contribution to delivering affordable reading matter into the hands of booklovers. Librarians organized various activities for spreading of books, incl. free giveaways, sales, fairs of different orientation, etc. Among the books that found a new owner were discarded items of library holdings as well as literary works that had become redundant at people’s homes and were awaiting other readers. Although these activities were now and then prepared and conducted on the initiative and responsibility of libraries alone, succeeding in a large-scale effort was however considered to be largely preconditioned by participation within the programme of a major local event. For the purpose of selling or distributing books for free quite a few libraries took advantage of local community big events either at municipal, parish or any other level.

Gift a Library with a Book!

Katre Riisalu

The Estonian Librarians Association, Vice-president

The Estonian Librarians Association has in the course of its longstanding activities addressed the public with a variety of communications and statements. The Reading Year’s appeal “Gift a Library with a Book” is definitely an initiative to have attracted the highest degree of public attention so far. The idea to put out the call arose from among the common people, who wished to make their contribution to the libraries as a token of their

support and compassion at the time of strenuous economic conditions. The analysis of feedback indicated that libraries in general held a positive opinion towards the outcome and considered the effort rewarding. Books had been gifted in singles, by the dozen and even by the hundred, whereas quite a few libraries remained empty-handed. Several libraries noted that they did not go along with the call, but had still received a good selection of literary classics as donations.

In defiance of all the favourable aspects, the comments conveyed an astonishingly high amount of discontentment and the tendency was most expressly detectable in the responses of librarians. According to remarks on feedback sheets, appeals of that kind should never be made again as the public could get an impression that a visitor was expected to bring along a gift any time when coming to a library.

My intention was to cast a backwards glance to the appeal that had been made by the ELA and to show that it had succeeded in reaching out to quite a few fellow people, offering them an opportunity of showing compassion to libraries.

Library, Copyright and Internet

Toomas Seppel

Estonian Ministry of Culture, Media and Copyright Department, Adviser

Copyright regulations have become hardly comprehensible to libraries due to rapid development of digitizing and the Internet. This applies to Estonia as well as other European countries.

The article gives an explanation of the rules for digitizing books and accompanying restrictions imposed by the copyright law. It also considers the issue, whether a library is authorized to make digitized library items available on the Internet. What are the rights of a library with regard to lending audio and video materials? The article also touches on the digitizing aspects regarding out of print and orphan works. In addition to the aforesaid the article provides comments on recent copyright-related developments and practices. The opportunities of libraries under currently effective legislation are comparatively restrained, e.g. libraries are only permitted to make limited portions of book content available for public on the Internet, specifically with a view to introducing exhibitions and collections. Estonian libraries have the right to unrestricted lending of books and audio materials, whereas a prior consent of the author is required for lending video materials.

The article further discusses a draft legislation, which is intended to provide the principles for accumulating preprint files in the future. The purpose of the amendment is to extend the application of existing legal deposit provisions to preprint files. The transfer and administration of preprint files is designed to be performed online and the National Library of Estonia is authorized to maintain the corresponding software and database. Accumulating preprint files would afford to save time and money on digitizing in the future. Open access to preprint files would basically depend on which kind of restrictions copyright owners are going to apply on them.

Estonian Research Libraries in Progress: Estonian e-Repository on the Estonian Research Infrastructures Roadmap

Andres Kollist

Academic Library of Tallinn University, Director, Cand. Sc. in chemistry

The article focuses on the research libraries' project "Estonian e-Repository and Conservation of Collections" and its inclusion in the Estonian Research Infrastructures Roadmap. The Roadmap is a long term (10-20 years) planning instrument that lists research infrastructures of national importance and will be used as an input for the investment decisions.

The project "Estonian e-Repository and Conservation of Collections" has several objectives. Among them, creating a portal acting as an universal interface to allow combined searching of all memory institutions' portals and accessing the aggregate resources of those institutions – digitized collections, e-databases and scholarly literature. The e-Repository follows the example of digital libraries in Finland and France, whose scale and cost serve as a basis for estimating the projected expenses of the Estonian project. It is intended to enhance the capability to digitize printed publications and audio-visual documents in the course of the project. Google is certainly a pioneer in large-scale digitization and on this landscape it is collaborating with libraries of leading universities. Information and experiences on the Google digitization project have been shared with the author of the article by his colleagues from the libraries of the Michigan and Stanford universities.

The other half of the e-Repository project is dealing with conservation of documents. For that purpose, it is intended to establish a neutralization centre for acidic paper. Paper acidity and the concomitant decay problem are pertaining to publications deriving from the 19th and 20th centuries. One possibility of reducing acidity involves neutralization of an acid with ultra-fine magnesium oxide particles.

On the Road to the Estonian Digital Library. Electronic Services of Research Libraries

Ruth Pääsuke

Tallinn University, Institute of Information Studies, Lecturer

Libraries hold a primary responsibility to ensure equal access to information for everybody and to facilitate lifelong learning. Expertly selected information resources are gaining importance in building a knowledge-based society as well as in enhancing the development potential and competitiveness of separate states.

In Estonian libraries the proportion of e-collections is showing a growing tendency beside the traditional hard copy publications. The National Library of Estonia has become a competence centre for digitation and storage of e-collections. For that purpose it has developed a solid technological basis and acquired respective know-how. By now, various digital collections have been established at Estonian research and memory institutions, whereas the amount of electronically available resources and services is growing year by

year. This state of affairs leads to the question, whether it is reasonable, considering the recent developments, to speak of a digital library or is the process merely bearing witness to an increase in the proportion and impact of e-services among all library functions?

The article seeks to analyze variant definitions of digital library and to explore the nature of electronic library services. It also characterizes, on ground of information openly viewable and accessible via the websites of libraries, particular e-services afforded by Estonian research libraries.

Estonian Research Libraries: in Good Times and through Economic Crisis

Kate-Riin Kont

Tallinn University of Technology Library, Head of Acquisition Department

Tallinn University, PhD student

Annual allocations from the budget of the Estonian Ministry of Education and Research to Estonian research libraries for acquisition of scholarly information resources and joint purchase of research databases had been steadily growing until 2008. On the whole, libraries were evidently making solid progress – the amount of electronic holdings as well as the funding for their acquisition was growing by the year. Nevertheless, when in 2009 the consequences of the global economic crisis became manifest in Estonia, a considerable decline in subsidies it brought upon. The subsidies for acquisition of new library items were drastically declined – the funding factually dropped to the level of 2004 and in 2010 could barely reach the level of 2007.

A slightly varying story pertains to the funding allocated for joint purchase of databases, which was renamed the programme for electronic research information “E-teadusinfo” at the end of 2009. Elaboration of the programme was co-financed by the European Regional Development Fund. Therefore, joint provision of electronic research information is funded specifically through this programme in the period 2009–2012. Funding of electronic databases from the state budget shall be resumed from 2013 onward pursuant to an agreement with the Ministry of Education and Research.

Research libraries are before long expected to tackle another reform in the area of legal deposit copy: the Ministry of Culture and the National Library of Estonia have prepared a Draft Legal Deposit Amendment Act, implying substantial reorganization of the regulation. The motion to reduce the number of legal deposit copies that was made by publishers in 2009, has brought about a feeling of instability among research libraries. Reduction of the number of legal deposit copies would be a considerable loss for libraries. Furthermore, it would also prove disadvantageous for publishers – the conditions for storage and preservation of Estonian national printed matter have been steadily improved in the majority of Estonian libraries, thus allowing for secured preservation of their publications with higher quality and longer duration in the greatest possible number of research libraries.

Electronic Scholarly Publications in the Context of Information Needs Expressed by Tallinn University Doctoral Students

Silvi Metsar

Tallinn University, Institute of Information Studies, Lecturer

Gea Lepp

Tallinn University, master's student

The article gives an overview of a survey conducted in 2009 by the Institute of Information Studies of Tallinn University. The objective of the study was to establish whether and how electronic scholarly publications were used by the doctoral students of Tallinn University as well as to find out their assessment of accessibility options. The results of the study indicated that an overwhelming majority of respondents were active users of electronic materials.

Among major advantages of using e-resources they mentioned the convenience and swiftness of access to information, its serviceability, economy of time, lack of location or time restraints.

A greater part of the respondents noted that they would consent to manage without hard copy publications on condition that they were guaranteed effectual and exhaustive access to necessary e-resources.

The analysis of responses revealed that doctoral students were in need of additional user training and better informedness.

Several Decades Later than the very Beginning

Mare Lott

Professor Emeritus at Tallinn University

Professor Emeritus of Tallinn University Mare Lott in her colourful and expressive reminiscences looks back on the second half of the 1960ies, when professional training of librarians had been transferred from the University of Tartu to Tallinn Pedagogical Institute. Classes were held in an old wooden house, seven lecturers who had commenced working formed the core of the chair. The study programme originated from Moscow as was typical in the centralized system of the Soviet times. Under the influence of the Russian ideology it was in every way aimed to restrain the proportional growth of certain disciplines such as the Estonian national sciences, foreign literature and foreign languages in the curriculum. Vocational subjects were in principle divided into three groups: general subjects in the field of study, specialization disciplines and practical training. It is a noteworthy fact that during that period a foundation was laid for conducting curricular practical training for undergraduate students at larger libraries in Moscow and Leningrad, afterwards in Vilnius and Riga as well. Regardless of the encountered difficulties, the author of the article characterizes the decade as a time filled with optimism, resourcefulness and joy of discovery.

The Beginning Years of Professional Courses for Librarians

Silvi Roomets

Associate Professor Emeritus at Tallinn University,

Head of the Information Work Learning Centre at Tallinn Pedagogical University 1997–1999

The article contains a retrospective survey of a time span (1997–1999) witnessing the commencement of regularly organized professional courses for librarians. In 1997 a clearly specified objective was established to organize professional courses for librarians as a cycle of four times with duration of one week in Tallinn and two weeks in Tartu. Preparatory activities for starting the courses were performed by the Information Work Learning Centre at Tallinn Pedagogical University.

The overview among other issues pertaining to the lectures provides information on the funding practices, lecturers involved, educational and teaching materials compiled, the earliest subject syllabus, etc. The evolution of information technology calls for permanent enhancement of professional skills and subsequent updating of continuing education curricula.

Professional Knowledge Has always Been Highly Estimated in Librarianship

Krista Talvi

National Library of Estonia, Research and Development Centre, Professional Training Coordinator

The Estonian Librarians Association, Chairman of the Professional Qualification Commission

The system for the recognition of professional qualifications, which in 2001 was brought into compliance with the Professions Act, has been quite successful in librarianship. The body responsible for the award of professional qualifications is the Estonian Librarians' Association (ELA). The Professional Standard III, IV, V established the basic responsibilities, knowledge and skill requirements for librarians.

For conducting professional training, the Librarian III Programme was developed and approved by the resolution of the ELA Board. Special programmes for the IV and V professional levels have not been prepared as yet.

The Professions Committee operating at the ELA includes employees, employers, training providers, representatives of different library types and the ELA plus a non-voting representative of the Estonian Professions Chamber.

Applying for the librarian profession may be performed either on the basis of submitted documents or by taking a professional exam. A special document "The procedure for the award of qualifications" has been developed for this purpose. So far, qualifications have been requested on the basis of submitted documents.

From 2005 to 2010 the III, IV and V professional level has been granted to 774 librarians (level III to 386 librarians; level IV to 364 librarians; level V to 24 librarians). All these librarians were provided with professional certificates.

As the current librarian's professional standard will be valid until the end of the year 2011, the working team has undertaken to prepare a new professional standard that would be in line with the European Qualifications Framework.

Summer Academies Organized by Viljandi Culture Academy

Ilmar Vaaro

University of Tartu Viljandi Culture Academy, Information Studies Department, Lecturer in Librarianship

The Estonian Librarians Association, Head of the Committee on Education

Ülle Rüütel

Viljandi City Library, Children's Service Leading Specialist

The Estonian Librarians Association, Head of the Committee on Children's Library Services

The article provides an overview of the activities conducted within the framework of the Public Librarians' Summer Academy established in 2005 at the University of Tartu Viljandi Culture Academy as well as the Summer Academy of Children's Librarians initiated in 2007.

The Public Librarians' Summer Academy is mostly attended by public library employees with considerable work experience, who primarily need a more specialized professional training. As many as nine out of the total number of 128 participants have attended the programme every time over six years of activity. The highest number of participants, 62, was registered in 2007.

The greatest emphasis is placed on academically-oriented lectures, which are mostly held by faculty members involved in the culture academy. Lecture topics include: current problems of librarianship, psychology, various areas of information science, tendencies in information technology, librarianship history applications and literature. Lectures are traditionally accompanied by a lively get-acquainted party, excursions associated with Viljandi, outings to other counties, concert visits of the Viljandi Early Music Festival.

The Summer Academy of Children's Librarians programmes have prevalently been attended by librarians working with children, either from public or school libraries. Participation level has been fairly high, the maximum number of participants reached 42 in 2008. Expectations of librarians are taken into consideration while preparing the study programmes, which have earlier been discussed at the meetings of the children's service working group of the Estonian Librarians Association. Organizers strive to engage lecturers from among renowned experts of their specialties and give preference to professionals, whose lectures have so far not been heard by participants of the Summer Academy. Every summer the subject has comprised topics dealing with contemporary children's literature of various countries, children's and youth cultural issues, databases, psychology.

This form of education tends to create social value in a more effectual way than other types of instruction. It supports establishment of new networks, relations, attitudes, common values and all-important communication of information among people of the same specialty.

The History of Public Libraries in Finland

Vesa Kautto

University of Oulu, Principal Librarian, PhD

Review: Suomen yleisten kirjastojen historia / edited by Ilkka Mäkinen. – Helsinki: BTJ, 2009. – 880 p.: ill.– Includes bibliographical references. – Index: p. 872–880.

The history of public libraries in Finland is divided into two sections. The first section is based on the periodic review of the main features. The second section comprises articles about multiple aspects in the activities of libraries: library quarters, information and communication technology in libraries, music libraries in different time periods, libraries in hospitals and other institutions, prison libraries and bookmobiles. Among other topics the book deals with the history of the Finnish Book Club librarianship professional training, the forfeited Karjala's city libraries and indications of left radicalism with regard to the library world in the second half of the 20th century.

Nearly half of the text has been written by an editor of the publication Associate Professor Ilkka Mäkinen. Additionally to Mäkinen it has nine other editors. The book is copiously illustrated with black and white photographic materials.

This review primarily discusses the subject matter of the first section. The Vaasa Reading Society Library, which is regarded the earliest public library in Finland, was founded in 1794. By 1902 the number of public libraries in Finland had increased to nearly 1800. The Folk Education Association (1874–) and the Finnish Library Association (1910–) made a considerable effort in order to open libraries and enhance their activities. When Finland had gained its independence, the National Central Library Office was founded in 1921 and the first Public Library Act was promulgated in 1928. The following Library Act dated from 1961 and brought along a huge leap forward in the development. The local government libraries in Finland are currently among the front ranking libraries of the world.

From the second section of the book the review introduces articles dealing with library buildings and education for librarianship.

A few drawbacks of the publication are brought out at the end.

Laureate of the ELA's Prize for Merits 2010 – Ivi Tingre

Elle Tarik

Tartu Public Library, Librarian

Ivi Tingre (b. 1932) graduated from the State University of Tartu in 1955 with a diploma in art history, but her successive professional career has been involved with librarianship. She proceeded to obtain further education in librarianship at the same university during 1957–1961. In 1957 she started to work as counsellor for library affairs at the Ministry of Culture. Her employment in that position proceeded until 1992. During her service Ivi Tingre initiated and facilitated a number of influential reorganisations in Estonian librarianship.

Ivi Tingre has served several years on the board of the Estonian Librarians Association. She is an Honorary Member of the ELA since 1996.

In 2010 Ivi Tingre initiated a sub-foundation within the Estonian National Culture Foundation with the aim of supporting the development of library science. To give recognition for her merits pertaining to the advancement of Estonian librarianship, Ivi Tingre was awarded the Order of the White Star 5th class by the President of the Republic of Estonia in 2004.

**Laureate of the ELA's Annual Prize 2010 – Külli Solo
Ülle Talihärm**

National Library of Estonia, Director of Collections

Külli Solo has been working at the Centre of Information Services for MPs in the structure of the National Library of Estonia since 1997. She is currently employed as a chief specialist for compiling bibliographic databases of articles. Being closely familiar with the impact fast finding of articles has on the availability of articles for expeditious using as well as replying to enquiries in reader services, Külli has ardently promoted extensive bibliographic description of articles. Her initiative has led to mapping of the activities pertaining to local bibliography at central and city libraries in Estonia, forming of the ELA working group for local bibliography and introducing of the availability to perform article searching from the article databases of the library information systems URRAM and RIKS through the National Library of Estonia search portal. Külli Solo's determined efforts towards furthering co-operation between different types of libraries have been truly remarkable and rewarding.

**Laureate of the Children's Librarian of the Year 2010 Award – Eve Timmi
Heidi Ratas**

Võru County Central Library, Librarian

The Children's Librarian of the Year 2010 Award was conferred to Eve Timmi, a bibliographer of the Children's Department of Võrumaa Central Library. The Year Award was bestowed on Eve as a courtesy for her versatile activities oriented toward preschool age children. The Story Saturdays that are held at the library bimonthly were started on her initiative. While listening to the stories to be read out loud, the audience was also given an opportunity to watch an accompanying fingerplay or glove puppet performance. Other kind of enlightening entertainment, e.g. playing games, designing, crafting, drawing, are similarly afforded to children during Literary Mornings. Eve's good knowledge of children's literature in combination with her admirable communication ability facilitate attracting children into the library. Furthermore, Eve holds an opinion that if parents fail to bring their younger generation to the library, a librarian would be cheerfully prepared to go and reach out to the kids at the preschools.

Laureate of the School Librarian of the Year 2010 Award – Vaike Mändmaa

Eve Rahkema

Tallinn Laagna Gymnasium, Librarian

In choosing a librarian of Pärnu Co-educational Gymnasium Vaike Mändmaa the winner of the Year 2010 Award the determining factors were most probably her multiple-year commitment and contributions to the cause of school libraries. She was among founders of the school library section within the Estonian Librarians Association in 1998 and has continued to take an active role in its work since then. Among other obligations, she has for several years headed this section and in the same way belonged to the ELA Board. At her present place of employment – Pärnu Co-educational Gymnasium, Vaike Mändmaa has turned the school library, previously in a near lethargic state, into a well-functioning combination of a school library and a learning centre. She has established herself as an esteemed staff member of the school, whose advice, guidance and support are sought and appreciated by teachers and students alike.

Special Library Deed of the Year 2010 – Founding the Traditional Music Centre Library

Tiina Soopa

Estonian Traditional Music Center Library, Administrator

The Estonian Librarians Association acknowledged with the Special Library Deed of the Year 2010 title the Traditional Music Center Library as an embodiment of a uniquely combined audio repository-library and information center.

The Traditional Music Centre in Viljandi was opened in March 2009. As a public library it is available for all visitors interested in traditional music. The major part of the collection is constituted of unique demo and promotional materials, which have been acquired at music fairs all over the world as well as at the Viljandi Folk Music Festival. Among other items the holdings include sheet music, manuscripts, books and small printed materials providing an overview about traditional music and related topics.

The website www.folk.ee/teabekogu holds the key role in the every-day use of the reference collection.

Bibliographic data of the traditional music reference collection are accessible for users at the website of the online catalogue URRAM and the global network of digital music archives DISMARC.

Research Library Deed of the Year 2010 – Creation of an Electronic Directory for Open Access Collections at Tallinn University of Technology

Rait Aguraijuja

Tallinn University of Technology Library, IT Services Department, System Operator

The creation of an electronic directory for open access collections at Tallinn University of Technology Library was acknowledged by the Estonian Librarians Association with the

Research Library Deed of the Year 2010 title. The software version developed at TTU Library is the first solution of its kind in Estonia.

The directory of open access collections serves to offer users an easier, faster and more convenient locating of library items on the open shelves. Introducing described correlations between call numbers and shelves into the system lead to formation of a so-called computerized card catalogue. Whereas the functionality of earlier software versions was limited to searching an item by its subject or call number and subsequent displaying of the corresponding shelf, the issue of this day is interfacing the directory with other information systems and creating several new options for application by that means. Another improvement worth mentioning is the opportunity to insert rooms, halls, compartments, other locations and objects, thereby expanding the application range of the software and simultaneously generating it into a library guide or an information booth.

Activities of the Estonian Librarians Association in 2010

In 2010 the Estonian Librarians Association (ELA) comprised 802 members, incl. seven honorary members, seven supporting members (institutions) and one foreign member.

The Board was composed of eight members: President Anneli Sepp (University of Tartu Library, ELNET Consortium) and members Ave Janu (Vice President, Tallinn University of Technology Library), Vaike Kurel (Old Town Educational College), Helle Laanpere (Central Library of Võru County), Katre Riisalu (Vice President, National Library of Estonia), Taie Saar (Library of Kiili), Asko Tamme (Tartu Public Library) and Õie Tammissaar (Central Library of Lääne-Viru County). The Board held seven meetings, four of them via Skype. All previously working structural units continued their activities and two new working groups – WG on Bibliography of Regional Studies and WG on Library Marketing, were formed.

94 applications for the award of the librarian professional qualification on the basis of submitted documents were received in 2010. The professional level III was granted to 47 librarians, level IV to 38 librarians and level V to one librarian. The Professions Committee rejected granting professional qualification to eight applicants.

Staff members of all library types were given recognition in 2010. With the support of the Cultural Endowment of Estonia, awards were conferred to the Children's Librarian and the School Librarian of the Year, whereas the Deed of the Year was highlighted separately from among research libraries and special libraries. The Best Rural Librarian Award was for the last time granted to the prizewinner of every county (the award will be granted to no more than one rural librarian from 2011 onwards). The ELA also handed out its traditional Prize for Merits and Annual Prize as well as the Bibliography Prize (together with Academic Library of Tallinn University).

The Yearbooks of the Estonian Librarians Association Vol. 20/2008 (compiled by Ave Janu), Vol. 21/2009 (compiled by Elle Tarik) and the 9th Congress of Estonian Librarians Proceedings "Raamatukogu teadmistepõhises ühiskonnas" (Libraries in a Knowledge-based Society) appeared in print.

The journal "Raamatukogu" is jointly published by the National Library of Estonia and the Estonian Librarians' Association, who signed a written agreement regarding publication and dissemination of the journal on February 5, 2010. The contractual obligations of the ELA include finding financial resources for covering the printing costs. The journal was published six times in 2010, incl. a special issue devoted to the Year of Reading, based in part on works submitted to the essay competition on the theme of reading, which had been held by the editorial staff of the journal "Raamatukogu".

The ELA is an efficient organization with steady membership. The National Year of Reading had also a significant impact on the activities and events of the association in 2010. A meeting with well-known personalities in creative arts, who spoke about the importance of reading in their lives as well as the opening ceremony of the Library Days with speeches addressing the issues of reading and e-books were both attended by large audiences. In the beginning of the year the public was called upon to gift libraries with books. The appeal caught media attention and brought new supporters and friends to libraries. During the Library Days the ELA in co-operation with the news portal Delfi announced a photo competition "Enchanted by Reading". Three best photos were selected by the jury from among 292 submitted works.

ELNET Consortium in 2010

Mare-Nelli Ilus

Consortium of Estonian Libraries Network, Executive Director

2010 was a year of change and dynamic growth for the Estonian Libraries Network Consortium.

The e-catalogue ESTER was continually among leading issues of broader general interest for member libraries. New products for development of the information system were not purchased in 2010, the efforts were foremost targeted at putting the products that had been acquired during the previous year in working order. The borrowing activity of library users shows a growing tendency – the number of loans, returns and renewals has increased quite similarly.

Negotiations with Innovative Interfaces Inc., the owner company of the Millennium integrated library system were held in connection with Estonia's switch over to the euro. The greatest part of the Millennium translation project was executed in 2010 – the work was focused on translating the texts displayed to librarians in the cataloguing and lending modules.

Several institutions from outside the consortium membership have expressed their interest towards using the Estonian Subject Thesaurus (EMS), among them a few European Union partnership projects, e.g. EuroTermBank.

With regard to new developments in the Database of Estonian articles Index Scriptorum Estoniae (ISE) in 2010 mention should be made of converting the existing separate bibliographic databases and uploading the files to the joint database.

Expansive collaboration between libraries is following from the proposal of the ELNET Consortium and the Council of Research Libraries in Estonia to include the object "Estonian e-Repository and Conservation of Collections" in the Estonian Research Infrastructures Roadmap. The objective of the application is to create a common e-environment for retrieval of the digitized resources of Estonian memory institutions and to secure preservation of the collections held by memory institutions. The proposal received positive assessment from the Roadmap working group and the Government of the Republic. Joint discussions and production of documents for investment decision making under preparation were proceeded in 2010.

Activities of the Estonian Music Library Association in 2010

Kaie Viigipuu-Kreintaal

Tallinn Central Library, Head of the Music Department

Estonian Music Library Association, President

The Estonian Music Library Association (EMLA) is an organization, whose aim is to promote collaboration between music libraries and to represent their specific music-related interests. The EMLA is the Estonian branch of the IAML (International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres). In 2010 the EMLA comprised 15 members.

The Board consisted of the following members: Kaie Viigipuu-Kreintaal (President, Tallinn Central Library), Heidi Heinmaa (Secretary-Treasurer, NLE), Avo Kartul (UTL), Ene Roost (Pärnu Central Library), Meery Salu (Tartu Public Library), Ilvi Rauna (Estonian Academy of Music and Theatre Library), Viive Valper (Estonian Philharmonic Chamber Choir / NYVD Ensemble). Aurika Gergeležiū, a founding member and longtime President of the EMLA, has regrettably left the Board. It is hard to overestimate the contributions that she has made to the area of music librarianship throughout Estonia.

During the year members of the association were traditionally convened for two larger meetings. The spring professional training day was conducted together with the General Assembly Meeting on May 12 at Tallinn Central Library. The autumn seminar day was held on October 14 at the National Library of Estonia and was chiefly dedicated to introduction of the new MARC 21 cataloguing instructions.

In 2010 the EMLA continued efforts towards finding a solution to a tangle of problems involved with lending videos for home use. Proposals regarding amendments to the Copyright Act and the producer's indemnity were submitted to the Minister of Culture in June, directors of central libraries and the ELA concurred with the address. In October, a vaguely phrased response was received in reply, but no substantial debate was subsequently initiated between the interested parties.

The AML annual conference in Moscow was attended by Tedre (EMTA), Katre Riisalu and Heidi Heinmaa (NLE) and Natalja Belotserkovskaja. Heidi Heinmaa presented a paper entitled "The heritage of Peeter Jürgenson in the music collection of the National Library of Estonia" in the Research Libraries Section.

Heidi Heinmaa and Katre Riisalu participated as representatives of the RILM Estonian National Committee in the working meetings of the RILM (Répertoire International de Littérature Musicale), wherein the activity report 2009 was presented.

Ilvi Rauna participated in a workshop "Music in Digital Libraries and Archives" organized in the framework of the International Summer University programme in Stuttgart.